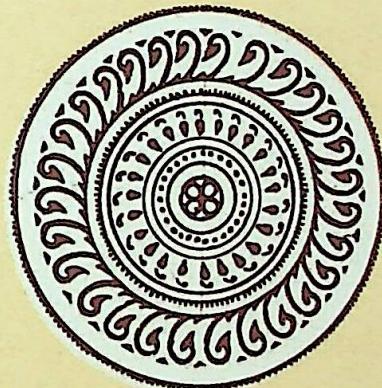

Gujrati
1998

મુખ્ય આજારદશાચી

અભૂત લાલ

SHREE SHREE ANANDAMAYEE SANGHA*** Branch Ashrams ***

1. AGARPARA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P. O. Kamarhaiti, Calcutta-700058 (Tel : 5531208)
2. AGARTALA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Palace Compound, P.O. Agartala-799001. West Tripura
3. ALMORA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Patal Devi, P.O. Almora-263602, U.P. (Tel : 23313)
4. ALMORA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Dhaul-China, Almora-263881, U.P.
5. BHIMPURA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Bhimpura, P.O. Chandod, Baroda-391105, (Tel : 33208)
6. BHOPAL : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Bairagarh, Bhopal-462030, M.P. (Tel : 521227)
7. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Kishenpur, P.O. Rajpur, Dehradun-248009
U.P. (Phone: 684271)
8. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Kalyanvan, 176, Rajpur Road,
P.O. Rajpur, Dehradun-248009, U.P.
9. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Raipur Ordnance Factory, Dehradun-248010
10. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
47/A Jakhan, P.O. Rajpur, Dehradun, U.P.
11. JAMSHEDPUR : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Near Bhatia Park, Kadma, Jamshedpur-831005, Bihar
12. KANKHAL : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O.Kankhal, Hardwar-249408, U.P. (Tel:426575)
13. KEDARNATH : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Near Himlok,
P.O. Kedarnath, Chamoli-246445, U.P.
14. NAIMISHARANYA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Puran Mandir,
P.O. Naimisharanya, Sitapur-261402, U.P.

મા આનંદમયી અમૃત વાત્તી

શ્રી શ્રી મા આનંદમયીના દિવ્ય જીવન
તथા
દિવ્ય વાણીધિષ્યક ત્રૈમાસિક પત્રિકા

વર્ષ - ૨

જાન્યુઆરી, ૧૯૭૮

અં - ૧

-: સંપાદક સમિતિ :-

સ્વામીશ્રી ભાસ્કરાનંદજી
ઉત્તરા ચિનુભાઈ
પ્રદ્યારિણી વસુમતીબહેન
નિરંજન મહેતા

-: મેનેજર સંપાદક :-

શ્રી પાનુ પ્રદ્યારિ

-- વાર્ષિક લવાજમ :-

ભારતમાં	રૂ. ૬૦/-
લિટેશનમાં	રૂ. એસ. ડોલર ૧૨/-
એક અંકની છૂટક કિમત	રૂ. ૨૦/-

અમૃત વાર્તા

સામાન્ય નિયમો

આ પત્રિકા ચાર જુદી ભાષાઓમાં છપાય છે. - ગુજરાતી, હિન્દી, બંગાળી અને અંગ્રેજી. આ પત્રિકામાં મુખ્યત્વે શ્રી શ્રી આનન્દમથી મા વિષેના લેખો છપાશે, તેમ છતાં સાહુ-સંતોનાં જીવન-ચરિત્રાં અથવા આધ્યાત્મિક તથા જીનવર્ધક ધાર્મિક વાર્તા પણ સ્વીકારવામાં આવશે. શ્રી શ્રી મા વિષયક લેખો આપવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય છે. ભક્તોના જીવનમાંના અનુભવો, પ્રસંગો કે જે અતિશય વિકિતિગત ન હોય, તેમજ શ્રી શ્રી માની લીલાઓ જે ભક્તોએ નિહાળી હોય તથા શ્રી શ્રી મા વિષેની અનુભૂતિઓ હોય તે લખી મોકલવા વિનંતિ છે. ફૂલસ્કેપ પાનાની એક બાજુ પર લખી મોકલવાથી સરળ રહેશે. જોહણીની ભૂલો સુધારી, ચોખા અક્ષરે લખી નીચેના સરનામે મોકલી આપવું.

-: લેખો મોકલવાનું સરનામું :-

ઉત્તરા ચિન્હાઈ
૩૮, સ્વસ્તિક સોસાયટી,
નવરંગપુરા,
અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૦૯.

-: લઘાજમ મોકલવાનું સરનામું :-

“અમૃત વાર્તા” (ગુજરાતી અંક)
શ્રી શ્રી માતા આનન્દમથી આશ્રમ,
ભદ્રની, વારાણસી - ૨૨૧ ૦૦૧

સ્વામી શ્રી શ્રી આનન્દમથી સંઘ તરફથી મુદ્રક તથા પ્રકાશક શ્રી પાનુ બ્રહ્મચારી દારા શ્રી શ્રી આનન્દમથી સંઘ, ભદ્રની, વારાણસી - ૨૨૧ ૦૦૧ (૩.પ્ર.) થી પ્રકાશિત તથા રતા પ્રિટિગ વક્રસ, બી. ૨૧/૪૨, કુમણ વારાણસી - ૧૦ (૩.પ્ર.) માં મુદ્રિત. સંપાદક - શ્રી પાનુ બ્રહ્મચારી.

મા આનંદમયી અમૃત વાર્તા

અનુક્રમણિકા

ॐ ભવતાપપ્રણાશિન્યૈ આનંદघનમૂર્તયે ।
જ્ઞાનભક્તિપ્રદાયિન્યૈ માતસ્તુભ્યં નમો નમઃ ॥

૧.	માતૃવાણી	૧	
૨.	માતૃલીલાક્ષથા	૩	
૩.	ઉપદેશામૃત-સંગ્રહ	૮	
૪.	કઠોપનિષદ્ધ વિષે	આચાર્ય ભાઈશંકર પુરોહિત	૧૩
૫.	પુનીત સંસ્મરણો	૨૧	
૬.	“થે તો મેરા છોટા દીસ્ત હૈ”	ડૉ. માલતી મહેતા	૨૭
૭.	માનાં પ્રથમ દર્શન	બ્રહ્મચારિણી ચિત્રા ધોષ.	૩૧
૮.	કઠોપનિષદ્ધ	ઉત્તરા ચિનુભાંઈ	૩૩

માદૃવાણી

બધાં જ ભગવાનનાં સંતાનો છે. નાના-મોટાનો પ્રશ્ન નથી. જે ખોળામાં જવા માગે છે, તેઓ એની બાજુ હાથ અભાવી દે છે.

*

કર્તવ્ય-જ્ય, ધ્યાન, સત્સંગ.

*

સ્થિર આસન, સ્થિર દસ્તિ, જપ આશ્રય, ત્યારે જ રસની આશા.

*

આ શરીર પાસે તો આવવાનું-જવાનું નથી. ત્યારે પણ જે, અત્યારે પણ તે જ, મરવું-જીવવું શું છે ? મર્યાદિતાં તે છે જ-એમાં બીજી કંઈ વાત હોઈ શકે ?

*

આનન્દમયી મા કોણ છે ? આનન્દમય જ કોણ છે ? તેઓ ઘટમાં, પટમાં, સર્વ દુઃખમાં નિત્ય વિરાજિત છે. એવન્ત્ર જ એમનો નિવાસ છે. એમને જોવાથી, એમને મેળવવાથી, બધું જોઈ, બધું મેળવી લેવાય છે. અર્થાત્ નિર્ભય, નશ્ય, નિર્દેંદ્ર, અવ્યય, અક્ષય થવું.

*

હકીકતમાં જે ફળ-પ્રાપ્તિ નથી થતી, એનું કારણ એ છે કે એવો વિશ્વાસ કર્યા છે ? જેટલો વિશ્વાસ હોય એટલું ર કામ પણ થાય છે. પણ તમે કહી શકો છો કે અજ્ઞને અજ્ઞાતાં પકડવાથી પણ એની કિયા એક સરખી થાય છે. આના ઉત્તરમાં એમ કહી શકાય કે અંદર એટલી બધી ઠંક છે કે ગરમીને પ્રવેશતાં વાર થાય છે. પણ ફળ ચોક્કસ ર હોય છે. વ્યર્થ કંઈ પણ નથી જતું, એટલા માટે જ સાધુસંગ ઈત્યાદિ કરવાની જરૂર છે.

*

(ગુરુની જરૂર ખરી કે નહીં એવા પ્રશ્નના (ઉત્તરમાં) : પિતા, માતા, શિક્ષક, એટલે સુધી કે, જેનાથી કોઈ એક વેખય જાણ્યો હોય એ બધા જ તો ગુરુ છે. બધાં જ કામો માટે કોઈ એક નિમિત્ત જોઈએ, જે પણ કાઈ જ્ઞાન પ્રાપ્ત રવા ઈચ્છો એમાં ગુરુની જરૂર પડે છે.

*

કર્મ કર્યા વિના કર્શું યે નહીં થાય, કર્મ અવશ્ય કરવું જોઈએ. જો અશુચિબંધનથી મુક્તિ મેળવવી હોય તો શુચિબંધનથી પોતાની જાતને જકડવી પડશે. જો કપડામાં ગાંઠ બાંધી હોય ને એ ખોલવી હોય તો એમાં મનોયોગ ઈને એ ખોલવી પડશે. બધાં જ કામો આવી જાતનાં છે.

*

ભગવાન સિવાય બીજા કોઈનીયે લીલા ન હોઈ શકે. સાધક સાધન દ્વારા ભગવાન તુલ્ય થઈ શકે, પરંતુ ભગવાન ન થઈ શકે. લીલા ભગવાનની જ હોય છે.

*

એ તરફ ચાલતા રહો, ઉભા ન રહો, હું કેટલે દૂર આવ્યો તે જાણવા માટે ઉભા ન રહો. એથી શું થાય છે

જાણો છો ? જેટલું આગળ વધા છો, તેટલુંથે પછી જતું રહે છે. તેથી પ્રતીક્ષા ન કરવી જોઈએ, કમશઃ ચાલવું જોઈ

*

જ્યાં સુધી ભાષા છે ત્યાં સુધી જ કર્મ છે, જ્યાં સુધી કર્મ છે ત્યાં સુધી જ ભાષા છે.

*

નાન્દ કંઈ જ નથી થતું, કેવળ બીજા રૂપમાં પરિવર્તિતમાત્ર થાય છે. કેવી રીતે નાન્દ થાય છે જાણો છો ? રીતે બીજમાંથી આડ થયું, એ બીજ નાન્દ થઈ ગયું. પરંતુ એણે બરોબર એવી જ જાતનાં હજારો બીજોની સુણિ દીધી. તેમ છ્ઠતાં નાન્દ તો બધું જ થાય છે, અને કંઈ પણ નાન્દ નથી થતું બંન્ને વાતો કહેવાય છે.

*

જુઓ, જેના ફુદ્યમાં જે ભાવનો સંસ્કાર હોય છે, એ તેજ રૂપે થઈ જાય છે, આમાં કશો સંદેહ નથી. પ્રકારનો ભાવ હોય છે, એવો જ બાળક થઈ જાય છે.

*

આ જે બધાં સત્ત આલોચના કરે છે તે શેને માટે ? આલોચના કરે છે. 'અ-લોચન' કરવા માટે જ તો ? સુધી દાખિ છે ત્યાં સુધી જ સુણિ છે.

*

આજે તમે બધાં કર્મ કર્યે જાઓ છો, તે જાણો કે રિટર્ન ટિકિટ છે. ફરીથી પાછા ફરવાનો બંદોબસ્ત જ જાઓ છો.

*

ધર્મશાળામાં હજુ કેટલા હિવસ રહેશો ? શું પોતાને ઘેર જવાના નથી ? કેટલું સુંદર છે-પોતે જ ઘર છો, જ યાત્રી છો અને પોતે જ પ્રવાસી છો, વળી જુઓ, પોતાનામાં જ પોતે છો.

*

પોતાની અંદરથી જ દેવતાને બહાર પ્રગટ કરીને પૂજા આદિ થાય છે, એ જ વખતે એ દેવતાઓ એં પ્રત્યક્ષ હોય છે કે વરદાન, આદેશ આદિ બધું સંભળાય છે. કેટલું કહું, બાબા, આ તો અનંત છે.

*

તમે બધાં રિટર્ન ટિકિટ લઈને આવો છો, તેથી તમારું આવવાનું-જવાનું ચાલ્યા કરે છે. એટલા માટે કહું : રિટર્ન ટિકિટ ન રહે એવું કામ કરો.

*

બધું જ આવશ્યક છે, દોષ કોઈને આપી ન શકાય.

*

અટ-અટ કામ સમામ કરી લો, સમય તો જતો રહે છે.

*

જે કામને સ્વેચ્છાથી હાથમાં લો, એને પુરું કરવા માટે દિલોજાનથી પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

* * *

માતૃલીલા કથા

(ગતાંકથી ચાલુ)

૮૫૮

- ૦, ઓક્ટોબર, અહ્યાભાઈ : એક ભક્તને ઘેર અનુષ્ઠિત દુર્ગાપૂજામાં માનું આગમન.
- ૩, નવેમ્બર, કાનપુર : શ્રી સીતારામ જયપુરિયા દ્વારા 'સ્વદેશી હાઉસ'માં આઠમા સંયમ મહાવ્રતનું અનુપમ આયોજન.
- ૭, નવેમ્બર, આનંદકારી : ટિહરી ગઢવાલનાં રાજમાતા દ્વારા માને માટે નિર્મિત નિવાસસ્થાન જે સ્થળ પર, તેનું નામ આનંદકારી. મા ઉ સપ્તાહ આનંદકારી રહ્યાં.

૮૫૯

- ૫, જાન્યુઆરી, જાલાવાર : સરકારી ઓફિસર શ્રી આનંદ મોહનલાલના આગ્રહથી માનું આગમન, રાજ્યની સીમા પર તોપના ધનિ દ્વારા માનું રાજસ્કિક અભિનંદન. રાજપરિવાર તેમ જ સરકારી અધિકારીની માતૃદર્શન માટે ઉત્સુકતા.
- ૩ એપ્રિલ, હષ્ટિકેશ : 'સપ્તર્ણ આશ્રમ', હરિદ્વારના નિમંત્રણે મા પધાર્યા. વડા પ્રધાન પં. જવાહરલાલ નેહરુ દ્વારા વિરાટ સંમેલનને સંભોધન. મા વિષે નેહરુજુનું ભાષણ. સાત વર્ષ બાદ નેહરુજુને માનાં દર્શન.

પથી ૨૨ એપ્રિલ, રામનગર,

૯૪૦

- હષ્ટિકેશ : અપૂર્વ સાધનોપયોગી સ્થળ પરથી સંયમપ્રતની પ્રેરણા 'કાલીકમલી' દ્રસ્ત અંતર્ગત આત્મવિજ્ઞાન-ભવન તથા અન્ય ભવનોનો ઉપયોગ. ગંગાનો ખુલ્લો કિનારો, સામે હિમાલય-આ વિશેષ સંયમ-સપ્તાહ-પ્રત હતું, જેમાં અગણિત સાધુઓની ઉપસ્થિતિ. સ્વામી યોગાનંદ પરમહંસના ત્રણ સંન્યાસી શિષ્યો તથા અમેરિકાના અધ્યક્ષ દ્યામાતા પ્રતભાં ભાગ લેવા આવ્યાં. માઝે દ્યામાતાને કહ્યું, "મેં તમારું મન ચોરી લીધું છે, પાછું નહીં આપું."

૩ મેથી ૨૫ મે, કિશનપુર

- દેહરાદુન) : પૂ. હરિબાબાજીનો સત્સંગ, રામલીલા વગેરે વિવિધ અનુષ્ઠાનો સહિત માનો જન્મોત્સવ ઉજવાયો.

૦ જુલાઈ, કિશનપુર

- ૪ ઓગસ્ટ, નવી ટિલ્લી : લગભગ ત્રણ મહિના દેહરાદુન નિવાસ. ગુરુપૂર્ણિમા-પૂજન.
- ૫ સપ્ટેમ્બર, વારાણસી : વડા પ્રધાન પં. જવાહરલાલ નેહરુ માનાં દર્શનાર્થ આશ્રમમાં.
- ૬ સપ્ટેમ્બર, વારાણસી : અમેરિકાનાં સિસ્ટર દ્યામાતા કલક્તાથી મા પાસે આવ્યાં.

- ૩, ઓક્ટોબર, વારાણસી : મંડી રાજ્યના રાજ યોગેન્દ્રસિંહજી તથા મહારાણી કુસુમકુમારી દ્વારા શારૂ નવરાત્રિ વખતે રાજસિક રૂપે વિશાળ દુર્ગાપૂજાનું આયોજન માના આશ્રમ માની ઉપસ્થિતિ.
- ૭ ઓક્ટોબર, વારાણસી : ઉત્તર પ્રદેશના રાજ્યપાલ શ્રી વી.વી. ગીરી મા પાસે : શ્રી ગીરીની દસ્તિ “મા આનંદ અને નવચેતનાનાં મૂળ સ્થોત છે.” માએ કહ્યું, “આ શરીર નાની બાળકી છે.” માએ શ્રી ગીરીને અખંડ ભગવત્-સ્મૃતિ વિશે કહ્યું : ગીરીએ સ્વીકૃતિ દર્શાવતાં કહ્યું, “આપના આ પ્રસ્તાવ માટે હું કૃતજ્ઞ હું ; અખંડ ભગવત્ સ્મૃતિધારામાં યોગદાન કરીને હું મારી જતને ધન્ય માની પંદર મિનિટનો સમય ધ્યાન માટે રાખીશ, અને જ્યાં સુધી જીવીશ ત્યાં એ નહીં ભૂલું.”
- ૨૪ થી ૩૦ ઓક્ટોબર,
વિધ્યાચલ : મહામહોપાઠ્યાય પં. શ્રી ગોપીનાથ કવિરાજ તથા અન્યાન્ય ભક્તોના આગ્રહ વ્યક્તિગત સાધનાની દસ્તિએ માતૃ-સમાઝ પાળવામાં આવ્યો. માની ઉપસ્થિતિ.
- ૩ નવેમ્બર, હજારી બાગ : બિહારના પહીણીકેન્દ્ર હજારીબાગ થઈને મા કલકત્તા પધાર્યા. આગશ્રમ આશ્રમમાં નિવાસ.
- ૮થી ૧૪ નવેમ્બર, કલકત્તા : ૧૦મો સંયમ સપ્તાહ ઉજવાયો.
- ૭-૧૪ ડિસેમ્બર, અમદાવાદ : જૂના એકનિષ્ઠ ભક્ત કાંતિભાઈ મુન્શાની સ્મૃતિમાં એમના કુટુંબીજનો માની ઉપસ્થિતિમાં ભાગવત સપ્તાહનું આયોજન. મુન્શાના બગીચામાં નિવાસ.
- ૧૬ ડિસેમ્બર, ઉત્કુંશર
(ગુજરાત) : અમદાવાદથી ૩૫-૪૦ ક્રિ.મી. દૂર નદી કિનારે શંકર ભગવાનના માં ઉત્કુંશર મહાદેવ પાસે યોગાશ્રમમાં ત્રણ ઇવસ માનો નિવાસ.
- ૧૯૬૦
- ૧૪ જાન્યુઆરી, પ્રયાગ : અર્ધકુંભ મેળામાં પ્રયાગમાં ત્રિવેણી તટ પર માની ઉપસ્થિતિ તથા મુખ્ય વિશેષ કુંભયોગ સમયે સંગમ-સ્નાન.
- ૧૦ માર્ચ, હરિદ્વાર : ઋષિકેશ તથા હરિદ્વાર વચ્ચેના સ્થાને શ્રી ૧૦૮ ગણેશદત્ત ગોસ્વામીજી આશ્રમમાં માનો નિવાસ. રાયબહાદુર નારાયણદાસ અને જે.કે. બિરલા વયવસ્થા. સ્વીકર શ્રી ગોપાલસ્વામી ઐયર સ્કુટુંબ મા પાસે.
- ૧૩ એપ્રિલ, આનંદકાશી
(ટિહરી) : ૫. દીદીમાના સંન્યાસોત્સવ માટે ત્રણ સપ્તાહ સુધી આનંદકાશીમાં

માનું મસૂરી પ્રયાણ. ટિહરીનાં રાજમાતા કમલેદુમતી શાહના નવીન ગૃહનું ઉદ્ઘાટન.

- રથી ૧૪ મે, મુખેઈ : શ્રી બી.કે. શાહના વિદે પાર્ટેના નિવાસસ્થાનના પાછલા ભાગમાં બગીચામાં માને માટે નિર્મિત વિશેષ ગૃહમાં માની ઉપસ્થિતિ. જન્મોત્સવ દરમિયાન શ્રી રઘુનાથ પાણીગઢી તથા શ્રી કે.જ. આમ્બેગાવકર માના દર્શનાર્થે.
- ૧૫ મે, પૂના : લગભગ ૬ સપ્તાહ સુધી મા પૂના રહ્યાં. શ્રી અરવિંદના શિષ્ય શ્રી દિલીપકુમાર રાયે તથા પ્રસિદ્ધ ગાયિકા હીરાબાઈ બડોદ્રકરે મા પાસે બેસીને ભજનો ગાયાં. શ્રી કે.એન. કાટ્જૂ, મ.પ્ર.ના મુખ્ય મંત્રી તથા ગૃહમંત્રી શ્રી ગુલામારીલાલ નંદા માનાં દર્શનાર્થે.
- ૮થી ૧૧ જુલાઈ, દિલ્હી : શુરૂપૂર્ણમામાં માની ઉપસ્થિતિ દરમિયાન પ્રસિદ્ધ વ્યક્તિઓ મા પાસે : શ્રી સી.પી.એન. સિંહ, પંજાબ, ભૂ.પૂ. મુખ્ય પ્રધાન શ્રી સુવિમલદાત ભારત સરકારના વિદેશ સચિવ તથા ચીફ કમિશર દિલ્હી શ્રી ભગવાન સહાય, જે.કે. બિરલા વગરે.
- ૨૬થી ૩૦ સપ્ટેમ્બર, કલક્તા : આગરપાડા આશ્રમમાં દુર્ગાપૂજામાં માની ઉપસ્થિતિ.
- ૧૩, ઓક્ટોબર, દેહરાદૂન : ઉત્તર પ્રદેશના પૂરમાં નેમિધારણનું ભાવિ સંયમપ્રતનું ક્ષેત્ર જળબંધકાર. સ્વામી પરમાનંદને વિવસ્થા માટે માઝે મોકલ્યા બાદ મા પાસે સ્વામીજીએ પૂર્ણી સુચના મોકલીને સંયમપ્રત નેમિધારણમાં ન કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂક્યો. માઝે એક જ્લાસ પાણી પીને કહ્યું, “જે જ્લાસને ખાલી થતાં થોડોક પણ સમય નથી લાગ્યો તે જ રીતે ભગવાનની મોજ હોય તો પૂરનું પાણી પણ જતું રહી શકે.” ત્રણ જ દિવસમાં એ ભયાનક પૂરનું પાણી ગાયબ !
- ૨૧થી ૨૭ ઓક્ટોબર,
નેમિધારણ (સીતાપુર, ઓ.પ્ર.) : સંયમ-મહાપ્રતના આ અનુષ્ઠાનમાં અભૂતપુર્વ આનંદ. ૧૦૮ શ્રીમદ્ ભાગવતના મૂળ પાઠ-અનુષ્ઠાન અને શ્રીમદ્ ભાગવતની વ્યાખ્યા. પં.શ્રી વશિષ્ઠદાત મિશ્રને વારાણસી જતા બાલામઉ નામક સ્ટેશને અક્ષમાત, ચાલતી ગાતીથી હાથ કપાઈ ગયો, પરંતુ માની કૃપાથી જીવનરક્ષા. માનું કહેવું કે પૂર્ણાદૃષ્ટિ સુધી એ પંડિત રહ્યા નહીં તેથી. માની કૃપા અપાર છે. ભાગવત-પારાયણના પુણ્ય તથા માતૃકૃપાથી એમના પ્રાણની રક્ષા થઈ.
- નવેમ્બર, નેમિધારણ : ગોમતીને કિનારે શ્રી સહગલના ક્ષેત્રમાં મા તથા માતુલ્બક્તોના તંબુઓ જાડો

કે તંબુઓની નગરી !

- ૨૫, નવેમ્બર, લખનૌ : શ્રી/શ્રીમતી રામેશ્વર સહાયના આગ્રહથી વન-વિભાગના વિશ્વામ-ભવનમાં માનો સાત દિવસ નિવાસ.
- ૭, ડિસેમ્બર, રાજગીર (બિહાર) : ૧૬ દિવસ સુધી માનો રાજગીર નિવસા. બ્રહ્મચારી સ્ટીફનનો એ અવસરે માતૃ-સંગ.
- ૨૫, ડિસેમ્બર, કলકત્તા : આગરપાડા આશ્રમમાં ૧૭ દિવસ સુધી માની ઉપસ્થિતિ. કેનેદાના હાઈક્રિક્ષનર શ્રી જ્યોર્જ મા પાસે.

૧૯૬૧

- ૨૦, જાન્યુઆરી, દિલ્હી : પૂ. હરિબાબાજીના આમંત્રણથી ફિરોજશાહ કોટલા મેદાનમાં આયોજિત ૪૦ દિવસના સત્સંગમાં માની ઉપસ્થિતિ. રામાયણનો પાઠ તથા શ્રી ચૈતન્યમહાપ્રાર્થાના લીલા.
- ૫, ફેબ્રુઆરી, હરિદ્વાર : આશ્રમના ત્રણ યુવાન બ્રહ્મચારીઓનું નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચર્યનું ગ્રત : ભરત દ્વારા (ભાસ્કરાનંદજી), તપન (નિર્મલાનંદજી) તથા કુસુમ (નિર્વાણાનંદજી).
- ૨૮, ફેબ્રુઆરી, દિલ્હી : માનાં દર્શનાર્થી રાષ્ટ્રપતિ ડૉ. રાજેન્દ્રપ્રસાદ, સિવિટીલેન્ડના રાજ્યૂત ડૉ. કુટુંબ તથા પાકિસ્તાનના રાજ્યૂત શ્રી બોડી. કૃષ્ણભક્ત સાધિકા રેહાના તૈયબજી મા પાસે. એમના આમંત્રણથી કસ્તુરબા-ગાંધી-સ્મૃતિસભામાં માનું આગમન.
- ૩ એપ્રિલ, કનખલ : દીદીમાનો સંચાસોત્સવ, જ્વાલિયરનાં મહારાણી શ્રીમતી વિજયા રાજે સિંહિયા દ્વારા જ્વાલિયરના નવર્ણિત મંદિરની પ્રતિજ્ઞામાં પધારવાનું માને નિર્મણ.
- ૧૭ એપ્રિલ, જ્વાલિયર : મંદિર-પ્રતિજ્ઞામાં માની ઉપસ્થિતિ. સિંહિયા સ્કુલ પરિદર્શનમાં માને લઈ ગયાં.
- ૨૬ મે, અલ્હાબાદ : શ્રી નિરજનાથ મુખોપાધ્યાયના નિવાસે માનો જન્મદિવસ ઉજવાયો. ૧૩ પ્રધાન પં. જવાહરલાલ નેહારુ તથા હિન્દ્રિયા ગાંધી માના જન્મહિને પ્રશ્નાએ કરવા આવ્યાં.
- ૧૬ મે, મુંબઈ : પં. ગોપીનાથ કવિરાજનું ટાટા કેન્સર હોસ્પિટલમાં ઓપરેશન. માનો પૂર્વી ‘ઘ્યાલ.’
- ૮ જૂન, પૂના : ભક્ત શ્રી ટી.એન. નંદાના મકાનના કંપાઉન્ડમાં હ સપ્તાહ સુધી માનો નિવાસ શ્રી શ્રી આનંદમયી સંઘને શ્રી ભગવાનદાસ નાગપાલ દ્વારા આશ્રમ બનાવવા માટે ભૂમિદાન, ગણેશ બિંદ રોડ પર જ્યાં આશ્રમ બન્યો. રાષ્ટ્રપતિ ડૉ. રાજેન્દ્રપ્રસાદ, મહારાણી રાજ્યપાલ શ્રી શ્રીમકાશ મા પાસે. પ્રતિષ્ઠ ગાયિકા હીરાબાઈ બડોદરે દ્વારા માને સંગીત-સુમન અર્પિત. પૂનામાં પૂર આવવાને

- પૂર્વ સંકેત માઝે આયો.
- ૧૫ જુલાઈ, બેંગલોર, મદ્રાસ : ખેસુર હાઈકોર્ટના મુખ્ય ન્યાયાધીશને ત્યાં માનું આગમન.
- ૧૫થી ૨૦ ઓક્ટોબર, કાનપુર : શ્રી મંગતુરામ જયપુરિયાની વિનંતિથી કાનપુરમાં દુર્ગાપૂજા. અમેરિકાનાં શ્રી દ્યામાતા ફરી મા પાસે.
- ૮થી ૧૫ નવેમ્બર, શુક્તાલ (મુખ્યસ્થાનગાર, ઉ.પ.) : રાજ પરિસ્થિતે શુક્કેવજી પાસેથી ભાગવત-શ્રવણ જે સરોવરને ડિનારે બેસીને કર્યું તે જ શુક્તાલ. હજી પણ ત્યાં એ વૃક્ષ હ્યાત છે. આ જ સ્થળે પૂ. વિષ્ણુ આશ્રમ દ્વારા માની ઉપસ્થિતિમાં શ્રીમદ્ભ્રાગવત સપ્તાહમાં કથા.
- ૪૦ ૪ માર્ચ, ૧૮૬૨, હરિદ્વાર : પૂર્ણ કુલમાં માના પાવન સાન્નિધ્યમાં મહાશિવરાત્રિપ્રતિ.
- ૧૨ એપ્રિલ, હરિદ્વાર : નિરંજની અખાડા દ્વારા માને હાથી પર પાલખીમાં બેસાડીને ચૈત્રી નવરાત્રિની મહાઘટી તિથિએ હરિદ્વારમાં માની શોભાયાત્રા.
- ૧૩ એપ્રિલ, હરિદ્વાર : ચૈત્રી સંકાતિના પુષ્ય અવસરે માના સાન્નિધ્યમાં ગંગાના જળમાં પૂ. મુક્તાનન્દ ગિરિજી (દીદીમા) દ્વારા ત્રણાને સંસ્કાર આપવાના સમયે માની ઉપસ્થિતિ. 'ભારત સેવાસંધ'ના પ્રધાન કર્મચારીનું કુલ મેળામાં સેવા કરતાં કરતાં મૃત્યુ-એમના પર કૃપા કરવાનો માનો 'ખ્યાલ.'
- ૨૭ એપ્રિલ, દેહરાદૂન : પં. જવાહરલાલ નેહરૂ તથા એમનાં બહેન વિજયાલક્ષ્મી પંડિત માના દર્શનાર્થે.
- ૨૮ રથી ૨૮ મે, દેહરાદૂન : માનો જન્મોત્સવ. રક્તપિતના રોગીઓને બોજન કરાવવાનું કાર્ય તે આ વખતના જન્મોત્સવની વિશેષતા. બોજન આશ્રમમાં રાંધવામાં આવ્યું હતું. જીપ મારફત રક્તપિતની હોસ્પિટલમાં લઈ જઈને આશ્રમવાસીઓ દ્વારા ખુલ્લા પ્રાંગણમાં રોગીઓને અન્નદાન. દેહરાદૂનના જાખનમાં માના સાધન-આશ્રમમાં માનો રાત્રિવાસ.
- ૮ જૂન, દેહરાદૂન : જોશીમઠના પૂ. શંકરાચાર્ય શ્રી શાંતાનંદજી આશ્રમમાં માના દર્શનાર્થે તથા એમનું આશ્રમમાં પ્રવચન.
- ૧૨, સપ્ટેમ્બર, દિલ્હી : ઉચ્ચ કોટિનાં સાધિકા તથા કૃષ્ણભક્ત શ્રી રેહાના તૈયબરજી, શ્રીમતી તારકેશ્વરી સિંહા, શ્રી/શ્રીમતી ભગવાન સહાય, પાકિસ્તાનના હાઈ કમિશર શ્રી એમ. રહમાન તથા તેમનાં પત્ની પ્રો. હુમાયું કબીર જેવી વિષ્યાત વ્યક્તિઓ માનાં દર્શનાર્થે.
- ૨૧ ઓક્ટોબર, રાંચી : માની ઉપસ્થિતિમાં કાલી-મંદિરની સ્થાપના તથા કાલીપૂજા.
- ૩ નવેમ્બર, પિલાની(રાજસ્થાન) : શ્રી જે.કે. બિરલાની વિનંતિથી સંયમ મહાપ્રતંતું અનુષ્ઠાન. પિલાની સ્થાન સાથે સંબંધિત સૂક્મ શરીરખારીઓ મા પાસે આવ્યા. માને પિલાની જોવા લઈ

જવામાં આવ્યા, યુનિવર્સિટી કેમ્પસ તથા સરસ્વતી-મંદિર બતાવ્યું.

૫ નવેમ્બર, પિલાની	: ૧૭મો સંયમ-સપ્તાહ.
૧૪ નવેમ્બર, દિલ્હી	: વડા પ્રધાન નેહરુના જન્મદિવસે એમના નિવાસે માનું આગમન.
૨૯, ૩૦, ૩૧ ડિસેમ્બર, હરિદ્વાર	: સ્વામી શંકરાનંદજીના પુત્રો દ્વારા બંડારો. ૧૦૧ સંન્યાસીઓને ભોજન. માનું ઉપસ્થિતિ. (૧૮ ડિસેમ્બરે સ્વામીજીએ દેહત્યાગ કર્યો હતો.) પ્રસિદ્ધ અવધું મહાત્મા સ્વામી કૃષ્ણાનંદજી પાસે મોદી ભવનમાં મા.
૧૯૬૨	
૨૩ જાન્યુઆરી, મોદીનગર (૩.૪.)	: રાયબહાદુર ગુજરમલ મોદીના આમંત્રણથી નવનિર્મિત શ્રી લક્ષ્મીનારાયણ મંદિરના ઉદ્ઘાટનમાં મા પથાર્યા.
૨૪, ફેબ્રુઆરી, નૈમિધારણ્ય	: પ્રયાગનારાયણ સહગલની ધર્મશાળાના ઉદ્ઘાટનમાં માની ઉપસ્થિતિ.
૧૦ માર્ચ, વૃદ્ધાવન	: શ્રી નિતાઈ-ગૌરના મંદિરમાં શ્રી ગોપાલજીની મૂર્તિની સ્થાપના.
૧૬ માર્ચ, કરૌલી	: યુવરાજ-યુવરાણી કરૌલી દ્વારા માની રાજસિક અભ્યર્થના.

(કમાણ)

* * *

સિદ્ધિનું શ્રેષ્ઠ લક્ષ્મણ ત્યારે પ્રગટે છે કે જ્યારે યોગી પ્રત્યે મનુષ્યના દુદ્યમાં પ્રેમ ઉભરાય, તથા એનાં ગુણગાન કરવા માંડે, અને કોઈ પણ પ્રાણીને એનો ભય ન લાગે. જે યોગી અધિક શીતળતાને ઉખૂતાને પણ કષ્ટરૂપ ન અનુભવે, દુદ્યમાં કોઈનાથી પણ ભય ઉત્પત્ત ન થાય તો સમજવું કે એ યોગીને સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ થઈ ગઈ છે.

- માર્કુરીય પુરાણ.

ઉપદેશામૃત-સંગ્રહ

- સં. શ્રી કુમારચંદ્ર ભવ્દાચાર્ય

“તમે લોકો નિયમિત રૂપે કામ કર્યે જાઓ, ફળ અવશ્ય મળશે.”

“જુઓ, એક પપેયામાં રંગ આવવા માંઝો, એ જ રીતે અંદરખાનેથી પાકી જવાથી રંગ આવી જાય છે.”

એક વૃદ્ધ મહિલાએ કહ્યું, “તમે આવવાનાં છો એ સાંભળીને જ મેં કહ્યું-એ ફરી કેમ આવે છે? એમ લાગે છે સળગાવવા માટે જ આવે છે. કોઈ કોઈ વાર આવીને પણ મા, કેવળ આગ લગાડીને જતાં રહો છો.”

માએ પણ હસતાં હસતાં કહ્યું, “મા, આગ બરોબર સળગતી નથી. યથાર્થ રૂપે સળગો તો બધું બસ્તુ થઈ જશે, એહી સળગાવવાનો મુશ્ક જ નહીં રહે.”

પ્રશ્ન : મન ને પ્રાણ શેને કહેવાય ?

મા : હું તો કહું છું જાડ જે વધે છે તે કિયાશક્તિ છે. એને જ મન સમજો, અને જેનું અવલંબન કરીને કેયાશક્તિ કામ કરે છે તે પ્રાણ છે. પ્રાણ જો ન રહે તો કિયા ક્યાં પ્રગટ થશે? મન છે તેથી તમે લોકો ખંડ-ખંડરૂપે જરૂરકંઈ જુઓ છો. મનનો સ્વભાવ છે કે એક વાત માની લેવી અને ન પણ માનવી.. જે કાઈ જુઓ છો, બોગ કરો છો, એ વાસના-કામના બધી જ મનના રાજ્યની છે. શુદ્ધ મનનો ખેલ જાણો કે કંઈ લિન પ્રકારનો છે. પ્રાણ તો મહાપ્રાણ (એ) જ પ્રાણ છે, તેઓ જ સ્વયં પ્રાણરૂપે છે. તેઓ જ આ સંપૂર્ણ જગતના રૂપમાં છે. હું તો આ કશું નથી જાણતી, વારું, તમારાં શાસ્ત્રો શું કહે છે ?

પ્રશ્ન : મા, બધું જ ભગવાન કરે છે, તો પછી અમારાથી અપરાધ કેમ થાય છે ?

મા : ભગવાન જ બધું કરે છે એમ કહેવાનો તમને અધિકાર નથી, કારણ કે યથાર્થ રૂપે તમે એમને જાણતાં નથી. એ માટે જ કર્મ કરવું પડે છે. કર્મ કરતાં કરતાં એમને જાણવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે, જેમ કે આ બાળકને એમ.એ. કલાસની વાત સમજાવવાથી એ કાઈ જ નહીં સમજે. કેવળ માત્ર સાંભળેલી વાત કહી શકશે.

એક છોકરાએ કહ્યું, “અમને સત્કર્મ કરવાની ઈચ્છા થાય છે, છતાં કરી નથી શકતાં, શું કરીએ?”

મા : સદૈવ એ ધ્યાન રાખવું જોઈએ કે જ્યારે જુઓ (કુ) કોઈક કર્મ કરીને આનંદ અનુભવાય છે તો જાણજો કે એ કર્મ વડે નલીન કર્મની સુષ્ટિ થઈ ગઈ, અને જ્યારે જોશો (કુ) તમે કોઈક કામ કરવા નથી ઈચ્છતા, કદાચ તમે એને ખરાબ ગણો છો, પણ એ જ કામ કરવાને તમે બાધ્ય થઈ રહ્યાં છો, તો માનવું પડે કે મારા પૂર્વ જન્મના કર્મનો એવો કોઈ સંસ્કાર હતો, એના પ્રભાવથી આમ થઈ રહ્યું છે. એ કામથી તમને કાઈ આનંદ પ્રાપ્ત નથી થતો, આ બધાંનો અર્થ આમ વિચારીને ભગવાન પ્રત્યે લક્ષ્ય સ્થિર કરીને કર્મ કર્યે જવું જોઈએ. એ કામ ફરી કર્મ-સુષ્ટિ નહીં કરે.

પ્રશ્ન : મા, શ્રીકૃષ્ણની મૂર્તિ નિત્ય છે કે ? અને એનું એક નિર્દિષ્ટ સ્થાન છે, શું એ પણ સાચું છે ?

મા : ચોક્કસ, બધું સત્ય અને નિત્ય પણ છે.

પ્રશ્ન : મા, શું શ્રી કૃષ્ણની મૂર્તિ નિત્ય છે, આ વળી કેવી વાત ?

મા : સાચેસાચ, આમ જ છે.

પ્રશ્ન : મૂળમાં એ સત્ય નથી એમ કહેવું યોગ્ય છે ?

મા : જ્યારે 'મૂળમાં' અર્થાત્ ખરેખર આ શબ્દ કહો છો, વાત એમ છે કે તો આ બધું જ સત્ય છે. તે પોતાની વાતો કરો છો, સાંભળવાની ઈચ્છા કરો છો, વાતો થાય છે—આમાં મૂળ અમૂળનો કોઈ પ્રશ્ન જ નથી. વખતે ભાષા પણ નથી રહેતી.

વળી વાસ્તવમાં મા કહે છે : જગત એટલે આવાગમન. જ્યાં સુધી દસ્તિ છે ત્યાં સુધી સુસ્તિ છે,—વેદાંત (બેદ અર્થાત્ દાંત વગર) થઈને બાળક હતા, ફરી પાછા વેદાંત બન્યા. વચ્ચે થોડાક જ દિવસ દાંતને લીધે મારામારી ચા

જુઓ, સત્સંગમાં ક્યા ગુણ છે, જાણો છો ? જેવી રીતે એક ચકલી ચિરકાળ સુધી પાંજરામાં બંધ રહેતાં રહે ઉડવાનું ભૂલી ગઈ. પાંજરાનું દ્વાર ખોલવા છતાં એ ફરી ઊડીને ભાગતી નથી. સહસ એક દિવસ ચકલીઓનું પણ ટોળું આવી પહોંચ્યું. દેખાયું કે એ ચકલી પણ એમની જોડે ઊડીને ભાગી ગઈ. આ જ રીતે, જીવ એનું સ્વરૂપ હો ગયો છે, તેમ છતાં જો એ કોઈ એક વ્યક્તિને મુક્ત પુરુષ સમજે તો આ રીતે પેલા ભાવનો અનુભવ ક્ષણિક હેઠળ પણ એના વડે એક જાતની ઉન્માદના થાય છે, ક્ષણિક હોવા છતાં એ છાપ મૂક્તિ જાય છે. વૃથા કંઈ પણ નથી અને આ પણ સત્સંગનો ગુણ છે, સત્સંગથી વિશેષ લાભ થાય છે એ ધ્યાનમાં રાખજો. જુઓ, જે વસ્તુનો સ્વાદ કદીપછે મળ્યો નથી, એ વસ્તુની પ્રાપ્તિ માટે કદી પણ ઈચ્છા ન થઈ શકે. આ બધા લોકો જે સ્થાયી આનંદ ઈચ્છે છે, કરારણ છે કે સ્થાયી આનંદ એમની પાસે છે જ, એના પર આવરણ પડ્યું છે, એટલા માટે અકળાઈ રહ્યા છે, એ પ્રાપ્તિ થતાં સુધી પૂર્ણ શાંતિ નથી મળતી.

માએ એક વાર કહ્યું : એક કાશ્મીરી મહિલા 'માઁ, માઁ' કીર્તન કરે છે, જાણીને ઘણા લોકોએ એને પૂછ્યું, તમ શક્તિની ઉપાસિકા તો છો નહીં, તો પછી 'માઁ, માઁ' કેમ કરો છો ? આ વાત એના મનમાં ખૂંચી, પરંતુ મારી આવીને મને કંઈ પૂછવાનું એને સાહસ ન થયું. એક દિવસ કોઈ બીજી મહિલા મારફત એણે એ વાત કહેવા ત્યારે મેં એને બોલાવીને કહ્યું, જુઓ જો, તમારા મનમાં એવી દઢ ધારણા હોય કે મેં રામ કે કૃષ્ણના મંત્રની દી લીધી છે, હું એ નામ-પણ સિવાય બીજું કંઈ પણ નહીં કહું, તો તમારે માટે એ જ કર્તવ્ય છે. એમાં જ બધું જ છે. જો બીજી દસ્તિએ જોવામાં આવે તો ભગવાનને જ તો કોઈ માતા, કોઈ પિતા, કોઈ સખાના રૂપમાં પોકરે છે. જે ભાવ ગમે એ તે જ ભાવે પોકારી શકે છે. આ દસ્તિકોણથી જો મા કહીને પોકારવામાં આવે તો પણ ભગવાનને પોકારવામાં આવે છે, કોઈ દોષ નથી થતો. આ કથન પછી એના મનનો ખટકો દૂર થઈ ગયો.

અવતારનું ભૂમિ પર અવતરણ-એ વિષે માણે કહ્યું : એક રીતે (જોતાં) તો બધા જ અવતારો છે. પણ જો એ સ્થિકોણ છોડી દઈએ તો કંઈ જગ્યાએથી અવતરણ થાય છે ? આવો પ્રશ્ન થાય છે. એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં કહેવાય છે, જે એક સમયે પ્રકાશ થાય છે તેનું જ નામ અવતાર છે, જેમ જાહેરાંથી અંકુર, એ અંકુરમાંથી જ જાડપાન થાય છે, પરંતુ અંકુરાવસ્થામાં જાડનાં રૂપ, રંગ અને પ્રકૃતિ સમજીતાં નથી. બીજ જગ્યારે માટીમાં સાવ મળી જાય છે ત્યારે જ અંકુર પેદા થાય છે અને ધીમે-ધીમે એમાંથી જાડ, પાન, ફૂલ, ફળ ઉત્પન્ન થાય છે. સગુણ અને નિર્ગુણ બંન્ને ભાવોનો નેકી સાથે પ્રકાશ (પ્રગટ) થાય તો જ એને અવતાર કહે છે. એટલા માટે જ અવતારોમાં બંન્ને ભાવોની કીડા દેખાય હોય. વળી જુઓ, સમુદ્રની ઉપરનો અંશ કેવો તરંગમય હોય છે. પરંતુ અંદરના અંશમાં તરંગો (લહેરો) નથી હોતા-મે સ્થાન પ્રશ્નાંત ગંભીર રહે છે. તે જ રીતે અવતારમાં ચળ અને અચળ બંન્ને ભાવોનો ખેલ ચાલે છે.

*:

જેને જે નામ ગમે, એ એને જ જગ્યા કરે. ગુરુના આદેશનું આનાકાની કર્યા વિના પાલન કર્યે જાઓ. પોતાને મેમની ઈચ્છા પર છોડી દો. પોતાની કોઈ પણ ઈચ્છા ન વધારો, તો જોશો કે આપોઆપ જ બધું પ્રગટ થઈ જશે. ગ્રિયુગમાં સીધાસાદા નામરૂપ સાધન વડે જ બધું જ થઈ જાય છે, એવું યે તો કહ્યું છે. તમે એવો વિચાર જ મનમાં રહે લાવો કે સંસ્કૃત શબ્દથી દીક્ષા ન થાય તો ભગવાનની ન તો પ્રાર્થના થશે કે ન કોઈ કામ પણ થશે. આ શરીરને પણ જુઓ તો છો અને એની વાતો પણ સાંભળો તો છો. ફક્ત આટલી જ વાત કેમ ? પ્રયોજન હશે તો બધું જ પોતાની મેળે જ ઉપસ્થિત થઈ જશે. મેં કહ્યું છે ને, રજિસ્ટ્રી ખાતામાં જો નામ લખાવવું હોય તો સરસ નામ જોઈએ. ગમે તે નામ ગમે તે જપતા જાઓ, આવશ્યકતાનુસાર બધું જ આપોઆપ આવી જશે. ‘બીજ’ એટલે વિશેષ અરિયય, જેમ કે તમારું નામ જ્ઞાત છે, પણ પરિયય કશો નથી. પરંતુ નામ લઈને બોલાવવાથી સમીપ આવતાં જ પછી પૂરો પરિયય થઈ જાય છે.

*:

એટલા માટે જ એક વાર જ્યોતિષને કહ્યું હતું, તમે લોકો તમારા આશ્રમમાં કીર્તન પહેલાં જ્ય શિવ શંકર બમ્મુ મધ્ય હર હર એ નામ-કીર્તન થોડુંક કરી લઈ શકો. નામમાં બીજ સ્કુરિત થાય છે. બીજમાં પણ નામ છે. બધાંમાં જ બધું છે. ગમે તે ભાવથી ગમે તેનું અવલંબન કરીને કેમ નહીં, એનો પ્રકાશ થવો જોઈએ. ગમે તે કરો, કંઈક કરો, વૃથા સમય અને શાસ નાખ ન કરો. જે કંઈ પણ કરશો એમાંથી જ ફળ થશે. એ જ રૂપમાં એ એકનો જ પ્રકાશ છે.

*:

પ્રશ્ન : માતાજી, મને કોઈપણ જાતની પ્રતીકોપાસના નથી ગમતી. મારું મન સ્થિર થવાનો ઉપાય શો છે ?

મા : સારું, તમે શાંતિથી બેસીને જે શાસ-પ્રશ્નાં ચાલી રહ્યો છે તેના પર ધ્યાન રાખતા રહો, બીજું કાંઈ કરવાની જરૂર નથી. શાસ-પ્રશ્નાં એ જ તમારું પ્રતીક છે.

*:

પ્રશ્ન : પૂર્વજન્મ છે કે નહીં ? કેટલાક કહે છે ‘છે’ અને કેટલાક કહે છે ‘નથી.’

મા : છે, પણ જેનામાં પૂર્વજન્મ ને પરરજન્મનો સંસ્કાર છે, એમનો જ જન્માંતર થાય છે જેમનામાં પૂર્વજન્મ

ને પરજન્મનો સંસ્કાર નથી એમનો જન્માંતર નથી થતો. જે મનુષ્ય જે સ્તર પર ઉભો છે, એનો એ જ પ્રકારનો ભાગ જાગે છે. એ એવા પ્રકારની વાતો પણ કરે છે.

પ્રશ્ન : આવી સ્થિતિમાં મુસ્લિમાન કે પ્રિસ્ટિ થવું ઘણું સારું, કારણ કે એમનામાં પુનર્જન્મના સંસ્કાર નથી તેથી એમનો પુનર્જન્મ નથી. પણ આપણને કેટલાયે જન્મો સુધી આવાગમનના ચક્કરમાં રહેવું પડશે, એ નિર્ણય કરવો અશક્ય છે.

મા : ઈચ્છા કરવામાત્રથી જ શું તમે મુક્ત થઈ શકો ? તમારો આ જન્મગત સંસ્કાર છે. વળી જુઓ, માત્ર હિંદુ કે મુસ્લિમાન થવાથી જ (આમ) નથી થતું. કેટલાયે મુસ્લિમાનોમાં હિંદુ-સંસ્કાર હોય છે અને કેટલાયે હિંદુઓમાં મુસ્લિમાન-સંસ્કાર હોય છે.

✽

પ્રશ્ન : દર્શન વગેરે હોય છે કે નહીં ?

મા : ચોક્કસ જ, હોય છે, એ જ પ્રમાણે દેખાય છે જેમ હું તમને જોઉં છું.

પ્રશ્ન : લોકો કહે છે કે બ્રહ્મ અજ્ઞેય અવ્યક્ત છે. જો એમ હોય તો 'એમને' કેવી રીતે ઓળખવા?

મા : માની લો (કે), તમે એક ફૂલ જોયું છે. મેં પૂછ્યું, 'ભાબા, ફૂલ કેવું છે?' તમે કહ્યું, "ખૂબ સુંદર ફૂલ છે. આવી જાતનું, તેવી જાતનું ઈત્યાદિ." પરંતુ ફૂલના સ્વરૂપનું યથાર્થ વર્ણન થયું ખરું ? તમે તમારા મનના ભાવોને યથાર્થ રૂપે પ્રગટ કરી શક્યા ખરા ? તમે ભાષા દ્વારા કોઈ પણ વસ્તુના સ્વરૂપનો પરિચય ન આપી શકો. થોડે આભાસમાત્ર આપી શકો, કારણ કે વાણી ત્યાં કુઠિત થઈને પાછી ફરી જાય છે. તેથી જેવી રીતે સાંસારિક પ્રત્યેક વસ્તુ વ્યક્ત અને અવ્યક્ત બંને છે, તે જ રીતે બ્રહ્મ પણ વ્યક્ત અને અવ્યક્ત, જ્ઞેય અને અજ્ઞેય, યુગપત્ર- બંને છે. બધું જ ભાવો એમનામાં છે.

✽

પહેલાં શુદ્ધ કર્મ વગેરેનું અવલંબન કરીને અશુદ્ધ સંસ્કારોને નાચ કરવા જોઈએ. ત્યાર પછી શુદ્ધ કર્મ વગેરે પણ નથી રહેતાં. જેમ શરીર પર મેલ જામી જાય તો સાબુ ચોપડવો પડે છે, પરંતુ સાબુ યે તો મેલ જ છે. સાબુ ઘસીને મેલ ધોયો. ફરી પાછું જપથી સાબુ અને મેલ બંને જ ધોઈ નાખવામાં આવ્યા.

✽

સારી વાત અને ભાવનું અનુકરણ કરવું (તે) પણ સારું છે.

કઠોપનિષદ્-કેટલાક અંશો

- આચાર્ય ભાઈશંકર બહેચરભાઈ પુરોહિત

ઉપનિષદોની અતિપ્રસિદ્ધ કથાઓમાંની આ એક છે. કથાનો આરંભ ઘણો આકર્ષક છે. નચિકેતા દસેક વર્ષનો કુમાર આ કથાનો નાયક છે. એના પિતા શ્રદ્ધાળુ વિદ્વાન છે. કૃતિ અને લોકાન્તરના આ સુખની ઈચ્છાઓથી તેઓ (દેખાવ પૂરતું) સર્વસ્વનું દાન કરવા પ્રવૃત્ત થયા છે. પરંતુ દાનની વસ્તુ દાન લેનારને ખપ આવે એવી હોવી જોઈએ. એ બાબતની એમજો ઉપેક્ષા કરી છે. નાહકની માથે પડેલી જણસોથી છૂટકારો મેળવવા, લપ ટાળવા, દાન કરાય એ તો શબ્દનો અપચાર છે. જમાનાના ખાધેલા પિતા વિદ્વાન હોવા છતાં, શાસ્ત્રોમાં અનેક સ્થાને આ વાત વાંચી હોવા છતાં, દાતા ગણાવાના લોભમાં આ સત્ય વીસરી જાય છે. પરંતુ દુનિયાદારીના રંગથી ન રંગાયેલોઅને સહેજ નિર્દોષ કુમાર નચિકેતા પિતા પ્રત્યેના સદ્ભાવથી જ ગ્રેરાઈ ને આ દંબને ખમી શકતો નથી. પિતાના દેખાવ માટે થતા દાનનું દુષ્પરિણામ વિચારતાં એને કુપારી વધુટે છે એટલે એણે પિતાની મહામૂલી મૂડીરૂપ પોતાનું દાન આપવા પિતાને કર્હું. પિતાએ એની બાદિશતાને હસી કાઢી પણ નચિકેતાએ તાત્ત ન છોક્યો ને મને કે કમને કે ચીફમાં પિતાને પુત્રત્યાગ મહાત્યાગ કરવા કરજ પડી.

દાન માનવ-જીવનને નિર્મળ કરતું ઉત્તમ કાર્ય છે. સત્ત્વગુણમાંથી જન્મતી ઉત્તમ વૃત્તિઓમાં એ મોખરે છે. એનું સેવન અહંકારને વિસ્તારવા નહીં, ક્ષાણિક, લૌકિક કે પારલોકિક લાભ માટે નહીં, પણ આત્માને વળગેલા અહંકાર-મળના પ્રકાલન માટે થવું જોઈએ. દાન શબ્દના બે અર્થ છે : વસ્તુનું અન્યને સમર્પણ અને અહંકારનું કર્તન. પહેલો અર્થ સામાજિક ફરજને દાખિભાં રાખે છે ને બીજો આધ્યાત્મિકતાને. વસ્તુઓના ખડકલાનો ભાર આત્મારે ગુંગળાવી મારે છે. એની જાળવણી તેમજ સંવર્ધનની ચિંતા જીવનને હંમેશા ચિંતિત અને બહિર્મુખ રાખે છે. અંતર્દાષ્ટિ ઊંઘડતા જીવને એ લપ લાગે છે ને હોંશે હોંશે એ એમાંથી છૂટવા મથે છે. અપરિગ્રહને (દાનને) પાંચ મહાપ્રતોમાં સમાવવાનું કારણ આ જ છે. અધ્યાત્મ-પ્રગતિભાં પરિચ્છ બારે અવરોધક એમ ખાતરી થતાં, જે વસ્તુઓ પ્રત્યે વધુ હોય તેનો ત્યાગ પહેલાં કરવા વિવેકી જીવ તત્પર બને છે. શુક્લદેવ, બુદ્ધ, મહાવીર, બર્તહરિ કે શંકરાચાર્ય જેવા જીવનવૈરાગ્યના સગ્રાટોએ સૌ પહેલાં અતિપ્રિય ભાર્યા, પુત્ર, સંપત્તિ અને ઘરનો ત્યાગ કર્યો હતો. જે ન ગમતી હોય કે જેના વગર સુખમાં આંચ ન આવે તેવી વસ્તુઓનો ત્યાગ ત્યાગ નથી. મોટી 'યાત્રાને અંતે કંઈક તજવું જોઈએ,' એ માન્યતાની પૂર્તિ માટે ન ભાવતું કોણું કે રીગણ તજનારા ઘણા છે. વિષયાસક્તિ ઘટાડવા માટે આસક્તિવિષયનો ત્યાગ માત્રા નિમિત્ત જરૂરી મનાયો છે, પણ અણગમતાનો ત્યાગ કરનારને ધર્મ અધ્યાત્મની દિશામાં એક ડગલુંયે આગળ લઈ જતો નથી. ઊલંઘન મિથ્યાચાર અને આત્મવંચનાનો પટ પડાવી આત્માનો અંધકાર વધુ ઘેરો કરે છે.

નચિકેતાના અંતરમાં ધર્મ વિશેની સાચી શ્રદ્ધા પ્રગટી. સાચી શ્રદ્ધા જાગતાં પરમાર્થની આડે આવતી કોઈ બાબત એ ચલાવી શકતો નથી. પિતા માટે એને અનહદ આદર હતો, ભક્તિ હતી, પરંતુ એ આદર ને ભક્તિ તાત્કાલિક પ્રસન્નતા પેદા કરવામાં ચરિતાર્થ થાય એવાં માયકંગલાં ન હતાં. એના હેયામાં પિતાનું વાસ્તવિક ડિત વસ્તુનું હતું એટલે ગમે તે ભોગે એ પિતાને સત્ય સમજાવવા માગતો હતો. એની સત્યનિષ્ઠાએ શરૂમાં ભલે પિતાનો કોપ વહીઓ પરંતુ, પરિણામે એ પિતાના અને પોતાના પરમ કલ્યાણમાં પરિણામી એ પણ સૂચક છે.

નચિકેતાનો પિતા એનું મૃત્યુને દાન કરે છે. માણસ ખૂબ બિજાય એટલે “જી મર” એમ બોલે છે. ખીજના કારણે જ વાજશ્રવસે આમ કહ્યું હશે, પરંતુ નચિકેતા ખીજમાં થયેલી પણ પિતાની આજીવાને સાર્થક કરવા માગે છે, એમ કરવામાં એની પિતૃભક્તિ ચરિતાર્થ થાય છે એટલું જ નહીં, પરંતુ પિતા સર્વોત્તમ દાનનું પુષ્પ મેળવે એ પણ એની મહેચ્છા છે.

કૃષ્ણ-યજુર્વેદાદલંબી તેજિરીય બ્રાહ્મણમાં આ કથા મળે છે. કઠોપનિષદ્ધ એમાંથી જ ઉત્તરી આવ્યું છે. આ ઉપનિષદ્માં દર્શાવેલા આત્મતત્ત્વના ઉપદેશક યમ અર્થાત્ ધર્મરાજ છે. યમ એટલે જગતના જીવોનું કર્માનુસાર નિયમન કરનાર પરમાત્માનું સ્વરૂપ, ઉપદેશક યમ અર્થાત્ ધર્મરાજ છે. યમ એટલે જગતના જીવોનું કર્માનુસાર નિયમન કરનાર પરમાત્માનું સ્વરૂપ, જીવોના દેહસંબંધોના કર્તાહર્તા દેવ, મૃત્યુના દેવ મૃત્યુનું રહસ્યને અને આત્મતત્ત્વને પામી શકે, એ એનો ધ્વનિ છે.

શ્રેય એટલે આત્યંતિક કલ્યાણ. જે શરૂઆતમાં કઠો-કલ્યાણકારી લાગે પણ પરિણામે મંગળકારી હોય તે શ્રેય કહેવાય છે. ગીતા આને સાત્ત્વિક સુખ કહે છે. આત્મા અને બુદ્ધિની પ્રસંગતાની સ્થિતિનું નામ જ શ્રેય છે. એની પ્રાપ્તિનો ઉપાય કલ્યાણ હોય છે. આત્મસાક્ષાત્કાર મનુષ્યનું પરમ શ્રેય છે, પરંતુ દુર્ભાગ્યે જેની હસ્તી હંમેશા વર્તાય છે ને જેને આધારે મન, બુદ્ધિ, ઈન્દ્રિયો અને દેહ સક્રિય રહે છે, સુખદુઃખ અનુભવે છે, તે આત્મા વિશે પ્રાપ્ત: માણસ અભાન રહે છે. આત્માની શુદ્ધિ, દીપ્તિ, અને તંદુરસ્તીના લોગે એ આત્માને આધારે જ ટકી રહેલાં અનિત્ય મન, ઈન્દ્રિયો તેમ જ દેહની આભાસી સુખકારી માટે અહિન્શ સભાનપણે પ્રયત્નશીલ રહે છે. જુહું બોલવું, જુહું આચરણ છણકપટથી અન્યને છેતરી તેમજ દુઃખી કરી પોતે સુખી થવા મથ્યાં, આ બધો બુદ્ધિ અને મનનો આત્મવિરોધી અપચાર છે. અધ્યાત્મિક જોવું, સાંભળવું, ખાવું વગેરે ઈન્દ્રિયોનો દુરૂપયોગ છે. શરીરની જ શોભા વધારવા કે એની સુખાકારીનો જ વિચાર કરવો, એમાં જ ગુંથાઈ રહેવું, એ માટે ગમે તે અસદાચાર આચરવો, એ દેહલક્ષી દુર્વ્યવસાય છે. આ બધાં (દેહન્દ્રિયાદિ) આત્માના તેજને હણી સ્વાર્થસાધક બને ત્યારે શ્રેયની (ઉપેક્ષા અને પ્રેયની) સાધના થતી ગણાય. મોટે ભાગે પ્રાણી દેહન્દ્રિયોને ને કવચિત્ મનબુદ્ધિને જ પોતાની હયાતીરૂપે, પોતાના સ્વત્વરૂપે માને છે એટલે એમની સંપત્તિ કે સુખાકારી માટે જ પૂર્ણપણે પ્રયત્નશીલ રહે છે. મનુષ્યેતર પ્રાણીઓ આમ કરે તે સ્વાભાવિક છે. જેમને દેહન્દ્રિયોથી ત્યિત્ર આત્મા છે એવો ઘ્યાલ જ ન હોય તેવા અભુધ માણસો આમ કરે તો એય સ્વાભાવિક છે, પણ જેઓ આત્માના અલગ અસ્તિત્વને માને છે, શાલ્લો અને સંતોનાં વચ્ચનો પર વિશ્વાસ રાજે છે, સ્વયં વિચરવાના છે, તેઓ જો આત્માની બાબતમાં અભાન અને અનાત્મ પદાર્થો-દેહન્દ્રિયોની આળપંપાળને અનર્થકારી સમજવા છીતાં નાસમજ રહે છે, આવા આત્મવંચકોને માટે કઠોપનિષદ્ધ શિષ્ટ છીતાં કઠોર મંદ, મૂઢ, પંડિત માની અને આંધળા જેવા શબ્દો વાપર્યા છે. દરેક વિદ્યાર્થી જીણો હોય છે કે શાળા કે મહાશાળામાં જે ભણાવાય તે ધ્યાનથી ગ્રહણ કરવું ને અભ્યાસ કરી, વારંવાર ચિંતન-મનન કરી બુદ્ધિમાં ઉતારવું જોઈએ. છીતાંયે ઘણાં વિદ્યાર્થીઓ બેદરકાર બની અભ્યાસ કરવાનું ટાળે છે ને અભ્યાસમાં બાધક પ્રવૃત્તિઓ હોશભેર કર્યા કરે છે. પરિણામે તેઓ લક્ષ્યબ્રદ્ધથાય છે. આવા વર્તનને આપણો ‘પ્રમાદ’ કહીએ છીએ. પ્રમાદ એટલે બેદરકારી, ગાફ્લવપણું, અસાવધાની, પ્રેયનું વરણ કરનારને પરમારજે પ્રમાદી કહ્યો છે. પ્રેય માટેની દોહ અર્થાત્ દેહન્દ્રિયોની ઝુશી માટેની અવિવેકી પ્રવૃત્તિ, કેવળ આધ્યાત્મિક પ્રકર્ષમાં જ બાધક બને છે એવું નથી, ભૌતિક અભ્યુદયમાં પણ વિદ્યાતક બને છે. કોઈ પણ વ્યવસાય, કલા કે કાર્યક્ષેત્રમાં પ્રગતાત્ત્વ કરવા ઈચ્છનારે દેહાદિની આળપંપાળ ઘટાડવી જ પડે છે. જો કે દરકેની

પ્રવૃત્તિનું લક્ષ્ય પોતાની સુખકારી જ હોય છે, પરંતુ તાત્કાલિક તાવણીમાંથી પસાર થઈને જ માનવ દીર્ઘકાળીન સુખકારી મેળવી શકે છે. જીવનના બૌતિક અભ્યુદય માટે પણ શરીરેન્ડ્રિયાદિનો સંયમ અને અણગમનો પરિશ્રમ જરૂરી છે. જેનાથી અધિક બીજો કોઈ લાભ નથી એવા સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપ આત્માના સાક્ષાત્કારનો અનુપમ લાભ લેવા માટે તો પ્રેમનો ત્યાગ આવશ્યક જ નહીં, અનિવાર્ય પણ છે. જે વાક્તિ કેવળ વિવેકશીલ છે, બુદ્ધિથી જ દોરવાઈને જીવનસાધના આદરે છે તે ધીર છે. શ્રેયનો માર્ગ પસંદ કરનારને ધીર એટલા માટે કહ્યો છે કે એ આદતોના જોરે તુચ્છ વિષયોને જીવનનું સાધ્ય માનનાર નથી કે વિક્ષિમ મનની લાગણીશીલતાને આધીન થતો નથી, પરંતુ સંકલ્પબળ કેળવી સાધ્યને આત્મસાત્ત કરવા સતત જગુકપણે પ્રયત્નશીલ રહે છે. (ધિયા—વિવેકશાલિની બુદ્ધિથી ઈયતે = જે પ્રેરાય તે ‘ધીર’). એકની એક કિયા અનેક વાર થતાં આદત બને છે. એ આદત બુરી છે એમ સમજાય ત્યારે એમાંથી છૂટવા વિપરીત દિશાનો શુભ કિયાનો પ્રયત્ન બુરા પ્રયત્ન કરતાંથી અધિક થાય એટલે શુભ કિયાની આદત પડે છે. કિયા સંસ્કારનું રૂપ લે છે ત્યારે એને જ આપણે વાસના કહીએ છીએ. શ્રેય માટેની તાલાવેલી અને શ્રેયની પાકી સમજ, ગ્રેયની ચૂડમાંથી છૂટવામાં મદદગાર બને છે ને શ્રેયના માર્ગના કઠણાશ હળવી કરે છે. શ્રેયના માર્ગને સૌથી પ્રથમ અડચણ વિતલોભની છે. વિતલોભના મૂળમાં ઐન્દ્રિયિક સુખની લાલસા અથવા ધનિકપણાનું અભિમાન રહેલાં છે. આ બંનેની નિરર્થકતા વરતાતાં વિતલોભ ઢીલો પડે છે. આમ થતાં શ્રેયમંદિરનો એક ભારે દરવાજો ઊંઘડી ગયો સમજલો. વિદ્યાના સાચા અર્થી નિયંત્રણ ચકાસવા યમરાજે વિત, ભોગ અને કીર્તિની લાલચ આપી પણ એ બધીને દુકરાવી જ્યારે એણે વિદ્યાનો જ-આત્મજ્ઞાનનો જ આગ્રહ રાખ્યો ત્યારે યેમે વિદ્યામંદિરનો ઓગળો ખોળી નાખ્યો, આ બાબત ઘણી સૂચક છે.

નાસ્તિકતાના મૂળમાં દેહેન્દ્રિયાદિની આસક્તિ હોય છે. આસક્તિ માત્ર નબળાઈ છે, માટે જ આસક્તિને, આસક્તિરૂપે ન સ્વીકારતાં એના સર્વથનમાં સુફિયાણી દલ્લિલો અને કેટલીક વખત શાખવચનોનો આશ્રય લેવાય છે. આત્મા, મન અને બુદ્ધિની પ્રસંગતા, અવિચલ શાંતિ અને પારકના ઉપદ્રવનું નિમિત્ત ન બનતાં અન્યની સુખશાંતિમાં પોતાની સુખશાંતિનો અનુભવ, આટલાં વાનાં જેનાથી થાય તે આચાર, આદર અને આગ્રહ, સદાચાર બને છે. એથી વિપરીત વર્તન આસક્તિની જ સંતતિ છે તેમ પાકે પાયે સમજ લેવું જોઈએ. સમજની નિર્ભળતા વગર નિર્ઝયશુદ્ધિ કે આચારશુદ્ધિ આવતી નથી. જે મૂઢ અને મંદની અહીં વાત કરી છે તે વ્યવહારુ નજરે મૂઢ કે મંદ નથી, પણ દેહેન્દ્રિયના તર્પણને જ સાચું સુખ માનનાર, ને તે માટે લોકવંચનાચતુર મૂઢ કહ્યા છે, કારણ કે સરવાળે તેઓ માનેલી ચતુરાઈને બળે આત્મવંચના જ કરે છે ને શ્રેયથી આધા હડ્સેલાતા રહે છે.

શબ્દસ્વામીઓ આત્માના વાસ્તવિક સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર કર્યા વગર શબ્દપુષ્પો વરસાવી ભલે પૃથક્જનોને આંજુ નાંખે, પણ એમનાં વચ્ચેનો ભૂજેલા અનાજ જેવા વન્દ્ય સાબિત થાય છે. જ્યારે અનુભવી પુરુષ બાલિશ લાગે એવી વાણી બોલે તોયે એ એટલી સત્ત્વસંપત્ત અને ફદ્યસ્પર્શી હોય છે કે એનાથી સુપાત્ર શ્રોતાની ફદ્યની ગાંઠો અન્યાસે ઉકલી જાય છે માટે જ આત્મસાક્ષાત્કારના ઉત્કટ અભિલાષીએ શબ્દછટાથી અંજાઈ ન જતાં સાક્ષાત્કારી જ્ઞાની પાસેથી વિત્રમભાવે આત્મસ્વરૂપનું શ્રવણ કરવું જોઈએ. આમાં ગુરુની પાત્રતાની જેમ શિષ્યની પાત્રતા પણ જરૂરી છે. વિષયમાં રસ રાચે ને આત્મદર્શનનીએ ઈચ્છા રાખે તો એ ઉસર-ભૂમિમાંથી મબલખ પાક લેવાની ઈચ્છા કરવા જેવું નિષ્ઠળ નીવડે છે. માનવીની જ્ઞાનશક્તિ મર્યાદિત છે, કારણ કે જ્ઞાનનાં સાધનો છે ઈન્દ્રિયો જેની શક્તિ મર્યાદિત છે. મન, બુદ્ધિ પણ ઈન્દ્રિયોને આધારે જ જ્ઞાનવિજ્ઞાનનાં સાધનો બને છે. ઈન્દ્રિયોએ આણેલા જ્ઞાનના

આધારે મનભુદ્ધિ જ્ઞાનવિસ્તાર કરી શકે પણ એથ અનુભૂતિ પર આધારિત અનુમાનથી આગળ થઈ શકે નહીં. ઈન્દ્રિયો અને મનોભુદ્ધિજન્ય જ્ઞાનની આ મર્યાદા સમજીને જેઓ એમની પર જઈ શકે એ જ સાક્ષાત્ વિભુ આત્માનો પ્રકાશ મેળવી શકે. ભૌતિક જગત અને સૂક્ષ્મ પંચભૂતોથી જ નિર્માણ થયેલાં જ્ઞાનનાં સાધનોથી પર જવાનું કોઈ વિરલ વ્યક્તિ માટે જ શક્ય છે. જેણે આત્મસ્વરૂપની ઝાંખી કરી હોય તેની વાણી અને વર્તન અસાધારણ બની જાય છે. જ્ઞાનમાં બહુમૂલ્ય મનાતી ચીજો પ્રત્યેની એની ઉદાસીનતા તેમજ અપેક્ષિત પ્રાલી સ્થિતિ માટેની એની તાલાવેલી લોકોને સમજાતી નથી. કેટલીક વખત જનસાધારણ મુક્તાત્માને મત કે ઉન્મત્ત માને છે માટે જ એનાં વાણી અને વર્તન લોકોને આશ્રય પમાડે છે. લોકવૈભવ માટેની એની બેદરકારી અને લોકોની નજરે પાગલ ગણાવે છે. તો બીજી બાજુ, પરમાર્થની ઉપેક્ષા તેમજ નશ્ચર ચીજો માટેની લોકોની ઢોડાદીડી એને, તેઓ મૂઢ કે પાગલ હોવાની પ્રતીતિ કરાવે છે, પરંતુ યમરાજાના મતે લોકનજરે પાગલ ગણાતો આ પુરુષ-પુંગવ તેમજ એનો શિષ્ય થઈ એની પાગલતાનો પૂજારી બને તે જ સાચા અર્થમાં કુશળ છે, કારણ કે એ ખરી કિમાણી કરનારા છે, પરમ પૂજયને એ પારખી ગયા છે.

આત્માનુભવની દુનિયામાં તર્ક પણ આજો ખપ લાગતો નથી. અનુભવીની વાણી સાથે પ્રત્યક્ષ અનુભવનો તાળો ન બેસે ત્યારે શાલ્ક કે અનુભવીના વિધાન સાથે સુસંગત બને એવા તર્કથી સંશયનિવૃત્તિ થાય એ ઉચિત છે, પરંતુ પોતાની મર્યાદિત કે રાગાદિ-કલુષિત બુદ્ધિના આધારે ઉન્મત્તપણે કરાતો તર્ક લક્ષ્યપ્રાપ્તિને બદલે બ્રમજાળમાં અટવાળી નાખે છે. વળી યોગ્ય સાધનાથી અંતર નિર્મળ ન થયું હોય તો પોતાના રાગદ્વેષોને પોખ એ રીતે બુદ્ધિકાળ કરે છે. પરિણામે તટસ્થ દસ્તિ મળતી નથી અને યથાર્થ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું નથી. ધર્મ-ઉપાસના કે પરમાર્થ-સાધનાને નામે વિપરીત આચરણો કરનારાઓમાં આવી રાગાદિલિપ્ન બુદ્ધિ જ કારણ હોય છે માટે જ વીતરાગ તત્ત્વદર્શાઓના અનુભવની કેવીએ ચાલવામાં મુમુક્ષુની સલામતી છે. સાંસારિક ભોગ્યપદાર્થોની અસારતાની પૂર્ણ પ્રતીતિ આત્મદર્શના યાત્રીનું પરમ પાથેય છે. એની પાછળ પાછળ શ્રદ્ધા, સમાધાન જેવાં વિક્ષેપનિવર્તક બળો આપોઆપ આવી મળે છે. આત્માના અતિગૂઢ અને અજ્ઞાયા પ્રદેશમાં પ્રવેશતાં પહેલાં વિવેક-વૈરાગ્યની સામગ્રી અનિવાર્ય છે. એના વિન આત્મવંચના અને બ્રમજાળમાં જ અટવાવું પડે છે. નાચિકેતા સાચો મુમુક્ષુ છે. એને ધર્મ, અધર્મ, કૃત, અકૃત એ બધાની નશરતા સમજાઈ ગઈ છે, પરંતુ સાથે સાથે સર્વનો આધાર અને સર્વનું પ્રકાશક હોઈ દિવ્ય તત્ત્વ છે એવો ભૌંભરો જ્યાલ પડો એને આવી ગયો છે.

શિષ્યની ઉત્તમ જિજ્ઞાસાને બિરદાવલી ને પોખવી એ સદ્ગુરુનું લક્ષ્ણ છે. એ નિયમ પ્રમાણે યમ પણ શિષ્યના એ શુદ્ધ નિર્ધારનું હદ્યથી સ્વાગત કરે છે. વેદોનું પરમ તાત્પર્ય આત્મસ્વરૂપ વર્ણનમાં છે અને તપસ્વીઓ, ઉપાસકી તથા ચિંતકોનું એ પરમ સાધ્ય છે. એમ કહી યમ આત્મજ્ઞાનનું ગૌરવ કરે છે.

કોઈ પણ અજ્ઞાત વસ્તુને ઓળખતાં પહેલાં એના વાચક શબ્દનું જ્ઞાન જરૂરી છે. આત્માને ઓળખાવનાં શબ્દ ઉત્તે છે. સર્વ વર્ણમાળાના બીજરૂપ આ શબ્દને આર્થક્રષ્ટાઓએ સત્ત્વિદાનંદના પરિયાચક તરીકે સ્વીકાર્યો છે પદાર્થ માત્રના બોધક શબ્દોની નિષ્પત્તિ શબ્દશક્તિના રહસ્યવિદો આંતરસૂક્ષ્મથી કરે છે. શબ્દ સ્વયં ગૂઢ અને દિવ્યચેતનાનું વાહન છે. એના દ્રષ્ટાઓની અને પ્રયોક્તાઓની દિવ્યશક્તિ શબ્દને દિવ્યતા આપે છે. દિવ્યશક્તિના અનેક ઉપાસકોનું વિચારવાહન કે ધ્યાન-સાધન બનતા શબ્દની અર્થશક્તિ અપાર સામર્થ્યશાળી બને છે. ઉત્તમ ચિંતકો અને સાધકોના દીર્ઘકાળીન ચિંતનમનનું સાધન બનતા શબ્દમાં પ્રયોક્તાઓએ આરોપેલાં અર્થને બાંધું

(વર્ષ - ૨, અંક - ૧, ૧૯૬૮)

કઠોપનિષદ્દ-(કેટલાક અંશો)

૧૬

અર્થગૌરવ આવે છે અને એના ઉપયોગના પ્રમાણમાં ઓજસવૃદ્ધિ થતી હોય છે. આ દસ્તિએ વિશ્વના શબ્દબંદોળમાં ઊંકારનું સ્થાન અનુપુર્ણ છે. અન્યાન્ય ધર્મ અને તત્ત્વચિંતનને લગતા વાઙ્ગમ આવા અર્થભાર ધરાવનારા શબ્દોનો ધ્વનિ ઊંને જ મળતો જોવા મળે છે. વાયુના સુસવાટામાં, બળદના હુંકારમાં, નવજાત શિશુના કંદનમાં તેમજ અકૃત્રિમ અનેક ધ્વનિઓમાં ઊંને મળતું શબ્દસ્વરૂપ અનુભવાય છે. અ, ઉ અને મૂના સંયોગરૂપ ઊંકાર બીજુરૂપે સમગ્ર વર્ણમાળાને પોતાના ઉડરમાં રાખે છે માટે જ એને દેવત્રિપુટી-બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, શિવ, ત્રણ ગણા, ત્રણ લોક, ત્રણ વેદ-ઝગવેદ, યજુર્વેદ, સામવેદ, જીવની જાગ્રત્ત, સ્વપ્ન અને સુષુપ્તિ એ ત્રણ અવસ્થાઓ એમ સંસારની સપ્રગતિઓનો બોધક ગણ્યો છે. ઊં જે સમગ્ર વર્ણનું બીજ અર્થાત્ સૂક્ષ્મરૂપ છે તેમ આત્મા પણ સમગ્ર જગતનું બીજ-મૂળરૂપ છે. માટે જ આત્માના બોધક તરીકે ઊંકારને અગ્રતા મળી છે. શબ્દ અને અર્થ એક જ સિક્કાની બે બાજુ જેવા છે. એ બન્નેનો અવિનાભાવ સંબંધ છે. એકની ઉપસ્થિતિ બીજાની ઉપસ્થિતિનું અચ્યુક કારણ બને છે. અર્થાત્ માનસિક ઉપસ્થિતિ પણ મનોગત શબ્દોથી જ થતી હોય છે. એ જ રીતે અર્થનું દર્શન કે ભાન થતાં જ એનો ઉપસ્થાપક શબ્દ મનોગત બને જ છે. આ અનુભવને લીધે જ કવિઓ શબ્દ અને અર્થને પરસ્પર સંપુક્ત અર્થાત્ અવિભક્તપણે ઉપસ્થિત થનાર કહે છે. માંડુક્ય ઉપનિષદ્દ ઊં અને બ્રહ્મના વાચકવાચ્યભાવનું સૂક્ષ્મ છતાં વિશેષ નિરૂપણ કરે છે.

..... આત્મા ગૂઢ છે અર્થાત્ ગુપ્ત-અગ્રય છે. એના આધારે દેહન્દ્રિયો, પ્રાણ, મન અને બુદ્ધિ સક્રિય બને છે. સક્રિય બનેલા દેહ વગેરેની સત્તા તો સામાન્ય જનને પણ વરતાય છે, પરંતુ તેમને સક્રિય કરનારનો ઘ્યાલ આવતો નથી. વીજળીની શક્તિથી મિલ ચાલે છે. મિલનાં નાનાંમોટાં પંત્રો ગતિશીલ દેખાય છે. એમને લીધે વણવું વગેરે થતું જોઈ શકાય છે, પરંતુ જેને લીધે આ બધું થાય છે એ વીજળી દેખાતી નથી. તે અગ્રય-અદૃશ્ય છે. એનું અસ્તિત્વ તો યંત્રતંત્રના વિશારદને જ સમજાય છે. આવું જ આત્માની બાબતમાં બને છે. તત્ત્વવેતાને જ આત્મા સર્વાશ્રય સર્વપ્રેરક હોવાનું સમજાય છે.

સ્થૂલ જગતને દેહન્દ્રિયાદિ સ્વયં ગ્રહણ કરે છે એટલે સ્થૂલ જગતના શબ્દ-સ્પર્શાદિ વિષયોની સત્તા સમજવા શાસ્ત્ર કે તત્ત્વવેતાની જરૂર પડતી નથી, પરંતુ અદૃશ્ય રહી જે સર્વનો સંચાલક છે તે આત્માને સમજવા અંતદ્રષ્ટિ અને એ વિષયના બોમિયાની જરૂર પડે છે. સ્થૂલ જગતને જાણવું અને માણણવું એ સૌ પ્રાણીઓને સુલભ છે. જન્મજન્માન્તરથી એ કરતા આવ્યા છીએ, પરંતુ જીવનને પરિતોષ કે શાંતિ સાંપર્કથાં નથી. એને માટે બૌતિક વસ્તુઓના ખળભળાટથી પર થઈ આત્મતત્ત્વાભિમુખ બનવું જોઈએ. અનુભવીઓ કહે છે કે આસક્તભાવે વિષયસેવન કરવું અંતે તો આત્મનિદ્રાની દર્શા છે. એમાંથી જગી આત્માભિમુખતારૂપી જગૃતિ પામલી જોઈએ. આત્માના અજ્ઞાણ્યા પ્રદેશમાં પ્રયાણ કરતાં પહેલાં એ પ્રદેશના જાણકાર પાસે નાનું પાવે બેસવું જોઈએ. એ કહે તે અનુભવવાળી સાંભળી, વિચારી, જન્મોથી ધરી બેઠેલા માનસિક વિભ્રમોને ટાળવા જોઈએ. વિચારપક્વ બુદ્ધિથી ગ્રહણ થયેલા તત્ત્વનું ધ્યાન કરી એમાં ચિત્તને પ્રતિષ્ઠિત કરવું જોઈએ. ચિત્તની બહિર્મુખતા ટળે ત્યારે જ અંતરદીપ-આત્મહીપનો પ્રકાશ પમાય છે.

એ પ્રકાશ જીવનને એવું ભર્યું ભર્યું કરી દે છે કે પછી સાધક અભાનપણે જ બાધ્ય વસ્તુઓનું આકર્ષણ સાપ્તાંયળી ત્યજે તેમ આપોઆપ તજી દે છે.

પરંતુ આ બધી પ્રક્રિયા સ્વાભાવિક હોવા છતાં સંસારરસમાં ગળાબૂડ દૂબેલા જીવને દુર્લભ છે. વર્ષો કે

જન્મોની આદતોની પકડમાંથી છૂટવું અધરું છે માટે જ આધ્યાત્મિક પ્રગતિનો માર્ગ અસ્ત્રાની ધાર જેવો દુર્ગમ કશી છે. યોગ્ય અને અધિકારી માર્ગદર્શક વિના એનાં અજાણ્યાં પગથિયાંનો તાગ મળવો શક્ય નથી માટે જ પ્રાપ્ય વરાન નિબોધત એ શિખામણ સ્વીકારવી ધટે.

ઈન્દ્રિયો બહારના પદાર્થોમાં ભટકવા ટેવાયેલી છે. ઈન્દ્રિયોના અતિશય ઉન્માદથી જીવ ઘણી વાર કંટાળે છે, થાકે છે. ભોગો પણ દીર્ઘ સેવનથી નીરસ બની જાય છે ત્યારે મનુષ્ય ઉપશમ-શાંતિ મેળવવા તલસે છે, પરંતુ હવાના મુક્કી ભરવા જેવું એ અધરું લાગે છે. એ માટે પ્રથમ 'ધીર' બનવું જોઈએ. ધીરનો અર્થ છે વિવેકબુદ્ધિથી જ પ્રેરિત થવું, ઈન્દ્રિયો અને વાસનાઓથી ખદખદતા મનની આણથી પર થવું. એ છે ઈન્દ્રિયોના બાહ્ય વ્યાપારોનો ઉપશમ આ ઉપશમ જ્યારે બહારના ભોગોથી કંટાળો આવે, એમની સુખદાયકતાની પ્રતીતિ બ્રામક છે એવી પાકી ખાતરી થાય, ત્યારે જ પ્રગટે છે. સંસારના ખારાખાટા કંઠુ અનુભવોની એરણ પર સતત ટિપાયા પછી જ ચિત્ત અન્તર્મૂખ બને છે. અન્તર્મૂખતા એ આધ્યાત્મિક પાત્રતાનું પ્રથમ પગથિયું છે. આ પગથિયા સુધી પહોંચેલો મનુષ્ય જ ગુરૂ ક શાસ્ત્રોનાં વચનોને ઉત્સુકતાથી સાંભળે છે ને સમજે છે. ઉપરાધલ્યી સમજથી આધ્યાત્મિક જીવનું ગૌરવ બદે કરાય પણ તેથી કંઈ વળતું નથી. લોહું કે સોનું ઉગ્ર તાપમાં તપીને જ મૃદુ થાય ને ત્યારે જ ધાર્યો ઘાટ પામી શકે છે ને બહુમૂલ્ય ઓજાર કે અલંકાર બને છે. આમ આત્મદર્શન માટેની ઉગ્ર તાત્ત્વાયેલી જ ઈન્દ્રિયો તેમ જ મનની મસ્તીને નાથી શકે છે. બુદ્ધિને પ્રશાંત બનાવે છે ને આત્મરત કરે છે.

સત્ય એક જ છે, દુનિયામાં ભાસતી વિવિધતા ભાસ માત્ર છે, આ જાતનો બૌદ્ધિક સ્વીકાર સત્યસ્વરૂપ આત્માને પામવામાં ભારે સહાય કરે છે. સર્વમાં એકનું અને એકમાં સર્વનું દર્શન એ યોગ-ભક્તિ-જ્ઞાન આ ગ્રહેણ પ્રસ્થાનોનું લક્ષ્ય છે, "તારા પાડોશી પર જાતની જેમ પ્રેમ કરજે"-આ સંત ઈસુનું વચન, મારા-પાડોશીમાં પણ એ જ આત્મા વસે છે જે મારામાં છે, આ જાતની પ્રતીતિ વગર કારગત નીવડતું નથી. માટે જ ઉપનિષદ્દ કહે છે, "જ અનેકતાને તાત્ત્વિક માની બેસે છે, જેને દેખાતી વિવિધતામાં એકતાનું બાન થતું નથી, તે વારંવાર મૃત્યુનો કોળિયો થતો રહે છે." ઈતરમાં પારકાપણાની બુદ્ધિ જ રાગ-દેખનું મૂળ છે અને પદાર્થમાત્રના બેદની ઘારણાનું મૂળ છે, માં એક જ વિશ્વાત્મા વિવિધરૂપે વિલસે છે, આ જાતનો બુદ્ધિપાક રાગદ્વેષદિ દ્વન્દોથી પાર થવા માટે પરમ આવશ્યક છે.

..... કર્મ અને જ્ઞાનનું સ્વરૂપ તથા માત્રા જીવની અભિગમ યાત્રાના નિર્ધારક છે. અહીં રજૂ થયેલું આ વિધાન વેદમૂલક ધર્મની દસ્તિને સચોટપણે રજૂ કરે છે. ડાર્વિન નામે પ્રસિદ્ધ પામેલો ઉત્કાન્તિનો સિદ્ધાંત જરૂમાંથી ચેતનની કભિક ઉત્પત્તિ નિરૂપે છે, પરંતુ ભારતીય દસ્તિ ચેતનાની ઉત્કાન્તિનો પુરસ્કાર છે, જડની નહીં. ચેતન જીવની જી અને જ્ઞાન અનુસાર ઉત્કાન્તિ થાય છે. જડ પંચભૂતો ઉત્કમણ કરતાં ચેતનને અનુસરે છે. વૃક્ષ, લતા વગેરે અચેતન મનાતી વનસ્પતિમાંથી જીવ છે. જો કે તેની ચેતના અનુદ્ભુત હોય છે. એમનામાં સુખદૂઃખની સંવેદના હોય છે એં મનુસ્મૃતિ સ્પષ્ટપણે કહે છે. ઈયણ જેવા પ્રાણીઓની કર્મવાસનાને અનુરૂપ પંચભૂતો એમને શરીર બનાવી આપે છે એમને મળેલા પાંચભૌતિક શરીરથી જ તેઓ અભીષ્ટ ભોગો મેળવી દે છે. ઈયણના શરીરમાં પ્રવિષ્ટ જીવ જ્યારે શરીરથી પ્રાપ્ય ભોગો ભોગવી ચૂકે છે અને અન્ય ભોગોની વાસના ધરાવે છે ત્યારે એને તદનુરૂપ અન્ય શરીર માં છે. સરીસૂપો, પક્ષીઓ, ગાય, ઘોડા, વાનરો વગેરે યિત્ત કક્ષાના પ્રાણીઓ પોતાની વાસનાનુસાર તે તે ભોગો ભોગવવા માટે અનુરૂપ શરીરો પામે છે. નીચલી કક્ષાના જીવો અબુધપણે જીવન અને મરણનાં ચકમાં ઘૂમ્યા કરે છે

એમનાં કર્મો પ્રકૃતિપ્રેર્ણા વિવશપણે થતાં રહે છે. કમે કમે વિભિન્ન યોનિઓમાંથી પસાર થતો જીવ જ્યારે વિચારક્ષમ શરીરને પામે છે અર્થાત્ મનુષ્યયોનિમાં આવે છે ત્યારે તેનો બૌદ્ધિક વિકાસ એટલા સ્તરે પહોંચ્યો હોય છે કે તે પ્રકૃતિની પ્રેરણા માત્રથી નહીં પણ વિચાર-વિવેકના બળે પોતાના કર્મો નક્કી કરે છે. જોકે તે પૂર્ણપણે પ્રકૃતિના જેંચાણથી મુક્ત નથી હોતો, કારણ કે દેહથી બુદ્ધિ સુધીનાં એનાં બધાં ઉપકરણો પ્રકૃતિની જ દેખા છે. જન્માન્તરની વાસનાઓ-આદતોની પણ ચૂંઢ્યી એ મુક્ત નથી હોતો, છતાંય તેની ચેતના અને પ્રકૃતિક વસ્તુઓથી મુક્તપણે વિચારવા ને વર્તવા પ્રયત્નશીલ કરે છે. જેમ જેમ એને પ્રકૃતિની ગુલામી કઠે છે તેમ તેમ એ પ્રયત્ન પ્રબળ થતો જાય છે, એનું સંકલ્પબળ વધે છે ને અંતે આત્માની સ્વતંત્રતા મેળવવા એ ભારે મથામણ કરી પોતાને દેહેન્દ્રિયાદિનો સ્વામી લેખે છે. આ બૂધિકાએ પહોંચવામાં શાસ્ત્રો અને અનુભવી સંતોનો સંગ કર્મનું ભારણ ઓછું કરવા અને છેવટે ફગાવી દેવા ઘટતા ઉપાયો કરવા પ્રેરે છે. સાદાચારનું સેવન, મહાપ્રતોનું અનુસરણ, સ્વાધ્યાય અને આત્મચિંતનના સતત સંજગતા મહાબ્રિંદિમાં એ પ્રકૃતિભારને તેમ જ વાસના-મેલને બાળી નાખે છે. પ્રકૃતિ અને પ્રકૃતિના વિસ્તારની ગુલામાંથી મુક્ત બનેલી ચેતના-આત્મા છેવટે પોતાના વિશુદ્ધ સ્વરૂપે ઝળહળે છે. આ સ્થિતિને જ મુક્તિ અથવા પરમાત્મપ્રાપ્તિ કઠે છે. પ્રકૃતિ પણ આત્માની આવશ્યકતા પ્રમાણે જ વર્તે છે. આત્માની એ શત્રુ નથી. આત્મા જ્યારે ભોગો માગો ત્યારે પ્રકૃતિ ભોગોને અનુરૂપ શરીર તેમજ હુન્યથી પદાર્થો અર્પે છે ને જ્યારે સ્વતંત્રતા કે કૈવલ્ય જુખે ત્યારે એજ પ્રકૃતિ નિર્ભળ બુદ્ધિરૂપે એને વિવેક અને વૈરાગ્ય પ્રબોધે છે. સાંખ્યશાસ્ત્રે પ્રકૃતિને નટી સાથે સરખાવી છે. નટી જ્યારે પ્રેક્ષકર્ણસ્થે છે ત્યારે નાચ કરી એનું મનોરંજન કરે છે ને જ્યારે એથી એનું મન ઊભી જાય ત્યારે રંગમંચ છોડી ઓળખ થઈ જાય છે. નટીની જેમ પ્રકૃતિ પણ આત્માના સંદર્ભમાં આમ જ કરે છે.

આ વિવેચનથી ચેતનાનું પ્રાધાન્ય છે અને જડ પદાર્થો ચેતનાનું અનુસરણ માત્ર કરનાર છે એમ સિદ્ધ થાય છે.

ઉત્કાંતિ ચેતનાની-આત્માની થાય છે, જડ પ્રકૃતિ કે પ્રકૃતિક પદાર્થોની નહીં. જડ વસ્તુ આપમેળે ઉત્કમણા કરી શકે જ નહીં, આવો ભારતીય ચિંતકોનો અભિગમ ફલિત થાય છે.

અજિન જ્યારે લાકડાને બાળે છે ત્યારે લાકડાના આકાર-પ્રકાર જ અજિનના પ્રકાર હોય છે. વસ્તુત: અજિન લાકડામાં પહેલાંથી જ મોજુદ હોય છે. પ્રજ્વલિત અજિનનો સંસર્ગ મળતાં જ લાકડામાં પાર્થિવ દ્રવ્યોથી અભિવૂત-દબાઈ રહેલો અજિન પ્રગટ થાય છે. જેમાં અજિન પ્રગટ થાય છે તે વસ્તુઓ અનેક તેમજ અનેકવિધ હોય છે, પરંતુ તે સર્વમાં પ્રગટ થતો અજિન વસ્તુરૂપે એક જ હોય છે. તેવી જ રીતે જ્યાંચ ચેતના-આત્માની અભિવ્યક્તિ થાય છે તે પ્રાણીદેહો અનેક અને વિવિધ હોવા છીતાં એમાં અભિવ્યક્ત થતો આત્મા-ચેતના સ્વરૂપત: એક જ હોય છે.

સૂર્ય કાદવકીચડ કે કૂલ જેવા સારાનરસા બધા પદાર્થોના સંસર્ગમાં આવે છે, પરંતુ પોતાનાથી પ્રકાશિત થતા પદાર્થોના ગુણદોષો એને સ્પર્શતો નથી. સૂર્યના પ્રકાશમાં કામી વ્યક્તિ કોઈ સીને કે લોભી કોઈના ધનને વિકારી દસ્તિથી જુએ છે, પરંતુ એમની આંખનો વિકાસ જેમ સૂર્યને સ્પર્શતો નથી તેમ વિવિધ શરીરોમાં પ્રવિષ્ટ આત્મા એ શરીરગત દોષોથી લેપાતો નથી.

આત્મા જીવભાવે ભલે ક્રામકોધાદિનું અનુષ્ઠાન લાગતો હોય, પરંતુ એ બધા વિકારો બુદ્ધિના જ વિકારો છે. શ્રવણ અને ચિંતન દ્વારા બુદ્ધિ અહંકારરહિત અને નિર્ણય હોવાથી ખાતરી થાય છે. જો આત્મા સ્વભાવે મલિન હોય તો એ કદી નિર્ભળ અને મુક્ત બની જ ન શકે. સ્વભાવનો અર્થ જ અપરિહાર્ય-કદી ન ફળે એવી સ્થિતિ થાય છે.

બંધન અજ્ઞાનજન્ય અર્થાત્ આગંતુક છે માટે જ ટળી શકે છે. જ્યારે આત્માની મુક્તિ કે સ્વતંત્રતા સહજ અને સ્વાભાવિક છે. સંસારિક દશામાં આત્માસ્વાતંત્રનો અભાવ નથી, પણ વિસ્મરણ જ થતું હોય છે.

સ્વભાવે સ્વતંત્ર, ચિદ્-જ્ઞાન અને આનંદરૂપ આત્મા કોઈ મન-મંદિરમાં તીર્થસ્થળે કે લોકાન્તરમાં શોખવાનો હોતો નથી, સાધના હૃદયમાં જ એ ચેતનારૂપે વસે છે. 'હું' શબ્દથી જેનું નિરૂપણ થાય છે તે જ આત્મા છે. પરંતુ સામાન્યપણે એ અહેકારનો આંચળો પહેરને જ વ્યક્ત થતો હોય છે. દેહ, ઈન્દ્રિયો, મન, બુદ્ધિ અને અહેકાર આ બધાને 'અહું' શબ્દથી ઓળખવાની જીવને આદત પડી છે, પરંતુ એ બધાં આત્માના ઓજારો જ છે. એ બધાં અપરિવર્તનશીલ છે, આ બધાનો દ્રષ્ટા તેમ જ સ્વામી છે. આત્મવાચી 'અહું' 'વશી' છે, જ્યારે આ બધાં વશ્ય છે. આ જાતના અનુભવની કક્ષોએ પહોંચેલી સમજ જ આત્માની સ્વતંત્રતા અથવા મુક્તિનો હેતુ બને છે.

પરમાત્માના ભયથી અર્જિન, સૂર્ય વગેરે દેવતાઓ પોતપોતાનું નિયત કામ કર્યે જાય છે. પરમાત્મા આ બધા દેવોને અથવા ભौતિક આત્મિયાઓને સર્જ એમાં નિશ્ચિત ધર્મો મૂકે છે કે કદી બદલાતા નથી. ભौતિક ધર્મો અયાં હોવાથી જ જગતનું તત્ત્વ નિયમબદ્ધ ચાલે છે. પૃથ્વીની કઠોરતા, પાઇની શીતળતા અને પ્રવાહિતા સૂર્ય અને અર્જિનની ઉઝ્જાતા તેમજ જ પ્રકાશશીલતા, વાયુની કાયમની ગતિશીલતા અને આકાશનો સૌન અવકાશદાનનો સ્વભાવ, આ બધાં શાશ્વત ન હોય તો એમને આધારે થતી સર્જન, સ્થિતિ અને સંહારની પરંપરા ખોટવાઈ પડે. અમૃતસંજોગમાં આ ધર્મો પ્રાણીને પ્રતિકૂળ કે વિનાશક લાગે, પરંતુ તે જેવા છે તેવા જ નિયતપણે રહે તો જ પ્રાણીજગતની જીવનયાત્રા સંભવિત બને છે. મૃત્યુ પણ જગતમંગલ માટે પરમ આવશ્યક છે એમ વિચારવાને લાગ્યા વગર રહેનું નથી.

ઈન્દ્રિયો, મન તથા બુદ્ધિની બહિર્મુખતા છોડી એમનું આત્મનિષ્ઠ થવું એનું નામ સંયમ છે. સંયમની સ્થિતિમાં આત્મશક્તિ ખીલી ઉઠે છે. આત્મગત પ્રકાશ અને આનંદનું આત્મપૂર ઉછળવા માંડે છે. ઈન્દ્રિયોનાં છિદ્રોણી વેડફાનું અમોઘ આત્મધન અનુભવગોચર બનતાં બુદ્ધિમાં અમર્યાદ સામર્થ્ય પ્રગટે, છે, જેને પરિણામે સંશયના જાણાં ભેદાદી જાય છે ને આત્મગત વાસ્તવિક પ્રકાશ તેમજ આનંદ અને અનુભૂતિનું સ્વરૂપ ધરે છે. હૃદયમાંથી સંશયગ્રથિઓનું ટળવું એ જ જ્ઞાનીની આત્માનુભૂતિ છે, એ જ મુમુક્ષુની મુક્તિ છે ને ભક્તનનું પરમાત્મ દર્શન છે.

ઉપદેશક આત્માને લગતી આટલી માહિતી જ આપી શકે. આત્માનુભવનું શાબ્દિક વર્ણન ગમે તેટલું વિશાખ હોય તો પણ સાધને અમુક હદ સુધી જ મદદ કરી શકે. અંતે તો આત્મદર્શનના માર્ગ જાતે જ મજલ કાપવાની હેઠ છે. માટે જ યમ છેવટે કહે છે : અનુશાસન અર્થાત્ ઉપદેશની મર્યાદા અહીં પૂરી થાય છે.

એતાવદ્દુશાસનમ्।

(“ઉપનિષદ્ અમૃત”માંથી સાબાર.)

* * *

પુનીત સંસ્કારણો

(૧)

જગ્યિકેશના “તેલાસ-આશમના” મહામંડળેશ્વર ૧૦૦૮ સ્વામી વિદ્યાનંદજી લખે છે :

પ્રશ્ન (સ્વામી વિદ્યાનંદજીનો) : મા, ધર્મશાસ્ત્રોમાં કન્યાઓ માટે મૌલ્યબંધન (ઉપનયન) સંસ્કાર નથી તો પછી આપ કન્યાઓના ઉપનયન સંસ્કાર કેમ કરાવો છો ?

માએ ઉત્તર આપ્યો, “બાબા, એક વાર કાશીના વિદ્યાનોને પૂછ્યું હતું કે કન્યાઓનો ઉપનયન સંસ્કાર થઈ શકે કે નહીં. કાશીના વિદ્યાનોએ કહ્યું : કેટલેક ઠેકાણો, આવું વચન છે-‘પરાકાલેડપિ નારીણા મૌલ્યબંધનમુચ્યતે ઈતિ. આ વચનને આધારે ઉર્ધ્વરેતા કન્યાઓનો ઉપનયન સંસ્કાર પહેલાં પણ થતો હતો અને આજે પણ થઈ શકે.’’

લગભગ એક કલાક સુધી મા બોલતાં રહ્યાં, અને હું પ્રેમપૂર્વક સાંભળતો ગયો. અંતે માએ કહ્યું, “બાબા હું શું શું બોલી ગઈ, જ્યાલ નથી. આપે બધું જ કહેવડાવી દીધું.” આટલું કહ્યાં પછી મા ચુપ થઈ ગયાં. હું માને નમસ્કાર કરીને મારે સ્થાને આવી ગયો. હું માની દિવ્યતાનો અનુભવ કરતાં કરતાં પ્રસન્ન થઈ ગયો.

માએ એમ પણ કહ્યું હતું, “બાબા, મને લખતા-વાંચતા નથી શીખવ્યું, હું તો નાની છોકરી છું.” પણ આવું કહેવા છતાં અમે માને પાવન મુખેથી વેદ-વેદાંતનું સુધારિઝર વહેંતું જોયું છે. એક વાર ગોડલના મહારાજ શિવરાજસિંહના આમંત્રણથી “મા આનંદમયી સંધ” ના અધિકારીઓએ સંયમ-સત્પાહ-મહાપ્રતનું અનુષ્ઠાન ગોડલમાં રાખ્યું હતું. એ સ્થાન સૌરાષ્ટ્રમાં છે. ત્યાં અનેક મહાત્માઓ પદ્ધાર્યા હતાં. હું પણ હતો. પ્રતિદિન રાત્રિમૌન બાદ માતૃ-સત્સંગ થતો. લોકો પ્રશ્ન પૂછ્યતા, મા એમના ઉત્તર આપતી. કોઈ કે પૂછ્યું, “મા, ધર્મ શેને કહે છે ? અર્થાતું ધર્મનું સ્વરૂપ શું છે ?”

પ્રશ્ન સાંભળતાં જ માએ મહાત્માઓ બાજુ જોયું, ને હાથ જોડીને કહ્યું, “બાબા, આનો ઉત્તર આપ દઈ દો.” મહાત્માઓ ચુપ રહ્યાં, કારણ કે એ સમય માતૃ-સત્સંગનો હતો. થોડીક કાણો બાદ મહાત્માઓએ કહ્યું, “મા, આનો ઉત્તર તો આપે જ આપવો પડશે.” આમ તો મહાત્માઓ એ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપી શકત, કાઈ બહુ અધરો પ્રશ્ન નહોતો, તેમ છતાં માએ જે ઉત્તર આપ્યો તે એક વિલક્ષણ હતો અને શાસ્ત્રાનુભોદિત પણ. માએ કહ્યું, “જીવને જે ક્રિયાકલાપ સંસારમાંથી ઉંચકીને પરમાત્માન તરફ લગાડે અને પરમેશ્વર સાથે જોડી દે, બસ એ જ ક્રિયાકલાપને ધર્મ કહે છે.” માનો આ ઉત્તર કેટલો સટીક હતો, એની વ્યાખ્યા વિદ્યાનો કરી શકે છે. હું જે સમજ્યો તે આ પ્રમાણે છે :

મનુષ્ય શરીર, મન અને વાણીથી જે કાઈ વ્યાપાર કરે છે તે વિહિત અને નિષ્ઠ એમ બે ભાગોમાં વિભક્ત કરી શકાય. નિષિદ્ધ કર્મ અધ્યપતનનું કારણ છે, એટલે કલ્યાણકામી પુરુષે એનો સર્વથા પરિત્યાગ કરવો જ જોઈએ. વિહિત કર્મના પણ ચાર ભાગો કહેવાય છે-નિત્ય, નેમિત્તિક, પ્રાયશ્વિત અને કામ્ય. આમાં નિત્ય, નેમિત્તિક અને સાધારણ પ્રાયશ્વિત સદા અનુષેય છે. એના અનુષ્ઠાનથી સાધક અને કાલુષ્યો ધોઈ નાખે છે તેમ જ પ્રત્યવાયથી બચેલો રહે છે. પોતાનું કોઈ વિહિત કર્મ ન કરવાની અને નિષિદ્ધ કર્મ કરવાની ખબર પડતાં જ તહુચ્ચિત અસાધારણ પ્રાયશ્વિત પણ સાધકે કરવું જઈએ. પરંતુ કામ્ય કર્મનો પરિત્યાગ કલ્યાણકામી પુરુષ કરી ટે એમાં જ એનું મંગળ છે.

માનો સંકેત નિષિદ્ધ અને કાચ્ય કર્મનો સર્વથા પરિત્યાગ કરી દેવાનો છે, અને વિહિત કર્મમાંથી નિત્ય, નૈમિત્તિક તથા પ્રાયશ્ચિત્તરૂપ કર્મનું અનુષ્ઠાન સાધકે કરતાં રહેવું જોઈએ. એ પણ ભગવત્પૂજા માનીને કરવું જોઈએ. ભગવદ્-અર્પણ બુદ્ધિ વડે કરેલું કર્મ પરંપરાથી મોક્ષનું સાધન બની જાય છે, અને આ જ ધર્મનું સ્વરૂપ છે.

ગીતાના (અધ્યાય-૮, શ્લોક ૨૭-૨૮) વાક્યોથી માના ઉપદેશનું સમર્થન થઈ રહ્યું છે, જે માઝે ધર્મની પરિભાષામાં કહ્યું હતું. ઘણી વાર માના ઉપદેશો લોકો સમજ નહોતા શકતા, કારણ કે મા ઘણી વાર સમાધિભાષામાં બોલતાં. જે રીતે મહાભારતના કૂટ શ્લોકો સામાન્ય રીતે લોકો નથી સમજ શકતા, માના ઉપદેશોનું પણ એવું બનતું, પરંતુ એ લોકો અત્યિનંદનને પાત્ર છે કે જેમને માનું સાશ્રિય પ્રાત થયું, અને ઉપદેશ-શ્રવણનો પણ અવસર મળ્યો.

(૨)

પ્રથાગ પાસે ગૂસીમાં જેમનો આશ્રમ છે તે શ્રી શ્રી ૧૦૮ પ્રભુદાત બ્રહ્મચારીજી લખે છે :

માના મોહક મુખારવિંદ પરથી સૌદર્યનાં ડિરણો પ્રસ્કૃતિત થતાં રહે છે. સંસારમાં જેટલું સૌદર્ય છે, માઝે વેણું છે, અગાધ, અપાર, અનંત મહાસાગરના થોડા સૌદર્યના કણો આ ઘૃણિત, કોલાહલપૂર્ણ જગતને સુંદર બનાવવા માટે માઝે વેર્યા છે. અજ્ઞ જગત એમાં જ પોતાની જાતને ભૂલી ગયું છે. માનના આત્માભિમાનના આશ્રયથી જ વિશ્વ અવસ્થિત છે. તેમ છતાં અજ્ઞ લોકો અભિમાન કરે છે કે હું વિદ્વાન છું, હું જ્ઞાની છું, હું વક્તા છું, હું વ્યાખ્યાતા છું. આ બધા ગુણો તો માની દસ્તિ વડે વ્યક્ત થઈ જાય છે, માના નયનોનીલિનમાંથી વેરાઈ જાય છે.

મારા એક ભિત્રએ મને કહ્યું કે બંગ પ્રદેશમાં મા શક્તિનો આવિર્ભાવ થયો છે, એ એમનાં ભક્તવૃંદો કહે છે. તેઓ દેહરાદૂનમાં અવસ્થિત છે. માઝે મારા હૃદયને અશમસાર વજ તથા એથી પણ વધારે કઠોર બનાવ્યે છે, એમાં પ્રેમ નથી, શ્રદ્ધા નથી, વિશ્વાસ નથી, સ્નિગ્ધતા નથી, સરસતા નથી. છે શું ? અભિમાન અને કુતૂહલ. કુતૂહલને વા થઈને હું દેહરાદૂનના એ નાનકડા મંદિરમાં ગયો. મંદિર ખૂબ સ્વર્ચ હતું. આજથી લગભગ ૧૫-૨૦ વર્ષ પૂર્વેની જ વાત હશે. મેં જોયું-મંદિરમાં એક દેવી, કંકુનો મોટો ચાંલ્લો કરેલાં, એમના શુભ્ર હાસ્ય વડે ત્યાંના શુભ્ર વાતાવરણ અતિશુભ બનાવી રહ્યા છે. બે-ચાર બંગાડી ભક્તવૃંદો આમ-તેમ બેઠાં છે. માતા કંઈક કરી રહ્યાં હતાં. એ શબ્દો તો સ્મરણ નથી રહ્યું, પરંતુ તેઓ વચ્ચે-વચ્ચે મને કહેતાં રહેતાં, “ક્યોં પિતાજ ! ઢીક દે ન ?” હું માથી અપરિણિ હતો, પરંતુ માતા તો સર્વથી પરિચિત છે. તેઓ તો એવી રીતે વાતો કરતાં હતાં હતાં કે જાણો કેટલાય દિવસોથી મારા પરિચિત હોય ! મારા અભિમાનની અનંત ગ્રંથિઓમાંની એક ગ્રંથિ ત્યાં જ તે જ ક્ષણે ઓગળી ગઈ.

ઘણાં વર્ષો પછી પ્રતિમાદીદીજો અનુકૂળ કરી. એક દિવસ સંગમની મારી પર્ણકુટીમાં એ માને લઈ આવ્યા માઝે એમના સ્નેહના થોડાક કણો વેર્યા. એમનું મુક્ત હાસ્ય રાગદેશમાં ફસાયેલા પ્રાણીઓ માટે એક અમો અવલંબ છે, અનાશ્રિતોનો આશ્રય છે, માઝે કહ્યું, “પિતાજ, વિંધ્યાચલ આવજો.” મેં કહ્યું, “હું આવીશ.”

માઝે વિધ્યાંચલની એ અકાંત, નિરવ, અધ્યાત્મભાવથી ભાવિત કુટીમાં મારું આતિથ્ય કર્યું. ખૂબ જ અલ્યાવસ્થા હું ગૃહત્યાગી બની ગયો હતો. મેં માતૃ-પિતૃ-સ્નેહ નથી અનુભવ્યો. બધી જ જાતના સ્નેહોથી હું વંચિત છું. જાણો મારે જ માટે ભર્તૂહરિએ કહ્યું છે—“માતુઃ કવલમેવ યૌવનવનસ્યેદે કુઠારા વયમ્ન !” એ દિવસ માતૃસ્નેહ જીવની પહેલીવહેલી વાર પાય્યો. માતામાં એના સંતાનો પ્રત્યો કેટલી મમતા છે, માનના હૃદયમાં કેટલો ઉલ્લાસ છે, અને

(૧૪ - ૨, અંક - ૧, ૧૯૬૮)

પુનીત સંભરણો

૨૩

પણ શ્રદ્ધાહીન કુપુત્રો મર્ત્યે ! હું માતાનું સંતાન તો છું, પણ ભક્ત નથી, અભક્ત છું, કૃતકી છું. જણ્યો તો મને માતાએ જ છે, પરંતુ હું એને જનની નથી ગણતો, પ્રમદા કરું છું, કેવી મારી નીચતા છે ! હું ગમે તેવો છું, માતા તો માતા જ છે.

માતાએ શી ખબર કેટલાં શાક બનાવડાવાં, અને પોતે પણ બનાવાં. માતા જ્યાં સુધી સ્વયમ્ભ એનાં કરકમળો દ્વારા અમૃત-સિંચન ન કરે ત્યાં સુધી એમાં રસ ક્યાંથી ? સ્વાદ ક્યાંથી ? હું બોજન કરવા બેઠો, માતા પીરસવા માંડી. બીજી પણ ઘણી બહેનો હતી. જીવનમાં આટલું સ્વાઈટ બોજન આની પહેલાં ક્યારેય પાખ્યો હોઈશ એ મને યાદ નથી. હું ખાતો જ ગયો, ખાતો જ ગયો, ખાતો જ ગયો. મા પીરસતાં જ રહ્યાં, પીરસતાં જ રહ્યાં. હું માતાને હરાવવા માગતો હતો, એના સંપૂર્ણ શાકને સમાપ્ત કરવા માગતો હતો. માતુભક્તોને આશ્રય થશો કે શાક સમાપ્ત થઈ ગયું. માતા હારી ગઈ, મારો વિજય થયો. પરંતુ એ વિજય એવો હતો કે જ્યારે બાળકને ઊંચુ કરીને પિતા, કહે, “અરે બાઈ, તે તો મને પાડી નાખ્યો. તું જીતી ગયો.” મા એના બાળકોનું મન કેવી રીતે ભરે છે ! આ કથાનું જ્યારે સ્મરણ થઈ આવે છે ત્યારે મા અત્યારે પણ ખડખડાટ હસે છે, અને જ્યારે જ્યારે બોજન કરાવે ત્યારે કહે, “શાહ બહુ બનાવજે, ખુકુની ! આ વખતે ઓછું ન પડે.”

મા દ્યાની મૂર્તિ છે. એમની દ્યાનો સોત સંપૂર્ણ માનવો માટે જ નહીં પણ પ્રાઇમાત્ર માટે છે. એટલે સુધી કે હિંસક જીવો માટે પણ. એ દિવસે હું કાશી ગયો. ગીતા-જ્યંતિ મહોત્સવ ચાલતો હતો. આરતીનું જે પાત્ર આવ્યું એ આખું જ સર્પાકાર હતું. આવી આરતી મેં કદીયે જોઈ નહોતી. મેં પૂછ્યું, “મા, આ સર્પની આરતી કેવી ?” મા બોલ્યાં, “પિતાજી, એક વાર ગીતા-મહોત્સવ થઈ રહ્યો હતો, કોઈક સર્પને મારી નાખ્યો. આ કદાચ વિધ્યાચલની વાત છે. જ્યારે સાંભળ્યું ત્યારે બહુ દુઃખ થયું. એની જ સૃતિમાં આ એના જ આકારની આરતી બની છે કે જ્યારે પણ આરતી થાય ત્યારે એનું સ્મરણ થતું રહે.” પ્રાઇમાત્ર પર આટલી દ્યા માતુહદ્ય સિવાય બીજે ક્યાંય મળે ખરી ?

હું મારી સૃતિઓને લેખબદ્ધ કરું તો એક બહું જ મોટું પુસ્તક તૈયાર થઈ જાય. મા વિષે હું લખી જ શું શકું ? તેઓ કદાચ જ પુસ્તક વાંચી શકતા હશે, પણ મોટા-મોટા લેખકોને બણાવે છે. વિદેશી ભાષા નથી જાણતાં, પરંતુ બધા જ દેશોના-અંગ્રેજ, અમેરિકન, ડચ વગેરે સ્ત્રી પુરુષો આવે છે અને માનાં દર્શનોથી તૃપ્ત થઈ જાય છે. ભજ્યાં નથી, પણ સંપૂર્ણ જ્ઞાન ભણાવી શકે છે. બધાંને માન આપે છે, પ્રસ્ત્રતા પ્રદાન કરે છે, બધાંને ગ્રેમ અને આનંદ વિતરિત કરે છે. એટલે જ તો એમનું નામ આનંદમથી છે. આનંદમથી મા ! મને પણ આનંદની લિક્ષા આપો, મુજ અભક્તને પણ ભક્ત બનાવી દો.

(3)

વર્ષો જુનાં ભક્ત શ્રી નમિતા મિત્ર વિધ્યાચલ આશ્રમની ઘટનાઓ વર્ણવે છે.

મા વિધ્યાચલમાં બિરાજમાન્ હતાં. આ બહેન પરિવારની બીજી વ્યક્તિઓ સાથે વિધ્યાચલ જતાં હતાં.

રસ્તામાં શિવપુર નામક સ્થાન આવતું હતું જ્યાંના પેડા ખૂબ વખણાત્તા હતા. આ લોકોએ પેડા ખરીધા, વિચાણું ઘેર જઈને બધાંને આપીશું તો ખુશ થશે, પણ જો માને ધરીશું તો મા તો બધાંને વહેંચી દેશે.

આમ વિચારીને ત્યાં એક ગુજરાતી પેડા સંતારી દીધા. જ્યારે પાછા જતી વખતે કાકાએ પ્રણામ કર્યા તાં માએ પેલાં બહેનનો ઉલ્લેખ કરીને કહ્યું કે શું તમારી ભત્રીજી એટલું બધું ખાય છે ? એટલા બધા પેડા ખાઈ જશે!

✽

અહીં આવો જ એક બીજો પ્રસંગ યાદ આવે છે. મા ટ્રેનમાં બેઠાં હતાં. લોકોની ભીડ હતી ને પ્રણામ કરી ક્રીં ભક્તો આવતા-જતા હતા. એક બાઈ ખૂબ સુંદર ફળોનો કરંડિયો લઈને આવ્યા. એ ફળો મોંધા અને 'સીઅન' નવાં હતાં. દીદીએ ફળો સીટ નીચે સંતારી દીધાં જેથી મા જોઈ જ ન શકે. થોડી વાર પછી માએ દીદીને કહ્યું કે પેલે ટોકરી કાઢો, ફળ બધાંને વહેંચી દો.

✽

વિધ્યાચલમાં કોઈક ઉત્સવની ઉજવણીમાં ખીર બનાવી હતી. ધાર્યા કરતા વધારે લોકો થઈ ગયા. માં ખીરના પાત્રને પોતાના વરદ હસ્ત વડે ઢાંકી દીધું. ત્યારબાદ હજાર ઉપર લોકોએ ખીર ખાધી.

✽

મા પાસે આવેલા કેટલાક ભક્તો વિધ્યાચલથી પાછા ફરવાના હતા. માએ એમને તે વખતે જવાની ના પારી (કલાક પછી જજો એવા અર્થનું કંઈક કહ્યું.) મા ઊભાં થઈને અંદર ગયાં એટલે આ લોકો માની ના છતાં ચાલ લાગ્યા. રસ્તા વચ્ચે મોટો અજગર બેઠેલો જોયો. ગભરાઈને હાંફળા-ફાંફળા મા પાસે પાછા આવ્યા ને માને વિધ્યા જવાબી. માએ કહ્યું કે શિવજીનો પંચાક્ષર મંત્ર જપતા જપતા એની પાસે ચાલ્યા જાઓ. ભક્તો એ પ્રમાણે કર્યે હેમખેમ ઘેર પહોંચી ગયા.

(૪)

અમદાવાદના સ્વ. મધુકરબાઈ મુન્શાએ કહેલી આ વાત છે :

એક વાર દિલ્હીના કાલકાળ સ્થિત આશ્રમમાં દુર્ગાપૂજા ચાલતી હતી. બ્રહ્મલીન ગુરુપ્રિયા દીદીએ મને હિં આવવા માટે લાઘું. તે મુજબ દિલ્હી પહોંચી આશ્રમમાં ગયો તો ખરો, પરંતુ ઉત્સવની ભીડને લીધે જગ્યાનો અથી હોવાથી એક ઓરડામાં ખૂણામાં મને જગ્યા કરી આપવામાં આવી. આશ્રમમાં જમાવનો સમય અનુકૂળ ન હોવાં હોટેલ ઓબરોયમાં જઈને શાકાહારી બોજન લઈને સાંજે આશ્રમે જતો. મા અત્યંત વ્યસ્ત હતાં. હોટેલમાં એક હિં ચા પીઠો હતો તે દરમિયાન એક વિદેશી સજજને આવીને પૂછ્યું કે તેઓ મારી સાથે તે ટેબલ પર જોડાઈ શકે (અહીં ખાસ નોંધ કરવી કે મા કોને નિમિત્ત બનાવીને કોના પર કૃપા કરે છે ! સંપૂર્ણ પરિસ્થિતિ, સ્થાન ને કામાં પાત્રને અનુકૂળ થાય છે !)

વાતચીત શરૂ થઈ. મેં શ્રી શ્રીમાના આશ્રમના કલાત્મક મંડપનું વર્ષાન કર્યું, દુર્ગાપૂજાની વાત કરી. સાંભળી તે સજજને આશ્રમમાં જવાની ઈચ્છા પ્રગટ કરી. મંડપમાં આવીને મારી બાજુમાં બેઠા. અચાનક એમે દેખાયું કે વચ્ચેમાં રહેલી મૂર્તિનું મસ્તક ફર્યું ને બંને બાજુની મૂર્તિઓ તરફ જોયું. ત્યાર બાદ ફરી સ્થિર થઈ ગયું. તાં

ऐमणे मने पूछ्युँ के त्यां कुर्ह भशीन के यंत्र मूक्युँ हे ? मैं ना पाई. देवीभै देवी शक्तिनो स्पर्श आ रीते प्रथम वारमां ज. करायो ! ते पछी ऐ विटेशी सज्जन, के जेओ बेंकना डायरेक्टर हता, बोल्या के ऐमने मा पासेथी मंत्रदीक्षा देवी हे. दीक्षा माटेनो दिवस ने समय नक्की थयो. समय हतो सवारे ८ ने २०नो.

ते ज दिवसे मानां दर्शनार्थ वडा प्रधान श्रीमती ईंटिरा गांधी आव्यां. आ बाजु पेला सज्जन उंचानीचा थता हता, ने त्यां ईंटिराज बंध ओरडामां मा पासे बेठां हतां. परंतु बराबरने ८ अने १० मिनिटे द्वार खुल्यां ने ईंटिराज बहार नीकणी गयां. उक्त सज्जन अंदर गया, पूज्य स्वामी बास्करानंदज पश्च हाजर हता. सज्जने माने फण-झूल विगेरे अपश्च कर्यु. ऐमनी दीक्षा थई गई, ऐमणे मानी पादुका भागी. आ आजी किया दरभियान त्यां एक वस्त्र नीचे ढांकेली कोई वस्तु हती. ऐमणे ज्यारे पादुका भागी त्यारे खबर पडी के वस्त्रमां ढांकेली ऐ वस्तु मानी पादुका ज हती, जे माए ऐमने आपी.

(५)

मा स्वभमां आवीने संकेतिक उपे कुर्ह कहे हे कुर्हक आपे हे. ऐ विचे मा साथे पछीथी वात करवाथी ऐनो अर्थ समजाय हे, अथवा अर्थ न समजाय तो पश्च ऐ स्वभ साच्यु हतुं तेनी भात्री थाय हे अने छवनमां माना स्पर्शनी शक्ति ने चैतन्य आवे हे, अर्थ तो अंतरना उडाणमां रहेलो ज हे. अमदावादनां लीलाभेन जेधी ऐमनां स्वभो तथा मा साथे ऐ विचे थयेली वातो लखे हे :

हरिद्वारमां संयम-सप्ताह वधते हुं मा पासे गई ते दरभियान त्यां ज स्वभ आव्युँ के श्री श्रीमाने प्रश्नाम करवा गई अने मानां सेविका अनसूयाबहेने मने मा तरक्षी एक अरीसो आप्यो. जाज्या पछी मने सतत ईंतेजारी थती के आ वात माने पूछ्यावी, शुं आ कल्पना के मानसिक स्थिति हे के सत्य ? कोइने पूछ्युँ तो कह्युँ के दर्पश्च एटेव ज्ञाननो प्रकाश मध्यो वि. परंतु मारे तो माने मुजेथी सांभण्वुं हतुं. मे समय मांगयो, अने मा पासे ज्या मध्युँ. मे कह्युँ, “मा, स्वभमां केम आपना तरक्षी भने दर्पश्च मध्युँ तो ते शुं ने केम ? ” माए कह्युँ, “ऐसे ही हिया.” आनो अर्थ के माए दर्पश्च आप्यु ते वात नक्की.

बीजा स्वभमां जेयु के खूब भीड हे ने मा बिराजभान् हे. वाराफरती लोको प्रश्नाम करवा जाय हे. हुं पश्च प्रश्नाम करवा गई. नीची नभीने प्रश्नाम करवा गई त्यां तो माए पोतानुं कपाण मारा कपाण साथे घस्यु. मने अतिशय आनंद थयो अने शरीरमां शक्तिसंचार थयो होय ऐवुं लाग्यु.

पछीथी माने पूछ्यानी ईच्छा थई परंतु मानी नश्चक ज्वानुं मुक्तेल हतुं. तेम छतां मानी कृपाथी मा पासे ज्वानुं शक्य बन्यु. श्रीमानी खुरसी पासे अनसूयाबेन उभां हतां. एट्लामां एक महात्मा माने भणवा भाटे आव्या. मणी लीधा पछी ऐ जता हता, त्यारे श्रीमानी खुरशी लहिने बे भाईओ मानी कुटिर तरक्ष गया अने पग्यियां पासे खुरशी मूकी. ते ज वधते अनसूयाबहेने मने मा पासे ज्वा दीधी. मा हजु खुरसीमां बेठां हतां, हुं नीचे जभीन पर बेसी गई. श्रीमाए कह्युँ, “क्या भाबत है ? ” हुं मारी टेव प्रभाको धीरे धीरे नीचे बेसीने प्रश्नाम करीने पछी बोली, “मा, मने एक स्वभ आव्युं हतुं. स्वभमां आपे आपनुं कपाण मारा कपाण साथे आम कर्यु (घस्यु), तो ए शुं हे ? ” श्रीमाए उत्तर आप्यो, “अच्छा ठीक हे.” आटलुं कहेतां ज मारा कपाण पर ऐमनी जमणी आंगणी वाणीने त्रिश टकोरा मार्या, अने टकोरा वधते बोलतां गयां, “अच्छा, ठीक हे, ठीक हे.”

એકવાર પૂર્ણ કુંભ વખતે સૌ. ઉત્તરાબહેન મા પાસે અલ્હાબાદ જતાં હતાં, ત્યારે મેં એક પત્ર લખીને આપ્યો એમાં ખૂબ સાચા ભાવથી માના સ્વાસ્થ્ય વિષે તેમ જ કાયારે માને મળવાનું થશે એ પૂછજું હતું, અને સાથે રેશમની માળા મોકલી હતી. ઉત્તરાબહેન કહ્યું કે એ પત્ર લઈને ગયાં ત્યારે મા ચાલીને એક ઓરડામાંથી બીજામાં જતાં હતાં, અને આજુભાજુ કેટલીક સેવિકાઓ પણ હતી. એમણે માને પત્ર વિષે કહ્યું એટલે માઝે કહ્યું, “હમણાં જ વાંચ”. પત્ર સાંભળીને માઝે ઊભા ઊભા જ જવાબ આપ્યો, જે ઉત્તરાબહેન પોતાના રૂમમાં ગયાં ત્યાં સુધીમાં ભૂલી ગયાં. એમણે માને અંતરમાં પ્રાર્થના કરીને માના ફોટોને પ્રણામ કર્યા કે તરત જ એમને માના શબ્દોનું સ્મરરા થઈ ગયું. એમણે મને લખ્યું, “તમારો પત્ર માને વાંચી સંભળાવ્યો. માઝે લખાવ્યું કે, ‘લક્ષ્યપ્રાપ્તિમે સદા વ્રતી રહો મનુષ્ય જીવન કરિયે. મીં કી તથીપત્ત ઐસે હી હૈ, સમય આને પર મુલાકાત હોણી.’”

આણસુ માટે ક્રિયાશીલ થવું જેટલું મુશ્કેલ છે, ક્રિયાશીલ માટે સત્ત્વગુણમાં સ્થિર થવું તેથી પણ વધારે મુશ્કેલ છે. આણસુ તમોગુણી ભજન-ધ્યાનમાં લાગી જાય એવી આશા સ્વખનમાં પણ ન કરવી. સમાજના કલ્યાણ માટે વિશેષ ચુંટાયેલા પુરુષોનું જ કાર્ય છે. આ તરફ જેઓ વળ્યા છે તેમને ભારતના સમાજમાં સર્વશ્રેષ્ઠ સમ્માનિત સ્થાન અપ્પાયું છે.

- પરિગ્રાજક

**“એ તો મેરા છોટા દોસ્ત છે”
ઊમા ઊમા ઊમા
જ્ય શ્રી કૃષ્ણ**

- ડૉ. માલતી મહેતા
(ભાવનગર)

(૧)

સને ૧૯૫૨ની પૂ.શ્રી શ્રીમાની ભાવનગરની મુલાકાત મને બરાબર યાદ છે કે રાત્રે પૂ.શ્રી શ્રીમા દ્રેષ્ટિનમાં નીકળવાનાં હતાં. હું મારાં કોઈની આંગળાની પદ્ધતિ દ્રેષ્ટિનના ડબ્બાની અંદર પૂ. શ્રી શ્રીમાને પ્રણામ કરવા ગઈ. હજુ મને બરાબર તાદૃશ્ય થાય છે. પૂ.શ્રી શ્રીમા ડબ્બાની અંદર વિરાજમાન હતાં. અપાર પ્રેમ અને કરુણાભરી દસ્તિ જાણે આવકારી રહી હતી અને કરુણામીય માણે ત્યારે આશીર્વાદ આપ્યા કે,

“એ તો મેરા છોટા દોસ્ત ઈ છે”

ત્યારે તો આ શદ્દોનો મર્મ પણ સમજું નહોતી શકી. આજે જ્યારે વિચારું છું તો અનુભવ થાય છે કે પૂ.શ્રી શ્રીમાને આ દોસ્તી આજ સુધી જાળવી રાખી છે. સતત એ જ રીતે મારો ઘ્યાલ કર્યો છે અને એમની અસીમ કૃપા વરસાવતાં રહ્યાં છે.

વર્ષો પહેલાં તો ગુજરાતમાં પૂ. શ્રી શ્રીમાનું આગમન ઘણું ઓછું થતું. તેથી જ્યારે પણ પૂ. શ્રી શ્રીમાનો કાર્યક્રમ નક્કી થયાની જાણ મળે તો પિતાજી સાથે શક્ય હોય ત્યાં દર્શન-પ્રણામ માટે અમે પહોંચ્યો જતાં, જેમાંના થોડાક પ્રસંગોનું વર્ણન કરું છું.

સમાજમાં જે કોઈ પૂ. શ્રી શ્રી આનન્દમયી માને, માતુલીલાને, એમના અસાધારણ વ્યક્તિત્વને જાણી શકે કે મા કોઈ અસાધારણ વ્યક્તિ કે સંત નહોતાં, પરંતુ પૂર્ણાબ્લિસ્ટ સાધારણ વ્યક્તિની જેમ વત્તની કેટલી અસાધારણ રીતે તમારા દરેક કાર્યમાં સહાયરૂપ બને, જે તમે પોતે પણ ત્યારે તો જાડી ન શકો, પાછળથી વિચારો ત્યારે જ અનુભવી શકો કે પૂ. શ્રી શ્રીમાની અપારકૃપા કેટલી વરસી રહી છે.

સન् ૧૯૭૨ના ફેબ્રુઆરીમાં અમારા નવા મકાન “આનન્દમયી કોલોની” ભાવનગરમાં ગૃહપ્રવેશ નિમિત્તે પૂ. શ્રી શ્રીમા ભાવનગર પધાર્યા. હું તે સમયે અમદાવાદમાં ભજાતી હતી. ડિલોમાં ડિગ્રી પાસ કરીને એમ.એસ.-નો અભ્યાસ ચાલુ હતો. ત્રણ દિવસની રજા લઈને ભાવનગર આવી. પૂ. શ્રી શ્રીમાના દર્શન-સત્સંગ-આશીર્વાદ માટે મન ભરીને લ્યાંબો લૂટી, ત્રીજી દિવસે સવારે આશ્રમની બહેનો સાથે અમદાવાદ આવી રહી હતી. ભાવનગરથી નીકળતી વખતે પૂ. અનસૂયા દીદીએ મને પૂછ્યું, “તારાં બધાં સાધનો તું લાવી છે ?” મેં કહ્યું, “ના. તે તો અમદાવાદમાં મારી હોસ્પિટલમાં પડ્યાં છે.” તેમણે કહ્યું, “જો તું તે લઈ આવી શકે તો પૂ. શ્રી શ્રીમાની આંખો તું તપાસી શકે.” લગભગ સવારે ૧૧.૦૦ વાગે અમે બધાં અમદાવાદમાં શ્રી મુન્શાને વેર પહોંચ્યાં. હું તરત સિવિલમાં મારી હોસ્પિટલ પર જઈ સાધનો લઈને પાછી આવી. શ્રી મુન્શાના બંગલે પહોંચ્યો ત્યારે બપોરનો એક વાગી ગયો હતો. પૂ. શ્રી શ્રીમા બહાર મંડપમાં બિરાજ્યાં હતાં. આરતી થતી હતી, અને ખૂબ લીડ હતી. હું આગળ પૂ. શ્રી શ્રીમા સુધી

જઈ શકું તે પહેલાં તો પૂજ્ય શ્રી શ્રીમા ગાડીમાં બેસી ગયાં. હું એકદમ ગાડી પાસે પહોંચી ગઈ, અને ત્યાં જ અનસૂયા દીદીને મેં એકદમ કહ્યું, “‘હું બધાં સાધનો લઈને આવી ગઈ છું.’ તો દીદી કહે, “હવે તો પૂ. મા નીકળે છે.” તેઓ પણ પૂ. મા સાથે ગાડીમાં જ નીકળવાનાં હતાં. મને કહે, “એક જગ્યાએ જવાનું છે અને ત્યાંથી પૂ. શ્રી શ્રીમા સીધા સ્ટેશન પર જ પહોંચશે. તો તું પણ આ ગાડીમાં જ બેસી જા.” હું તો કાંઈ વિચાર્ય વિના પૂ. શ્રી શ્રીમાનાં ચરણોમાં ગાડીમાં બેસી ગઈ. પગમાં ચંપલ પણ નહીં કે હાથમાં પર્સ પણ નહીં! ચાંદલોડિયા શ્રી કાંતિભાઈના સ્ટુડિયો પર પૂ. દીદીમાંની મૂર્તિ તૈયાર થથી હતી, જેના પરીક્ષણ માટે પૂ. મા ત્યાં જતાં હતાં. રસ્તામાં પૂ. માએ પૂછ્યું—“તૂને ખાના જા લિયા?” હું તો એકદમ છોભીલી પડી ગઈ. કારણ કે આ દોડાડોડીમાં મને જમવાનો તો સમય જ મળ્યો નહોતો. પૂ. મા પાસે અસત્ય તો બોલાય નહીં, એટલે મેં ના કહી. પૂ. માએ એટલો ખ્યાલ કર્યો! તરત જ અનસૂયા દીદી સાથે ઈશારો કર્યો. દીદીએ કહ્યું, “હું એને જમાડી લઈશ.” કાંતિભાઈને ત્યાં પહોંચીને અનસૂયા દીદીના કહેવાથી મેં થોડે ફળાહાર કરી લીધો.

ત્યાં સ્ટુડિયોમાં પૂ. શ્રી શ્રીમા મૂર્તિ બાબત સલાહ સૂચનો આપતાં રહ્યાં. દરેક કાર્ય પૂર્ણ-વ્યવસ્થિત કરણ પૂ. માનો હંમેશા આગ્રહ રહેતો. હું તો જોતી હતી કે જો પાંચ મિનિટ દસ મિનિટ પણ મળી જાય તો પૂ. માની આંખો ચેક કરી શક્ય. ત્યાં તો સમય થઈ ગયો. સ્ટુડિયો દૂર હતો, તથા સાંજનો સમય, તેથી અમે જલ્દી ત્યાંથી નીકળી ગયાં. રસ્તામાં ગાડીમાં પૂ. મા એકદમ સરળ ભાવે કહે, “અભી કયા કરેંગે? કેસે આંખ ચેક કરોણી? એસા કરતોં ક્રિસ્ટિયન સ્ટેશન મેં અંદર જાને કે પહેલે ગાડી મેં થોડી દેર રૂક જાયે. જલ્દી જલ્દી આંખ ચેક કર લો. ફિર જલ્દી સે સ્ટેશન મેં ઘુસ જાયેંગે.” પરંતુ તે પણ શક્ય ન બન્યું. ટ્રાફિકને લીધે સ્ટેશન પહોંચતાં મોહું થયું. સ્ટેશનમાં પણ ખૂબ બીજી હતી. જેથી પૂ. માને સીધા રેમના કંપાઈનેન્ટમાં જ લઈ જવામાં આવ્યાં. હું પણ ભીડને જ કારણે પૂ. મા સાથે ડબ્બામાં ઘૂસી ગઈ. અનસૂયા દીદી સાથે નહોતાં જવાનાં, એટલે સ્ટેશન પર છૂટાં પડતી વખતે મને કહે, “તું પૂ. મા સાથે જ રહેશો. ઉત્તરી ન જતી.” બહાર શ્રી એ.ડી. જોખી સાહેબને મેં જોયા તે કહે, “હું મહેસાણા સુધી પૂ. માં મૂક્યા આવું જ છું તો હું તારી ટિકિટ લઈ લઉં અને આપણે સાથે પાછા આવી જઈશું.” પૂ. માએ પણ સાંભળ્યું. કહે, “દેખો અચછા હો ગયા. અભી ટ્રેન શુરૂ હો જાય તથ આંખ દેખ લેના.” ડબ્બામાં અસંખ્ય લોકો પ્રણામ કરી આવ્યા. પૂ. મા દરેકને પ્રસાદ આપતાં, પણ ભીડમાં ફળના ટોપલાં બીજા ડબ્બામાં ચડાવી દેવામાં આવ્યા હતાં. પૂ. માએ પ્રસાદ આપવા ફળ મંગાવ્યાં. તે જ વખતે કોઈએ આવીને પૂ. માને ફળ-મિશ્રી-સાકર ધર્યાં. પૂજ્ય મા માં સામે જોઈને કહે—“દેખો હમને સોચા અભી પ્રસાદ કેસે ઢેગો તો આ ગયા.”

કેટલી સરળ સ્નેહાળ દર્શિ !

દેહન શરૂ થઈ. અમદાવાદ સ્ટેશન છોક્યું. પૂ. ધ્યાનાનંદજી પૂ. શ્રી શ્રીમાની સેવામાં હતાં. એમની સાથે પણ શ્રી શ્રીમાની કેબિનમાં હતી. મેં પૂ. માની આંખો ચેક કરી. પૂ. મા કહે, “સબ ઠીક હે? કાલાપાની નહીં હે? મેં કહ્યું, “હાઁ માં, સબ ઠીક હે.”

મનન કરતાં ચિંતન કરતાં જ ખ્યાલ આવ્યો કે પૂ. શ્રી શ્રીમાએ એમની આંખો ચેક કરાવી રેમાં એમની આપી કૃપા વરસાવી દીધી, નિકટ આણી કૃપાપાત્ર બનાવી દીધી.

પછી ડબ્બામાં જોખીકાકા વિ. પણ આવ્યા. થોડું કીર્તન કર્યું. મહેસાણા સુધી સુંદર લાભ લીધો. એ જ સમયે

વાગોળતી જોખીકાકા સાથે મહેસાણાથી અમદાવાદ પાછી આવી. આજે જ્યારે વિચારું છું તો મહેસૂસ થાય છે કે હું જે કાંઈ છું તે મારું તો કાંઈ નથી. આ તો છે કેવળ પૂ. શ્રી શ્રીમાની અપાર કૃપા.

સન્ન ૧૯૭૪નાં મે મહિનામાં આંખના સર્જન તરીકે સરકારી હોસ્પિટલમાં મારી નિમણુંક થઈ. ભાવનગરમાં રહેવા મળ્યું તેથી આનંદ થયો. ખૂબ સારો અનુભવ મળ્યો. બદલીની વાત થયા કરે એટલે સ્વતંત્ર ખાનગી નર્સિંગ હોમ કરવાનો વિચાર આવ્યો, જેને માટે અનુકૂળ જગ્યા શોધું પડ્યા મેળ ન પડે. તેવામાં મારા મામા કલકત્તાથી આવ્યા. તેમનો આદિશાન બંગલો હોસ્પિટલની સામે જ હતો. ઘણા ખરા ભાગમાં ભાડવાત રહેતા હતા. એમણે મને કહું કે તને આ મકાનમાં હોસ્પિટલ કરવી હોય તો મને વાંધો નથી. મેં તો આજો બંગલો જોયો પણ ન હતો. એમજો આપું મકાન બતાવ્યું. જે મને એકદમ અનુકૂળ લાગ્યું અને ખાસ ફેરફાર વિના તેમાં નર્સિંગ હોમ બનશે એમ લાગ્યું. વળી પૂ. શ્રી શ્રીમાં ૧૯૮૨માં ભાવનગર પદ્ધાર્યા હતાં, ત્યારે આ બંગલાના વિશાળ કંપાઉન્ડમાં જ એમનો ઉત્તારો હતો. આથી પ્રલોભન વધ્યું મામાએ કહું, “મારે બાદું પણ ન જોઈએ, બસ તું આ મકાન વાપર.” કેટલી પૂ. શ્રી શ્રીમાની કૃપા ! જલદી નક્કી ન કરી શકું કે ક્યારે શરૂ કરવું ! તેથી વિચાર કર્યો કે પહેલાં પૂ. શ્રી શ્રીમાને પ્રશ્નામ કરી વિનંતિ કરું. તે વખતે પૂ. માના કોઈ કાર્યક્રમ વિષે મને જાણ નહોતી. ઓગસ્ટ માસ હતો. પૂ. ભાઈને વાત કરી તેમજો જવાબી તાર કર્યો, પરંતુ ૧૫ દિવસ સુધી જવાબ ન આવ્યો. જીથી સાટેઅભર-૭૬ની સવારે તાર મળ્યો કે પૂ. શ્રી શ્રીમાં માં સુધી વૃદ્ધાવન છે. મને થયું કે હું નીકળી જ જાઉં, અને તે જ દિવસે રાત્રે ટ્રેઇનમાં બેસીને હડીએ સવારે દિલ્હી મારા મામાને ત્યાં ગઈ. ત્યારે મથુરામાં અપાર પૂર આવ્યું હતું. બધા રસ્તાઓ બંધ હોવા છતાં દિલ્હી આશ્રમમાં દર્શન કરવા ગઈ. સ્વામીજીએ કહું “વૃદ્ધાવનમાં ભાગવત સપ્તાહ ચાલે છે, આજે પૂર્ણાહૃતિ છે, અને રાતે અખંડ કીર્તન છે, તેથી અત્યારે જ ૨.૦૦ વાગ્યાની બસમાં સીધી વૃદ્ધાવન પહોંચી જા.” માઝી મને એકલી જવા દેવા નહોતાં ઈચ્છાતાં. મે આગ્રહથી કહું “મને બસ અહુ પર મુકી દો.” ત્યાં પહોંચી ત્યારે ખબર પડી કે બસ ઉપડવાની તેયારી હતી. રાત્રે ૮.૦૦ વાગે વૃદ્ધાવન સીધી આશ્રમમાં પહોંચી ગઈ. આશ્રમમાં ખૂબ લીડ હતી. પાટુનદાના પિતાજીની પાછળ ભાગવત સપ્તાહ ચાલતો હતો અને અખંડ કીર્તન શરૂ થવાની તેયારી હતી. મને મુસાફરીનો ઘણો થાક લાગ્યો હતો. થોડીવાર કીર્તનમાં રહી પછી નીકળી જવા વિચાર કરતી હતી. ત્યાં જ ગીતાદી અને બિલ્લુદીએ કહું કે ચાલો કીર્તન કરો. રાત્રે ૨.૦૦ વાગે પૂ. શ્રી શ્રીમાં હોલમાં કીર્તનમાં પદ્ધાર્યા. બધાના હાથ પકડી કીર્તનમાં સામેલ કરે. કલકત્તા પાર્ટીનું કીર્તન આખી રાત ચાલ્યું. દિવસે ભાઈએ કીર્તન ચાલું રાખ્યું. સવારે ૧૧.૦૦ વાગે પૂ. સ્વામી ભાસ્કરાનંદજી મળ્યા, કહે, “પૂ. શ્રી શ્રીમાને ભાવનગર બોલાવવાની ઈચ્છા છે ?” મેં ઉત્સાહથી હા પાડી. તેઓ કહે, “તને ખ્યાલ છે તેની વ્યવસ્થા કેટલી કઠિન છે ? ખર્ચો પણ ઘણો થશે તો તું કેવી રીતે પહોંચી શકીશ ?” મેં તો સરળે બાવે કહું “હું તો પૂ. શ્રી શ્રીમાં જ શ્રદ્ધા રાખું છું અને એમની કૃપા જ દરેક કાર્ય પાર પાડુશો.” સ્વામીજી કહે, “તું આગ્રહ ન રાખે તો સારું.” હું ખૂબ હતાશ થઈ ગઈ. પૂ. અનસુધા દીઢીને વાત કરી. એમજો કહું, “તારા મનની જે ભાવના હોય તે તું પૂ. શ્રી શ્રીમા પાસે પ્રગટ કર. પૂ. શ્રી શ્રીમા તો સર્વાન્તર્યામી છે. એમના પર બધું છોડી દેજો.”

૭મી સાટેઅભર સંધ્યા સમયે કીર્તનની પૂર્ણાહૃતિ-આરતી તથા ભાગવત પૂર્ણાહૃતિ થયાં. અપાર જનસમૂહમાં પૂ. માં પણ હતાં. માને પ્રશ્નામ કરીને મારી વાત કહેવાનું અશક્ય લાગ્યું. પૂ. શ્રી શ્રીમા ભક્તોને છુટે હાથે પતાસાં-સાકર ઉડાડી પ્રસાદ આપત્તાં હતાં. આમ કરતાં રાતે સાડા નવ થયા. પૂ. શ્રી શ્રીમાની પરવાની મારી પણ

કરમાઈ ગઈ. ફળ વસ્તુ વિ. લઈને હું દાદરમાં ઉભી રહી. ખાસ જે કામથી આવી છું તે વાત કરવાનો શાંતિનો સમય નહીં મળે એમ વિચારતી દ્વિધામાં ઉભી હતી ત્યારે પૂ. શ્રી શ્રીમાએ બોલાવી. આહા-એ પ્રેમાળ દસ્તિ અને હેતાળ સ્પિત ! બસ જીવન સાર્થક !

પૂ. શ્રી શ્રીમાને પ્રશ્નામ કરીને મેં અરજ કરી, “હવે મારી પોતાની હોસ્પિટલ શરૂ કરું છું, તો આપ પધારો.”
પૂ. શ્રી શ્રીમાએ ખૂબ ભાવથી કહ્યું, “અચ્છા બહોત અચ્છા. ખૂબ અચ્છા કામ કરો ઓર જેસી ભગવાન કી મરજી.”

પૂ. શ્રી શ્રીમાના આશીર્વાદ મેળવીને બધી ચિંતા પૂ. શ્રી શ્રીમાના ચરણોમાં મૂકી દીધી. મને થયું કે હવે પૂ. શ્રી શ્રીમા જે ધારે તે થશે. સવારે આશ્રમની બહેનો માટે એક બસ જલદી જવા નીકળવાની હતી. તેમાં જ મારી એનુભૂતિની વ્યવસ્થા થઈ ગઈ. જેથી નિશ્ચિંત થઈને સારી રીતે દિલહી પહોંચી ગઈ.

સ્વામીજી સાથે વાત થયા મુજબ ૨૧મી ઓક્ટોબરે ધનતેરસને દિવસે હોસ્પિટલનું ઉદ્ઘાટન પૂ. શ્રી શ્રીમાના આશીર્વાદથી સરસ રીતે થઈ ગયું. આશીર્વયનોનો તાર મળી ગયો. તે સિવાય પૂ. શ્રી શ્રીમાના કોઈ કાર્યક્રમની ખબર નહોતી. ધાર્યા કરતાં મને કામ પણ ખૂબ વધારે રહેતું. સાત દિવસ પછી લાભ પાંચમને દિવસે પૂ. સ્વામીજીનો પત્ર મળ્યો “ગોડલના સંયમ-સ્ત્રાહ માટે પાર્ટી રવાના થાય છે, પૂ. શ્રી શ્રીમાનો કાર્યક્રમ ગોડલથી રાણવાવ થઈ ભાવનગરનો છે. સવારે ટ્રેઇનમાં આવી પહોંચી. રાને ટ્રેઇનમાં નીકળી જશે.” અમારા આનંદની અવધિ ન રહી ધરનાં બધાં મારા પૂ. પિતાશ્રી વિ. બીજા દિવસે ગોડલ પૂ. શ્રી શ્રીમાને આમંત્રણ આપવા ગયાં. હું તો એટલી કામાં વ્યસ્ત કે નીકળી ન શકી. બધાં ભાઈ-બહેનો પ્રકૃત્યાબેન-ભારતી-રેખા-યોગેશ વિ. કામમાં લાગી ગયા. પૂ. શ્રી શ્રીમાની નવેભરે સવારે ૮.૦૦ વાગે ભાવનગર પહોંચ્યા. સવારે ખોડ્યોપચાર પૂજા કરી. ધરની બાજુમાં જ હોસ્પિટ માટેના ખોટનું નક્કી થયું હતું. ત્યાં ભૂમિપૂજન પૂ. શ્રી શ્રીમાએ જાતે ખ્યાલ કરી એક્ષદમ વિધિવત્તુ કરાવ્યું. મકાનમાં હોસ્પિટલ શરૂ કરેલી ત્યાં શ્રી શ્રીમાની પધરામણી કરી. શ્રી શ્રીમાએ સુંદર આશીર્વાદ આપ્યા. સાંચી કિર્તન-સત્સંગ. શ્રી શ્રીમાના અપાર કૃપા વરસાથી અમને કૃત્ય કરી રવાનાં થયાં.

જ્યારે જ્યારે વિચાર કરું છું ત્યારે ખ્યાલ આવે છે કે પૂ. શ્રી શ્રીમાએ કેટલી દયા-કરુણા વરસાવી ! કેટું ખ્યાલ કર્યો ! મારા જેવી નાની વ્યક્તિના મનને પણ વાંચી સંતોષ આપ્યો. પૈસાની વ્યવસ્થા સુલભ થઈ, હોસ્પિટલ શરૂ કરાવી, અને એમાં એટલી આવક કરાવી કે જેમાંથી પૂ. શ્રી શ્રીમાના એક દિવસના આગમનની વ્યવસ્થા પછી થઈ ગઈ. હજુ યાદ કરું છું ત્યારે રોમાંચ થઈ આવે છે કે મારા કેટલાં અહોભાગ્ય કે સાક્ષાત્ પૂર્ણ બ્રહ્મનારાયણ ગુરુરૂપે મળ્યા !

* * *

માની પ્રથમ દર્શન

- બ્ર. ચિત્રા ઘોષ

એ પંદરમી એપ્રિલ હતી, ૧૮૫૨, ગરમી ને ભેજવાળો ૨, વૈશાખનો દિવસ, (બંગાળી સંવત્સરો પહેલો માસ.) જ્યારે મારા શહેર કલકત્તામાં હું સૌ પ્રથમવાર પરમાનંદમથી મા આનન્દમથીને મળ્યો.

૧૮૫૧ની સાલમાં કલકત્તા યુનિવર્સિટીમાંથી મે એમ.એસ.સી. પૂરું કર્યું, અને વિદેશમાં વનસ્પતિશાખમાં પી.એચ.ડી. કરવાની તૈયારીમાં હતી. એ દિવસોમાં ઘણી ઓછી છોકરીઓ આગળ ભણવા માટે વિદેશ જતી, પરંતુ મને વોશિંગટનના કાર્નેગી ઇન્સ્ટિટ્યુટના જેનેટિક વિભાગમાંથી એક અદ્ભુત તક મળી હતી (કોલ સ્પ્રિંગ હાર્બર, લોંગ આઈલેન્ડ). એપ્રિલમાં જ્યારે હું મા પાસે ગઈ ત્યારે યુ.ગેસ.એ. જવાની મારી તૈયારીઓ લગભગ થઈ ગઈ હતી, અને ૪, સપેન્ઝર, ૧૮૫૨ને દિવસે મારે ત્યાંના વિભાગમાં જોડાઈ જવાનું હતું.

માનો “ખ્યાલ” તે વખતે જાહીતા માતૃભક્ત ગંગાચરણ દાસગુમાના પુત્ર ડૉ. ગોપાલ દાસગુપ્તાના હોમિયોપેથી દવાખાનામાં રહેવાનો હતો. ગોપાલદાના એક સગા પાસેથી માના આગમની તારીખની મને ખબર પડી. મારા યુનિવર્સિટીના વિદ્યાર્થ્યાસ દરમિયાન હું ઘણી વાર કોઈક આનન્દમથી મા વિશે સાંભળતી કે જેઓ યુનિવર્સિટીના બાલિગંજ સકર્યુલર રોડ પાસેના બિરલા શિવ મંદિરમાં કોઈ કોઈ વાર રહેતાં. પરંતુ એ દિવસોમાં એ સમાચાર મારા બહેરા કાનોમાં પડતા, અને કોઈ ઇચ્છા કે ઉત્સુકતા ન થતી. હવે સમય પાડી ગયો હતો, અને મને એક જાતનું વિચિત્ર આંતરિક ખેંચાણ થયું કે જે દ્વિતીય વૈશાખને દિવસે ગોપાલદાને વેર મને લઈ ગયું.

હું મારી માતા સાથે ત્યાં ગઈ. મકાનના નાના બગીચામાં બધે જ ભક્તોની વિશાળ લીડ ફેલાયેલી હતી. કુટપાથો સુદ્ધાં લોકોથી ભરાઈ ગઈ હતી. અમારી ચારે બાજુ અપરિચિત ચહેરાઓ હતા. મને સહેજ ડર લાવ્યો. શું અમે એમને—“ઢાકાનાં મા”ને—જોવાનું સદ્ગ્યાય પામીશું ? એમના ઓરડાના દ્વારાની ગોપાલદા ચોકી કરી રહ્યાંહતા. એકાએક દાર ખુલી ગયું અને ત્યાં દાર પાસે ઊભાં હતાં મા આનન્દમથી-વિશુદ્ધ શેત વસ્તોમાં, સાડી ને ચાદર, શેત રંગનો એમનો પરિધાન હતો અને ચરણો પર શેત પણવાળી લાકડાની પાદુકાઓ ! હું સંત્મિત થઈ ગઈ. એમનાં દર્શન કરીને હું બબડી, જાણે કે અંદર ને અંદર બોલી, “આ દુનિયાનાં એ નથી જ !!”

બગીચામાં બિલીના ઝડ નીચે ગોડવેલા આસન તરફ તેઓ ચાલ્યાં. ગોપાલદાએ અત્યંત સાચવીને ધીરેથી એમને ૧૦૮ ગુલાબી કમળો હાર પહેરાવ્યો. એકાએક તેઓ નીચા નમ્યાં, લાંબા ચણકતા કાળા સુંવાળા વાળ ઢીંચણ પાસે લાવીને ઝડપથી મસ્તક ઉપર મોટો ગાંઠનો અંબોડો બાંધી દીધો. હવે મને તેઓ દેવી હુર્ગા જ લાગ્યાં !

દૂરથી અર્થાત અંદર દાખલ થવાના દાર પાસેથી કાપેલા સરેદ અને અસ્તવ્યસ્ત વાળવાળી એક ભરાવદાર શરીરવાળી વ્યક્તિ ભક્તોનાં ટોળાં પાસે આવી. પહેલાં તો મને એ જ ખબર ન પડી કે તે કી છે કે પુરુષ ! એમનો દેખાવ કડક હતો, અને એમણે અમને આદેશ આપ્યો કે જો માને પ્રણામ કરવા હોય તો લાઈનમાં ઊભાં રહો. પછીથી કોઈએ મને કહ્યું કે તેઓ દીદી ગુરુપ્રિયા હતાં-માના સતત ને વફાદાર સેવિકા.

હું જેવી મા પાસે ગઈ કે મેં નીચા નમીને પ્રણામ કર્યા. માની પાસે પુષ્પા તથા ગંગા બેઠાં હતાં. ત્યારે હું એમને નામથી ઓળખતી નહોતી. મે માથું ઊંચકતાની સાથે જ માએ જમણો હાથ મારા માથા ઉપર મૂકીને આશીર્વાદ

આપ્યા. પછી મારું નામ પૂછ્યું. મે મારું નામ કહ્યું, અટક નહીં. ફરીથી એમણે પૂછ્યું, “તારા પિતાનું નામ ?” હું જવા માટે ઉભી થઈ ત્યારે મને રોકીને એમણે ફરી મને પૂછ્યું, “તું રોજ પૂજા કરે છે ?” મે જવાબ આપ્યો, “ધા. મા. હું દેવી સરસ્વતીની પૂજા કરું છું કે જેથી મારું ભાગતર સારી રીતે આગળ વધી શકે.” તે જ સમયે મે જોયું કે લોડ અને દર્શનાર્થીઓની વચ્ચેથી કોણી વડે રસ્તો કાઢતાં દીદી મા પાસે આવી પહોંચ્યા. મારી સામે બૂમો પાડતાં બોલ્યા, “રાહ જોતા, થાકેલા બક્તોની લાઈન અટકાવી દેવાની તારી હિંમત ! આવી રીતે મા સાથે વાત કરતાં !” મા મે જોઈને સ્મિત કરતાં કરતાં દીદીને કહેવાં લાગ્યાં, “એ વાત નથી કરતી. એની સાથે વાત કરવાનો આ શરીરનો “ઘ્યાલ” છે. દીદી, પાછાં ફરો ને ખલેલ ન કરો.” હવે દીદી બકરી જેવાં નરમ પડી ગયાં, કોણ કહી શકે ન થોડીકવાર પહેલાં એ સિંહની જેમ ગર્જના કરતાં હશે !

માઝે ચાલુ વાતમાં ફરીથી મને પૂછ્યું કે મારે કેટલાં બાઈ-બહેનો છે ? મે જવાબ આપ્યો, “એક મોટા બાઈ અને એક નાની બહેન.” ત્યારે મારા મનમાં મૂર્ખતાપૂર્ણ વિચાર આવ્યો કે વર્ષની આખરમાં પરદેશ જવાના મારા કાર્યક્રમ વિચે માને કહું. હવમાં હાર્યની છોળો ઊડવા માંડી....આ પહેલાં કદીયે મે આવી સહજ હાસ્યગર્જના સાંબળી નહોતી. મા હસતાં જ રહ્યાં, હસતાં જ રહ્યાં, હસતાં જ રહ્યાં, અને હું સ્તબ્ધ થઈ ગઈ, જાણો કે મંત્રમુખ્ય ! પછી એમણે મોટેથી કહ્યું, “તું આ વર્ષે નહીં જાય. તું આ વર્ષે જઈ જ ન શકે. પરદેશની ભૂમિમાં જતા પહેલાં તરે હજુ થોડી વધારે વાર મને મળયું પડશે.” મે દઢતાપૂર્વક વિરોધ કર્યો, “પણ મારું જવાનું તમે કેવી રીતે રોકી શકો ? મા પરદેશની યુનિવર્સિટીમાંથી પાકો પત્ર પણ મને મળી ગયો છે અને મારી મુસાફરીની તારીખ ૨૮-ઓગસ્ટ, ૧૯૮૮ નિશ્ચિત છે-પૈન અમેરિકન એરવેઝનમાં.” માથું હલાવીને મા સ્મિત કરતાં બોલ્યાં, “તું આ વર્ષ નહીં જઈ શકે.”

ઉદાસ મને હું દરવાજ બાજુ ચાલી. મને લાગ્યું જાણો મારી વિદ્યાભ્યાસની ઉજ્જવળ કારકિર્દી હવે અટકી જશે, અને ત્યાં જ મારા મનમાં એક આશાનું ડિરણ દેખાયું કે કદાચ માના શબ્દો સાચા ન પડે ? હું ઘેર પહોંચી ત્યારે પોસ્ટ બોક્સમાં એક વિદેશી પત્ર પડ્યો હતો, અને એ અમેરિકના પ્રસિદ્ધ વૈજ્ઞાનિક પ્રોફેસર ડૉ. બી.પી. કોફમેનનો હતો કે જેમની નીચે હું પી.એચ.ડી. કરવાની હતી. એમણે પત્રમાં લાખ્યું હતું કે એમની સાથે જે ભારતીય વિદ્યાર્થી હમણાં કામ કરે છે, અનું બણવાનું હજુ પત્યું નથી, તેથી મારી સ્કોલર્શિપ એક વર્ષ પછી મળશે.

આમ માની ભવિષ્યવાણી સાચી પડી અને એપ્રિલ ૧૯૮૮ રથી ઓટ્ટસ્ટ ૧૯૮૯ સુધીમાં મા જેટલી વાર કલકત્તા આવ્યાં એટલી વાર માના આશીર્વાદ મને સાંપડ્યા. જય મા.

* * *

અંત: કરણમાં બેસીને પરમાત્મા જ ‘તત્ત્વ સત્ત્વ’ ઉપાધિઓથી ખેલ કરી રહ્યા છે. જે વૃત્તિઓ જાગે છે તેમાં આભાસ બનીને તેઓ જ ખેલ કરી રહ્યા છે. બોલવાનું અને સંકલ્પ કરવાનું મન એ પરમાત્માનું જ રૂપ છે.

- પરિગ્રાજક

કઠોપનિષદ્

- ઉત્તરા ચિનુભાઈ

(શાંકરભાગ्य-આધારિત)

(ગતાંકથી ચાલું)

ઉત્તિષ્ઠત જાગ્રત પ્રાણ્ય વરાનિબોધત ।

કૃષસ્ય ધારા નિશિતા દુરત્વયા

દુર્ગાં પથસ્તલકવયો વરદન્તિ ॥૧૪ ॥

(અરે અવિદ્યાગ્રસ્ત લોકો !) ઉઠો, (અજ્ઞાન-નિદ્રામાંથી) જાગો, અને શ્રેષ્ઠ પુરુષો પાસે જઈને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરો. જે રીતે છરાની ધાર તીક્ષ્ણ ને દુસ્તર હોય છે, તત્ત્વજ્ઞાનીઓ એ માર્ગને એવો જ દુર્ગમ ગણાવે છે. (૧૪)

અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રા સંપૂર્ણ અનર્થાનું મૂળ છે. એનો ક્ષય કરવા માટે આત્મજ્ઞાની આચાર્યો પાસે જઈને એમણે ઉપદેશલા સર્વના અંતર્થામી આત્માને એમ જાગ્રાવો કે “હું આ જ છું.” એની ઉપેક્ષા ન કરવી જોઈએ એમ માતાની જેમ કૃપા કરીને શ્રુતિ કહે છે, કારણ કે આત્મારૂપી જ્ઞેય પદાર્થ અત્યંત સૂક્ષ્મ બુદ્ધિનો વિષય છે. સૂક્ષ્મ બુદ્ધિ કેવી છે ? અધીદાર બનાવેલી છરાની ધાર જેવી. છરાની ધાર જેમ ‘દુરત્વય’ હોય છે, જેને મુખેલીથી પાર કરી શકાય તેવી, એના ઉપર પગ મૂકીને ચાલવાનું અત્યંત મુશ્કેલ છે, તે જ રીતે આ આત્મજ્ઞાનનો માર્ગ ધણો દુર્ગમ છે (છરાની ધાર ઉપર ચાલવા જેવો.) આ જ કારણે જ્ઞાનીઓ એને દુધ્રાપ્ય કહે છે.

એ જ્ઞેય આત્માની સૂક્ષ્મતા કેવી છે ? શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ, ગંધ-આ પાંચ વિષયોથી વૃદ્ધિ પામેલી તેમ જ સંપૂર્ણ ઈન્દ્રિયોની વિષયભૂત આ પૃથ્વી સ્થૂલ છે, એ જ પ્રમાણે શરીર પણ એવું સ્થૂલ છે. પરંતુ જ્યાં આ વિકારો નથી એના સૂક્ષ્મત્વ વિષે શું કહેવાય ? એના ઉત્તરમાં કહે છે :

અશબ્દમસ્પર્શમરૂપમવ્યયં

તથારસં નિત્યમગન્ધવચ્ચ યત् ।

અનાદંનન્ત મહતઃ પરં ધ્રુવં

નિચાચ્ય તન્મૃત્યમુખાત્રમુચ્યતે ॥

જે અશબ્દ, અસ્પર્શ, અરૂપ, અવ્યય તથા રસહીન, નિત્ય અને ગંધરહિત છે, જે અનાદિ, અનંત, મહતત્ત્વથી પણ પર અને ધૂલ (નિશ્ચલ) છે, એ આત્મતત્ત્વને જ્ઞાનીને પુરુષ મૃત્યુના મુખમાંથી ધૂટી જાય છે. (૧૫)

જે આત્મા અશબ્દ આદિ છે અર્થાત્તુ ઈન્દ્રિયોના પાંચે વિષયોથી રહિત છે એ બ્રહ્મ અવિનાશી છે, કારણ કે જે પદાર્થ શબ્દાદિયુક્ત હોય તેનો જ વ્યય થાય છે, જ્યારે બ્રહ્મ તો અવ્યય છે, ક્ષય રહિત છે. એટલા માટે જ તે નિત્ય પણ છે. એ અનાદિ છે, અંતે તે પોતાના કારણમાં લીન થઈ જાય છે. જ્યારે આત્મા તો સર્વનું કારણ હોવાથી અકાર્ય છે, પરિણામરૂપ નથી, એનું કોઈ કારણ નથી જેમાં એનો લય થાય.

તે જ રીતે આત્મા અનંત કહેવાય છે, જેનો અંત અર્થાત્કાર્ય અવિદ્યમાનું હોય એ અનંત કહેવાય છે. જેમ

ફળ ઉત્પન્ન કર્યા પછી કેળ આદિ છોડોની અનિત્યતા દેખાય છે, તે પ્રકારનું અંતવત્ત્વ બ્રહ્મનું નથી, તેથી એ નિત્ય છે.

બ્રહ્મ સંપૂર્ણ ભૂતોના અંતરાત્મા હોવાને કારણે સર્વનું સાક્ષી છે અને બુદ્ધિસંજ્ઞક મહત્ત્વથી પર છે. ઉપરોક્ત બારમા મંત્રમાં આ જ વાત કહી છે કે-

“એ સર્વેષુ મૂત્રેષુ ગૂઢાત્મા ન પ્રકાશાતે ।”

બ્રહ્મ ધૂવ અર્થાત ફૂટસ્થ, નિશ્ચલ છે. પૃથ્વી આદિની જેમ આત્માની નિત્યતા આપેક્ષિક નથી. આવા આત્મતત્ત્વને પામીને મનુષ્ય અવિદ્યા, કામ અને કર્મરૂપ મૃત્યુના પંજમાંથી મુક્ત થઈ જાય છે.

આત્મજ્ઞાનની સ્તુતિ કરતાં કહે છે :

નાચિકેતમુપાખ્યાનં મૃત્યુપ્રોક્તં સનાતનમ् ।

ઉક્ત્વા શ્રુત્વા ચ મેધાવી બ્રહ્મલોકે મહીયતે ॥૧૬॥

નયિકેતા દ્વારા પ્રાપ્ત તથા મૃત્યુએ કહેલા આ સનાતન વિજ્ઞાનને કહીને અને સાંભળીને બુદ્ધિમાન્ પુરુષ બ્રહ્મલોકમાં મહિમાન્યિત થાય છે. (૧૬)

મૃત્યુએ કહેલું તથા નયિકેતાએ સાંભળેલું ત્રણ વલ્લીઓવાણું આ ઉપાધ્યાન વૈદિક હોવાને કારણે સનાતન છે, ચિરંતન છે. જે મેધાવી પુરુષ આને બ્રાહ્મણોને સંભળાવે છે તથા પોતે આચાર્યો પાસેથી સાંભળીને બ્રહ્મલોકમાં જઈને, આત્મસ્વરૂપ થઈને ઉપાસનીય થાય છે.

ય ઇમં પરમં ગુહ્યં શ્રાવયેદ બ્રહ્મસંસદિ ।

પ્રયત: શ્રાધકાલે વા તદાનન્ત્યાય કલ્પતે

તદાનન્ત્યાય કલ્પત ઇતિ ॥૧૭॥

જે પુરુષ આ પરમ ગ્રંથને પવિત્રતાપૂર્વક બ્રાહ્મણોની સભામાં અથવા શ્રાદ્ધકણમાં સંભળાવે છે એનું એ શ્રાદ્ધ અનંત ફળવાણું થાય છે, અનંત ફળવાણું થાય છે. (૧૭)

કઠોપનિષદ્ધનો પ્રથમ અધ્યાય સમાપ્ત

* * *

દ્વિતીય અધ્યાય

પ્રથમા વલ્લી

ઇન્દ્રિયોની બહિરૂખતા એ આત્મદર્શનનું વિઘ્ન.

પહેલાં કહેવામાં આવ્યું છે કે “સંપૂર્ણ ભૂતોમાં છુપાયેલો એ આત્મા પ્રકાશિત નથી થતો, એ તો એકાગ્ર બુદ્ધિ વડે જ દેખાય છે.” હવે પ્રશ્ન ઊભો થાય છે કે એકાગ્ર બુદ્ધિનો એવો ક્ષ્યો પ્રતિબંધ છે કે જેનો અભાવ હોય તો આત્મા દેખાય નહીં ?

આ પ્રતિબંધનું કારણ જણાવવા માટે આ પ્રથમા વલ્લીનો આરંભ થાય છે, કારણ કે શ્રેયના પ્રતિબંધનું કારણ જણી લીધા પછી જ એની નિવૃત્તિના યાનનો આરંભ કરી શકાય, અન્યથા નહીં :

પરાજ્ઞિ ખાનિ વ્યતુણત્વયંભૂ –

સત્તસ્માત્પરાઙ્ પશ્યતિ નાન્તરાત્મન्।

કશ્ચિદ્ધાર: પ્રત્યગાત્માનમૈક્ષ –

દાવત્તચક્ષુરમતત્ત્વમિચ્છન् ॥૧ ॥

સ્વયંભૂ (પરમાત્મા) એ ઇન્દ્રિયોને બહિરૂખી કરીને હિસ્સિત કરી દીધી છે, અંતરાત્માને નહીં. જેણે અમરત્વની ઇચ્છા રાખીને પોતાની ઇન્દ્રિયોને રોકી રાખી છે એવો કોઈ ધીર પુરુષ જ પ્રત્યગાત્માને જોઈ શકે છે. (૧)

જે પરાક્ર અર્થાત્ બહારની બાજુ અંચન (ગમન) કરે તે “પરાંચિ”-બહાર જનારી-કહેવાય છે. “ખ” એટલે છિદ્ર. શ્રોત્રાદિ ઇન્દ્રિયો (“ખાનિ”) બધી બહિરૂખી છે. ઇન્દ્રિયો સ્વભાવે જ આવી છે. તેથી હિસ્સિત થઈ ગયેલી છે. એ હનન કરનાર કોણ છે ? સ્વયંભૂ પરમેશ્વર, જે સ્વતઃ સર્વદા સ્વતંત્ર છે. આ કારણે જીવ હંમેશાં બહારના વિષયો પ્રત્યે ઇન્દ્રિયો દ્વારા ગમન કરે છે, અંતરાત્મા પ્રત્યે નહીં.

તેમ છતાં કોઈક ધીર, બુદ્ધિશાળી, વિવેકી પુરુષ જ પોતાના પ્રત્યગાત્માને જુઓ છે, નહીને એના પ્રવાહથી વિપરીત દિશામાં ફેરવી દેવાની જેમ. જે પ્રત્યેક વિષયને, સંપૂર્ણ વિષયોનો જાણકાર હોય અને આત્મા પણ હોય તે પ્રત્યગાત્મા કહેવાય છે. ‘આત્મા’ શબ્દનો અર્થ પણ એ જ છે, જેમ કે-“કારણ કે એ સર્વને વ્યાપ્ત કરે છે, અને આ લોકમાં વિષયોને ભોગવે છે, તથા એનો સર્વદા સદ્દ્બાવ છે તેથી એ ‘આત્મા’ કહેવાય છે.” (દિંગ. ૧-૭૦-૮૬).

એ પર્યગાત્માને અર્થાત્ પોતાના સ્વરૂપને “અક્ષત્”-જોયું અર્થાત્ જુઓ છે. કેવી રીતે જુઓ છે ? “આવૃત્તયશ્શુ:” અર્થાત્ જેણે પોતાની ચક્ષુ તથા શ્રોત્રાદિ ઇન્દ્રિયોના સમૂહને સંપૂર્ણ વિષયોમાંથી વાળી લીધો છે. આ રીતે સંસ્કૃત થયેલો પુરુષ જ એ પ્રત્યગાત્માને જોઈ શકે છે. એક જ પુરુષને માટે બાધ વિષયોની આલોચનામાં તત્પર રહેવું તથા પ્રત્યગાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવો આમ બંનો વાતો શક્ય નથી.

‘સાચું, તો આ રીતે મહાન પરિશ્રમથી (ઇન્દ્રિયોની સ્વાભાવિક પ્રવૃત્તિને રોકીને) ધીર પુરુષ પ્રત્યગાત્માને શા માટે જુઓ છે ?’ આવી આશંકા થાય તો તેની સામે કહે છે કે અમૃતત્વ-અમરણધર્મત્વ અર્થાત્ આત્માની નિત્યસ્વભાવતાની ઇચ્છા કરતો (એને જુઓ છે).

આત્મદર્શનમાં પ્રવૃત્તિ ન હોવાનું કારણ છે અવિદ્યા, અને અવિદ્યાથી દેખાતા દ્દભ અને અદ્દભ બાધ્ય બોગોમાં જે તૃષ્ણા છે એનાથી આત્મદર્શન પ્રતિબદ્ધ થાય છે.

વિવેકને અવિવેકી વચ્ચેનું અંતર.

પરાચ: કામાનનુયન્તિ બાલા -

સ્તે મૃત્યોર્યન્તિ વિતતસ્ય પાશમ्।

અથ ધીરા અમૃતત્વ વિદિત્વા

ધૂવમધૂવેષ્ણિહ ન પ્રાર્થયન્તે ॥૨॥

અલ્પજ્ઞ પુરુષ બાધ્ય બોગો પાછળ પડી રહે છે. તેઓ મૃત્યુના સર્વત્ર કેલાયેલા પાશમાં પડે છે, પરંતુ વિવેકી પુરુષ અમરત્વને ધ્રુવ (નિશ્ચલ) જાળીને સંસારના અનિત્ય પદાર્થોમાંથી કશાની ઈચ્છા નથી રાખતા. (૨)

દેવતા આઈનું અમૃતત્વ તો અધ્યુવ છે. પરંતુ આ પ્રત્યગાત્મસ્વરૂપમાં સ્થિતિરૂપ અમૃતત્વ ધ્રુવ છે. બૃહદારણ્યક ઉપનિષદ્ધમાં (૪-૪-૨૭) જણાવ્યા પ્રમાણે “એ કર્મથી વધતું કે ઘટતું નથી.” એ અમૃતત્વને ફૂટસ્થ અને અચળ જાળનાર બ્રહ્મવેતા સંસારના અધ્યુવ ને અનિત્ય પદાર્થોમાંથી કશાની કામના નથી કરતા.

(કમશઃ)

* * *

અર્થસિદ્ધિનો બીજો માર્ગ છે ભગવત्-વિશ્વાસ. આ પણ સંકલ્પસિદ્ધિનું અંગ છે. ભગવાન સર્વત્ર છે, તેઓ મારી ઈચ્છા તથા આવશ્યકતા જાણે છે, તેઓ સર્વસમર્થ છે તેથી આવશ્યકતાને પૂર્ણ પણ કરી શકે છે. તેઓ દ્યાસિંહુ છે તેથી અમારી પ્રાર્થનાની ઉપેક્ષા કરશે નહીં. તેઓ સુહૃદ છે અને સુહૃદના સંબંધે અમારા ભલા માટે પોતે તૈયાર પણ રહે છે, આવો દઢ વિશ્વાસ રાખીને પોતાના અર્થની સિદ્ધિ ભગવાન પર છોડી દે છે, અને તેનો સંકલ્પ અવશ્ય પૂર્ણ થાય છે.

- પરિગ્રાજક.

* Branch Ashrams *

15. NEW DELHI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Kalkaji, New Delhi-110019 (Tel : 6840365)
16. PUNE : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Ganesh Khind Road, Pune-411007, (Tel : 327835)
17. PURI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Swargadwar, Puri-752001, Orissa.
18. RAJGIR : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Rajgir, Nalanda-803116, Bihar (Tel : 5362)
19. RANCHI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Main Road, P.O. Ranchi-834001, Bihar (Tel : 312082)
20. TARAPEETH : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Chandipur-Tarapeeth,
Birbhum-731233, W.B.
21. UTTARKASHI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Kali Mandir, P.O. Uttarkashi-249193, U.P.
22. VARANASI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Bhadaini, Varanasi-221001, U.P.
(Tel : 310054+311794)
23. VINDHYACHAL: Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Ashtabhuja Hill,
P.O. VindhyaChal, Mirzapur-231307, (Tel : 64343)
24. VRINDAVAN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Vrindavan, Mathura-281121 U.P. (Tel : 442024)

IN BANGLADESH :

1. DHAKA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
14, Siddheshwari Lane, Dhaka-17 (Tel : 405266)
2. KHEORA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Kheora, Via-Kasba, Brahmanbaria.

REGISTERED WITH THE REGISTRAR OF NEWSPAPERS
FOR INDIA AS NO. 65433/97

मुद्रक- रत्ना ऑफसेट्स लिमिटेड, कमचा, वाराणसी

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

માઁ આજાદમથી

અલ્પાંતર વાતો

SHREE SHREE ANANDAMAYEE SANGHA

* Branch Ashrams *

1. AGARPARA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P. O. Kamarhaiti, Calcutta-700058 (Tel : 5531208)
2. AGARTALA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Palace Compound, P.O. Agartala-799001. West Tripura
3. ALMORA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Patal Devi, P.O. Almora-263602, U.P. (Tel : 23313)
4. ALMORA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Dhaul-China, Almora-263881, U.P.
5. BHIMPURA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Bhimpura, P.O. Chandod, Baroda-391105, (Tel : 33208)
6. BHOPAL : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Bairagarh, Bhopal-462030, M.P. (Tel : 521227)
7. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Kishenpur, P.O. Rajpur, Dehradun-248009
U.P. (Phone: 684271)
8. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Kalyanvan, 176, Rajpur Road,
P.O. Rajpur, Dehradun-248009, U.P.
9. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Raipur Ordnance Factory, Dehradun-248010
10. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
47/A Jakhan, P.O. Rajpur, Dehradun, U.P.
11. JAMSHEDPUR : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Near Bhatia Park, Kadma, Jamshedpur-831005, Bihar
12. KANKHAL : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O.Kankhal, Hardwar-249408, U.P. (Tel: 416575)
13. KEDARNATH : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Near Himlok,
P.O. Kedarnath, Chamoli-246445, U.P.
14. NAIMISHARANYA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Puran Mandir,
P.O. Naimisharanya, Sitapur-261402, U.P.

મા આનંદમયી અમૃત વાર્તા

શ્રી શ્રી મા આનંદમયીના દિવ્ય જીવન
તथા

દિવ્ય વાણીવિષયક પ્રેમાસ્થિક પત્રિકા

વર્ષ - ૨

એપ્રિલ, ૧૯૭૮

સં - ૨

-: સંપાદક સમિતિ :-

સ્વામીશ્રી ભાસ્કરાનંદજી
ઉત્તરા ચિનુભાઈ
બ્રહ્મચારિણી વસુમતીબહેન
નિરંજન મહેતા

-: મેનેજર્સ સંપાદક :-

શ્રી પાનુ બ્રહ્મચારી

-: વાર્ષિક લવાજમ :-

ભારતમાં	રૂ. ૬૦/-
વિદેશમાં	યુ. એસ. ડોલર ૧૨/-
એક અંકની છૂટક કિમત	રૂ. ૨૦/-

અમૃત વાર્તા

સામાન્ય નિયમો

આ પત્રિકા ચાર જુદી ભાષાઓમાં છપાય છે. - ગુજરાતી, હિન્ડી, બંગાળી અને અંગ્રેજી. આ પત્રિકામાં મુખ્યત્વે શ્રી શ્રી આનન્દમયી મા વિષેના લેખો છપાશે, તેમ છત્યાં સાધુ-સંતોનાં જીવન-ચરિત્રાં અથવા આધ્યાત્મિક તથા જ્ઞાનવર્ધક ધાર્મિક વાર્તા પણ સ્વીકારવામાં આવશે. શ્રી શ્રી મા વિષયક લેખો આપવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય છે. ભક્તોના જીવનમાંના અનુભૂતિઓ, પ્રસંગો કે જે અતિશય વ્યક્તિગત ન હોય, તેમજ શ્રી શ્રી માની લીલાઓ જે ભક્તોએ નિહાળી હોય તથા શ્રી શ્રી મા વિષેની અનુભૂતિઓ હોય તે લખી મોકલવા વિનંતિ છે. ફૂલસ્કેપ પાનાની એક બાજુ પર લખી મોકલવાથી સરળ રહેશે. જોડણીની ભૂલો સુધારી, ચોખ્યા અસરે લખી નીચેના સરનામે મોકલી આપવું.

:- લેખો મોકલવાનું સરનામું :-

ઉત્તરા ચિનુભાઈ

૩૮, સ્વસ્તિક સોસાયટી,

નવરંગપુરા,

અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૦૮.

:- લવાજમ મોકલવાનું સરનામું :-

“અમૃત વાર્તા” (ગુજરાતી અંક)

શ્રી શ્રી માતા આનન્દમયી આશ્રમ,

ભાડેની, વારાણસી - ૨૨૧ ૦૦૧

સ્વામી શ્રી શ્રી આનન્દમયી સંઘ તરફથી મુદ્રક તથા પ્રકાશક શ્રી પાનુ બ્રહ્મચારી દ્વારા શ્રી શ્રી આનન્દમયી સંઘ, ભાડેની, વારાણસી - ૨૨૧ ૦૦૧ (૩.પ્ર.) થી પ્રકાશિત તથા રત્ના પ્રિટિંગ વર્કર્સ, બી. ૨૧/૪૨, ક્રમાંક ૧૦ (૩.પ્ર.) માં મુદ્રિત. સંપાદક - શ્રી પાનુ બ્રહ્મચારી.

મા આનંદમયી અમૃત વાત્તી

અનુક્રમણિકા

ॐ ભવતાપપ્રણાશિન્યૈ આનંદઘનમૂર્તયે ।
જ્ઞાનભક્તિપ્રદાયિન્યૈ માતસ્તુભ્યં નમો નમઃ ॥

૧.	માતૃવાણી	૧
૨.	માતૃલીલાકથા..	૩
૩.	ત્વભેવ સર્વમ્ભૂ.....	૪૭ાંભાઈ ટક્કર
૪.	ધોગવાણિષ્ઠ-એક પરિચય	૧૦
૫.	શ્રી શ્રીમાની અમરવાણી.....	૧૩
૬.	માકૃદ્દ્ય પુરાણમાંથી.....	૧૭
૭.	થોડાક શબ્દો	આર.કે. ત્રિવેદી..... ૨૦
૮.	ભજન	૨૪
૯.	અમૃતકુંભ.	૨૫
૧૦.	શ્રીમદ્ ભાગવદ્ ગીતામાં સ્થિતપ્રકણનાં લક્ષણો	ઉત્તરા ચિનુભાઈ..... ૨૭
૧૧.	કન્યાપીઠ, વિદ્યાપીઠ તથા ચિકિત્સાલય.	૩૧
૧૨.	કઠોપનિષદ્ધ.....	ઉત્તરા ચિનુભાઈ..... ૩૪

માતૃવાણી

જે ચિંતા મનુષ્યને વિક્ષિપ્ત કરે અને ભગવાનથી દૂર રાખે તે દુશ્ચિંતા છે. દુશ્ચિંતા મનમાં સ્થાન ન દે એવી કોણિશ કરજો. તમારો બધો ભાર ભગવાન પર છે. એવા વિશ્વાસ સાથે સરળતા ને મનની સ્વૂર્તિમાં રહેવાની કોણિશ કરજો.

*

સર્વદા મનમાં રાખો (કે) ભગવત્-કર્મ-સાધન માટે જ આ શરીર છે. એટલા માટે જ દેહ, પ્રાણ મન લગડીને એમને પકડી રાખવાની કેવળ સર્વક્ષણ ચેખા.

*

કર્મ-જગતમાં ઘણું તો થયું. હવે કેવળ ભગવાન પ્રત્યે મન લગડવાની ચેખા. અમૂલ્ય સમ નાખ કરતા નહીં. જેઓ ભગવત્-ચિંતા તથા પોતાને પામવાની દિશામાં નથી જતા તેઓ આત્મધાતી છે.

*

સેવા-બુદ્ધિ વડે જો સંસાર કરવામાં આવે તો સંસાર બંધનનું કારણ નથી બનતો.

*

કર્મ અને ધર્મ જગતમાં ધૈર્ય એ જ પ્રધાન અવલંબન છે.

*

બય શેનો ? તેઓ તો છે. સર્વક્ષણ-એમની જે ઈચ્છા, કરે. તેઓ જે કરે છે બધું જ મંગળ, એમ મનમાં રાખો.

*

હું તો સર્વદા તમારા બધાની સાથે જ સાથે છું.

*

મા છે, ચિંતા શેની ?

*

જો કોઈ કંઈ સારું કામ કરવાની ઈચ્છા કરે અને બહાર એ કામ ન થાય, તો પણ કેવળ ઈચ્છાને લીધે જ એક શુદ્ધ કિયા થાય છે. કંઈ પણ વર્થ નથી જતું એમ જાણી લો. જેમ કે, કહું છું કે કાશીયાત્રા કરીને મર્યાદા પછી પણ કાશીપ્રાપ્તિનું ફળ મળી જાય છે. એટલા માટે જ સદા શુદ્ધ ભાવ મનમાં રાખવાની જરૂર છે.

*

શુદ્ધ કામ કરું એવું નકરી કરીને યાત્રા કરવાથી જો એ કામ સંપન્ન કરવામાં આવે, અને બહાર એનું ફળ ન પણ જણાય, છતાં એ કામ થાય છે. જો તમે કોઈ ઈચ્છાને અંતઃકરણમાં જાગ્રત રાખવાની ચેખા કરો તો ભગવાન એ કાર્યને કોઈક નિભિત્ત વડે પૂર્ણ કરાવી દે છે. આ (વાત) સાંસારિક રીતે સદા સમજાતી નથી.

*

જુઓ, કેરી પાકી જાય તો કેરી કોઈની પાસે જઈને નથી કહેતી હું પાકી ગઈ છું, તમે આવીને મને જુઓ. એનો રંગ જોતાં જ અને એની સુગંધ મળતાં જ લોકો જાય છે કે કેરી પાકી ગઈ છે. તે જ પ્રમાણે અંદર શુદ્ધ

ભાવ જગ્યા પછી કોઈને કહીને સમજાવવું નથી પડતું, એના વ્યવહાર અને ચહેરાથી જ ખબર પડી જાય છે.

*

કુઝાતત્ત્વ છે અતીન્દ્રિય વિષય, પણ મનુષ્યો ઈચ્છે છે એને ઈન્દ્રિયોથી સમજવા. એ તો ઈન્દ્રિયગ્રાહ્ય વિજ્ઞાનથી, એને કેવી રીતે સમજશે? તેઓ એમના સામર્થ્યને અનુરૂપ અર્થ બેસાડી દે છે.

*

(કોઈકે કહ્યું : મા બધું જ લઈ લેવા માગે છે.)

માઓ હસતાં હસતાં કહ્યું : આપે છે કોણ? પોતાને માટે પૂરતું રાખીને જે વધે છે એમાંથી પણ કંઈક થાંનું કોઈ આપે છે કે નહીં એમાં પણ સંદેહ છે.

*

શાસ્ત્ર તો સ્વ અસ્ત્ર છે. જેમ કે સ્વભાવમાં સ્થિર થવા માટે જે જે કર્મો કરવામાં આવે છે, એમાં એક લક્ષ્ય છે આત્મચિંતન. એ જે અસ્ત્રાંપી એકાગ્ર ચિંતન છે, એ અસ્ત્ર દ્વારા ખંડ-ખંડ સંસકારોમાંથી છુટકારો મળી જાયાં તેથી શાસ્ત્રને મારી “ઉટ-પટાંગ” ભાષામાં હું સ્વ-અસ્ત્ર કહું છું. તમે ભલે ને ગમે તે અર્થ કરો.

*

જુઓ, જેમ કે ‘આ પથ્થર છે’ એવો ભાવ રહે તો ‘આ શિવ છે’ એવો ભાવ નથી જાગતો, અને શિવના જગ્યા પછી જેમ પથ્થરભાવ નથી રહેતો, તે જ પ્રમાણો જો ગુરુ કહેશો તો મનુષ્યભાવ રહેવાથી કામ નહીં ચાલાક કરશે કે એક જ ચિંતન કરવાનો મનુષ્યનો સ્વભાવ છે ને? જીવની અંદર એકનો આભાસ પણ જુઓ શો સુંદર છે.

*

જ્યાં ગુરુની કૃપા છે ત્યાં બીજું શું જોઈએ? ગુરુની કૃપાથી જ આપણી પોતાની ઈચ્છાની પૂર્તિ થાય છે ગું ઉપદેશનું સરખી રીતે પાલન કરવું જોઈએ.

*

ત્યાગનો પણ (એ) જ આનંદનો પથ છે. ભગવાનની બાજુ જે ચાલે છે તેઓ ભાગ્યશાળી છે. ભગવાનનો (એ) જ પથ છે, બીજા બધા વિપથ છે. ત્યાં ડગલે ને પગલે વિપથ છે.

*

સમુદ્રનાં મોજાંને જોઈને શું તમે ન્હાવાનું રોકી દો છો? એ જ મોજામાં ઉછળીને તમારું સ્નાન સમાપ્ત છો. આ જ રીતે સાંસારિક મુશ્કેલીઓ તથા બાધાઓની વચ્ચે લગાતાર એમનું સ્મરણ કરો, જપ કરતા રહેવા પ્રયત્ન કરો.

*

સૌથી પહેલાં એ જાળવાની કોણિશ કરો એમની સાથે શો સંબંધ છે, એના અનુસંધાનનો પ્રયાસ કરો. જ તો કહેવાના અધિકારી થશો કે, “તેઓ જે કરાવે છે તે જ કરી રહ્યો છું.” હજુ તો એમની સાથે પરિચય જ પણ તેઓ-તેઓ કરતાં કરતાં એમના અનુસંધાનનો ભાવ પણ જાગ્રિ શકે.

* * *

માટૃલીલા કથા

(ગતાંકથી ચાલુ)

૧૯૬૨

૫ ફેબ્રુઆરી, જોધપુર	: માના જોધપુરના નિવાસ, દરમિયાન એક અદ્ભુત પ્રસંગ- મા પાસે સૂક્ષ્મમાં જઈને દીદીમાણે પોતાના દેહત્યાગની ઈચ્છા પ્રગટ કરી, માણે એમને રહેવાનું કર્યું. લૌકિક દસ્તિએ દીદીમાના કુશળ-સમાચાર જાણવા માણે કન્ખલ તાર કરાવ્યો.
તથી ૧૨ મે, કલક્તા	: એક નવા હોલનું ઉદ્ઘાટન. માનો જન્મોત્સવ, જોશીમઠના શંકરાચાર્યજી શાંતાનંદની મા પાસે હાજરી.
૨૭ મે, જમશેદપુર	: સત્યનારાયણ મંદિરમાં સત્તસંગ.
૬ જુલાઈ, હરિદ્વાર	: ગુરુપૂર્ણિમા ઉત્સવ.
૧૬ જુલાઈ, ડિશનપુર
(દેહરાદૂન)	: માના જમણા ચરણના અંગૂઠાને ચોટ વાણી.
૧૨ ઓગસ્ટ, વારાણસી	: ખેસૂરથી મંદિરમાં શ્રી ગોપાલજી માટે ચંદનના લાકડાનું સિંહાસન આવ્યું. જન્માષ્ટમીને દિવસે ગોપાલજી સિંહાસનારુઢ.

૧૯૬૩

૧૫ સપ્ટેમ્બર, દેહરાદૂન	: સ્વાસ્થ્ય મંત્રી સુશીલા નેયર મા પાસે.
૧૬ ઓક્ટોબર, વારાણસી	: માના નાના ભાઈ મામાજાંના આશ્રમની બાજુના ધરમાં દુર્ગાપૂર્જા.
૧૭ નવેમ્બર, મુંબઈ	: જ્વાલિયરનાં રાજમાતા વિજયા રાજે સિંહિયા દ્વારા એમના પતિના સ્મરણાર્થે શ્રીમદ્દ બાગવત-સપ્તાહ. શ્રી વિષ્ણુ આશ્રમજી દ્વારા વ્યાખ્યા.
૨૮ નવેમ્બર, અમદાવાદ :
૨૮ નવેમ્બર, અમદાવાદ :	સ્વ. કાંતિભાઈ મુન્શાની ઈચ્છાનુસાર એમના કુદુર્ભીજનોના આગ્રહથી સંયમ-મહાપ્રતનું આયોજન. એસ.આર.એઝ.ના દુર્ગા માતા માનાં દર્શનાર્થે. જર્મનીના પ્રસિદ્ધ લેખિકા મેલિટા મેશમેન મા પાસે. સંયમ-સપ્તાહને ત્રીજે દિવસે બયંકર વાવાઝોડાના તોકનમાં પણ મંડપમાં માની ઉપસ્થિતિમાં પ્રતીઓ ધ્યાનમજન રહ્યા. ધ્યાનના સમય પછી પ્રતીઓને માણે બહાર જવાની સૂચના આપી: છેવટે માણે એક પદ્ધી એક બંને ચરણ બહાર મૂક્યા કે તરત મંડપ પડી ગયો ને શોર્ટ સર્કિટ થઈ.
૨૫ ડિસેમ્બર, કલક્તા	: ડી. કે. નાગના આવાસ પર ગીતા-જ્યંતિ.

૧૯૬૪

- ૨૪ જાન્યુઆરી, રાજગીર : બે સપ્તાહ સુધી માનો રાજગીરવારસ. મા વેણુવનમાં.
- ૨૮ ફેબ્રુઆરી, દિલ્હી : સ્ટેશન જતી વખતે શ્રીમતી હંદ્રિરા ગાંધીની વિનંતિથી મા વડા પ્રધાન ને જોવા પધાર્યા.
- ૩ મેથી ૩૦ મે, અલ્બોડા : માનો જન્મોત્સવ.
- ૧૫ જુલાઈ, કલ્યાણવન
(દેહરાદૂન) : કલ્યાણવન-આશ્રમમાં શ્રી રામ-મંદિરની સ્થાપના. માની દિવ્ય દસ્તિમાં ઊંઘે સ્વરૂપે શ્રી રામ-લક્ષ્મણ ઘોડા પર સવાર.
- ૧૨ ઓગસ્ટ, કનખલ : જૂના આશ્રમ-ભવનને બીજે માળે નવીન કક્ષનું ઉદ્ઘાટન.
- ૧૫થી ૨૭, ઓગસ્ટ, જાખન
(દેહરાદૂન) : માના સાધન-સમર-આશ્રમમાં માનો ત્રણ દિવસનો વાસ.
- ૮ સપ્ટેમ્બર, ઝાંસિકેશ : સ્વામી ચિદાનંદજીની પ્રાર્થનાથી શતવાર્ષિકી જન્મજયંતિ પર સ્વામી ચિદાનંદજીની પ્રાર્થનાથી દિવ્ય જીવન સંઘ આશ્રમમાં માનું આગમન. જીવન સ્વાગત.
- ૨૪ સપ્ટેમ્બર, વૃદ્ધાવન : માતૃ-નિવાસના ઉપરના માળે નવીન કક્ષનું ઉદ્ઘાટન.
- ૧૧ ઓક્ટોબર, વૃદ્ધાવન : આશ્રમમાં દુર્ગાપૂજા.
- ૧૬ ઓક્ટોબર, વૃદ્ધાવન : માના જૂનાં ભક્ત શ્રીમતી મહારતનનું દિલ્હીમાં દેહાવસાન. એમનું શરીર મા પાસે વૃદ્ધાવનમાં લાવવામાં આવ્યું. મા દ્વારા એમના શરીરને સ્પર્શ તરફાની ત્રણ વાર જોરથી “મહારતન” નામનું ઉચ્ચારણ. (એમનાં દીકરી આશ્રમ બિલ્લુજી.)
- ૧૧થી ૧૮ નવેમ્બર, વૃદ્ધાવન : માની ભક્તસેવિકા યુથિકા (બુનીદી)નો શાંતિમય વાતાવરણમાં મા તરફાની દીકરી માની ઉપસ્થિતિમાં દેહત્યાગ.
- ૮થી ૧૪ ડિસેમ્બર, વૃદ્ધાવન : રાજ્યપતિના ભૂ.પૂ. સચિવ, અવકાશમાપ્ત આઈ.સી.એ.સ. સુવિમલ ઢાંચા આશ્રમમાંના નવા મકાનનું ઉદ્ઘાટન. રાધાકૃષ્ણ મંદિરનો પાયો. મૈસૂરું મહારાણી સત્યપ્રેમકુમારી દ્વારા નિર્મિત રામમંદિરનું ઉદ્ઘાટન.

૧૯૬૫

- ૧૪ જાન્યુઆરી, વારાણસી : માની ઉપસ્થિતિમાં શ્રી શ્રી આનંદમયી સંઘ દ્વારા શરૂ કરવામાં આવ્યો. ધર્માર્થ ચિકિત્સાલયનો પાયો નંખાયો.
- ૧ ફેબ્રુઆરી, ગિરિંગા : શ્રી યોગદા સોસાયટીના સચિવ શ્રી વિનય દુબે દ્વારા “નિરામય” નામ

(વર્ષ - ૨, અંક - ૨, ૧૯૬૮)

માતૃલીલા કથા

૫

- ૫ કેદ્ભુઆરી, રાજગીર : શી.બી. હોસ્પિટલ પાસે નવનિર્મિત શિવમંદિરની પ્રતિષ્ઠામાં મા પધાર્યા.
- ૨૮ કેદ્ભુઆરી, રાજગીર : બે માળના અતિથિ-ભવનનું ઉદ્ઘાટન માની ઉપસ્થિતિમાં.
- ૨૭ માર્ય, ભોપાલ : શિવમંદિરની પ્રતિષ્ઠા મહાશિવરાત્રિ-પૂજન-ઉત્સવ.
- ૨૬૩ મે, રાંચી : સર દાતારસિંહજની ગ્રાર્થનાથી બોપાલમાં બેરાગઢ નામની જગ્યાએ નવનિર્મિત આશ્રમ-ભવનમાં માનું પદાર્પણ. ભૂતપૂર્વ નવાબનાં વિધવા 'બડી બેગમ'ની મા સાથે એકાંત-વાર્તા, અને પવિત્ર કુરાનનો પાઠ-“જીવનનો સૌથી આનંદમય દિવસ.”
- ૨૧ જૂન, જમશેદપુર : આશ્રમમાં માનો જન્મોત્સવ.
- ૩૦ જૂન, જગન્નાથપુરી : પૂ. હરિબાબાજી, એમની રાસમંડળી અને બક્તવૃંદ સાથે મા જમશેદપુરમાં.
- ૧૬ જુલાઈ, વારાણસી : જગન્નાથજીની રથયાત્રના ઉત્સવમાં પૂ. હરિબાબાજી સાથે માની ઉપસ્થિતિ.
- ૮ સપ્ટેમ્બર, ઝાંખિકેશ : હોસ્પિટલના નવા ઓ.પી.ડી. વિભાગનું ઉદ્ઘાટન માની ઉપસ્થિતિમાં.
- ૧૧ ઓક્ટોબર, રાજગીર : સ્વામી ચિદાનંદજીના આમંત્રણાથી પૂ. શિવાનંદજીની જન્મ-વાર્ષિકી વખતે ગત વર્ષની જેમ માનું આગમન દિવ્ય જીવન-સંધમાં.
- ૨૭, ઓક્ટોબર, સુરિયા (હજરીબાગ) : ક્રૈલિકોર્નિયાના ધર્મ-સંબંધી અધ્યયનના નિર્દેશક ડૉ. એલેકઝાન્ડર લિલ્લી નેણ દિવસ માતૃ-સાન્નિધ્યમાં. પછીથી એમણે માની જીવનલીલા તથા વાણી વિષે પુસ્તક લખ્યું.
- ૨૪થી ૨૬ નવેમ્બર, વારાણસી : અંગાળના પ્રસિદ્ધ શ્રીમંતુ શ્રી જગન્નાથ કુઙુની ગ્રાર્થનાથી મા હજરીબાગ પધાર્યા. સંયમ-મહાપ્રતનું આયોજન નવેમ્બરમાં. શ્રી મોરારજીભાઈના આમંત્રણાથી ક્રૈલિકારી પધાર્યા.
- ૨૮ નવેમ્બર, કુલ્યાણવન : ઉત્તર પ્રદેશના રાજ્યપાલ શ્રી વિશ્વનાથ દાસ માનાં ચરણોમાં. મુખ્ય પ્રધાન શ્રી સુચેતા કૃપલાની તથા આરોગ્ય પ્રધાન ડૉ. સુશીલા નૈયાર મા પાસે.
- ૧૯૬૬
- ૧૧ જાન્યુઆરી, પ્રયાગ : આશ્રમમાં બે નવાં મકાનોનો પાયો નંખાયો.
- ૨૬ જાન્યુઆરી, પ્રયાગ : ત્રિવેણી તટે પૂર્ણ કુંભ મેળામાં મા.
- ૨૩ જાન્યુઆરી, પ્રયાગ : વડા પ્રધાન શ્રીમતી ઈન્દ્રિય ગાંધી, ગૃહપ્રધાન શ્રી ગુલાભારીલાલ નંદા, આરોગ્ય-પ્રધાન ડૉ. સુશીલા નૈયાર તથા ઉપરાખ્રપતિ શ્રી ગોપાલ સ્વરૂપ પાઠક વિગેરે પૂર્વ વડાપ્રધાન સ્વ. લાલબહદુર શાસ્ત્રીના અસ્થિ-વિસર્જન માટે પ્રયાગ આવ્યા તથા માના શિબિરમાં માતૃ-ચરણ વંદના માટે આ સહૃનું આગમન.

- ૨૧ માર્ચ, આનંદકાશી (ટિહરી) : જૂના ભક્ત શ્રી મનમોહન ધોષના મોટા પુત્ર શ્રી સરોજકુમાર ધોષના અંતિમ સમાચાર.
- ૧૩ એપ્રિલ, દિલ્હી : વડા પ્રધાન શ્રીમતી ઈન્દ્રિય ગાંધી મા પાસે આવ્યાં, એમના નિવાસે પધારવા માટે માને આભંત્રણ. શ્રીમતી ગાંધી દ્વારા માનું સુંદર આતિથ્ય.
- ૨૫ એપ્રિલ, દેહરાદૂન
૩ મેથી ૮મે, દેહરાદૂન : કલ્યાણવન આશ્રમના મુખ્ય મકાનમાં ઉપર નવા બનેલા બે ઓરડાનું ઉદ્ઘાટન.
- ૬ જુલાઈ, દેહરાદૂન : કલ્યાણવનની નજીકના શ્રી/શ્રીમતી એમ.એલ. જેતાનના વિશાળ કંપાઉન્ડમાં માનો ૭૦મો શુભ જન્મોત્સવ.
- ૧૬ જુલાઈ, દેહરાદૂન : જૂના ભક્ત શ્રી પરશુરામ ધામીને ઘેર મા. વારાણસીથી વૃદ્ધા ઢાકુરમા તથા ભક્ત મનમોહન ધોષના અવસાનના સમાચાર આવતાં પહેલાં જ માણે બંને સુક્ષ્મમાં જોયા.
- ૫, ૬ સપ્ટેમ્બર, વૃંદાવન : માના “ખ્યાલ”થી અભાવનીય રૂપે મોટર-દુર્ઘટનામાંથી બધાં બચી ગયાં માણે સ્તંભન-મુદ્રા બતાવી અને માના હાથમાં વાગવામાત્રથી અક્સમાત અટ્ટે ગયો. ત્યારબાદ આશ્રમવાસીઓ દ્વારા અહોરાત્ર નામ-સંકીર્તન. માના હાથમાં વાગ્યું તે તરત સારું થઈ જાય તેવી ભાવના.
- ૫, ૬ સપ્ટેમ્બર, વૃંદાવન : છલિયા-મંહિરની સ્થાપના પ્રસંગે મૂર્તિઓની વિશાળ શોભાયાત્રા. મા, દીદીમાં મહાત્માગાંધી ઉપસ્થિત.

(કમશા)

* * *

પરબ્રહ્મ પરમાત્મા કૃપા કરી જ્ઞાન આપે છે. ઈશ્વરકૃપા એવી છે કે ભલે આપણે ભૂલીએ પણ તેઓ આપણને ભૂલતા નથી, છોડતા નથી કે દૂર થતા નથી. આપણે માનીએ છે કે તેઓ દૂર છે ને છોડી દે છે. ઈશ્વરનું અનાજ આપણું પોષણ કરે છે, એમનો વાયુ જ આપણો શાસ બન્યો છે, એમનું તેજ આપણી અંદર ઉભા છે, ઈશ્વરના આકાશમાં જ આપણે સ્થિત છીએ. આપણી અંદરના અવકાશ, વાયુ, ગરમી, જળ અન્ન બનીને એ જ પરમાત્મા બેઠા છે. આનંદમયી મા કહે છે, “સબમે હી સબ હૈ, નહીં-નહીં, એક વહી હૈ.”

- પરિવ્રાજક

ત्यमेव सर्वम्

- છગનભાઈ ઠક્કર [ભુજ (કુણ)]

નવેમ્બર, ૧૯૮૫નો 'જનકલ્યાણ'નો અંક આવ્યો. મુખ ઉપર જ પરમ પૂજ્ય શ્રી શ્રી આનન્દમયી માનો ફોટો ! અને અંદર પણ પાને-પાને, આગળ-પાછળ સર્વત્ર મા, મા ને મા જ. ચિત્રો જોયાં, પરતુ મારી જર વર્ષની ઉમર થવા છતો કદી પણ માનું નામ સુદ્ધાં સાંભળ્યું ન હતું. તદ્દન અજ્ઞાન ! કદાચિત્ત કર્ય જિત્ત્વામાં પણ શ્રી મા વિષે ઘણા ઓછા લોકોને ઘ્યાલ હશે.

અંક જોતાની સાથે જ વાંચવાનું શરૂ કરી દીધું. જેમ-જેમ આગળ વાંચતો ગયો, તેમ તેમ રોમાંચ થવા લાગ્યો. અધવચ્ચે અંક છોડવાનું સહેજ પણ મન ન થયું. મારી જમવાની થાળી પીરસાઈ, થાળી એમની એમ પડી રહી. સંપૂર્ણ અંક વાંચી લીધા પછી જ હું આસનેથી ઊભો થયો, ને જમવાનું ભાન થયું.

પરમ પૂજ્ય શ્રી શ્રીમાની લીલા તથા જીવન ચરિત્ર વાંચતાં વાંચતાં જ અભૂતપૂર્વ શ્રદ્ધા જાગી. વારંવાર અંક વાંચવાની ઈચ્છા થતી રહી. એમાંથી એક ફોટો કાઢીને પૂજામાં મક્ક્યો. શ્રદ્ધા વધતી ગઈ. મા એ જ મારા ઈજ થઈ ગયાં.

એક માસ બાદ મુંબઈ જવાનું થયું. છોકરાંઓ મુંબઈ રહેતા હતાં. નાનો દીકરો, જે ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટ છે, તે મુંબઈમાં થાણામાં રહે. મેં એને આ એક વાંચવાનું કર્યું. એને પણ વાંચતાની સાથે રોમાંચ થવા લાગ્યો. થોડા દિવસમાં જ એને એક મીટિંગમાં જવાનું થયું. સંજોગોવશાત, એ જ મીટિંગમાં કિરીટભાઈ ભાયાણી નામની એક વ્યક્તિ મળી. કિરીટભાઈમાં ધાર્મિક ભાવના આગળ પડતી જોઈને અધિને 'જનકલ્યાણ' વિષે વાત કરીને એ અંક વાંચવાની ભલાપણ કરી. અંક કાઢીને એમના હાથમાં મૂક્યો, ત્યારે કિરીટભાઈએ કહ્યું કે હું તમને બીજું વધારે સાહિત્ય આપીશ મા વિષે. આશર્યચક્રિ ! કિરીટભાઈ શ્રી શ્રીમાના ઘણા જૂના બક્ત નીકળ્યા. એમણે મા વિષેનાં બીજાં પુસ્તકો અધિને વાંચવા આપ્યાં, તે ઉપરાંત ગુજરાતના ભીમપુરા આશ્રમની વાત કરી અને થોડાક દિવસમાં જ ત્યાં ઊજવવામાં આવનારી મહાશિવરાત્રિમાં ભાગ લેવા માટે ભાવભર્યું આમંત્રણ આપ્યું. અધિને આવીને મને આ બધી વાત કરી, તેમ જ મને પણ સાથે આવવાનું કર્યું. કોઈ પણ જાતનો વિચાર કર્યા વગર મેં તરત જ સંમતિ આપી. મુંબઈના વિષ્યાત તબીબ ડૉ. સોમાણી, તેમના ભાઈ બાબુભાઈ તથા બીજા બક્તો સાથે અમે બે પણ ભીમપુરા આશ્રમે આવી પહોંચ્યા.

આશ્રમમાં પગ મૂકતાની સાથે જ જાણો મારા વિચારો પૂજ્ય શ્રી શ્રીમા-મય બની ગયા. મને આ એક અદ્ભુત ચમત્કાર લાગ્યો. પ્રાતઃસ્મરણીય પૂજ્ય સ્વામી ભાસ્કરાનંદજી સાથે મારી સર્વપ્રથમ મુલાકાત થઈ. સ્વામીજીને પણ મારા ઉપર ભાવ થતો મેં અનુભવ્યો.

એ દિવસથી જ મેં મારું જીવન શ્રીમાનાં દિવ્ય ચરણોમાં સૌંપી દીધું. હું માનો જ બની ગયો. ભીમપુરા આવતો થઈ ગયો. આમ કરતાં દીક્ષા લેવાની અંતઃપ્રેરણાં થઈ. પૂ. સ્વામીજીને વિનંતિ કરી અને મારી વિધિવત દીક્ષા થઈ ગઈ. હું માતુ પરિવારનો સભ્ય થઈ ગયો, માના નાના-મોટા, દેશી-વિદેશી, ગરીબ-તવંગર, અભણ-વિદ્ધાન અગ્નાય સંતાનોમાનનું એક સંતાન હું પણ થઈ ગયો. મને સતત એવો ભાસ થવા માંડ્યો કે ડગલે ને પગલે મારી સાથે અદશ્ય

શક્તિ રહીને મને દોરવણી આપી રહી છે. થોડા વખતમાં જ મારા કુટુંબની બીજી ચાર વ્યક્તિઓએ દીક્ષા લઈ લાખ.

આ સમય દરમિયાન મારાં ધર્મપત્ની માંદગીમાં પટકયાં. બીમારી વધતી ગઈ. પથારીવશ થઈ ગયાં. એમની પથારી પાસે શ્રી શ્રીમાનો ફોટો મૂક્યો. એમનું બોલવાનું બંધ હતું, તેમ છતાં પાસે જઈને કોઈ “જ્ય મા” કહેતો તરત જ “જ્ય મા” કહેતાં, બીજું કંઈ નહીં. એમને જોઈને એવું લાગતું કે એમને દેહથી આત્મા જુદ્ધો છે તેનું જ્ઞાન થઈ ગયું હોય તેમ દેહની વેદના દુઃખદાયક લાગતી ન હતી. માની કૃપાથી જ આવી સ્થિતિમાં રહેવું શક્ય બન્ન આખરે અંતકાળના ચાર દિવસ પહેલાં અન્ન તથા જળ બનેનો ત્યાગ કરી દીધો, છતાં ગંગાજળ ચમચીમાં ભર્યું તેમના મુખ પાસે લઈ જઈએ તો “જ્ય મા”ના પ્રત્યુત્તરમાં “જ્ય મા” કહીને તરત ગંગાજળ પી જતાં. કોઈ નામ બાળક પણ તેમની પાસે જઈને “જ્ય મા” ઉચ્ચારે તો તેઓ તરત જ ચમચીમાંનું જળ પી જતાં, સાંદું જળ નહીં, પણ ગંગાજળ. એમની સ્થિતિ અર્ધબેભાનાવસ્થાની હતી, પરંતુ માનું નામ ઉચ્ચારીએ કે તરત તે સમય પૂરતાં તેઓ ભાનમાં આવી જતાં. ઘરનાં બધાં જ કુટુંબીજનોએ મા-નામનું રટણ ચાલું રાખ્યું હતું. શ્રી શ્રીમા સતત અમારી વિશે છે અને દર્દિના દુદયમાં છે તેવો સબળ રૂપે ભાસ થતો રહ્યો.

“ઉં માઁ ત્વમેવ સર્વમ्” કે જે જનક્લયાશમાંથી મળ્યું હતું, તેનું અખંડ રટણ બધાંએ શરૂ કરી દીધું જે અંતિમ સમયે ભ્રાસ મુહૂર્તમાં પણ ચાલું જ રહ્યું. તેની સાથે પરમ પૂજ્ય પ્રાતઃ સ્મરણીયા પરબ્રહ્મસ્વરૂપા શ્રી શ્રીમાના નામની જ્યધોષ સાથે મારાં પત્નીએ છેલ્લો શાસ લઈને જીવન સમાપ્ત કર્યું. નેત્રો દ્વારા માણો દેહ છોક્યો અને માતૃચરણોમાં વિલિન થઈ ગયાં. આ મેં પ્રત્યક્ષ અનુભવેલો રોમાંચક પ્રસંગ મને શ્રીમાની અનન્ય શક્તિનો પરચો બતાવી ગયે માના નામસમરણમાનથી એક બક્તની દૈહિક વેદના નાશ પામી ગઈ હતી અને જાણો કે દેહ તથા આત્માને જીવત જ અલગ કરીને ઉપસ્થિત રહેલાં અમને સર્વને એનો અનુભવ કરાવ્યો.

* * *

પૂજ્ય સ્વામી ભાસ્કરાનંદજીએ ૧૯૮૫માં એટલે કે એ જ વર્ષ, એમનો ચાતુર્માસ કર્યમાં નારાયણ સરોવર પાસે કોટેશ્વરમાં પસાર કરવાનો વિચાર મને જણાવ્યો. મેં બધી વ્યવસ્થા કરવાની જવાબદારી ઊપાડી. આજ્ઞા મળ જ હું જાતે જ નારાયણ સરોવર જઈને સર્વ વ્યવસ્થા કરી આવ્યો. નિયત તારીખે પૂ. સ્વામીજી શ્રી રમેશભાઈ પણ સાથે કર્યાની ધરતી પર પદ્ધાર્ય. ગાંધીધામ સ્ટેશને પુષ્પમાળાથી એમનું સ્વાગત કરી અમે નારાયણ સરોવર થ ગયા. ભૂજમાં પણ વ્યવસ્થા માટે દમયંતી બહેન (દમુ માસી) તથા ચેતના બહેનનો ખૂબ સહકાર મળ્યો. તેઓ પણ અવારનવાર ત્યાં જઈ પૂ. સ્વામીજીના સાન્નિધ્યનો લાભ લેતાં. ચાતુર્માસની સમાપ્તિ પછી દમયંતીબહેનના આગ્રહ પૂ. સ્વામીજી બે દિવસ માટે ભૂજમાં રોકાયા. આ વખતે પૂ. સ્વામીજી દ્વારા શ્રી શ્રીમાની પ્રત્યક્ષ કૃપાનો એક પ્રસંગ લાખું છું :

અમે સહુ પૂ. સ્વામીજી સાથે નારાયણ સરોવરથી ભૂજ આવ્યાં. ચેતનાબહેનને ઘેર પ્રસાદ લેવાનું નક્કી થાયું. અમારે પણ પૂ. સ્વામીજી સાથે બપોરે સાડા ભારે ચેતનાબહેનને ઘેર પહોંચવાનું હતું. મુંબઈના શ્રી કિરીટભાઈ પૂ. સ્વામીજી સાથે હતા.

હું મારા પુત્ર હરીશ સાથે બાપોરે બાર વાગે સ્કુટર પર નીકળ્યો. અમારે હાઈવે રોડ પસાર કરીને જવાનું હતું. એકોએક સામેથી પૂર્વપાટ ઝડપે એક ભયાનક ટ્રક ધસમસતી આવી રહેલી દેખાઈ. હરીશે રસ્તો કોસ કરવાનો સિજનલ આચ્છો હોવા છતાં ટ્રક ધીમી ન પડી. સમય એટલો થોડો હતો કે અમારાથી પાછા વળાય કે આગળ જવાય તેટલી ક્ષણો પણ ન રહી, અને બરોબર મધ્યમાં જ ટ્રક ધસી આવીને સ્કુટર સાથે અથડાઈ. ટ્રકનું બમ્પર લાગતાં વેત સ્કુટર જોરદાર ધક્કાથી પડી ગયું. અમે બંને એવી રીતે ફેંકાઈ ગયા કે ટ્રકના ટાયર પાસે જઈ પડ્યા. ક્ષણવારમાં ઝડપથી વિચાર આવી ગયો કે હવે ટાયર ફરી વળશે ને છુંદો થઈ જશે. આ બધું એટલું ઝડપથી બની ગયું કે તે વખતે તો આવો કુમબદ્વ વિચાર કરવાનો સમય પણ નહોતો, છતાં આવો એક ભાવ આવી ગયો હતો.

પરંતુ માની કૃપાથી બન્યું એવું કે ટ્રક અથડાઈ કે તે જ સમયે મારા મોઢામાંથી કેવળ “મા-મા” શબ્દો નીકળી પડ્યા. તે સાથે જ માની મૂર્તિનાં દર્શન થયાં !

ટ્રકનું ટાયર તે જ કાણે મારા અંગૂઠાને અડક્યું અને ટ્રક બે ઈંચ પાછી ખસીને ધબ્દુ કરતી ઊભી રહી ગઈ. ટાયર જમીને સાથે ચોંટી ગયું ! ડ્રાઇવર-કલીનરને તો એમ જ થયું હતું કે આમના બુક્કા ઊડી ગયા છે. તે બંને એકદમ ગભરાઈ ગયા. આજુબાજુ લોકોનું ટોળું તરત જ એકદું થઈ ગયું. લોકોના શાસ અદ્વર ચઢી ગયા, દોડીને અમારી પાસે આવ્યા, અમને ટ્રક નીચેથી બહાર કાઢ્યા. કોઈને અમારા બચવાની આશા નહોતી. પરંતુ જેને રામ રાખે તેને કોણા ચાખે ?

મા અમારી સાથે જ હતાં, અમારી પૂરેપૂરી રક્ષા એ કરુણામયીએ કરી, અને અમારા બેમાંથી કોઈને એક ઉત્તરડો પણ નહોતો પડ્યો. અમે ઊભા થયા અને જાણો કંઈ જ બન્યું નથી તેમ સ્કુટરને ઊભું કરીને, બેસીને ચાલ્યા ગયા.

એક બાજુ મૃત્યુ જોયું અને બીજી બાજુ શ્રી શ્રીમા. માનવામાં ન આવે તેવો આ બનાવ છે.

લોકો કહે છે કે ચમત્કારમાં અમે માનતા નથી ! એવા અજ્ઞાનીઓને કેમ સમજાવવું કે કબીરે કહ્યું છે તેમ-
“જાકો રાખે સાંઈયા, મારિ સકે ના કોઈ.”

જય મા.

* * *

માને આપણે કેવળ માની કૃપાથી જ સમજ શકીએ. મારો તો એવો વિશ્વાસ છે કે મા જગત્તુ-જનની છે.

- સ્વામી કૃષ્ણાનંદ અવતથૂતજી

યોગવાશિષ્ટ (મહારામાચણ) - કેટલાક અંશો.

હે રામ ! મોક્ષ આકાશમાં નથી, અને નથી પાતાળમાં, નથી ભૂમિલોકમાં. ચિત્તનું નિર્મળ થવું તે જ મોક્ષ હું તપ અને તીર્થ વડે સ્વર્ગ પ્રાપ્ત થાય છે, મોક્ષ નહીં.

હે રામ ! મોક્ષ કોઈ દેશમાં (સ્થાનમાં) નથી કે ત્યાં જઈને મેળવો, નથી કોઈ કાળમાં કે અમૃત કાળ આવાં ત્યારે મુક્ત થશે. કેવળ અહંકારના ત્યાગથી મોક્ષ થાય છે.

શમ, સંતોષ, સાધુ-સંગ અને વિચાર-આ મોક્ષના ચાર દ્વારાપાળો છે, જેમના સેવન વડે તેઓ મોક્ષદુઃખ રાજમહેલનો દરવાજો ખોલી હે છે.

જ્યારે જીવ બધાં પ્રાણીઓમાં આત્માને અને આત્મામાં બધા પ્રાણીઓને જુએ છે, અને કોઈ પ્રકારનો હું નથી માનતો, ત્યારે મુક્ત થાય છે.

“એ” સંસારની પરાકાઢા છે, “એ” બધી દસ્તિઓની સર્વોત્તમ દસ્તિ છે, “એ” બધી મહિમાઓની મહિમા છે અને બધા ગુરુઓનો ગુરુ છે.

જેમ હવા અને તેનું સ્પંદન બે બિન્ન સત્તાઓ નથી, કેવળ નામમાત્રનો ભેદ છે, તેમ જ “આત્મા” અને “પ્રકૃતિ” બે બિન્ન સત્તાઓ નથી.

સોનાથી પૃથક્ક કડાનું અને જળથી પૃથક્ક તરંગનું અસ્તિત્વ ન હોઈ શકે, તે જ રીતે જગત ઈશ્વરથી પૃથક્ક હોઈ શકે.

ગ્રંથની વિશેષતા ગ્રંથમાંથી

આ શાસ્ત્ર (‘યોગવાશિષ્ટ’) અજ્ઞાનરૂપી તિમિરનો નાશ કરવા માટે જ્ઞાનરૂપી શલાકા છે.

જાતજાતનાં દ્રષ્ટાંતો સહિત આત્મબોધનું કારણ જેવું આ શાસ્ત્ર છે તેવું બીજું કોઈ શાસ્ત્ર ત્રિલોકમાં નથી. આ જ્યારે વિચારશો ત્યારે પરમાનંદ પામશો.

જે સિદ્ધાંતો આ ગ્રંથમાં છે તે બીજા ગ્રંથોમાં પણ મળશે. જે આમાં નથી તે ક્યાંય નહીં મળે. વિદ્વાનો આ સર્વ વિજ્ઞાનશાસ્ત્રોનો કોશ માને છે.

જે મનુષ્ય આનો વારંવાર વિચાર કરશે, તે જો મહામૂર્ખ હશે તો પણ શાંત પદને પામશે.

મોક્ષ-પ્રાપ્તિ માટે આ ગ્રંથનું શ્રવણ, મનન અને નિદિધ્યાસન કરી દેવાથી તપ, ધ્યાન અને જ્ય ઈત્યાહિ કોણ સાધનની જરૂર નથી પડતી.

‘‘યોગવાશિષ્ટ વિષે’’

ભારતીય અધ્યાત્મ ગ્રંથોમાં “યોગવાશિષ્ટ” નું સ્થાન અદેત દર્શનમાં સર્વોપરી સમાન છે. અદેતમતને પરિપૂર્ણ કરનાર આવો અદ્ભૂત અને અદ્વિતીય ગ્રંથ રસની દસ્તિએ બીજો કોઈ નથી. આમાં ભારતીય-તત્ત્વજ્ઞાન તથા દાર્શનિક માન્યતાઓનો સમસ્ત સાર નિહિત છે. ભારતીય ચિંતનનો આ પ્રતિનિધિ ગ્રંથ છે જેના અધ્યયન દ્વારા બાંધાત્પૂર્ણ ધારણાઓ નિર્મળ થઈને સત્ય સ્વરૂપનું જ્ઞાન થાય છે. જ્ઞાનીઓના શિરોમણિ મહર્ષિ વશિષ્ઠને એમન

(વર્ષ - ૨, અંક - ૨, ૧૯૬૮)

યોગવાશિષ્ઠ

૧૧

પિતા બ્રહ્મજીએ જ્ઞાન આપ્યું. તે જ જ્ઞાન વિશિષ્ટ પૂર્ણજ્ઞાની, પૂર્ણબ્રહ્મ રામયંત્રજ્ઞને આપ્યું ! એ જ્ઞાનનો સંગ્રહ મહર્ષિ વાલ્મીકિએ લોકકલ્યાણ માટે આ ગ્રંથરૂપે કર્યો.

આ ગ્રંથ વાંચ્યા પછી અન્ય કોઈ ગ્રંથ વાંચવાની જરૂર બાકી નથી રહેતી, કારણ કે, “જે વાતો ‘યોગવાશિષ્ઠ’ માં છે તે બીજી દાર્શનિક ગ્રંથોમાં પણ મળશે, પરંતુ જે વાતો આમાં નથી તે બીજે કોઈ ઢેકાડો નહીં મળે.” મહર્ષિ વિશિષ્ટ અનેક ઉપાધ્યાનોના ભાધ્યમથી જે જ્ઞાન ભગવાન રામને આપ્યું તે જ “યોગવાશિષ્ઠ” નામે પ્રાપ્યાત ગ્રંથમાં સારભૂત ઉપદેશ છે. આમાં કેવળ તાત્ત્વિક વિવેચન જ નહીં, પણ મોક્ષ-સાધનાની વિધિનું એવી રીતે સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આવ્યું છે કે એનો ઉપયોગ પ્રચેક પાઠક વેર બેઠાં કરી શકે. વેદો, ઉપનિષદો, ભારતીય પદ્ધતિન, ગીતા, અષ્ટાવક ગીતા, બ્રહ્મસૂત્ર, વાલ્મીકિ રામાયણ, મહાભારત, અદાર પુરાણો-આ સર્વ ઉત્તમોત્તમ કોટિના ગ્રંથો છે, પરંતુ મનુષ્ય માટે બધા ગ્રંથો વાંચવા શક્ય ન હોવાથી, એકલું “યોગવાશિષ્ઠ” વાંચી શકે તો એમાં આ સર્વ ગ્રંથોનો સારભૂત ઉપદેશ છે. આમાં બધા આધ્યાત્મિક પક્ષોને સમાવી લેવામાં આવ્યા છે, જેમાં પરબ્રહ્મ, બ્રહ્મા, જગત, જીવ, મન, બૃદ્ધિ, અહંકાર, શરીર, મૃત્યુ, પુનર્જન્મ વગેરેનું તાત્ત્વિક વિવેચન છે, તેમ જ બંધન, મોક્ષ, જીવ-મુક્તિ, કર્મ-બંધન, કર્તવ્ય, જ્ઞાની-અજ્ઞાની-જ્ઞાનબંધુનાં લક્ષણો, “હું”નું સ્વરૂપ, દુઃખોનું કારણ, દુઃખ નિવૃત્તિના ઉપાયો, યોગની સિદ્ધિઓ, પ્રાણોની ગતિ, મનોનિગ્રહ, કુર્દલિની-શક્તિ ઈત્યાદિનો સમાવેશ કરીને સાધક તથા મુમુક્ષુ માટે જ્ઞાન-પ્રાપ્તિનો માર્ગ ખોલી દેવાયો છે. આ ગ્રંથના શ્રવણમાત્રથી, જો પાત્રતા હોય તો, મુમુક્ષુ વ્યક્તિ આત્મજ્ઞાન લાઘી શકે છે. ઋષિ ભરદ્વાજ, અરિષ્ટનેમિ, શુકુદેવજી વગેરેનાં ઉદાહરણોથી આત્મબોધમાં સહાય મળે તેમ છે. ભારતની સમસ્ત આધ્યાત્મિક માન્યતાઓનો જ્ઞાણે કે એમાં રસ કાઢી દીધો છે. ગ્રંથકાર સ્વયં કહે છે :

- જે માર્ગથી જે મનુષ્યની ઉન્નતિ થાય છે, એ માર્ગ ચાલ્યા વિના એની ગતિ નથી શોભા આપતી કે નથી સુખ આપતી, નથી એના હિતમાં કે નથી શુભ ફળ આપનારી.
- જેવી રીતે ઘડા બધા મુસાફરો જુદા-જુદા દેશોમાંથી આવતા માર્ગો દારા એક જ નગર પ્રત્યે જાય છે, તેજ રીતે સર્વ દર્શનો (તત્ત્વજ્ઞાન) એક જ વિચિત્ર પરમાર્થને જુદા-જુદા દેશ-કાળમાં જણાવેલા માર્ગો દારા પ્રાપ્ત કરે છે.
- પુરુષયુક્ત વાત તો બાળકની પણ માની લેવી જોઈએ, પરંતુ પુરુષિતમાંથી ચ્યુત થયેલીને તૃણની જેમ ત્યાગવી જોઈએ, છોને બ્રહ્માએ જ કેમ ન કહી હોયા.
- સંસારમાં કુદી પણ સ્થિર નથી. સંઘળું અનિત્ય છે.
- વિષયોની ભાવના જ બધાને સંસાર સાથે બાંધે છે.
- અહીં પ્રાણી મરવાને માટે જ ઉત્પન્ન થાય છે અને ઉત્પન્ન થવા માટે જ મરે છે.
- બધા લોગો વિનાશશીલ છે અને દુઃખદાયી છે.
- સુખ ને દુઃખ દેખને નથી, ને આત્માને નથી. અજ્ઞાનને લીધી જ સુખ-દુઃખ અનુભવાય છે, અજ્ઞાનનો નાશ થયા પછી એનો અનુભવ કોઈને નથી થતો.
- જેણે થોડાક સમય માટે પણ આત્મામાં સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી લીધી, એનું મન બોગ્યોમાં નથી લાગી શકતું.
- મનુષ્યે એટલો પુરુષાર્થ કરવો જોઈએ કે જેથી પૂર્વનાં કર્મો શાંત થઈ જાય.

- સૌ પહેલાં શાખ-શ્રવણ, સજજનોનો સત્તસંગ અને પરમ વૈરાગ્ય વડે મન પવિત્ર કરો.
- શમ, સંતોષ, સાધુ-સંગ અને વિચાર આ મોક્ષના ચાર દ્વારપાળો છે કે જે મોક્ષરૂપી રાજમહેલનો દરવાજે ખોલી દે છે.
- જેમ પોતે અનુભવ્યા વગાર ખાંડ શું છે તે જાહી નથી શકતું, તે જ રીતે સ્વાનુભૂતિ વિના આત્માનું સરળ જાહી નથી શકતું.
- બંધન અને મોક્ષ એ બંને અજ્ઞાનીઓની મિથ્યા કલ્પનાઓ છે. બંધન-મોક્ષ બંને અજ્ઞાન અને ભૂલનાં કારણો છે. બધી ઈચ્છાઓથી જુદું થઈને ચિત્તનું ક્ષીણ થવું, એને આત્મદર્શી તત્ત્વજ્ઞાનીઓ ‘મોક્ષ’ કહે છે.
- જ્ઞાનીઓ ઈન્દ્રિયોથી પ્રાપ્ત થયેલા વિષયોનો તિરસ્કાર નથી કરતા, અને અપ્રાપ્ત વિષયોને મેળવવાનો પ્રયત્ન નથી કરતા.
- ચિત્તની શાંતિ અને સમતા તો યોગ વડે પ્રાપ્ત થાય છે, ન કે કર્મન્દ્રિયોને સ્થગિત કરી દેવાથી.
- કોઈ પણ કર્મ ફળ લાવ્યા વિના નથી રહેતું.
- કર્મનું પ્રથમ સ્વરૂપ માનસિક છે. મનનું સ્પંદન અને કર્મ એક જ છે.
- અજ્ઞાનનીને પોતાનાં બધાં કર્માનું ફળ એટલા માટે ભોગવવું પડે છે કે એનાં કર્માનો સાર વાસના છે. વાસના ક્ષીણ થઈ ગયા પછી જ્ઞાનીને પોતાની કોઈ પણ કિયાનું ફળ નથી ભોગવવું પડતું.
- વાસના-રહિત કિયા ફળ નથી લાવતી.
- સમ, શુદ્ધ અને વિકાર-રહિત બુદ્ધિ વડે જે કાંઈ પણ કરવામાં આવે છે તે કદી પણ દોષ નથી લાવતું.
- જે મનુષ્ય, એ જાહીને પણ કે સંસારમાં જેટલા ભોગ પદાર્થો છે, તે બધાં અંતે દુઃખદાયી નીવડે છે, પદાં પાછળ દેડે છે એ મનુષ્ય નથી, પશુ છે.
- જેનું ચિત્ત અચિત્ત થઈ જાય, અને કર્મ-ફળની પણ ચિંતા ન રહે, તે જ્ઞાની છે.
- પ્રાણ અને અપ્ાન વચ્ચેની અવસ્થા, જેમાં બંનેની ગતિનો અનુભવ નથી થતો, આત્માની નિજ અવસ્થા એમાં સ્થિત થવું એ જ યોગીનું ધ્યેય છે.
- ચિત્તનું એક વિષયમાંથી બીજા વિષય પ્રત્યે પ્રવૃત્ત થવાની મધ્યની જે માનસિક કિયારહિત સ્થિતિ છે: ‘આત્મસ્વરૂપ’ની સ્થિતિ છે.
- અહંકાર શાંત થઈ ગયા પછી, બેદનો અનુભવ ન રહેવાથી, અને સ્પંદનહીન થઈ ગયા પછી જે આ (ચેતના) અનુભવ થાય છે તે આત્મસ્વરૂપનો અનુભવ છે.
- જેવી રીતે જાડ પરથી નીચે પડેલું ફળ પ્રયત્ન કરવા છતાં એના પર પાછું નથી લગાડી શકતું, તે જ રીતે એ વાર ફદ્યની ગાંઠ બુલી ગયા પછી ફરીથી ગુણોના બંધનમાં મન નથી પડી શકતું.

* * *

શ્રી શ્રીમાની અમરવાણી

પ્રશ્નકર્તા : આત્મંતિક નાશની વાત ચાલે છે.

મા : શું નાશ (એ) લય છે ? ના-સ, અર્થાત્ એ નહીં, જ્યાં સ્વ નથી એને જ તો નાશ કહે છે. જ્યાં નાશ થઈ જય છે. મનોનાશને શું લય કહો છો ?

પ્રશ્ન : અમે કેવી રીતે એ સમજીએ ?

મા :લાઈન તો ગુરુ જણાવે છે. કેવી રીતે ધારણ કરવું જોઈએ એની લાઈન ગુરુ જણાવે છે. ગુરુ જ સાધના આપે છે, કરતાં કરતાં ફળની પ્રાપ્તિ આપોઆપ સામે આવે છે. “અધર” (અગ્રાલા)ને “ધરવા” (પકડવા)ની શક્તિ ગુરુકૃપાથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. જ્યાં શું કરીએ એવો પ્રશ્ન થાય છે, એમ કહો છો, ત્યાં તો પછી પરિપુર્ણ પ્રાપ્ત થઈ નથી. એટલે જ જ્યાં સુધી પ્રકાશ ન થાય, નિરંતર કર્યે જાઓ. વ્યવધાન ન પડવું જોઈએ. વ્યવધાન પડવાથી ગાંઠ પડી જાય છે. જેમ કે, કહો છો, તૈલધારવત્ત.

તમારો એવો પ્રયત્ન રહેવો જોઈએ કે નિરંતર અખંડ ધારાથી કર્યે જવું. આહાર-નિદ્રા તમારા હાથમાં નથી, છો ન રહે. તમારું લક્ષ્ય રહેવું જોઈએ. અખંડ બાજુ. જુઓ, આહાર, નિદ્રા પ્રયોગને જ, જે સમયનું જે છે, અખંડ રૂપે તેમ ઈચ્છો છોને, બરાબર એ જ રીતે અહીંયા પણ અખંડ બાવે જ પ્રયત્ન રહેવો જોઈએ. એ વખતે મનની ગતિ સાથે એ અખંડનો સ્પર્શ થઈ જશે, જો એ ક્ષણને એક વાર મેળવી લો. ક્ષણની અંદર બધી ક્ષણો પડેલી છે. એ ક્ષણનો સ્પર્શ થયા પછી તમે બધી ક્ષણોને મેળવી લેશો. જેવ રીતે ધારી લો ને સંખ્યાશાસ્ત્ર-પ્રાતઃકાળ મધ્યાહ્ન અને સંધ્યા. જવા-આવવાની જે સંધિમાં જે શક્તિ છે એનો પ્રકાશ થઈ જાય છે. આ જ કે જેને તમે લોકો ‘ઈલેક્ટ્રોનિક લાઈટ’ ઈન્યાદિ કહો છો, અર્થાત્ યુક્ત સ્થિતિની ક્ષણ, બીજું શું છે ? જે સ્થાયિત્વ છે તે જ સત્તાનો પ્રકાશ થાય છે. બધી જ ક્ષણોમાં એ છે. જ તો, પણ તમે એ મેળવતાં નથી, એ જ મેળવવું જોઈએ. જો તમે એ સંખ્યાશાસ્ત્રને મેળવી લો. પરંતુ એ ક્ષણ ક્યારે કોને માટે પ્રકાશમાં આવશે, કહી નથી શકતું. લાભ્યા રહેવું જોઈએ. કોની કંઈ ક્ષણ છે, જે ‘લાઈન’ જે ગ્રહણ કરે તે જ અનુસાર બીજું શું ? જે વ્યક્તિ જે ક્ષણમાં જન્મી હોય, એનું આખું જીવન એ જ રૂપે નિયંત્રિત રહે છે ને ! તે જ રીતે તમારે માટે એ ક્ષણ જોઈએ, જેથી તમે આ ધારામાં પડી શકો. આ ધારાનો અર્થ છે સ્વભાવની ધારા, મહાગતિ અર્થાત્ મહાયાત્રા. એને પાયા વગર પૂર્ણતા ન આવી શકે. તેથી ગુરુ પૂર્ણ જન્મ-લાભ માટે કોઈ કોઈને સમય જણાવી દે છે, જેમ કે પ્રાતઃ, સંધ્યા, બપોર અથવા અર્ધગાત્રિ. ચાર જ તો સમય કહેવાય છે. ગુરુના નિર્દેશ અનુસાર જેનું જેનું જે કર્તવ્ય હોય, એનું એણે પાલન કરવું જોઈએ. ગુરુનો ઉપદેશ જેને માટે જેવો હોય. બધાનો એક માર્ગ તો નથી. સંજોગોવશ કોને કંઈ દિશામાંથી કેવી રીતે પૂર્ણ કરીને આવવું પડશે એ સામાન્ય મનુષ્યને તો જીત નથી. તેથી ગુરુનો આદેશ જ પાલનીય છે.

જો તમારા ભાવમાં અને કર્મમાં એ ક્ષણનો બરાબર યોગ થઈ જાય તો એનો પ્રકાશ થયા વિના નહીં રહે. એટલા માટે ગુરુની પદ્ધતિ પકડી રાખવાની ચેષ્ટા કરવી જોઈએ. ત્યારપછી દેખાશે કે થઈ રહ્યું છે. ચોલીસ કલાકમાં કોઈ એક સમય નિશ્ચિત કરીને એમને અર્પણ કરવો જોઈએ. નિશ્ચય કરવો જોઈએ કે જો કાવશે તો અમુક આસનમાં બેસીશ અને અમુક જપ કરીશ. કુમશ : સમય અથવા સંધ્યા વધારો. દરરોજ વધારવાની જરૂર નથી. નિયમ કરી લો કે અમુક તિથિ કે વારે વધારીશ, અર્થાત્ આટલા વધારે કરીશ. આમ કરીને પોતાની જાતને ત્યાં બાંધી રાખવાની ચેષ્ટા કરવી જોઈએ. ગમે ત્યાં રહો ત્યાં જ એમનો આશ્રય લઈને લક્ષ્ય પકડીને પડ્યા રહેવું જોઈએ. આ ચેષ્ટાના

ફળસ્વરૂપે આ જે ધારા છે એમાં જો તમને ગંભીરતા પ્રાપ્ત થાય, ઘણો સમય પસાર કરીને એનો પ્રારંભ થઈ જાય, તમને પરિવર્તિત કરી દઈ રહી છે. તો તમને દેખાશે કે એ તમારી ભોગની વૃદ્ધિની દિશાને ઘટાલી રહી છે, સંચિતને લઈને જ કામ કર્યે જાય છે. એવી પણ કદાચ તમારા મનમાં પ્રતીતિ થઈ શકે કે ચાહે જે ક્ષણમાં શરીર જતું રહેશે, મૃત્યુ ચાહે જે ક્ષણમાં આવી જશે.

જગતમાં જેમ નિત્ય નૂતન સુષ્પિ થાય છે, મન એને નિત્ય નૂતન રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે. તો આ રીતે ચાલવાને પરિણામે તમને ખબર પડી શકશે કે બાધ્ય વાતો ઓછી થતી જાય છે અને તમે અંતર્મુખ થતા જાઓ છો. જેટલો જે પ્રયત્ન વધતો જશે, તેટલી જ તમારી આ દિશા ખુલતી જશે. આ રીતે જેટલું વધારશો તેટલા જ દુલ્ભોર્ગો ઓછા થશે પછી વધશે નહીં. કર્મથી કર્મક્ષય થાય છે, એમ પણ કહેવાય છે. હા, ભાગ્યાનુસાર થોડાક સમયમાં પણ થાય છે જુઓ, શરીરને જો ખાવાનું ન આપવામાં આવે, તો એનું ખાદ્યગ્રહણ બંધ નથી થતું. કહે છે કે શરીર તે વખતે પોતાનું માંસ ખાવાનું શરૂ કરી દે છે. એટલા માટે બહારના ભાવમાં જેમ પુષ્ટ રહી છો, તેમ જ આ ભાવ લઈને જે આધ્યાત્મિક ભાવ ગ્રહણ કરો તો ત્યારે જ તમારી આ દિશા પુષ્ટ થશે. ત્યારે પછી ક્યારે કંઈ ક્ષણે અજ્ઞિન પ્રજ્વલિની થઈ જશે એ કોણ જાણો. એટલા માટે એ જ વાત છે, એ જ ભાવ લઈને રહેવાની ચેષ્ટા (કરવી). એના ફળસ્વરૂપે તમારા ધ્યાનની પુષ્ટિ થશે-સદા એ જ. કારણ કે મન તો એને જ ઈચ્છે છે જે આપવાથી એ પુષ્ટ થશે. એકમાત્ર પરિવર્તનું સિવાય બીજા કશાથી મન પુષ્ટ નથી થતું. ત્યારે તમે એ ધારામાં પડી જશો.

તમે જોશો કે જેટલો તમારી ભીતરી ગતિમાં રસનો સંચય થઈ રહ્યો છે, એટલી જ બહારની ગતિમાં પછી રૂપી નથી થતી. એ વખતે મન એટલું પરિપુષ્ટ થઈ જશે કે એમાં કોણ જાણો ક્યારે એ આભિનન્તવ પ્રગટ થઈ જશે. લયની વાત જે તમે કહો છો, લક્ષ્ય-અર્થમાં જો “તત્” કહો છો તો લયની વાત જે કહો છો તે બરાબર છે. જડ સમાધિ-જોઈએ, મનનો જેનાથી લય ન થાય. મન શું છે, કોણ છે, એ જાણવું જોઈએ.

મન લીન થઈને તદાકાર-એવું જ કહે છે કે ? એક તો એવું છે કે સ્થાન નથી મળતું અર્થાત્ માર્ગ નથી મળતું તેથી મન લીન થઈ ગયું છે અને બીજી તરફ જે “તત્” છે એ સ્વયંપ્રકાશ છે, એટલે મનના પૃથક અસ્તિત્વનો પ્રાર્થના જ નથી ઉભો થતો. એ જ સ્વયંપ્રકાશ, એ વખતે મનનો લય થયો કે નહીં, એવો પ્રશ્ન ઉભો થવાનો અવસર કર્યાં ? તમે જે દાઢિકોણથી જિજ્ઞાસ કરી (તદનુસાર આ કર્યું). એકાંશને લઈને જે ધ્યાન આરંભ કરવાની વાત કહીએ એકાંશની અંદર જ તો સર્વાગ રહે છે, એનો પ્રકાશ કરવા માટે જ તો ગુરુશક્તિયુક્ત આદેશનું પાલન (કરવું પડે છે) આ બધી એક દિશાની વાત કરી. સાધારણ કેવળ એક આભાસમાત્ર કહ્યો છે.

અને જુઓ, કોઈક વાર દેખાય છે કે ધ્યાનમાં બેઠા પછી હોશ નથી રહેતો. કોઈ કોઈને એક નશા જેવો આનંદ જણાય છે, જેનાથી વિવશ થઈ જાય છે. લાંબો ગાળો એ આનંદમાં પસાર થઈ જાય છે. ઊઠીને કહે છે-શો અથું આનંદ હતો, હું આનંદમાં હતો. પરંતુ આ તો જ્ઞાન નથી. તેથી જ ધ્યાનનું પણ એક સ્થાન છે, જેમાં આનંદ પ્રતીતિ થાય છે, જાણો કે આનંદમાં હુલેલો હતો. કોણ હતું ? મન જ ને. પરંતુ એ કોઈ વાર સ્થળવિશેષમાં વિઘ્ન નાથી વારવાર એ જગાએ જઈને પણ જો પાછું ફરી ફરીને ઉભું રહે તો મૂળનો સ્વાદ નહીં મેળવે. વાસ્તવિક ધ્યાન ત્યારે થશે કે જ્યારે સાંસારિક રસનું જ્ઞાન નહીં રહે. જે સમયે વાસ્તવિક બ્રહ્મભાવ કે આત્મ-સાક્ષત્કારની દિશા પ્રાર્થના, ત્યાં કર્યાં હતો અથવા આટલી વાર સુધી તો કંઈ પણ ન જાણી શક્યો. અજાણો જ તો ? એ પણ નહીં રહે. મુખ્ય જે વખતે કહી શકાય કે શો આનંદ હતો, આ રસાસ્વાદ છે-આ વિઘ્ન છે. સચેતન રહેવું જોઈએ, જગ્યાત રહે-

જોઈએ. જડ કે પોગનિદ્રા હોય તો નહીં ચાલે.

ધ્યાન બાદ સાંસારિક આનંદ ફીક્કો ફીક્કો લાગશે, અલૂઝો બીજું શું ? વૈરાગ્ય શેને કહે છે ? સાંસારિક પત્યેક વસ્તુમાં જાણો, વૈરાગ્યની આગ સળગાવી દીધી હોય, જાણો 'શોક' (ઘક્કો) લાગતો હોય. એ વખતે અંતર-ભહાર જાગરિત થઈ જાય છે. પરંતુ વૈરાગ્યથી સાંસારિક પદાર્થોમાં વૈરાગ્ય કે ઉપેક્ષા નહીં થાય, -ગ્રહણ નહીં થાય. કેમ કે શરીર લેતું નથી. વિરક્તિ કે કોષ નહીં આવે. જ્યારે વૈરાગ્ય ભડકદ કરતો સળગી ઊઠશે, ત્યારે ક્રમશઃ શું થશે ? આ (જગત) શું છે ? એ પ્રશ્ન વિચારમાં આવશે. જગતનો મિથ્યાત્વબોધ પ્રત્યક્ષ પ્રજ્વલિત થઈ ઊઠશે. જગતની પ્રત્યેક વસ્તુ જાણો કે આગ જેવી પ્રતીત થશે, અડકાય નહીં. કોઈ વખતે આવી અવસ્થા પણ જાગે છે.

અત્યારે જે ભોગો ભોગલો છો, તે અનિત્ય પ્રતીત નથી થતાં, એમાં સુખની પ્રતીતિ થાય છે. જેટલો વૈરાગ્ય વધશે તેટલો જ ભોગનો રસ મરી જશે, મૃત્યુનું મૃત્યુ જ થઈ જશે, કાળની વસ્તુ છે ને ? સમૃતિ કાળની અતીત બાજુ જે જઈ રહ્યા છો, તે જ તમારા સાંસારિક સુખબોધને સળગાવી રહ્યું છું. એને પરિણામે જગત શું છે, એવો પ્રશ્ન ઊઠશે. જ્યાં સુધી સુખબોધ રહેશે ત્યાં સુધી તો એ પ્રગટ થશે નહીં. કાલાતીત બાજુ જાઓ છો તેથી કાળની વસ્તુ પોતાને સોંપી દેશે.

જો નીચે જિતરીને જેવું-તેવું (વિપરીત આચરણ) કરી શકી છો તો સમજવું કે તમારામાં પરિવર્તન નથી થયું. જ્યારે થશે અને વૈરાગ્ય પેદા થશે ત્યારે ત્યાં હાહાકાર લાગશે, કુદ્ધા જગાડી દેશે. પછી તમે જોશો કે સાંસારિક કોઈ વસ્તુથી પણ તમારી ભૂખ નિવૃત્ત નથી થતી, તમારી તૃપ્તિ નથી થત.

શું કહું, બાબા, (આ) શરીર પાસે આવીને (લોકો) કહે છે-મારી છોકરાઓ આવા પ્રકારના છે, આંખો સામે મોટરમાં બેસીને જતાં રહ્યાં, પણ બાપ-માનું કેવું રહવાનું છે, એક વાર આંખ ઊંચી કરીને જોયું પણ નહીં. આમનું રોવું તે વખતે એમને સ્પર્શયું પણ નહીં. જુઓ બાબા, આ માર્ગમાં પણ બરોબર એ જ રીતે વિષયબોગો સ્પર્શતા નથી, એવું સ્થાન છે. જેમને જેમને પોતાના માન્યા હતા, તેઓ તો કેવળ રક્ત કે માંસના પિંડો છે, એમનાથી શું કરું ? આવી પ્રતીતિ થાય છે. જેવી રીતે કોઈ જાણ-સાંભળીને અભિમાં હાથ ન નાખી શકે, સાપની ગરદન પર પગ ન મૂકી શકે, બરોબર એ જ રીતે અહીંયા કેવળ જોઈને જતા રહેશો. ત્યારે તમારી એ બાજુ ગતિ થશે. તદ્દુપરાંત જ્યારે વૈરાગ્ય પર પણ વૈરાગ્ય થશે ત્યારે વૈરાગ્ય-અવૈરાગ્યનો પ્રશ્ન જ નહીં રહે, જે છે તે જ. જુઓ, એવું પણ કહે છે જ તો કે કોઈને કરતાં કરતાં જ્ઞાન થાય છે. કરતાં કરતાં શું જ્ઞાન થાય છે ? જ્ઞાન શું કિયાને અધીન છે ? આવરણનો નાશ થાય છે. આવરણનો નાશ થયા પછી જે પ્રકાશ છે એનો પ્રકાશ થાય છે. કર્મનું જે ફળ છે, જે બાજુની કિયા કરે છે એ દિશાનો પ્રકાશ થાય છે. નિરાવરણ પ્રકાશ તો છે સ્વયમ્ભુ જે નિત્ય છે. કોની કંઈ ધારા છે તે ગુરુ જાણો છે.

પ્રશ્ન : કોઈ વાર લાગે છે વિષયમાત્ર અને કોઈ વાર જ્ઞાનમાત્ર છે. એક જ વસ્તુની બે સમયોમાં બે પ્રકારની પ્રતીતિ કેવી રીતે થાય ?

મા : કારણ કે તમે સમયને અધીન થઈને કહો છો. સ્વ-મય તો વળી થયા નથી, ત્યાં જ મીમાંસા છે. પરમાર્થ દિશા મનમાં રહે તે સારું છે. કારણ કે વર્ષ્ય તો કેવી પણ નથી જતું. જેને ગ્રહણ કરો તે કોઈને કોઈ સમયે કામ આપશે. ખરી વાત (એ) છે, જેમ કે જગતત્ત્વ, વાયુતત્ત્વ, આકાશતત્ત્વ ઇત્યાહિ-આ બધું શું છે ? પરિણામે સુષ્ટિ (એ) શું છે ? ત્યારે કેમે હવે અક્કેક તત્ત્વનો પ્રકાશ જ્ઞાનમાં પ્રાસૂટિત થશે, કૂલના ખીલવાની જેમ, બીજું શું ? જાડમાં કૂલ-

ફળ છે, એટલે જ તો પ્રગટ થાય છે. એટલા માટે જે તત્ત્વનો પ્રકાશ થયા પછી બધાં તત્ત્વોની મીમાંસા થાય છે, વિષય જે કહેવાય છે, વિષય એટલે જેમાં વિષ છે, જે હાનિ પહોંચાડે છે, મૃત્યુ તરફ જેંચી જાય છે. નિર્દિષ્ટ અમૃત છે, જ્યાં વિષની ગંધ નથી, એનો પ્રકાશ.

પ્રશ્ન : એ વૈરાગ્યનો દાહ તો થોડોક રહી ગયો ?

મા : દાહ શેનાથી થાય છે? કોઈ ઘા હોય તો જ ને. ત્યારે જ તો પ્રદાહ થાય છે. એ ઘા શેનો છે? ઘા હોય તો જ દાહ થાય આવું ભાન (હોવું જોઈએ). ઘા ત્યાં સુધી રહેશે જ્યાં સુધી પ્રકાશ નહીં થાય. જે સ્થિતિમાં જવાણ રહેવાથી સારું થાય એ સ્થિતિ તો સારી, વિકારગ્રસ્ત થવાથી જવાળાનો અનુભવ નથી થતો, જુઓ છોને સુખ, હુને તાપમાં ડૂબેલા છો, આવું તો જોઈતું નથી. આ પ્રમાણે, આ જ તો સંસાર છે, જ્યાં નિત્ય સંશયરૂપે છે. કહેને જવાળા કેમ થાય છે?

પ્રશ્ન : ભગવાન પણ બેંચે છે, વિષયો પણ બેંચે છે, એની જવાળા છે.

મા : હું છોડી નથી શકતો, છોડવાની ઈચ્છા છે, આ જે વાત છે. આ ઈચ્છા જાગે તો, ઈચ્છા જાગવાથી કોઈ સમયે છોડાતી શકતો. મળે તો પણ જવાળા, અને ન મળે તો પણ જવાળા. આ જે મજબૂતી પછી જવાળા છે, એ જોઈએ વિષય ન મળે તો વિષયપ્રાપ્તિની ઈચ્છાની જે જવાળા છે એ મૃત્યુની દિશા છે, દુઃખની દિશા છે.

પ્રશ્ન : મેળવવાની જવાળાની તો નિવૃત્તિ નથી થતી, જેટલું મળે છે એટલી જ ઈચ્છા થાય છે. (વિષયબોધ પરિણામે જવાળા.)

મા : અહીંયાં વિષયનો અભાવ તો મૂર્તિમાન્ય છે, અભાવની જવાળા તો રહેશે જ. તેથી જ કહેવાય છે (અભાવની ગતિ ને સ્વભાવની ગતિ. અભાવની ગતિનો સ્વભાવ રહ્યો કર્મી પૂરી કરવા પ્રત્યે. સદા અભાવને આ રાખવો એ જ એનો સ્વભાવ છે. સ્વભાવની ગતિ રહી સ્વભાવમાં સ્થિત કરવાની, સ્વભાવના કર્મની પૂર્ણતાની પ્રાકરાવવાની. એટલે જો સ્વભાવની ગતિ દ્વારા પૂર્ણ કરવાની ચેષ્ટા કરો તો સ્વભાવની ગતિ સ્વભાવમાં સ્થિત બાજુ લઈ જશે.

પ્રશ્ન : અને ન મેળવવાની જવાળા ?..... (ભગવાનની અપ્રાપ્તિની જવાળા). વિષયબોધ નથી જોઈતો, આવી જાય છે. ભોગ કર્યે જવું જ પડે છે.

મા : અરે, અપ્રાપ્તિની જવાળા તો સારી. જે ખાંધું છે એનો ઓડકાર તો આવશે જ. ઈચ્છા કરીને ઘરેણાં હોય છે, એનો ભાર વહન તો કરવો જ પડશે. પરંતુ ખાસ વાત એ છે કે એ ભાર જરૂરી જશે, કારણ કે ખસવાની જરૂર છે ને.

પ્રશ્ન : જ્ઞાનીને ક્ષણિક અજ્ઞાન થાય કે નહીં ?

મા : જ્ઞાની કહેશો અને ક્ષણિક અજ્ઞાન કહેશો, એવી વાત તો ન હોય, બાબા. કોઈ એક સ્થિતિમાં ક્ષણિક સ્થિતિ છે એમાં આ વાત લાવી શકો છો. ખરી રીતે જ્ઞાન જ્યાં છે ત્યાં આ વાત નથી. તમે એને કોઈ પણ રૂપમાં ન જુઓ, એ જે છે તે જ છે. જ્ઞાન જેને કહેશો એમાં અજ્ઞાનનો પ્રશ્ન કર્યાં ? જે જગાએ અજ્ઞાનની વાત છે ત્યાં જ્ઞાન-અજ્ઞાનના જેવું દેખાય છે. એટલે અહીંયાં ઉત્તરવાની ને ચઢવાની વાત ઉપાડો છો. મુક્ત થયા પછી જેમ હોય રહેવાનો પ્રશ્ન નથી થતો, તે જ રીતે ઉત્તરવાનો-ચઢવાનો પ્રશ્ન પણ નથી રહેતો. ચઢવા-ઉત્તરવાની પણ સ્થિતિ ખરેખર છે.

* * *

માર્કડેચ પુરાણમાંથી કેટલાક અંશો

યોગસિદ્ધિ

દત્તાત્રેયજીએ રાજાને કહ્યું : હે રાજન્ ! યોગી જ્યારે આત્માનાં દર્શન કરે છે ત્યારે એ અનેક પ્રકારનાં વિઘ્નો અનુભવે છે, જેવાં કે ઘણી બધી કાચ્ય કિયાઓ તેમ જ માનવોચિત ભોગ્ય પદાર્થોની ઈચ્છા, ઉદાહરણાર્થ ઝી, દાન, ફળ, વિદ્યા, માયા, ધન, સ્વર્ગ, દેવત્વ, અમરત્વ, રસાયણ, વાયુમાં કૂદવું, પણ, જળ, અન્નિમાં પ્રવેશ, સમસ્ય શ્રાદ્ધ અને દાન-સમૂહનું ફળ અને નિપામ, ઉપવાસ, પૂર્ણાદિ, દેવપૂજન વગેરે તે તે કર્મોનાં સાથે યુક્ત થવાની ઈચ્છા હોય ત્યારે યોગીએ તે દશામાંથી મુક્ત થવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. મનને બ્રહ્મ સાથે એકાકાર કરીને પણ ઉપરોક્ત વિઘ્નોથી દૂર રહી શકાય છે. એ વિઘ્નોમાંથી છુટકારા મળ્યા પછી પણ સાત્ત્વિક, રાજસિક અને તામસિક લેદથી પ્રાતિભ, શ્રાવણ, દૈવ, બ્રમ તથા આવર્ત્ત ઈત્યાદિ ઉપસર્ગ ઉત્પન્ન થાય છે, જેમાંના આ પાંચ બયંકર ઉપસર્ગો છે.

જેના દ્વારા વેદાર્થ, કાચ્ય, શાસ્ત્રાર્થ, વિદ્યાઓ અને શિલ્પશાસ્ત્ર યોગીના ચિત્તમાં પ્રતિભાસિત થાય છે તે પ્રાતિભ કહેવાય છે. જેના દ્વારા સંપૂર્ણ શબ્દોના અર્થનું જ્ઞાન થઈ શકે તથા હજારો યોજનના અંતરથી પણ શબ્દ સંભળાવવા મંડે તે શ્રાવણી કહેવાય છે. જેના દ્વારા યોગી દેવતુલ્ય થઈને આઠે દિશાઓને ગાંડાની જેમ જુએ છે તે દૈવ ઉપસર્ગ કહેવાય છે. જેનાથી યોગીનું આચરણ બ્રહ્મ અને મન દુષ્ટિત થવાથી નિરાલંબ થઈને ચિત્તનો નાશ કરી દે છે તે આવર્ત્ત ઉપસર્ગ કહેવાય છે. એ બધા ઉપસર્ગોને કારણે યોગી સંપૂર્ણ દેવપોનિ પામે છે, તથા યોગમાંથી ચુંટ થાય તો સંસારચકમાં વારંવાર પરિભ્રમણ કરે છે. તેથી યોગી મનોમય શૈત કામળો ઓઢીને શરીર-મંડળમાં ગુરુ-જ્ઞાનનું દર્શન કરે, કારણ કે જ્ઞાનથી જ યોગનું જ્ઞાન મેળવવું જોઈએ.

મનમાં પરબ્રહ્મનું જ ચિંતન અને ધ્યાન કરવું જોઈએ, તેમજ સદૈવ અલ્પાહારી, જિતેન્દ્રિય અને યોગયુક્ત થઈને સદૈવ ભૂર્ભૂવાદિ સાત પ્રકારની સૂક્ષ્મ ધારણા ધારણ કરવાથી, પૃથ્વીને ધારણ કરવાથી સૂક્ષ્મતા પ્રાપ્ત થાય છે. તે જ રીતે જળમાં સૂક્ષ્મ રસ તથા તેજમાં રૂપ, વાયુમાં સ્પર્શ અને આકાશમાં સૂક્ષ્મ પ્રવૃત્તિ તથા શબ્દની ધારણા કરીને એમનો પરિત્યાગ કરી દેવો જોઈએ. મન દ્વારા બધા ભૂતોનો મનમાં પ્રવેશ કરવા માનસી ધારણા કરવાથી સૂક્ષ્મ મન ઉત્પન્ન થાય છે. આ જ પ્રમાણે યોગી સંપૂર્ણ ગ્રાણીઓની બુદ્ધિમાં પ્રવેશીને અત્યુત્તમ સૂક્ષ્મ બુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરીને એનો ત્યાગ કરી દે છે. હે રાજન્ ! જે યોગી આ સાત પ્રકારના ભાવોને જાણી લીધા પછી છોડી દે છે, એનો પુનર્જન્મ નથી થતો. આ રીતે આત્મવાન્ યોગી આ સાત પ્રકારની ધારણાઓની સૂક્ષ્મતા વારંવાર જોઈને, વારંવાર સિદ્ધિઓનો ત્યાગ કરીને પરમ ગતિને પામે છે, અને જો ઐશ્વર્યમાં આસક્ત થાય તો એ આસક્તિને પ્રાપ્ત કરીને નાશ પામે છે. પરંતુ જે યોગી આ સૂક્ષ્મ ભૂતોને જાણ્યા પછી પરિત્યાગ કરી દે છે તે જ પરમ પદને પામે છે.

જો યોગી ગંધ ઈત્યાદિમાં આસક્ત થઈ જાય તો નાશ પામે છે, અને આ ફરીથી માનવ-શરીર મેળવે છે. જો યોગી આ સાત પ્રકારની ધારણાઓને ત્યાગીને એ સૂક્ષ્મ ભૂતોમાં લય પામી જાય, અથવા તો દેવતા, દાનવ, ગંધર્વ, પન્નગ, રાક્ષસ વગેરે શરીરોમાં લીન થવા છતાં કોઈનામાં આસક્ત ન થાય તો એ યોગી અણિમા, લઘિમા, મહિમા, પ્રાપ્તિ, પ્રાકાચ્ય, ઈશ્વરીત્વ, વિશ્વત્વને કામાવશાયિત્વ નામના આઠ પ્રકારના ઈશ્વરીય ગુણો (સિદ્ધિઓ) મેળવે છે. જેના દ્વારા સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ થવાય તે અણિમા, જેના દ્વારા સર્વ કાર્યોમાં પોતાનામાં લઘુત્તા ઉત્પન્ન થાય તે લઘિમા, જેના દ્વારા પૂજનીય થવાય તે મહિમા, જેના દ્વારા અપ્રાપ્ય વસ્તુઓ પણ પ્રાપ્ત થાય તે પ્રાપ્તિ, જેના દ્વારા ઈશ્વરત્વની

પ્રાપ્તિ થાય તે ઈશિત્વ, કોઈને પણ વશમાં લાવવાને કારણે વિશિત્વ, જેના દ્વારા ઈચ્છાનુકૂળ સ્થળે થઈ શકાય અથવા ઈચ્છિત કાર્યો કરી શકાય તે જ કામાવશાયિતા સિદ્ધ કહેવાય છે. આ પ્રમાણે યોગી આ આઠ ગુણોને લીધે જ ઈચ્છાનુકૂળ મેળવે છે. આ સર્વ ગુણો મોક્ષપ્રાપ્તિના સૂચક છે, જેથી જન્મ-મરણરૂપી ભવજીણમાંથી મુક્ત થઈને એ પરમ પદ પામે છે. યોગી યોગરૂપી અજીન દ્વારા રાગ, દ્વેષ જેવા દોષોને બાળીને પરબ્રહ્મ સાથે એકત્વ મેળવે છે. જે રીતે એક અજીનને બીજા અજીનમાં મેળવવાથી બંન્નેમાં એકરૂપતા આવી જાય છે, પૃથ્વકૃતાનો બોધ નથી થતો, બરોખર તે જ રીતે દોષ-સમૂહોનો નાશ થયા પછી યોગી પરબ્રહ્મ સાથે એકાકાર થઈ જાય છે. યોગી અને પરબ્રહ્મમાં પૃથ્વકૃતા નથી રહેતી. બરોખર એ જ રીતે જેમ જળમાં જળ નાખવાથી બંન્ને જળમાં પૃથ્વકૃતા નથી રહેતી ને હંમેશાની એકરૂપતા આવી જાય છે.

યોગચર્ચા

રાજા અલ્લકુ મહર્ષિ દત્તાત્રેયજી પાસેથી યોગીની (સાધકની) દિનચર્ચા બાબત જાણવાની ઈચ્છા દર્શાવી, એટલે દત્તાત્રેયજી બોલ્યા-

હે રાજન ! માન અને અપમાન આ બે જ મનુષ્યને પ્રસન્ન તેમ જ ઉદ્ઘિન કરે છે, અને આ બંન્ને વિપરીત દશામાં અર્થાત્ જો યોગી માનને અપમાન અને અપમાનને માન સમજવા માંડે, માનને વિષદ્રૂપ અને અપમાનને અમૃતરૂપ ગાડો, પવિત્ર ભૂમિ પર જ પગ મૂકે, વખ્થી ગાળેલા જ જળનું પાન કરે, સત્યથી પવિત્ર થયેલી વાણી બોધ તથા બુદ્ધિપૂર્વક વિચારીને ચિંતન કરે તો તે સિદ્ધ મેળવે છે. સિદ્ધિના ઈચ્છાક યોગીએ કદાપિ આતિથ્ય, શ્રાદ્ધ, પદ્ધતિ, મહોત્સવોમાં તેમ જ મહાજનો પાસે ગમન કરવું નહીં. જ્યારે ગૃહસ્થીઓના ધરની આગ શાંત થઈ ગઈ હોય અને બધાંએ બોજન કરી લીધું હોય ત્યારે જ યોગીએ ભિક્ષા માટે જવું, જેથી કોઈ તિરસ્કાર કે અપમાન ન કરે. આવી જાતનો પ્રયત્ન કરી રહેલો યોગી એના સાધુત્વનો નાશ નથી કરતો ને આનંદપૂર્વક વિચરે છે.

યોગીએ ભિક્ષા કેવળ ગૃહસ્થો તથા યાયાવર માણસોને ઘેરથી જ લેવી, તેમાં પણ શિષ્ટ, ચતુર, શ્રદ્ધાળું શ્રોત્રિય, મહાત્મા, નિર્દોષ અને જે નીચ પ્રકૃતિનો ન હોય તેને ત્યાંથી જ લેવી. નીચ વર્ગના માણસોને ત્યાંથી એ ભિક્ષા ન લેવી જોઈએ. યોગીએ ભિક્ષામાં જવ, મઠો, દૂધ, યાવક, કુલથી, ફળ, મૂળ, પ્રિયંગુ, કણ્ણ, પિણ્ણયાક અને સાંજ ગ્રહણ કરવાં, કેમ કે આ બધું યોગી માટે કલ્યાણકારી ને સિદ્ધિપ્રદ છે.

યોગીએ (સાધકે) બોજન પૂર્વ મૌન ધારણ કરીને, એક વાર આચમન કરી, “પ્રાણાય સ્વાહા” બોલીને પ્રથમ ગ્રાસ લેવો. પછી કુમે કુમે, “અપાનાય સ્વાહા” બોલીને બીજો, “સુમાનાય સ્વાહા” બોલીને ત્રીજો, “ઉદાનાય સ્વાહા” બોલીને ચોથો અને “વ્યાનાય સ્વાહા” બોલીને પાંચમો ગ્રાસ લેવો, ત્યાર બાદ શેષ બોજન ઈચ્છાનુસાં લઈ રૂપાં થવું. તત્પશ્ચાત્ જળ પીને, આચમન કરીને, ફદ્યનો સ્પર્શ કરવો.

અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ચા, ત્યાગ, અલોભ અને અહિસા આ પાંચે મહાક્રતો ધારણ કરીને અકોધ, ગુરૂસેવા, પવિત્રતા અલ્પાહાર અને નિત્ય સ્વાધ્યાય- આ પાંચ નિયમોનું પાલન કરવું. યોગીએ જ્ઞાનના વૈવિધ્યની પંચાત્માં ન પણ સારભૂત અને કાર્યને સિદ્ધ પ્રદાન કરનાર જ્ઞાનની જ ઉપાસના કરવી. આ જાણું, તે જાણું અર્થાત્ અનેક પ્રકારની જ્ઞાનો મેળવવાની માથકૂટ કરવાથી હજારો વર્ષો સુધી ભટકવું પડે છે, અને વળી જ્ઞાનપ્રાપ્તિ કરી યે થતી નથી સંગનો ત્યાગ કરનાર, અકોધી, અલ્પાહારી, જિતેન્દ્રિય યોગીએ બુદ્ધિયોગ દ્વારા દશેન્દ્રિયોનાં દ્વારોને બંધ કરીએ.

મનને ધ્યાનમાં સ્થિર કરવું. વાક્દંડ, કર્મદંડ અને મનોદંડને વશમાં રાખનાર યતિ જે નિર્દંદી કહેવાય છે. આ સત્તા-અસત્તા ને ગુડા-અવગુણરૂપી સંસારને જે યોગી આત્મમય જીવો છે, અને ન તો કોઈ પોતાનું છે કે પારકું. જે વિશુદ્ધ મનથી સોનાને પણ માટી સમાન ગાડો છે, સર્વ પ્રાણીઓને એક જ સમાન ભાવથી જુઓ છે તથા સમસ્ત પ્રાણીઓમાં સમાહિત થઈને સર્વત્ર એકમાત્ર, સર્વધાર, શાશ્વત અને અવ્યવ બ્રહ્મને જ વિદ્યામાનું જુઓ છે, તે યોગીને પુનર્જ્ઞન્ભ નથી. સંસારમાં શ્રેષ્ઠ યજ્ઞ, યજ્ઞથી શ્રેષ્ઠ જ્યુપ, જ્યુપથી શ્રેષ્ઠ જ્ઞાનમાર્ગ અને જ્ઞાનથી શ્રેષ્ઠ રાગવિહીન, વિષયાસક્રિતરહિત ધ્યાન છે, કારણ કે ધ્યાનથી શાશ્વત બ્રહ્મપ્રાપ્તિ થાય છે એટલા માટે જે સાવધાનીપૂર્વક બ્રહ્મપરાયણ, પ્રમાદરહિત, એકાંતવાસી અને જિતેન્દ્રિય થઈને ધ્યાનયોગથી સાધના કરે છે તે જ આત્મામાં આત્માના સંયોગથી મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે.

ઓંકારસ્વરૂપ-ધર્મનિયાન

દન્તાત્રેયજી બોલ્યા-

હે રાજનુ ! જે યોગી પૂર્વે કહેલા આચાર-નિયમોનું પાલન કરે છે, અને યોગાભ્યાસમાં લીન રહે છે એ યોગીને સેંકડો જન્મોમાં પણ એના પદમાંથી ચ્યુત કરવા કોઈ સમર્થ નથી થતું. જે વિશ્વસ્વરૂપ, વિશેશ્વર, વિશ્વભાવન, વિશ્વ એ જ જેનાં પાદ, ત્રીવા ને મસ્તક છે એ જ પરબ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર કરીને એમને પ્રાપ્ત કરવા માટે યોગીએ એકાક્ષર ઓમભૂતા જ્યુપ કરવા જોઈએ, એનું જ શ્રવણ-અધ્યયન કરવું જોઈએ, આકાર, ઉકાર, મકાર એ ત્રણ અક્ષરો ઓંકારની સાચ્ચિક, રાજસિક ને તામસિક ત્રણ માત્રાઓ છે. ઓંકારમાં એક અર્ધી માત્રા પણ છે જે ત્રણો ગુણોથી પર છે. એ ઉપર રહેલી અર્ધમાત્રા (અર્ધ ચંદ્રકાર) કેવળ યોગીઓ દ્વારા ગમ્ય છે. એ ગાંધાર સ્વરયુક્ત હોવાને લીધે ગાંધારી કહેવાય છે. કેવળ ક્રીડિની માફિત ગતિ અને સ્પર્શના ગુણવાળી હોવાને લીધે શિરોભાગમાં જ એની અનુભૂતિ થાય છે. ઓંકાર-પરાયણ યોગી અક્ષરે અક્ષરમાં ઓંકારયુક્ત થઈ જાય છે. પ્રાણને ધનુષરૂપ, આત્માને બાણરૂપ અને બ્રહ્મને લક્ષ્યરૂપ જાણવા. એટલા માટે યોગીએ એના લક્ષ્યરૂપી બ્રહ્મની પ્રાપ્તિ માટે પ્રમાદરહિત થઈને બાણની જેમ તન્મય થઈ જવું જોઈએ. ઓંકાર એ જ ત્રણો વેદો, ત્રણો લોકો અને ત્રણ અભિનિયો છે. બ્રહ્મ-વિષ્ણુ-મહેશ, તથા ઋષ્ટ-યજુ:-સામ-સ્વરૂપ છે. પરમાર્થ રૂપમાં ઓંકારની સાડા ત્રણ માત્રાઓ છે આ ઓંકારમાં જ મળી જઈને યોગી એમાં લીન થઈ જાય છે.

અકાર એ ભૂલોક, ઉકાર એ ભૂવ: લોક ને બ્યંજન-યુક્ત મકાર એ જ સ્વર્લોક કહેવાય છે, એની પહેલી માત્રા વ્યક્ત, બીજી માત્રા અવ્યક્ત, ત્રીજી માત્રા ઈચ્છાશક્તિ અને ચોથી અર્ધમાત્રા પરમપદ નામે વર્ણિત છે. આ જ પ્રમાણે યોગભૂમિને પણ જાણવી. માત્ર ઓમભૂતા ઉચ્ચારથી જ સંપૂર્ણ સત્તા-અસત્તાનું ગ્રહણ થઈ જાય છે. આમાં પહેલી માત્રા હુસ્ત અને બીજી માત્રા દીર્ઘ છે, ત્રીજી માત્રા ખૂલ્ટ, પરંતુ ચોથી અર્ધમાત્રાનો ઉચ્ચાર વાણી દ્વારા શક્ય નથી. આમ આ અક્ષર પરબ્રહ્મ ઓંકારને જાણીને જે યોગી ધ્યાન કરે છે એનો પુનર્જ્ઞન્ભ નથી થતો, એ પરમ બ્રહ્મમાં લીન થઈ જાય છે. સિદ્ધયોગ અથવા અસિદ્ધ યોગ દ્વારા યોગીએ સદૈવ પોતાના અરિષ્ટોનું જ્ઞાન મેળવી લેવું જોઈએ, જેથી દેહલવસાન સમયે એને કાંઈ કૃષ્ણ ભોગવવું ન પડે.

* * *

થોડાક શબ્દો

- આર.કે. ત્રિવેદી

(ભૂતપૂર્વ રાજ્યપાલ, ગુજરાત)

શ્રી આનન્દમયી દેવી દિવ્યાં શુધ્ધાં દયાન્વિતામ् ।

માતરં સુખદાં પુણ્યાં નત્વા કિઞ્ચિદ વિલિગ્યતે ॥

શ્રી આનન્દમયી મા-દિવ્યા, શુદ્ધા, દયામયી, સુખદા, પુણ્યા-ને નમન કરીને કંઈક લખ્યું છું.

મારા પિતાશ્રી સ્વ. મહાવીર પ્રસાદ ત્રિવેદી જીવા ત્યાં સુધી માના ભક્ત રહ્યા એમણે માના વારાણસી આશ્રમમાં દેહ છોક્યો તે પહેલાં માણે સ્વયમ્ભૂ એમના પર કૃપાવર્ષણ કર્યું હતું. ૧૮૪૮માં સૌ પ્રથમ મને માની દિવ્ય પવિત્ર ઉપસ્થિતિમાં મોકલનાર એ જ હતા, જ્યારે માનો સર્વ પ્રથમ પ્રેમાળ ને કરુણામય સ્પર્શ મારા મસ્તકને થયો અને મારા સમગ્ર આસ્તિત્વને વિદ્યુત્ તરંગો લાગી ગયા. હું સ્તબ્ધ થઈ ગયો, મૂક થઈ ગયો. માના પ્રશ્ન, “તુમ આ ગયે”નો હું ઉત્તર પણ ન આપી શક્યો ! અને આ થોડાક શબ્દોથી માને-પરબ્રહ્મને જાણવાની મારી આધ્યાત્મિક શોષ શરૂ થઈ.

અનેક તીર્થો ને યાત્રાધામોમાં ફર્યો પછી, તથા ઘણા સંત-મહાત્માઓ જેમ કે રમણ મહર્ષિ, સ્વામી શિવાનંદ, જે. કૃષ્ણમૂર્તિ, અરવિંદ ધોખ, તપોવન મહારાજ, ગંગોત્રી બાબા, નીમકરોલી બાબા, દેવરાહા બાબા ઈત્યાદિ-પણે આધ્યાત્મિક જ્ઞાનની શોધમાં ગયા પછી મારા પિતાને અંતિમ શરણ મા પાસે મળ્યું. પરંતુ માણે એમને સ્વીકાર્યો તે પહેલાં મારા પિતાએ-એમણે મને કહ્યા મુજબ-વિધ્યાચલના અષ્ટભુજા આશ્રમમાં એક મધ્યરાત્રિએ માને પ્રશ્ન કર્યો, “આપ કોણ છો ?” અને પોતાના અનન્ય તેજમાં મા બોલ્યા, “તમે મને જે માનો તે હું છું.” અને એ વિશે પણ મધ્યરાત્રિએ અષ્ટભુજા આશ્રમમાંથી જ મારા પિતાની આધ્યાત્મિક યાત્રાને માનો આધાર સાંપડ્યો, અને થોડા મહીનાઓ સુધી સ્વામી બાસ્કરાનંદજીની સાથે રહીને એમણે એમની સફળ આધ્યાત્મિક યાત્રાનો આરંભ અષ્ટભુજા આશ્રમમાંથી કર્યો. સ્વામીજી બાસ્કરાનંદજી માના અનન્ય ભક્ત બન્યા, અને એમાં જરીકે આશ્રય નથી કે માના આશીર્વાદ એમને એટલી બધી આધ્યાત્મિક ઊંચાઈએ પહોંચાડ્યા કે ભક્તોને દીક્ષા આપવા માટે તેઓ માના સૌખ્ય પ્રિય બન્ની રહ્યાં. માના આશીર્વાદ અને સ્વામીજીના સંગે પ્રારંભિક અવસ્થાથી જ મારા પિતાને સંપૂર્ણપણે બદ્ધ નાખ્યા અને એમના (એમના મૃત્યુ પછી મને સાંત્વના આપત્તા માણે એમના વિશે કહ્યું, “વિમુક્ત ગૃહસ્થ સંન્યાસી.”)

સ્વ. શ્રી ગોપીનાથ કવિરાજને અંતિમ વાર હું વારાણસી આશ્રમમાં ૧૮૭૭માં મળ્યો, જ્યારે તેઓ અતિશય માંદા હતા. એમણે પહેલાં એક વાર મને કહ્યું હતું, “મા પૂર્ણ બ્રહ્મ છે,” અને આટલાં વર્ષોના સંઘ સાથેના તેમજ માના ભક્તોના સંપર્કથી શ્રી ગોપીનાથજીની વાણીને કેવળ પૂર્ણ સમર્થન મળ્યું છે. કેટલાંક સ્મરણો એ વાતને પુલિ આપશે. લખનૌમાં અમારા મહોલ્લામાં રહેતા એક યુવાન મહિલાને ગાડીમાં ઉતારવા મા આવ્યાં. ત્યારે ૧૮૪૦-૪૧માં મને આધાં દર્શન થયાં હતાં. મેં સાંભળ્યું કે એ બહેન માના આશ્રમમાં શરણ દેવા ગયાં હતાં, કારણ એમને પ્રેમ-સંબંધમાં નિરાશા મળી હતી. પરંતુ સર્વજ્ઞ માણે એમને એમનાં માતા-પિતા પાસે પાછાં મોકલી દીધાં અને એમને વ્યવાહારિક સલાહ પણ આપી અને એટલી કૃપા કરી કે પછીથી એ બહેન મા પ્રત્યે અનંત કૃતજ્ઞતાથી પોતાને સંસાર સંતોષપૂર્વક ચલાવી શક્યાં. મને એ દર્શન વખતનું પેલી અજાણી યુવતીનું ફંદ્યાદ્રાવક રૂદ્ધ યાદ નથી, પણ યાદ છે કેવળ અસીમ સૌદર્યનું ચુંબકીય તેજ ! માને ફરી વાર જોવાની તીવ્ર ઈચ્છાએ મને જકડી લીધો. બીજ રોપાઈ

ગયું, પણ માના પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે, ઈચ્છા તો સાત વર્ષ પછી પૂરી થઈ.

મારા પિતા આશ્રમના અંતેવાસી તરીકે વારાણસી આશ્રમમાં રહેવા ગયા ત્યાર પહેલાં માની જ્યાં-જ્યાં ઉપસ્થિતિ હોય તેવા બધા ૪ પ્રસંગોમાં તેઓ ભાગ લેતા. એક વાર ગંગાજિમાં દુબતાં દુબતાં જોરદાર પ્રવાહમાં ખેંચાવા મંજ્યા, ત્યારે કોઈએ એમના પર લાંબૂ ધોતિયું ફંક્યુ જેને પકડીને તેઓ કાંઠે આવ્યા અને અને અદશ્ય હાથ ગાયબ ! એ સમયે લગભગ સવારના ચાર વાગ્યા હશે. તેઓ સીધા વારાણસીના માના કક્ષમાં પહોંચ્યા, અને પોતે કંઈ બોલે તે પહેલાં જ માણે સ્મિત કરીને કહ્યું, “મુઝકો આના પડા.” મારા પિતાના મૃત્યુના થોડા ટિવસો પહેલાં, એમના ઓરડામાં આવીને માણે શાંતિપૂર્વક સ્પર્શ કર્યો, અને જતાં પહેલાં પિતાએ પહેરેલું વચ્ચે માણે ફાડી નાખ્યું, કદાચ એમ જણાવવા કે માણે એમને જીવન-મરણ તથા શરીરના બંધનમાંથી મુક્ત કર્યા છે. બીજું કોણ આવું સર્વશ્રેષ્ઠ વરદાન આપવા શક્તિમાન્ય છે ? એટલે જ તો મારા પિતાએ એમનું એકમાત્ર મકાન વેચીને બધા જ રૂપિયા લખનૌમાં આશ્રમ બનાવવા માટે માના ચરણોમાં ધરી દીધા. જીમીન ખરીદવામાં આવી, પરંતુ માની ઈચ્છા એવી હશે કે લખનૌમાં આશ્રમ બનાવવો જરૂરી નથી. માણે જીમીન વેચવામાંથી આવેલી બધી જ રકમ મારા પિતાને પાછી આપી. એમણે અસ્વીકાર કરીને માને વિનંતિ કરી કે વારાણસી આશ્રમના સાધુ-સંતોના બંદારામાં એ રકમ વાપરવી. મને ખૂબ આનંદ થયો કે માણે કૃપા કરીને એ ‘સંકલ્પ’ સ્વીકાર્યો. અમે સર્વ કુટુંબીજનો એ યાદ કરતાં જ કૃતજ્ઞતા અનુભવીએ છીએ.

પછી મારા પિતા સાથે સંયમ-સપ્તાહમાં ગૌતમ ને ઉત્તમ, વર્ષ ૮ ને ક, એ મારા બે પુત્રો અલહબાદ ગયા. રાત્રિના ધ્યાન વખતે ઉત્તમે જોરથી બૂમ પાડી કે માની આજુબાજુ જવાળા છે. પાસે બેઠેલા ભક્તોએ અને ચૂપ કર્યો, પરંતુ સ્વામી પરમાનંદની જેમ એ રાત્રે એ જાહેર કર્યા વિના રહી ન શક્યો કે એણે માના હિવ્ય પ્રકાશનાં દર્શન કર્યા, અને આગળ ઉપર એ પરદેશ ગયો અને લગ્ન કરવા માટે પાણો આવ્યો, ત્યારે સૌથી પહેલાં એણે એની નવવધૂને મા પાસે લઈ જવાનું કહ્યું, તે વખતે મા રાજગીરમાં હતાં, અને હું હિલ્લીમાં, છતાં એમના જવાની મેળે વ્યવસ્થા કરી આપી. પાછા ફરીને બંને જણ બોલ્યાં કે માના સાંનિધ્યમાં એ બંનેને અવર્ણાનીય અનુભવ થયો. માની કૃપાથી અમેરિકામાં બંનેનું લગ્નજીવન સુખી છે, અને પૂજાક્ષમાં એમણે માનો ફોટો રાખ્યો છે. એવું લાગે છે કે મા બધાનો ભૂતકાળ જાણે છે અને જેમનાં સત્કર્મો હોય તેમને પોતાના હાથમાં રાખે છે.

આશ્રમ માટેનાં સ્થળો નક્કી કરવામાં માની વિશેષ દસ્તિ હતી. ઘણા ઓછા લોકો સમજ શક્તા કે મા શા માટે અને કેવી રીતે નક્કી કરે છે. નેમિષારણ્યનો જ દાખલો લો. ૧૯૭૨માં નેમિષારણ્યમાં દુર્ગાપૂજા ઉજવાઈ રહી હતી. મા સાથે કેટલીક એકાંત ક્ષણો પસાર કરવાનો મને મોકો મળ્યો. માણે કહ્યું કે શાસ્ત્રોમાં છે કે સર્વ તીર્થો નેમિષમાં છે. (મેં પછીથી શોધ્યું તો મને મળ્યું કે - મહાભારતમાં પુલસ્ત્ય મુનિ યુધિષ્ઠિરને કહે છે.)

પુથિવ્યાં યાનિ તીર્થાનિ નૈમિષાનિ તુ ભારત।

નિત્ય મેધયં ચ પુણ્યં ચ નૈમિષં નૃપસત્તમ ॥

માણે ચોક્કસ સ્થળ પસંદ કર્યું અને જાણે માના “ખ્યાલ”ને સમર્થન આપતા હોય તેમ ઈન્દ્રદેવે સમગ્ર ક્ષેત્રને પૂરથી જળબંધાકાર કરી ધોઈ નાખ્યું. માની કૃપાથી અયારે તાં અનન્ય પુરાણ-મંદિર ઊભું છે. પુરાણોના અભ્યાસ માટેનું એક શોધ-સંસ્થાન પણ ત્યાં સ્થાપવામાં આવ્યું છે.

માના ગ્રત્યેક “ખ્યાલ”નું સ્વાભાવિક રૂપે આધ્યાત્મિક મહત્વ છે, જે ઘણા ઓછા લોકો સમય પાકતાં પારખી

શકે છે. ૧૮૭૮માં હું જ્યારે ઝાંસી વિશ્વવિદ્યાલયનો વાઈસ ચાન્સેલર હતો ત્યારે બેંગલોરમાં ત્યાંના રાજ્યાંગોવિદ નારાયણ માની ઉપસ્થિતિમાં આયોજન કરેલા એક વિરાટ ઉત્સવમાં માને મળવા માટે મને મા તરફથી ગમયો. હું જ્યારે મા પાસે હાજર થયો ત્યારે માઝે મને મારા મોટા ભાઈને સમજાવીને વારાણસી આગ્રાંહ હોસ્પિટલ બરોબર ન ચાલતી હોવાથી એમાં એમની સેવા અપાવવાનું કર્યું. મારા ભાઈ ચીફ મેડ્રોપોલિટન મેજિસ્ટ્રેટ પદ પરથી હાલમાં જ નિવૃત્ત થયા હતા. તેઓ લખનૌ રહેવા આવી ગયા હતા. તે પહેલાં મેં એમની સાથે ચર્ચા હતી. એમણે જતાં પહેલાં માને મળવાની હા પાડી, પરંતુ દુર્ભાગ્યવશ થોડાક જ મહિનામાં તેઓ અમને કાયમને છોડી ગયા. મને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે માને ભાવિ બનાવની ખબર હતી જ, અને તેથી જ વારાણસીમાં એમના પાવિત્ર આત્માનું શરીર છુટે તે માટે માઝે કહું હતું. અમારી અજ્ઞાનતામાં માની ઈચ્છાના મહત્વને અમે ન કરી શક્યા અને આજ સુધી હું એ દિવસને ઘિક્કારું છે કે જ્યારે મારા ભાઈએ જુદો નિર્ઝય લીધો. ત્યારબાદ ઘણા પ્રણ એવા બન્યા જેમાં મેં જોયું કે માના સહજ ઉદ્ગારો પણ અત્યંત અર્થપૂર્ણ હતા, ભવિષ્યવાણી સમાન હતા. એ દાખલા યાદ કરીને ગણાવવા શક્ય નથી, પણ હું એટલાથી જ સંતોષ માનું છે કે તે બધા જ ચમત્કારથી જો નહોતા.

મારા પર કૃપા કરીને ૧૮૮૮માં માઝે વૃદ્ધાવનમાં ભાગવત-સપ્તાહના આપોજન માટે સંમતિ આપી. માસાની સાન્નિધ્યમાં ત્યાં પસાર કરેલાં ૧૦ દિવસ મારા જીવનની સૌથી મૂલ્યવાન આધ્યાત્મિક સંપત્તિ છે. અંગેનાં ભાગવતના ગૂહ અર્થાંની વ્યાખ્યા કરતા હતા. ત્યાં બીજા વિદ્વાન પંડિતો અન્ય વિધિ કરાવવા માટે હતા. એક ટિકા કૃપાપ્રસાદ હતો મારા પુત્રનો ઉપનયન-સંસ્કાર. માની ઉપસ્થિતિમાં ઘણી વાર અદ્ભુત દર્શનોથી હું આનંદિત જતો. એ ભ્રાંતિ નહોતી, પણ મારી આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ માટેની માની કૃપાનું વર્ણણ હતું તે હું સમજ શક્યો. મા જ પોતાનાં સંતાનો માટે આવું કરી શકે. બીજા ઘણા અંગત મિત્રોએ પણ આ જાતની કિયાઓની મારી સાથે કરી, જે એમની રજા વગર કરું તો વિશ્વાસધાત ગણાશે.

એ દિવસોમાં માઝે બે પ્રસંગો કહ્યા. એક બધાંની સામે અને બીજો મને એકલાને. માઝે કહું કે ગુજરાત એક મહારાણીની ઈચ્છા હતી કે મા એમનું આતિથ્ય સ્વીકારીને એમના રાજ્યમાં આવે. માઝે ના તો પાડી જ, એમને પણ હજુ પાછા જવાની ના પાડી. થોડાક અઠવાડિયા પછી એ રાજ્યમાં એક બંધ તૂટી જવાથી ભયાનક થઈ અને ત્યાંના રહેવાસીઓ ત્રાસી ગયા.

બીજા પ્રસંગમાં-એ પણ ગુજરાતના એક રાજકુમારીનો-માઝે મને કહું હતું કે તે (મહિલા) ખૂબ દુઃખી અને માને શાંતિ માટે પ્રાર્થના કરી. એમના આગ્રહથી થોડા દિવસ માટે એમના રાજ્યમાં જવાની માઝે સેંચુરી. એક વિશેષ રાત્રિમાં તેઓ દોડીને માના કક્ષમાં પ્રવેશ્યાં અને ચોધાર આંસુએ રુદ્ધન કરવા લાગ્યાં. એમને પોતાની પાસે ધ્યાન કરવા બેસાંજ્યાં. થોડીક જ વારમાં એક અલૌંડિક જ્યોતિ એમના શરીરમાંથી નીકું માનાં ચરણોમાં ગઈ. એ બબજ્યાં “વાસના નીકળી ગઈ” અને માનાં ચરણોમાં પડી ગયા. અને આ એક ચેતના હતો જેણે રાજકુમારીને એક શાંત, ઉદ્દેશીન ભક્ત બનાવી દીધાં. ત્યારબાદ કદી પણ ઉદ્દેશીથી તેઓ હેરાન નથી.

મને ઘણીવાર પ્રશ્ન થતો કે માઝે શા માટે ગુજરાત સંબંધી આ બે પ્રસંગો મને કહ્યા? થોડાંક વર્ષો પછી જ હું ગુજરાતનો રાજ્યપાલ બન્યો ત્યારે ઉપલા બે પ્રસંગો વિષે મને ખાગી તો થઈ જ, પણ તે ઉપરાંત મને અંગે ભક્તો મખ્યા. પોતાના આધ્યાત્મિક અનુભવો મારી આગળ વર્ણવીને જેમણે માની દિવ્યતાની સાબિતી આપી.

(વર્ષ - ૨, અંક - ૨, ૧૯૬૮)

થોડાક શાલે)

૨૩

ગુજરાતમાં નર્મદા કાંઠે બીમપુરામાં માનો આશ્રમ છે. એ સ્થળની પવિત્રતા અનુભવવા માટે માઝે પોતાના નિવાસથી પાવન કરેલી ગુફામાં આપણે જવું જોઈએ. હજુ પણ ત્યાં શક્તિશાળી તરંગોનો અનુભવ થાય છે. એક મિનિટથી પણ ઓછા સમયમાં હું આજુભાજુના વાતાવરણને ભૂલીને એક આનંદની અવસ્થામાં જતો રહ્યો. ખરેખર, કેવો આનંદપૂર્વી અનુભવ-એવો અનુભવ જે કેવળ અનુભવાયં, વર્ણાવી ન શકાય. હું એ વિચારમાત્રથી નભે થઈ જાઉં છું કે ચોમાસમાં નર્મદાના પૂરથી આશ્રમના કિનારાની જગ્યાનું ધોવાણ અટકાવવા માટે મેં સર્વ કરાયો અને પગલાં લીધાં. આશ્રમ સુધી જવાના રસ્તાનું માના નામ ઉપરથી નામ પહુંચ્યું છે. ગુજરાતના અસંખ્ય ભક્તો શાંતિ શોધવા અને શાંતિ પામવા એ આશ્રમમાં ગયા છે. ભક્તોની સગવડ માટે બનાવવામાં આવાર ગેસ્ટ હાઉસનો પાયો મેં નાખ્યો હતો, અને આશા રાખ્યું છું, કે એ સગવડ હવે થઈ ગઈ હશે.

એક ચમત્કારથી વધારે શું કહેવાય કે કનખલ આશ્રમના એક ખૂબ પ્રાચીન અશ્વત્થ (પીપળો) વૃક્ષનું રક્ષણ કરનારા હિંદુ આત્માઓ દ્વારા માના હિંદુ શ્રી શરીર માટે સ્થાન આપવામાં આવ્યું. વડા પ્રધાન ઈન્દ્રિય ગાંધી સહિત સર્વ ભક્તોએ એ વિધિ નિહાળીને પોતાને આ નિર્દ્ય સંસારમાં એકલા ને અનાથ થયેલા અનુભવ્યા, પરંતુ જેવા અમે પાછા વજ્યા કે તરત અમને લાગ્યું કે મા હજુ પણ અદરય રૂપે અમારો હાથ પકડીને આગળ લઈ જઈ રહ્યાં છે જેથી અમે એમનો પ્રેમ, દયા, પરબ્રહ્મ સાથે એકાત્મતા દ્વારા આત્મજ્ઞાનનો સંદેશો ફેલાવીએ-પરબ્રહ્મ કે જે મા પોતે જ છે.

માના “ખ્યાલ” અનુસાર બનેલા બધા જ આશ્રમો માની ઉપસ્થિતિથી પવિત્ર થયા, છે અને માનાં સંતાનોને આધ્યાત્મિક યાત્રામાં આગળ દોરવા માટેની અડગ ઈમારતો છે. સાચે જ જેઓ જ્ઞાનપિપાસું છે, જેઓ માની વાણીરૂપી અમૃત પીવાનાં ઈચ્છુક છે તેમને માટે આ આશ્રમો રણભૂમિનાં જળાશયો જેવાં છે, જેનાથી વ્યક્તિનું ઉત્થાન થાય છે અને સમગ્ર સમાજનું પણ નેતૃત્વ તથા આધ્યાત્મિક પુનઃસર્જન થાય છે. મુનન્ધયના પીડિત આત્માનાં અંધકારમય ઉંડાણોમાં કનખલની “જ્યોતિ-પીઠ”ની કરુણા અને શાનની જ્યોતિ પ્રકાશિત થાઓ.

મારું સદ્ગુરૂય છે કે મને માના આશીર્વાદ પ્રાપ્ત થયા. માનું પ્રત્યેક દર્શન અવિસ્મરણીય છે. ઉજ્જવળ ને પવિત્ર સ્મૃતિઓ બહાર આવી રહી છે અને પાઠક સાથે એ માણાવાનો મને આનંદ થાત, પરંતુ સ્થાન અને સમયના અભાવને લીધે એમ કરી શકતો નથી.

હવે એટલું જ કહીને વિરમીશ જેટલું મેં આંરભમાં જ કર્યું હતું કે મા કોણ છે ? શ્રી રામચરિતમાનસમાં તુલસીદાસે કર્યું છે :

સોઈ જાનઈ જેહિ દેખુ જનાઈ ।

જાનત તુમહિ તુમહિ હોઈ જાઈ ॥

જેને તમે જાણવા દો છો તે જ જાણો છે, અને એક વાર જો તમે “એને” જાણો છો તો તમે “એ” જ થઈ જય મા.

* * *

ભજન

વંદન શ્રી સદ્ગુરુ લાલા ! લાખ કરોડો,
 અરજ સ્વીકારો, મીઠી નજરો ના મોડો રાજ વંદન
 કોણ પુષ્પોથી પુરુષોત્તમજી પધાર્યા,
 અણધાર્યા અંગણિયામાં અલખ જગાવ્યા રાજ વંદન
 બળતા અનિન્થી મુજને આપે ભગ્યાવ્યો,
 અમૃતનો અર્ણવ મારી અંદર દર્શાવ્યો રાજ વંદન
 વચન સુષ્ણાવી મીઠાં, હૃદય શમાવ્યું,
 સતતનું સ્વરાજ પાછું, કૃપા અપાવ્યું રાજ વંદન
 જીવ બનીને પહેલાં જગત હું જોતો,
 ત્યાં તો સ્વાનુભવ સાગર ઊમટે ઊભરાતો રાજ વંદન
 ભૂલે એ પાપી કોઈ એ ઉપકારો,
 જગમાં ગણાય એ તો અધમ હત્યારો રાજ વંદન
 અવગુણ ના જોશો, જોશો ના અપરાધો,
 શાંતિ - દયાની ભૂર્તિ ! સાચા છો સાધુ રાજ વંદન
 ભક્તિ ના જાણું, જાણું ના કોઈ ભાવો,
 શઠમાં શિરોમણિ હું છું તો યે નિભાવો રાજ વંદન
 કરુણાની દસ્તિ સ્વામી ! કરજો સદા યે,
 રંક સેવકનું સહેજે કલ્યાણ થાયે રાજ વંદન

* * *

અમૃતકુંભ

(અહીં આપેલાં કેટલાંક વાક્યો તે અમૃતકુંભમાં સંચિત સનાતન સત્યરૂપી અમૃત છે કે જે શ્રી શ્રીમાના શ્રીમુખેથી વખતોવખત વારેવાર પ્રગાટ થયું છે. આ સૂત્રાત્મક શબ્દો પ્રલિસ્ત્ર જેવા છે જે ઘડી વાર માતૃભક્તોને સાંભળવાનો લાભ સાંપડ્યો છે.)

હરિકથા હી કથા ઔર સબ વૃથા ઔર વ્યથા.

જહાં રામ વહાં આરામ, જહાં નહીં રામ વહાં વ્યારામ (મા ઘડી વાર “બે આરામ” પણ કહેતાં.)

જગત માને ગતિ, જીવ માને બંધન.

કૃપાવર્ષિકા સદા હો રહા, પાત્ર સીધા રખો તો બર જાયેગા, ઉદ્દ્રા રખો તો બહ જાયેગા.

દેહ માને દેઓ-દેઓ.

અમૂલ્ય સમય બહા જા રહા હૈ, જો સમય જાતા હૈ વાપસ નહીં આતા.

માઁ માને આત્મા.

શ્રેય ગ્રહણ, પ્રેય ત્યાગ.

અપને કો જાનના માને ભગવાન કો જાનના, ભગવાનકો જાનના માને અપને કો જાનના.

તુમિ માતા, તુમિ પિતા, તુમિ સખા, સ્વામી, બંધુ.

દૂર બોધ હી દુર્બુદ્ધિ.

(આ શરીર પાસે) જેસા બજાઓગે વૈસા સુનોગે.

કૃપા માને કરો ઔર પાઓ.

*

નામ નામી અભિન્ન.

*

વે વિપત્તિ દેકર વિપત્તિનાશ કરતે હૈ.

*

(મંત્ર એટલે) મન ત્રાણ.

*

દો લેકર દુનિયા.

*

એકો બ્રહ્મ દ્વિતીયં નાસ્તિ.

*

(મંત્ર એટલે) મન તેરા.

*

(મનુષ એટલે) માનુષ માને મનકા હોશ.

*

મનુષ્ય જન્મ દુર્લભ.

*

એક કો છોડકર દો નહીં.

*

સબમે હી સબ.

*

વિષય માને વિષ.

*

વે જો કરતે હૈન. સબ મંગલ કે દિયે.

*

જો હો જાય.

* * *

શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતામાં સ્થિતપ્રફાના લક્ષણો

ઉત્તરા ચિનુભાઈ

મહાભારતનાં યુદ્ધમાં ન લડવાનો સંકલ્પ કરી બેઠેલા અર્જુને ગાંડીલ ધનુષ્ય નીચે મૂકી દીધું. સ્વજનોની હત્યા કરવાના વિચારથી થયેલી વેદના, સ્વજનોવિહીન જીવન તથા ભીખણ પાપ થવાનો ભય, અને આ બંને પ્રકારની લાગડીઓ સામે કાર્ય-અકાર્ય-વિષયક દ્વિપા-આ બધાંથી અર્જુનનાં અંગો ધ્રુજવા લાગ્યાં, રોમ ઊભાં થઈ ગયાં, ત્વચા જાણો બળવા માંડી અને રથમાં ઊભા રહેવું એને માટે અશક્ય થઈ ગયું.

આ પરિસ્થિતિને શ્રી ભગવાને એક જ શબ્દમાં આંકી દીધી-કલૈબ્યમ્ ! કાપરતા કે નંપુસકતા શબ્દ પણ એના સંપૂર્ણ અર્થ માટે પર્યાપ્ત નથી !

દ્વિતીય અધ્યાયમાં શ્રી કૃષ્ણો અર્જુનને સૌ પ્રથમવાર આદેશ કર્યો એક શબ્દમાં-ઉત્તિજ ! ઊભો થા, આથી જણાય છે કે ગીતના અઢારે અધ્યાયો અર્જુને ઊભા ઊભા હાથ જોડીને સાંભળ્યા હશે. આર્થ સંસ્કૃતિમાં પહેલાં હાથ જોડીને તરત જ આજ્ઞા-પાલન કરવામાં આવતું. શ્રીકૃષ્ણો “ઊભો થા” કહ્યા પછી “ગીતા”નો પ્રારંભ કર્યો, ત્યારે પહેલાં તો શ્રીકૃષ્ણો આંદું સ્મિત કર્યું—“જાણો હસતા હોય તેમ.” એ હાસ્ય પ્રચુન્ન સમાન હતું, જેનો અર્થ અર્જુને શો કર્યો હશે ! શક્ય છે એઝો પોતાના મનોવિકારને અનુકૂળ ભાવ ગ્રહણ કર્યો હશે, અને વળી તે સ્મિતની પૂર્વે આદેશ હતો-ઉત્તિજ !

ભગવાને લૌકિક દસ્તિએ અર્જુનને એનું કર્તવ્ય સમજાવ્યા પછી આધ્યાત્મિક રૂપે સમજાવવાનું શરૂ કર્યું જે ગીતાના અઢાર અધ્યાય સુધી ચાલ્યું. હિંદુ સનાતન દર્શનનું દરેક પાસું ગીતામાં હાજર છે. દર્શનની સમગ્રતાથી ઓતપ્રોત છે ભગવદ્ગીતા. સંસારમાં હગદે ને પગલે પાછા પડતા માનવીને, જો એ પથભ્રાંત થતો હોય તો, ગીતા સાચા માર્ગ લઈ જવા માટે આંગળી પકડીને ચાલનારી માતા સમાન છે.

સાંઘ્ય દર્શન દ્વારા આત્મતત્ત્વ સમજાવ્યા બાદ ભગવાને કહું કે, જાતજાતના સિદ્ધાંતો સાંભળીને વિચલિત થઈ ગયેલી તારી બુદ્ધિ (અથવા વેદો વિરુદ્ધ સિદ્ધાંતોમાં પહેલી તારી બુદ્ધિ) સમાધિમાં અચળ થઈને સ્થિર થશે ત્યારે તું યોગ પ્રાપ્ત કરશે.

અહીં યોગ, સમાધિ, નિશ્ચલા બુદ્ધિ તથા સ્થિર થવાની વાત છે. અર્જુનમાં કર્તવ્ય-અકર્તવ્યની દ્વિધાથી પ્રેરાયેલી જ્ઞાન-પિપાસા છે, તેથી એનું યથાર્થ સ્પષ્ટીકરણ સાંભળીને એ જ્ઞાનને દૃષ્ટયંગમ કરવાની સાચી ઈચ્છાથી એ તરત પૂછે છે, “હે કેશવ, તમે “સમાધાવચલા બુદ્ધિ” તથા “નિશ્ચલા” બુદ્ધિને સ્થિર કરવાની જે વાત કરી તેવી બુદ્ધિવાળો પુરુષ અવશ્ય સ્થિતપ્રફાના કહેવાય છે, અર્થાત્ જેની પ્રશ્ના સ્થિત છે, સ્થિર થઈને પછી ચલિત નથી થતી, પરંતુ સ્થિર જ રહે છે, તો એવા પુરુષને કેવી રીતે ઓળખવો ? એની વ્યાખ્યા શું છે-લક્ષણો શું છે-તેમ જ એ કેવી રીતે બોલે છે ? કેવી રીતે ચાલે છે ? તાત્પર્ય એ કે એનો દૈનિક વ્યવહાર કેવો હોય છે ? શું એ સામાન્ય માનવીની જેમ વર્તી શકે છે ? જો એમ હોય તો એને ક્યાં લક્ષણો દ્વારા ઓળખવો ?”

સ્થિતપ્રફાના એટલે કે જીવન્યુક્ત. જે ભ્રાન્ધણ છે, પરંતુ દેહ પણ હજુ જેનો વિદ્યમાનું છે, એનો લોકવ્યવહાર કેવો હોય, એની દૈનિક કિયાઓ, સહજ લૌકિક કર્યો કેવી રીતે થાપ આ બધી જ્ઞાસા કોઈને પણ થવી સ્વાભાવિક છે.

શ્રી ભગવાન સમજાવે છે—“જ્યારે પુરુષ મનોગત બધી કામનાઓ ત્યજી દે છે અને આત્મા દ્વારા આત્મામાં જુદુષ રહે છે તે સ્થિતપ્રકા કહેવાય છે.”

મન ચંચળ છે તે વાત શ્રીકૃષ્ણે સ્વીકારેલી છે. મન એક ક્ષણ માટે પણ કામના વગર રહેતું નથી. સંકલ્પ વિકલ્પ કે જે મનનો સ્વભાવ છે, તે પણ કામના જ છે. ખરી રીતે સ્થિતપ્રકા થયા પછી ચિંતન-અચિંતનનો જ પ્રાણ નથી રહેતો, પરંતુ આત્માથી આત્મામાં રમણ કરનાર આત્મારામ સ્થિતપ્રકા કહેવાય છે.

“દુઃખોમાં જેનું મન વિચલિત કે ઉદ્ઘિરન નથી થતું, સુખોમાં જે નિઃસ્પૃહ રહે છે, જેનામાંથી રાગ, ભય થાં, કોષ જતાં રહ્યાં છે તે મુનિ છે, અને એવો ‘મુનિ’ સ્થિતપ્રકા કહેવાય છે. રાગ જવાથી કામ-મોહ-અસૂયા-મદ-લોહ વિગેરે જેનો અહીં જુદો ઉલ્લેખ નથી કર્યો તે સર્વે જતાં રહે છે. રાગ નથી અર્થાત્ મમત્વ નથી અર્થાત્ અહેકાર નથી. મારું-પરાયં કોઈ નથી, અને એટલે જ સ્નેહ-અસ્નેહનો પ્રશ્ન નથી. શુભ કે અશુભમાં એને બેદ નથી, એ શુભશ્રી પ્રસન્ન નથી થતો કે અશુભથી દેખયુક્ત નથી થતો, કારણ કે એની પ્રકા પ્રતિષ્ઠિત થયેલી છે.

કાચબો જ્યારે ભય પામે ત્યારે ઈચ્છાનુસાર એનાં અંગો સમેટીને સ્થિર થઈ જાય છે. અહીંયા સાહિત્યના લાક્ષણિકતાની કેવી પરિસીમા છે ! જ્યારે મનુષ્યની સામે ઈન્દ્રિયોના વિષયો આવે છે ત્યારે ઈન્દ્રિયો કાબુમાં નથી રહેતી, તરત ત્વરાથી ઢોડવા મંતે છે, પરંતુ અહીંયા કાચબાની જેમ એણે ઈન્દ્રિયોને સમેટી લીધી છે અને તેથી એની પ્રકા સ્થિર છે.

નિરાહારી મનુષ્યને આહાર પ્રત્યે નિવૃત્તિ થાય છે, છતાં એમાંથી એનો રસ નિવૃત્ત નથી થતો, તે જ પ્રમાણે ઈન્દ્રિયોનો સંયમ કરનારની ક્રિયા ભલે એના રમણમાં નથી હોતી, પરંતુ વૃત્તિઓ તો રહે જ છે. બળજબરીથી રેખ રાકનારની ઈન્દ્રિયો બળવો કરીને લાવારસની જેમ ફાટી નીકળે છે, પરંતુ પરમાત્માના સાક્ષાત્કારથી એનો રસ પણ સંપૂર્ણતા: નાબૂદ થઈ જાય છે.

હે કુંતીપુત્ર ! ઈન્દ્રિયોનો સ્વભાવ જ મંથન કરવાનો છે, મનને મથી નાખનારોં છે. સ્થિર બુદ્ધિવાળાના માણસુધી એને પણ ઈન્દ્રિયો એને પરાણે હરી જવાનું કાર્ય કરે છે, તેથી મારા પ્રત્યે પરાયણ રહેનારની ઈન્દ્રિયો સંયમિત થયુકી હોય છે. જેની ઈન્દ્રિયો વશમાં હોય તેની જ પ્રકા સ્થિર થાય છે.”

સ્થિતપ્રકા થતાં પહેલાં પુરુષ શેમાંથી પસાર થાય તે વર્ણન છે.

સામાન્ય માનવી વિષયોને ભોગવે છે ઈન્દ્રિયો દ્વારા, પરંતુ વિષયો સામે ન હોય તો મનથી ચિંતા છે, જે એને ભોગવવાને અશક્ય એવા વિષયોમાં પણ આસક્તિ ઉપાયે છે. આસક્તિ થવાથી એ વિષયને પ્રાપ્ત કરવાની અને ભોગવવાની કામના જાગે છે, કામના અતૃપ્ત રહેવાથી અને અભાવનો અનુભવ કરવાથી એનો કોષ જાગે છે. કોષમાં ભાન ભૂલીને એ કોષ દ્વારા સમ્મોહિત થઈ જાય છે. આમ બેકાબૂ બનેલાનો કોષ સમ્મોહન જગાએ છે એમાંથી સ્મૃતિ બ્રહ્મિત થઈ જાય છે, એને યોગ્ય-અયોગ્ય પણ સૂઝાતું નથી અને આમ એની બુદ્ધિનો નાશ થાય છે એનો પોતાનો નાશ થાય છે.

મેધા, પ્રકા, સ્મૃતિ, પ્રમા આ બધા બુદ્ધિના પ્રકારો છે. બુદ્ધિ એની સમગ્રતામાં મન તથા ઈન્દ્રિયોને સારથી માફક ચલાવે છે, પણ જે રથનો સારથિ નથી એ રથના માલિકનું અસ્તીત્વ જ ક્રયા ?

પરંતુ જે રાગ-દેખથી રહિત છે, જેનું અંતઃકરણ વશમાં છે, એવો પુરુષ જો વિષયોને ભોગવે તો પણ પ્રસન્નતાને પામે છે, કારણ એની ઈન્દ્રિયો એના વશમાં છે.

મન-બુદ્ધિ-અહંકાર-ચિત્ત, આ ચારથી અંતઃકરણ બને છે. એની સ્વચ્છતા એટલે પ્રસન્નતા, “પ્રસાદ”. અંતઃકરણની સ્વચ્છતાથી ઉપજેલા આનંદથી એના સર્વ દુઃખોનો અંત થઈ જાય છે, એની બુદ્ધિ શીଘ્રતાથી સ્થિર થઈ જાય છે.

પરંતુ જે પુરુષ “અયુક્ત” છે, અર્થાત્ યોગ સાધવાથી “યુક્ત” થયો નથી, પરમાત્મા સાથે જોડાયેલો નથી, તેનામાં બુદ્ધિ નથી. બોધ કરાવે, જ્ઞાન કરાવે તે બુદ્ધિ-શ્રેષ્ઠ બુદ્ધિ જે પરમાત્મા સાથે યુક્ત થવામાં સહાયક છે, એવા બુદ્ધિથી રહિતના અંતઃકરણમાં ભાવના પણ નથી હોતી. અહીં બધા જ ગુણો “પરમ તત્ત્વ પ્રત્યે લઈ જનારા” એવો અર્થ ઘટે છે. તેથી જે ભાવના પરમેશ્વર પ્રત્યે ભાવ ન જગાડે તે ભાવના “અયુક્ત” “બુદ્ધિહીન” માં નથી હોતી. આવા ભાવનારહિતને કોઈ પણ પ્રકારે શાંતિ નથી મળતી, અને અશાંતને વળી સુખ કર્યાં ?

સ્થિતપ્રફણ ખાય છે, પીએ છે, જુએ છે, બોલે છે, સ્પર્શ છે, ચાલે છે ઈત્યાદિ ઈન્દ્રિયોનાં સંઘળાં કાર્યો કરે છે, છતાં એનું મન કાર્યોમાં નથી. એની આસક્તિન નથી “મા” કહે છે જેવી રીતે પંખાની ચાપ બંધ કર્યા પછી પણ પંખો થોડીવાર કર્યા કરે છે, તે પ્રમાણે મન ન હોવા છતાં એ કાર્યો સહજ રીતે થતાં રહે છે. આથી વિરુદ્ધ, જે સ્થિતપ્રફણ નથી તેનું મન ઈન્દ્રિયોમાં ફરતું રહે છે, ભોગોમાં પરોવાયેલું રહે છે, તેથી જે પ્રકારે પ્રબળ વાયુ જળમાં નૌકાને ખેંચી જાય છે, તે પ્રમાણે એની ઈન્દ્રિયો એને ખેંચી જાય છે, એની બુદ્ધિનું હરણ કરી લે છે.

એટલા માટે જ હે અર્જુન ! સર્વ ઈન્દ્રિયોના સર્વ અર્થોમાંથી સર્વ રીતે જેની ઈન્દ્રિયો કાબૂમાં આવી ગઈ છે અની પ્રજ્ઞા પ્રતિક્રિત થયેલી છે.

શ્રી ભગવાન અર્જુનને “મહાબાહો” તરીકે સંબોધે છે, જેમાં અસંભવને પણ સંભવ કરી શકવાની એની માનસિક શક્તિનું તથા એના દૈહિક બળનું સ્મરણ કરાવીને ઈન્દ્રિયનિગ્રહ માટે એને પ્રેરિત કર્યા છે.

જે રાત્રિમાં સર્વ ભૂતો સૂઈ જાય છે, જે અંધકારમાં જીવાત્માનો સામયિક લય થઈ જાય છે, તે જ રાત્રિ સંયમી પુરુષને જાગવા માટેની છે, અને જ્યારે અજ્ઞાની જીવો જીવે છે ત્યારે એ જાગતો મુનિ એને રાત્રિ માને છે. સ્થિતપ્રફણ તે જ મુનિ છે, મનન કરે તે મુનિ, અને તે જ “જોતો”-દાયુક્ત- છે. સંસારની માયામાં, અજ્ઞાનમાં રમણ કરતો સામાન્ય માનવી તે “દાયતો” નથી, પણ દાયિહીન છે, એની આંખો બંધ છે, રાત્રિના અંધકારમાં ઊંઘતા માણસની જેમ.

આ શ્લોક, ઘણા લંબાણથી અર્થ સમજી તથા સમજીવી શકાય એટલો ગૂઢાર્થ્યુક્ત અને મહત્વપૂર્ણ છે. અજ્ઞાની માટે જે સુખ છે, તે જ જ્ઞાની માટે દુઃખ છે. અજ્ઞાનીનું સુખ સંસારિક, ભૌતિક અને ક્ષણબંગુર છે. એ સીમિત સુખની પેદે પાર કરી જોઈ શકતો નથી, એની પાસે એ દાયિ નથી કે જે ઈન્દ્રિયોથી પર એવા પરમ સુખને જોઈ શકે. આ અર્થ ઉપરાંત સૌથી સરળ અર્થ એ છે કે જ્યારે સંસાર નિદ્રાધીન હોય ત્યારે યોગી ધ્યાનસ્થ હોય છે, જ્યારે સંસાર એની ક્રિયાઓમાં પરોવાયેલો હોય ત્યારે બાધ સંસારને તેમ જ ઈન્દ્રિયોના વ્યાપારને ન જોતો મુનિ આત્મામાં રમણ કરી રહેલો હોય છે.

આ સ્થિતપ્રફણની અંદર સર્વ કામનાઓ, સર્વ ભોગો કોઈ પણ પ્રકારનો વિકાર ઉત્પન્ન કર્યા વગર સમાઈ જાય

છે. ઈન્ડ્રિયો એના મનને કે તનને ચલિત તો કરી જ નથી શકતી, પણ જે રીતે જળથી ભરપૂર સમુદ્રમાં અને નદીઓનાં પાણી પ્રવેશી જાય છે અને તેમ છતાં સમુદ્ર છલકતો નથી, એ જળને સમેટી દે છે, પોતાનામાં સમાવેશ છે, તે જ રીતે કામનાઓ એનામાં પ્રવેશી જાય છે. તેથી એ જ શાંતિ પામે છે, પરંતુ કામનાઓની ઈચ્છા રાખનાં નહીં.

હવેના શ્લોકમાં કમશા: ઉત્તરોત્તર ગુણોની વૃદ્ધિ જણાવીને પૂર્વોક્તત તત્ત્વ ફરીથી કહેવાય છે કે જે પુરુષ સથિત કામનાઓ ત્યજી દે છે, જે સ્પૃહારહિત વિચરે છે, જે મમતારહિત છે, જે અહંકારહિત છે તે શાંતિ પ્રત્યે જાય છે. માટે હવે વિષયો પ્રત્યે ગમન કરવાનો પ્રશ્ન જ નથી ઊભો થતો.

આ જ “ભ્રાસી” સ્થિતિ છે. એમાં સ્થિર થયા પછી એ કદી મોહ પામતો નથી. હે અર્જુન, શરીરના અંતકું પણ, આ સ્થિતિમાં હોવાથી, એ બ્રહ્મનિર્વાણને પામે છે, બ્રહ્માનંદને પામે છે.

* * *

“સાધક પોતાની દુર્બળતાને કારણો રાગ-દ્રેષ્ણના વશમાં વારંવાર આવી જાય છે, પરંતુ એનું લક્ષ્ય આને સમાપ્ત કરવાનું છે. એણો ધર-પરિવાર-સંપત્તિ-સુધ્યશની આસક્તિ છોડવાની છે. પોતાના દેખી તથા શત્રુના પ્રયત્નને પોતાનો મારબ્ધ-ભોગ સમજીને સહૃદ્માં ભગવદ્-બૃદ્ધિ કરવાની છે.”

- પરિવ્રાજક.

મા આનંદમયી કન્યાપીઠ (વારાણસી)

આ સંસ્થાની પરિકલ્પના પાછળ ૧૯૭૮માં ઘટેલી શ્રી શ્રીમાની દવ્ય જીવનલીલાની એક નાની સરખી ઘટના છે. એક વાર માં ઉત્તરાખંડના મસૂરી પહાડ પર બ્રમણ કરી રહ્યા હતાં. એમની સાથે હતાં શ્રદ્ધેય ભાઈજી (સ્વ. જ્યોતિષચંદ્ર રાય.) ત્યાં એક વિદ્યાલયનાં આંગણામાં માઝે કેટલાંક બાળકોને રમતાં જોયાં. થોડીક જ વારમાં વિદ્યાલયનો ઘંટ વાગ્યો ને બાળકો દોડીને પોતપોતાના વર્ગમાં જતા રહ્યા ક્ષણવારમાં મેદાન ખાલી થઈ ગયું. માઝે ભાઈજીને કહ્યું, “તમે લોકો આવું ન કરી શકો ?” માનું આ સંક્ષિપ્ત સૂત્રરૂપી વાક્ય તત્ત્વશી જ ભાઈજીના માનસ-પતલ પર અંકિત થઈને ક્રિયાશીલ થઈ ગયું.

એ ઘ્યાલ હતો આવી એક સંસ્થાનો. જ્યાં નિર્દિષ્ટ સમયે ઘંટની ધ્વનિ સાથેસાથ બધાં જ સામૂહિક રૂપે પોતપોતાનાં નિત્ય પાળવા યોગ્ય કર્મો-જેવાં કે ધ્યાન, જ્યુ, પૂજા, પાઠ, કીર્તન, અધ્યયન-અધ્યાપન, બોજન, વિશ્રામ ઇત્યાદિમાં રત થઈ જાય.

પૂ. ભાઈજીના જીવતાં જો કે આ સંકલ્પ સાકાર ન થઈ શક્યો, છતાં માની અહેતુકી કૃપાથી આદરણીય ગુરુપ્રિયા દેવીના અથક પ્રયાસથી મા આનંદમયી કન્યાપીઠ, અને બાધાટ-નરેશ દુર્ગાસિંહજીના ઉત્સાહથી મા આનંદમયી વિદ્યાપીઠની પ્રતિજ્ઞા થઈ.

સન્ ૧૯૮૮માં હરિદ્વારમાં માત્ર બે કન્યાઓને લઈને આ પ્રતિજ્ઞાનની સ્થાપના થઈ હતી. કાળાંતરે સન્ ૧૯૮૫માં વારાણસી આશ્રમનું નિર્માણ થયા પણી એ જ આશ્રમ-ભૂમિમાં ગંગા તટે કન્યાપીઠ માટે પૃથક્ક ભવન બન્યું, અને ત્યારથી જ આ સંસ્થા નિશ્ચિત રૂપે વારાણસીમાં પ્રતિજ્ઞિત થઈ.

આ સંસ્થાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય છે આદર્શ ચરિત્ર-ગઠન. માની વાડી છે, “બહાર વાંચવા લખવા માટે અનેક સ્કૂલ કોલેજો છે. યાદ રાખજો આનો ઉદ્દેશ્ય છે ચરિત્ર-ગઠન.”

“સમ્પૂર્ણાનંદ સંસ્કૃત વિશ્વવિદ્યાલય” દ્વારા માન્યતા ગેળવેલ આ સંસ્થામાં કુલ ૪૦ બ્રહ્મચારિણી કન્યાઓ છે. અહીં સંસ્કૃત વિશ્વ વિદ્યાલયની આચાર્ય કક્ષા સુધીના અધ્યયન-અધ્યાપનની વ્યવસ્થા છે. સાથેસાથ સંગીત તેમજ સીવણની પરીક્ષાઓમાં પણ અહીંની કન્યાઓ ભાગ લે છે. સન્ ૧૯૮૮માં સંસ્થાની અર્ધશતાબ્દી વખતે સુવર્ણ જ્યંતિ ઉત્સવ ઉજવાયો હતો.

બધું જ હોવા છતાં પણ અહીંના શિક્ષણનો મૂળ ઉદ્દેશ્ય છે માનાં શ્રીચરણોની છત્ર-છાયામાં રહીને ભારતીય સંસ્કૃતિના ઉચ્ચ આદર્શોના શિક્ષણમાં પોતાની જાતને ઢાળવી.

સન્ ૧૯૮૮ની રહમી માર્યે સંસ્થાનું પરિદર્શન કરવા માટે આવેલા ઉત્તર પ્રદેશના રાજ્યપાલ શ્રી સત્યનારાયણ રેડ્ડીએ કહ્યું હતું, “આ સંસ્થા આપણા દેશનું ગૌરવ છે. આપણો અહીંની શિક્ષણપાત્ર કન્યાઓ પાસેથી આશા રાખીએ છીએ તેઓ ભારતીય સંસ્કૃતિની આલોક-શિખાથી આપણા ભાવિ સમાજને આલોકિત કરશે. ભવિષ્યના ભારત માટે માની આ સંસ્થા આદર્શ સ્તરનું છે.”

મા આનંદમયી વિદ્યાપીઠ (કનખલ)

પૂ. ભાઈજીના સંકલ્પાનુસાર બાધાટ-નરેશ શ્રી દુર્ગાસિંહજી તથા ભક્ત શ્રી શચિકાંત ઘોધના (ઉદ્યોગથી માટે) ૧૯૪૧માં શ્રી શ્રીમાના શુભ જન્મોત્સવ અવસરે દેહરાદૂનસ્થિત કિશનપુર આશ્રમમાં આ પ્રતિજ્ઞાનનું (ઉદ્ઘાટન થયું હતું, જેનો ઉદ્દેશ્ય હતો આશ્રમમાં રહીને બ્રહ્માર્થના નિયમોનું પાલન કરીને અધ્યાત્મની સાથોસાથ જગતની શિક્ષણાનું પણ ભણતર મેળવવું.

સન્ ૧૯૪૫થી લાંબો સમય સુધી આ પ્રતિજ્ઞાન પૂ. ભાઈજીના સમાધિક્ષેત્ર પાતાલદેવી (અલ્બોડા)માં આગળ જતાં થોડા વખત માટે વૃદ્ધાવનમાંથી પસાર થઈને આ સંસ્થા હવે ફરીથી સ્થાયી રૂપે કનખલ આશ્રમ પ્રતિષ્ઠિત છે.

*

માતા આનંદમયી ચિકિત્સાલય (વારાણસી)

શ્રી શ્રીમાની વિરાટ છતછાપામાં આભાલ-વૃદ્ધ-વનિતા, શોકાર્ત, દુઃખી, સુખી બધાંને નિર્મળ શાંતિ માતૃકૃપા પ્રાપ્ત થાય એ જ ઉદ્દેશ્યથી સન્ ૧૯૫૦માં વારાણસીના પ્રસિદ્ધ ચિકિત્સક ડૉ. ગોપાલ દાસગુપ્ત આગ્રહથી “મા આનંદમયી કરુણા” તથા “શિશુ કલ્યાણ કેન્દ્ર”નું ઉદ્ઘાટન થયું, જેનો ઉદ્દેશ્ય છે ગરીબોને માટે ઔષ્ણદાન તેમજ બાળકોને દૂધદાન.

આગળ ઉપર આ જ આધાર પર શ્રી ગુરુપ્રિયા દીહીના ઉત્સાહ તથા પ્રેરણાથી “મા આનંદમયી ચિકિત્સાલય” કલ્યાણ સાકાર થઈ શકી. સન્ ૧૯૬૪માં એનો શિલાન્યાસ થયો. મકર સંકાંતિના પુષ્ય પર્વ, તથા ૧૯૬૮માં ઉસેભરે એ વખતના મુખ્યપ્રધાન શ્રીમતી હંદ્રા ગાંધીના હસ્તે ઈસ્પિતાલનો ઉદ્ઘાટન સમારંભ સંપન્ન થયો માટે પ્રવિત્ર ઉપસ્થિતિમાં.

સન્ ૧૯૮૮ની ૨૬ ડિસેમ્બરે અહીંયાં રજત-જ્યંતિના કાર્યક્રમનું આયોજન થયું. આ શુભ પ્રસંગે વારાણસી સુપ્રસિદ્ધ ચિકિત્સકોનો સહયોગ ઉલ્લેખનીય હતો. માત્ર સહયોગ જ નહીં, એમના તથા વારાણસીના ગણમાના નાગરિકોના પ્રયત્નોથી આ ઈસ્પિતાલમાં ઘણા નવા વિભાગો પણ ખોલાયા છે. આજે આ ઈસ્પિતાલમાં વારાણસી પ્રમુખ ચિકિત્સકો સેવા આપવા આવે છે.

ઇસ્પિતાલના શુભારંભ વખતે શ્રી શ્રીમાની અમૃતવાણી હતી, “કાશી વિશ્વનાથ મુક્તિક્ષેત્ર રોગરૂપી જનો સેવા.” આજે આ જ મહાવાણીને પથ્ય માનીને અહીંયાંના ચિકિત્સકો સેવામાં પ્રતી રહે છે.

*

મા આનંદમયી ભાગવત ભવન (બેગાલોર)

સન્ ૧૯૮૨માં દક્ષિણ ભારતમાં નવેભરના અંતિમ સપ્તાહમાં શ્રી શ્રીમાનું આગમન થયું, અને અહીંના નાગરિકો તરફથી માનું વિશેષ અભિનંદન કરવામાં આવ્યું. સભામાં માને કંઈક કહેવાનો અનુરોધ કરતો માટે “હરિ કથા (એ) જ કથા” એટલી મધ્યર રીતે કહ્યું કે જેને સાંભળીને હિંદી ભાષા ન સમજનાર જનતા પણ મંત્રી

(વર્ષ - ૨, અંક - ૨, ૧૯૬૮)

મા આનંદમયી કન્યાપીઠ

33

થઈ ગઈ હતી.

સન્ન ૧૯૭૮માં કણ્ણાટકના ભૂતપૂર્વ રાજ્યપાલ શ્રી ગોવિંદ નારાયણજીના પ્રયાસ તથા ત્રાવણકોરના એલયા રાજ શ્રી માર્ટિન વર્માના ઉત્સાહને લીધે માનો ૮૪મો જન્મોત્સવ વિશેષ રૂપે ઉજવાયો. એમના જ આગ્રહથી એ જ વખતે અહીં માને માટે એક નિશ્ચિત સ્થાન બનાવવાની પરિકલ્પના પણ થઈ હતી.

કાળાંતરે બેગલોરના એક પ્રાંત જયનગરમાં “મા આનંદમયી ટ્રસ્ટ”ના ઉદ્યોગથી એક વિશાળ સત્સંગભવનનું નિર્માણ થયું. ભગવદ્ કથા પ્રસંગ માટે નિર્મિત થવાને કારણે એનું નામ ભાગવત-ભવન રાખવામાં આવ્યું.

સન્ન ૧૯૮૨માં જ દ્વારિકાપીઠના જગદ્ગુરુ શંકરાચાર્યજી દ્વારા એનું ઉદ્ઘાટન થયું. શ્રુતેરીના જગદ્ગુરુ શંકરાચાર્યજીએ એની પ્રધાન પૃષ્ઠ પોષકતા સ્વીકારી.

આ ભવનમાં નિયમિત રૂપે સત્સંગ, પાઠ વગેરે અનુષ્ઠાનો થતાં રહે છે, સાથોસાથ સાંસ્કૃતિક કાર્યક્રમો જેમાં વિશેષરૂપે દક્ષિણા વિશિષ્ટ મહાત્માઓ તથા વિદ્વાનો યોગદાન આપે છે. અહીં બાળક-બાળકીઓ માટે શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતાના વર્ગોની પણ વ્યવસ્થા છે.

આ સંરથા ભગવત્ આલોચનાનું આયોજન કરીને એક મહાન કર્ય કરી રહી છે. માની વાણીનો મૂલમંત્ર આ જ છે,

“હરિ કથા (એ) જ કથા
બીજું બધું વૃથા વ્યથા.”

* * *

॥ ॐ તત્ સત् ॥

॥ જય મા ॥

કઠોપનિષદ્ધ

- ઉત્તરા ચિનુભા

(શાંકરભાષ્ય-આધારિત) (ગતાંકથી ચાહે)

આત્મજાની સર્વજ્ઞતા

જેનું જ્ઞાન થયા પછી બીજી કોઈ વસ્તુની ઈચ્છા બ્રહ્મજ્ઞો નથી કરતાં, એ બ્રહ્મનો બોધ કેવી રીતે થાય છે?

યૈન રૂપં રસં ગન્ધ શબ્દાસ્પશાંશ્ચ મૈથુનાન्।

એતેનૈવ વિજાનાતિ કિમત્ર પરિશાસ્ત્રતે । એટદ્વા તત् ॥૩ ॥

આજે આત્મા દ્વારા મનુષ્ય રૂપ, રસ, ગંધ, શબ્દ, સ્પર્શ અને મૈથુનજન્ય સુખોને નિશ્ચયપૂર્વક જાણે છે (આત્માથી અવિજ્ઞેય) આ લોકોમાં બીજું શું રહી જાય છે? (તેનિષ્કૃતાએ પૂછેલું) એ તત્ત્વ ચોક્કસ આ જ છે. (૩)

એ આત્મા દ્વારા જ આ શરીર-દેહાદિસંઘાત-ઈન્દ્રિયોના વિષયોને જાણે છે અને ભોગવે છે. એવો કોઈ પદ્ધતિ આ લોકોમાં નથી જેનું આત્મા દ્વારા જ્ઞાન ન થઈ શકે. એ આત્માથી અવિજ્ઞેય કોઈ વસ્તુ નથી. એ આત્મા સર્વજ્ઞતા અને એ જ આ છે, જેને વિષે નિષ્કૃતા! તેને પ્રશ્ન કર્યો છે, જેનાથી શ્રેષ્ઠ બીજું કાંઈ નથી.

આત્મજાની નિઃશોકતા

સ્વજ્ઞાનં જાગરિતાનં ચોભૌ યેનાનુપશ્યતિ ।

મહાન્ત વિભુમાત્માન મત્વા ધીરો ન શોચતિ ॥૪ ॥

જેના દ્વારા મનુષ્ય સ્વખનમાં પ્રતીત થનારા તથા જગ્યાતમાં દેખાતા-બંને પ્રકારના પદાર્થોને જુઓ છે એ મહાન્ત અને વિભુ આત્માને જાણીને બુદ્ધિમાન્ય પુરુષ શોક નથી કરતો. (૪).

એ મહાન અને વિભુ આત્માને જાણીને અર્થાત્ 'એ પરમાત્મા હું જ છું' એમ આત્મભાવથી સાક્ષાત્ અનુભૂતિ કરીને-એમ સમજવું.

આત્મજાની નિર્બચયતા

ય ઇમં મધ્વદં વેદ આત્માનં જીવમન્તિકાત् ।

ईશાનં ભૂતભવ્યસ્ય ન તતો વિજુગુપ્તતે । એટદ્વા તત् ॥૫ ॥

જે પુરુષ આ કર્મફળ ભોક્તા અને પ્રાણાદિને ધારણ કરનાર આત્માને એની નિકટ રહીને ભૂત, ભવિષ્ય (જીવન)ના શાસકરૂપે જાણે છે, તે આવું વિજ્ઞાન થઈ ગયા પછી એ (આત્મા)ની રક્ષા કરવાની ઈચ્છા નથી કરે ચોક્કસ આ જ એ (આત્મતત્ત્વ) છે. (૫)

'મધ્વદ' એટલે કર્મફળ ભોક્તા જીવ. આત્મા સર્વજ્ઞ છે એ જ્ઞાન થઈ ગયા પછી જીવરૂપી આત્માનું ગોપની કરવા નથી ઈચ્છતો, કારણ કે એ બ્રહ્મજ્ઞાને અભયની પ્રાપ્તિ થઈ ગઈ છે. જ્યાં સુધી એ ભયની વચ્ચે રહીને આત્મા અનિત્ય સમજે છે ત્યાં સુધી જ એની રક્ષા કરવા ઈચ્છે છે. જ્યારે આત્માને નિત્ય અને અદ્વૈત જાણી લે છે, ત્યારે કોઈ

(વર्ष - ૨, અંક - ૨, ૧૯૬૮)

કઠોપણિષદ्

૩૪

અને કોને ગોપનીય કે સુરક્ષિત રાખે? દેત તો છે જ નહીં. આ જ આત્મતાત્વ છે, ચોક્કસ જ.

બ્રહ્મજનું સર્વાત્મમદર્શન

જે પ્રત્યગાત્માનો અહીં ઈશ્વરભાવથી નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે એ સર્વનો અંતરાત્મા છે.

ય: પૂર્વ તપસો જાતમદ્ભ્ય: પૂર્વમજાયત |

ગુહાં પ્રવિશય તિષ્ઠન્તં યો ભૂતેભિર્વિપશ્યત || એતદ્વાત્ તત્ || ૬ ||

જે મુમુક્ષુ પહેલાં તપમાંથી ઉત્પન્ન થયેલ (હિરણ્યગર્ભ)ને કે જે જળ આદિ ભૂતો કરતાં પહેલાં ઉત્પન્ન થયેલ છે, ભૂતો સહિત બુદ્ધિરૂપી ગુહામાં સ્થિત થયેલ જુએ છે, તે જ બ્રહ્મને જુએ છે. ચોક્કસ આ જ એ બ્રહ્મ છે. (૬)

જે હિરણ્યગર્ભ જળ કરતાં પહેલાં અર્થાત્ જળસહિત પાંચે મહાભૂતો-આકાશ, વાયુ, અગ્નિ, જળ, પૃથ્વી-પહેલાં ઉત્પન્ન થયું છે એ દેવાદિ શરીરોને પણ ઉત્પન્ન કરીને સંપૂર્ણ પ્રાણીઓની ફદ્યગુહામાં પ્રવિષ્ટ થઈને બ્રહ્મને જુએ છે, આમ જેણે જોયું છે, જેણે આમ અનુભવ્યું છે તે જ પ્રકૃત બ્રહ્મને જુએ છે, જાણો છે.

યા પ્રાણેન સંભવત્યદિત્દેવતામયી |

ગુહાં પ્રવિશય તિષ્ઠન્તો યા ભૂતેભિર્વિજાયત | એતદ્વાત્ તત્ || ૭ ||

જે દેવતામયી અદિતિ પ્રાણરૂપે પ્રગટ થાય છે તથા જે બુદ્ધિરૂપી ગુહામાં પ્રવિષ્ટ થઈને રહેનારી છે અને ભૂતોની સાથે જ (ઉત્પન્ન થાય છે) (અને જુઓ). ચોક્કસ આ જ એ તત્ત્વ છે. (૭)

અદિતિ દેવોની માતા છે. તેથી સર્વદેવસ્વરૂપ અદિતિ તે પ્રાણ અર્થાત્ હિરણ્યગર્ભરૂપે પરબ્રહ્મમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. અદિતિ શષ્ટાનો અર્થ છે-શષ્ટાદિ વિષયોનું જે અદન કરે છે-ભક્તશા કરે છે તે

અરધિસ્થા અગ્નિમાં બ્રહ્મદિષ્ટિ

અરણ્યોર્નિહિતો જાતવેદા ગર્ભ ઇવ સુભૂતો ગર્ભિણીભિ: |

દિવે દિવ ઈંડયો જાગૃવદ્ધર્હવિષ્મદ્ધિર્મનુષ્ટેભિરગિઃ || એતદ્વાત્ તત્ || ૮ ||

ગર્ભિણી સ્ત્રીઓ દ્વારા સરખી રીતે પોષિત થયેલા ગર્ભની જેમ જે જાતવેદા (અગ્નિ) બંને અરણ્યીઓની વચ્ચે સ્થિત છે તથા જે પ્રમાદશૂન્ય અને હોમસામગ્રીયુક્ત પુરુષો દ્વારા નિત્યપ્રતિ સ્તુતિ કરવાને યોગ્ય છે, ચોક્કસ, આ જ એ બ્રહ્મ છે. (૮)

જે અધિયજનરૂપે ઉપર ને નીચેની અરણ્યીઓમાં રહીને હીમ કરાયેલા સંપૂર્ણ પદાર્થોનો ભોક્તા અધ્યાત્મરૂપી અગ્નિ (જાતવેદા) છે, તે જેમ ગર્ભિણી શુદ્ધ અન્ન-પાનાદિ દ્વારા પોતાના ગર્ભની ખૂબ જાળવીને રક્ષા કરે છે, તે જ રીતે રક્ષાયેલો છે. કેવી રીતે ? જે રીતે ધજી કરનારાઓ તથા યોગીઓ જેણે ધારણ કરે છે સાવચેતીથી, તેમ જ ધૃત આદિ હોમની સામગ્રીઓથી યુક્ત, કર્મપરાયણ ને જાગ્રત્યાશીલ-અર્થાત્ પ્રમાદ વગર ધજી કરનારા યાજકો અને ધ્યાન-ભાવનાયુક્ત યોગીઓ એને ધારણ કરે છે. યાજકો ધજીમાં અને યોગીઓ ફદ્યાકાશમાં એની સ્તુતિ કરે છે. આમ એ અગ્નિ રક્ષણીય અને સ્તુત્ય છે. તે જ આ બ્રહ્મ છે.

પ્રાણમાં ભ્રષ્ટાચિ

યતશ્વોદેતિ સૂર્યોऽસ્તં યત્ર ચ ગચ્છતિ ।

તં દેવાઃ સર્વે અર્પિતાસ્તદુ નાત્યેતિ કશ્ચન ॥ એતદ્વા તત् ॥ ૯ ॥

જ્યાંથી સૂર્ય ઉદિત થાય છે અને જ્યાં એ અસ્ત થઈ જાય છે એ પ્રાણાત્મામાં (અન્નાદિ અને વાગાદિ) સંપૂર્ણ દેવતાઓ અર્પિત છે. એનું કોઈ પણ ઉલ્લંઘન કરી શકતું નથી. ચોક્કસ, આ જ એ બ્રહ્મ છે. (૮)

જેવી રીતે રથની નાભિમાં સમસ્ત આરાઓ અર્પિત છે તેવી રીતે આદિ અધિદૈવ અને વાગાદિ અધ્યાત્મસાં દેવતાઓ અર્પિત છે.

જે બ્રહ્માથી માંગીને સ્થાવરપર્યત સંપૂર્ણ ભૂતોર્માં વર્તમાન છે, અને ભિન્ન ભિન્ન ઉપાધિઓને લીધે અખ્રષ્ટભાસે છે તે સંસારી જીવ વિષે કઈને શંકા જાગે કે એ પરબ્રહ્માથી જુદ્દો છે, તો તેના નિવારણાર્થ્ય યમરાજ કહે છે:

યદેવેહ તદમુત્ર યદમુત્ર તદન્વિહ ।

મૃત્યો: સ મૃત્યુમાપોતિ ય ઇહ નાનેવપશ્યતિ ॥ ૧૦ ॥

જે તત્ત્વ આમાં (દેહન્દ્રિયસંધાત્માં) ભાસે છે તે જ અન્યત્ર (દેહાદિથી પર) પણ છે, અને જે અન્યત્ર છે તે આમાં છે. જે મનુષ્ય આ તત્ત્વમાં નાનાત્વ (ભિન્નત્વ) જુબે છે તે મૃત્યુ વડે મૃત્યુને (અર્થાત્ જન્મ-મરણને) પામેણ (૧૦)

જે આત્મતત્ત્વ અવિવેકીઓને સંસારધર્મયુક્ત ભાસે છે તે જ બ્રહ્મ નિત્ય વિજ્ઞાનધનસ્વરૂપ અને સંસારધર્મોથી રહિત છે તેમ છતાં જે મૂઢ બેદદિષ્ટરૂપી અવિદ્યાથી મોહિત થઈને પરમાત્માને ભિન્ન જુબે છે વારંવાર જન્મ-મરણને પાખ્યા કરે છે. તેથી આવી બેદદિષ્ટ ન કરવી જોઈએ, પરંતુ “હું નિર્બાધરૂપે આકાશની પરિપૂર્ણ અને વિજ્ઞાનેકરસરૂપ બ્રહ્મ જ છું” એમ જોવું જોઈએ.

મનસैવેદમાપત્વં નેહ નાનાસ્તિ કિંચન ।

મૃત્યો: સ મૃત્યું ગચ્છતિ ય ઇહ નાનેવ પશ્યતિ ॥ ૧૧ ॥

મનથી જ એ તત્ત્વ પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય છે, આ બ્રહ્મતત્ત્વમાં નાના (ભિન્ન) કંઈ જ નથી. જે પુરુષ આ નાનાત્વ જેવું જુબે છે તે મૃત્યુથી મૃત્યુ પ્રત્યે જાય છે. (૧૧)

“બધું જ આત્મા જ છે, બીજું કાંઈ નહીં” એમ મન દ્વારા જ આ એકરસ બ્રહ્મને જાળવું. આ પ્રમાણે પ્રાપ્તિ થઈ ગયા પછી નાનાત્વવાળી અવિદ્યાની નિવૃત્તિ થઈ જાયછે. ત્યારે આ બ્રહ્મતત્ત્વના જ્ઞાનમાં લેશમાત્ર નાનાત્વ નથી રહેતું. પરંતુ જે મનુષ્ય એની અંધકાર ને અજ્ઞાનથી યુક્ત તિમિરદિષ્ટનો ત્યાગ નથી કરતો તે જાતનો થોડોક પણ, લેશમાત્ર પણ બેદ આરોપિત કરે છે તો તે મૃત્યુને પામે છે.

નેહ નાનાસ્તિ કિંચન-આ અત્યંત પ્રસિદ્ધ વાક્ય છે.

હૃદયપુંડરીકસ્થ બ્રહ્મ

જરી એ પ્રકૃતિ બ્રહ્મનું જ વર્ણન કરે છે :

अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषो मध्यं आत्मति निष्ठति । ज्ञु

ईशानो भूतभव्यस्य न ततो विजुगुप्तते ॥ एतद्वै तत् ॥ १२ ॥

જે અંગુષ્ઠપરિમાણવાળો પુરુષ શરીરની મધ્યમાં સ્થિત છે, એને ભૂત, ભવિષ્ય (અને વર્તમાન)નો શાસક જાહીને તે એ (આત્માના જ્ઞાન)ને કારણે પોતાના શરીરની રક્ષા કરવા નથી ઈચ્છાતો. ચોક્કસ આ જ એ બ્રહ્મ છે. (૧૨)

“અંગુષ્ઠમાત્રઃ પુરુષः” વાક્યં સુપ્રસિદ્ધ છે. અંગુષ્ઠ જેટલા માપનો, ફદ્દયકમળ અંગુષ્ઠ સમાન માપનું હોવાથી, એના છિદ્રમાં રહેનારો વાંસના પર્વતમાં સ્થિત આકાશની જેમ આ પુરુષ (પરમાત્મા) શરીરની મધ્યે સ્થિત છે. પુરુષ એટલે જેના વડે આખું શરીર પૂર્ણ છે તે.

अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषो ज्योतिरिवाधूमकः ।

ईશાનો ભूતભવ्यસ્ય સ એવાદ્ય સ ડ શઃ ॥ એતद्वै તત् ॥ १२ ॥

આ અંગુષ્ઠમાત્ર પુરુષ ધૂમરહિત જ્યોતિ સમાન છે. એ ભૂતભવિષ્યનો શાસક છે. એ જ આજે (વર્તમાન કાળમાં) છે અને એ જ કાદે (ભવિષ્યમાં) પણ રહેશે. ચોક્કસ આ જ એ બ્રહ્મ છે. (૧૩).

यथોદકं દુર્ગે વૃષ્ટં પર્વતેષુ વિધાવતિ ।

એવं ધર્માન્યુથક્યશયંસોનેવાનુબિધાવતિ ॥ ૧૪ ॥

જેવી રીતે ઊંચા સ્થળે વરસેલું જળ પર્વતોમાં (પર્વતીય નિભન દેશોમાં) વહી જાય છે તે જ રીતે આત્માઓને પૃથ્રક પૃથ્રક જોઈને જીવ એને જ (ભિન્નાત્મત્વને જ) પામે છે. (૧૪)

�ંચાણમાં પડેલું જળ નીચાણ બાજુ વહી જાય છે ને નષ્ટ થઈ જાય છે. બેદબુદ્ધિવાળાનું અનુસરણ બેદ પ્રત્યે હોવાથી વારંવાર વિભિન્ન શરીરોને પામે છે.

यથોદકं શુદ્ધે શુદ્ધમાસિકતં તાદૃગેવ ભવતિ ।

એવं મુનેર્વિજાનત આત્મા ભવતિ ગૌતમ ॥ ૧૫ ॥

જેવી રીતે શુદ્ધ જળમાં નાખેલું શુદ્ધ જળ એવું જ થઈ જાય છે, તે જ રીતે હે ગૌતમ ! વિજાની મુનિનો આત્મા પણ થઈ જાય છે. (૧૫).

શુદ્ધ જળમાં શુદ્ધ જળ એકરસ થઈ જાય છે, તેમ હે ગૌતમ (નચિકેતા) ! એકત્વને જાણનારો મુનિ (અર્થાત્ મનનશીલ પુરુષ)નો આત્મા પણ એવો થઈ જાય છે.

આનો સાર એ છે કે કુતર્ક કરવાની બેદદાટિ તેમ જ નાસ્તિકની કુદાટિનો બધાંએ ત્યાગ કરવો જોઈએ, અને સહસ્રો માતા-પિતાઓથી પણ વધારે હિતેધી એવા વેદ દ્વારા ઉપાદિષ્ટ આત્મૈકત્વ દર્શનનાં જ અભિમાનરહિત થઈને આદર કરવો જોઈએ. ઈતિ.

દ્વિતીય અદ્યાયમાં પ્રથમા વલ્લી સમાપ્તા.

(કુમશઃ)

* Branch Ashrams *

15. NEW DELHI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Kalkaji, New Delhi-110019 (Tel : 6840365)
16. PUNE : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Ganesh Khind Road, Pune-411007, (Tel : 327835)
17. PURI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Swargadwar, Puri-752001, Orissa.
18. RAJGIR : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Rajgir, Nalanda-803116, Bihar (Tel : 5362)
19. RANCHI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Main Road, P.O. Ranchi-834001, Bihar (Tel : 312082)
20. TARAPEETH : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Chandipur-Tarapeeth,
Birbhum-731233, W.B.
21. UTTARKASHI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Kali Mandir, P.O. Uttarkashi-249193, U.P.
22. VARANASI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Bhadaini, Varanasi-221001, U.P.
(Tel : 310054+311794)
23. VINDHYACHAL: Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Ashtabhuja Hill,
P.O. VindhyaChal, Mirzapur-231307, (Tel: 05442-64343)
24. VRINDAVAN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Vrindavan, Mathura-281121 U.P. (Tel : 442024)

IN BANGLADESH :

1. DHAKA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
14, Siddheshwari Lane, Dhaka-17 (Tel : 405266)
2. KHEORA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Kheora, Via-Kasba, Brahmanbaria.

REGISTERED WITH THE REGISTRAR OF NEWSPAPERS
FOR INDIA AS NO. 65433/97

મોં આંગરદમયી

અનંત લાતી

SHREE SHREE ANANDAMAYEE SANGHA

* Branch Ashrams *

1. AGARPARA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P. O. Kamarhaiti, Calcutta-700058 (Tel : 5531208)
2. AGARTALA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Palace Compound, P.O. Agartala-799001. West Tripura
3. ALMORA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Patal Devi, P.O. Almora-263602, U.P. (Tel : 23313)
4. ALMORA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Dhaul-China, Almora-263881, U.P.
5. BHIMPURA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Bhimpura, P.O. Chandod, Baroda-391105, (Tel : 33208)
6. BHOPAL : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Bairagarh, Bhopal-462030, M.P. (Tel : 521227)
7. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Kishenpur, P.O. Rajpur, Dehradun-248009
U.P. (Phone: 684271)
8. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Kalyanvan, 176, Rajpur Road,
P.O. Rajpur, Dehradun-248009, U.P.
9. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Raipur Ordnance Factory, Dehradun-248010
10. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
47/A Jakhan, P.O. Rajpur, Dehradun, U.P.
11. JAMSHEDPUR : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Near Bhatia Park, Kadma, Jamshedpur-831005, Bihar
12. KANKHAL : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Kankhal, Hardwar-249408, U.P. (Tel: 416575)
13. KEDARNATH : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Near Himlok,
P.O. Kedarnath, Chamoli-246445, U.P.
14. NAIMISHARANYA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Puran Mandir,
P.O. Naimisharanya, Sitapur-261402, U.P.

મા આનંદમયી અમૃત વાર્તા

શ્રી શ્રી મા આનંદમયીના દિવ્ય જીવન
તથા
દિવ્ય વાણીવિષયક ઐમાસિક પત્રિકા

વર્ષ - ૨

જુલાઈ, ૧૯૯૮

સં - ૩

-: સંપાદક સમિતિ :-

સ્વામીશ્રી ભાસ્કરાનંદજી
ઉત્તરા ચિનુભાઈ
પ્રલાયારિષી વસ્તુભતીબહેન
નિરંજન મહેતા

-: મેળેજુંગ સંપાદક :-

શ્રી પાણુ પ્રલાયારી

-: વાર્ષિક લવાજમ :-

ભારતમાં	રૂ. ૬૦/-
વિદેશમાં	યુ. એસ. ડોલર ૧૨/-
એક અંકની છૂટક કિગત	રૂ. ૨૦/-

અમૃત વાર્તા

સામાન્ય નિયમો

આ પત્રિકા ચાર જુદી ભાષાઓમાં છપાય છે. - ગુજરાતી, હિન્દી, બંગાળી અને અંગ્રેજી. આ પત્રિકામાં મુખ્યત્વે શ્રી શ્રી આનન્દમથી મા વિષેના લેખો છપાશે, તેમ છતાં સાધુ-સંતોનાં જીવન-ચરિત્રાં અથવા આધ્યાત્મિક તથા જ્ઞાનવર્ધક ધાર્મિક વાર્તા પણ સ્વીકારવામાં આવશે. શ્રી શ્રી મા વિષયક લેખો આપવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય છે. ભક્તોના જીવનમાંના અનુભવો, પ્રસંગો કે જે અતિશય વ્યક્તિગત ન હોય, તેમજ શ્રી શ્રી માની લીલાઓ જે ભક્તોએ નિહાળી હોય તથા શ્રી શ્રી મા વિષેની અનુભૂતિઓ હોય તે લખી મોકલવા વિનંતિ છે. ફૂલસ્કેપ પાનાની એક બાજુ પર લખી મોકલવાથી સરળ રહેશે. જોડણીની ભૂલો સુધારી, ચોખ્યા અક્ષરે લખી નીચેના સરનામે મોકલી આપવું.

-: લેખો મોકલવાનું સરનામું :-

ઉત્તરા ચિનુભાઈ
૩૮, સ્વસ્તિક સોસાયટી,
નવરંગપુરા,
અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૦૮.

-: લવાજમ મોકલવાનું સરનામું :-

“અમૃત વાર્તા” (ગુજરાતી અંક)
શ્રી શ્રી માતા આનન્દમથી આશ્રમ,
ભદેની, વારાણસી - ૨૨૧ ૦૦૧

સ્વામી શ્રી શ્રી આનન્દમથી સંઘ તરફથી મુદ્રક તથા પ્રકાશક શ્રી પાનુ બ્રહ્મચારી દ્વારા શ્રી શ્રી આનન્દમથી સંઘ, ભદેની, વારાણસી - ૨૨૧ ૦૦૧ (ગૃ.પ્ર.) થી પ્રકાશિત તથા રત્ના પ્રિટિંગ વક્રસ, બી. ૨૧/૪૨, કમ્પ્લેક્સ, વારાણસી - ૧૦ (ગૃ.પ્ર.) માં મુદ્રિત. સંપાદક - શ્રી પાનુ બ્રહ્મચારી.

શ્રી શ્રી આનંદમયી સંઘ

શ્રી શ્રી મા આનંદમયી માર્ગ,
પોસ્ટ બીમપુરા, ચાંદોદ - ૩૮૧ ૧૦૫
(જિ. વડોદરા) ગુજરાત
ફોન : (૦૨૬૬૭) ૩૩૨૦૮

તા. ૨ માર્ચ, ૧૯૬૮

વિજાપ્તિ

આનંદસ્વરૂપ બાઈઓ અને બહેનો,

ઉભયતટપાવની નર્મદાજીના કાંઠે એક ટેકરે બીમપુરા આશ્રમ (તાલુકા ચાંદોદ, જિલ્લા વડોદરા) શ્રી શ્રી માં આનંદમયીના દિવ્ય ઘ્યાલને મૂર્ત કરતી તપોભૂમિ છે. પ. પૂ. સ્વામી અખંડાનંદજીએ ઈ.સ. ૧૯૭૬-૭૭માં ખૂબ પરિશ્રમ ઉઠાવીને આશ્રમની સ્થાપના કરેલી. પશ્ચિમ ભારતમાં શ્રી શ્રી આનંદમયી માંનું આ એક અનન્ય નિત્ય સ્મારક છે. શ્રી શ્રી આનંદમયી માંની ચરણરજથી ધન્ય ધરાની નિર્સર્ગતામાં એકાન્ત, દર્શન અને ધ્યાનોપાસના માટે આપણા માટે શક્તિપીઠ સિદ્ધ થતું આ સ્પારકસ્થાન ઈ.સ. ૧૯૭૭ પછી શ્રી શ્રી માં ના દિવ્ય સાન્નિધ્યથી, વિશેષત: ઈ.સ. ૧૯૭૯ થી પરમ પૂજ્ય સ્વામીશ્રી ભાસ્કરાનંદજીની પ્રેરણાથી, પુનઃ જીવિત થયું છે. નિયત ઉત્સવોની ઉજવણીથી આધ્યાત્મિક આંદોલન પ્રસરતાં રહે છે.

આશ્રમની ટેકરાળ ભૂમિ, નર્મદામાં અવારનવાર આવતાં પૂરોને કારણે ધોવાણ પામી છે, જમીન ધોવાણની આ પ્રક્રિયા આજે એવે તબક્કે પહોંચેલી જગ્યાય છે કે, શ્રી શ્રી માં આનંદમયી આશ્રમ બીમપુરાનું નિત્ય સ્મારકરૂપ નિકેતન જળસમાધિ લઈ લે અગર તો તે ધરાશઈ થઈ જાય. આપણા સૌને માટે ઉજાગરા થવાની પ્રેરણારૂપ આ પવિત્ર ભૂમિનો વર્તાતો જતો વિનાશ ભારે સિંતા પ્રગટાવે જ. આપણે સૌ આ સ્થાનની સુરક્ષા માટે અનિવાર્ય સૌ પગલાં બરવા માટે કટિબદ્ધ થઈએ.

જે વટવૃક્ષ નીચે શ્રી શ્રી માં બિરાજતાં, એનું અસ્તિત્વ જમીન ધોવાણને કારણે જોખમાઈ ચૂક્યું છે. સરકારી અધિકારીઓ દ્વારા થયેલા સર્વેક્ષણ મુજબ દસ હજાર લુંબર્ફીટ જમીન નદીમાં દૂબમાં જઈ ચૂકી છે.

આપણે સૌ, આવી પડેલી આ આપત્તિના નિવારણ માટે શ્રી શ્રી માં ને પ્રાર્થિયે અને ક્ષણનોય વિલંબ કર્યા વિના તાત્કાલિક આવશ્યક સુરક્ષા-દીવાલ રચવા માટેનું સધન અભિયાન શરૂ કરી દઈએ.

મ. સ. યુનિવર્સિટી, વડોદરાના નિષ્ણાતો પાસે અમે રિપોર્ટ તૈયાર કરાયો છે ને તે મુજબ સુરક્ષા-દીવાલ ચણતરનો ખર્ચ અંદાજે પચાસ લાખનો થવા જાય છે. આશ્રમની સુરક્ષા માટે આપણે આ બંદોળ એકનિત કરવા માટે કટિબદ્ધ થઈએ.

કાર્ય મુશ્કેલ જરૂર છે, અશક્ય નથી. શ્રી શ્રી માઁ આનન્દમયીનાં આપણો સંતાનો છીએ. ત્રણથી ચાર વર્ષ
યોજના કરીને તબક્કાવાર આયોજન કરીને આપણો વહેલી તકે આ કામ હાથ પર લઈએ, એ માટે માની પાસે શક્કિ
માણીએ.

સંપન્ન સૌને જાહેર વિજાપ્તિ કરવાની અમે ફરજ સમજીએ છીએ. આ મુશ્કેલ કાર્યને સફળતાપૂર્વક સંપન્ન
કરવા માટે વ્યવહારું સૂચનો સત્તવે મોકલી આપે, અને કેવા કેવા પ્રકારની સહાયતાઓ આપી શકશે, તેની જાણ કું
અમને બળ પૂરું પાડે.

શ્રી શ્રી માઁ ની સેવામાં,
ભવદીય,

ગોવિંદ નારાયણ

અધ્યક્ષ,

શ્રી શ્રી આનન્દમયી સંઘ.

સત્યગણા

વ્યવસ્થાપર સમિતિ,

શ્રી શ્રી માઁ આનન્દમયી આશ્રમ,

લીમપુરા.

મા આનંદમયી અમૃત વાર્તા

અનુક્રમણિકા

ॐ ભવતાપપ્રણાશિન્યૈ આનંદઘનમૂર્તયે ।

જ્ઞાનભક્તિપ્રદાયિન્યૈ માતસ્તુભ્યં નમો નમઃ ॥

૧.	માતૃવાઇ	૧
૨.	માતૃલીલાકથા	૩
૩.	એક સંસ્મરણ	ડૉ. આનંદ બહાદુર સિંહ ૧૦
૪.	શ્રી શ્રી મા આનંદમયી પ્રસંગ	૧૨
૫.	વાદ્માધુરી	૧૫
૬.	શિવપુરાણમાંથી	૧૭
૭.	સંતાનવત્સલા મા	શ્રીમતી મંજુલા બેનર્જી ૧૮
૮.	સાધુસમાજ હારા માનું અભિનંદન	૨૧
૯.	માના વિવિધ આશ્રમોનો ઇતિહાસ	૨૩
૧૦.	કઠોપનિષદ્દ	ઉત્તરા ચિનુભાઈ ૩૦
૧૧.	આશ્રમ સમાચાર	૩૮

મા આનંદમયી અમૃત વાર્તા

અનુક્ષમણિકા

ॐ ભવતાપપ્રણાશિન્યૈ આનન્દઘનમૂર્તયે ।
જ્ઞાનભક્તિપ્રદાયિન્યૈ માતસ્તુભ્યં નમો નમઃ ॥

૧.	માતૃવાણી	૧
૨.	માતૃલીલાકથા	૩
૩.	એક સંસ્મરણ	ડૉ. આનંદ બહાદુર સિંહ ૧૦
૪.	શ્રી શ્રી મા આનંદમયી પ્રસંગ	૧૨
૫.	વાઙ્માધુરી	૧૫
૬.	શિવપુરાણમાંથી	૧૭
૭.	સંતાનવત્સલા મા	શ્રીમતી મંજુલા બેનર્જી ૧૮
૮.	સાધુસમાજ દ્વારા માનું અભિનંદન	૨૧
૯.	માના વિવિધ આશ્રમોનો ઇતિહાસ	૨૩
૧૦.	કઠોપનિષદ્ધ	ઉત્તરા ચિનુભાઈ ૩૦
૧૧.	આશ્રમ સમાચાર	૩૮

માતૃવાણી

જેમ વર્ષા વરસી રહી છે તેમ કૃપા આખો વખત વરસી રહી છે. પાત્ર ચતું રાખવાની કોશિશ કરો. ઉધું રાખવાથી વહી જાય છે. મન ત્રાણ થવા માટે મંત્રરૂપી ભગવાન મળી ગયા. હંમેશાં એમનો સંગ કરો.

બનતાં સુધી એવું થાય છે કે જ્યારે બીજ દેખાય છે ત્યારે વૃક્ષ દાખિંગોચર નથી થતું, જ્યારે વૃક્ષ દાખિંગોચર થાય છે ત્યારે બીજ નહીં. બધાંની અંદર બધું છે.

જે કંઈ પણ આપવા નથી માગતો, એને માટે કંઈ પણ મેળવવાની આશા નથી, એમને શરણો જાઓ. એમની સેવા કરો. જો એમ ન કરી શકો તો એક એવી જગામાં મન પરોવો, જ્યાંથી સુખ-દુખની પાર જઈ શકો છો. હરિ-પદનું શરણ લો.

તમે માત્ર એ જ રીતે નામ કરતા જાઓ અને સ્મરણ કરતા રહેજો. નામથી જે થવાનું છે, આપોઆપ થઈ જાય છે.

અતુભૂતિ. એ તો સારું. અહીં આવવાથી અભાવનું જાગરણ થાય છે અને આગળ ગયા પછી એ અભાવ સ્વભાવમાં જવાનું પહેલું સેટજ છે. એમના વિના દુનિયા અંધારી છે. દુનિયામાં કંઈ આકર્ષણ નથી. આ સ્થિતિ સુધી તમે પહોંચી ગયા છો. તે મારાથી એ કહેવાતું નથી. એમને માટે વ્યાકુળતા સાથે અગ્રેસર થાઓ - આજે મુલાકાત નથી થઈ, કેવી રીતે દિવસ પસાર થાય?

આવરણ નાટ કરવા માટે કર્મનું પ્રયોજન છે. તમને જે બુદ્ધિ આપવામાં આવી છે, એની જ સહાયતાથી કામ કરો. એમની કૃપા અહેતુકી છે. કેમ કૃપા નથી કરતા - એ એમની મોજ છે. પોતાના જ તો, - જે ઈચ્છા તે જ કરે છે. જ્યારે હેતુ હોય છે એટલે ફળ બોગવી રહ્યો છું. કેવું ફળ ? પોતાની કિયા, પોતાનું ફળ, ભગવાન પોતાના, એક આત્મા - પહેલાં આ બોધ નથી આવતો, એટલા માટે પ્રશ્ન ઉલ્લો થાય છે જે જગાએ ઉલા છો, ત્યાંથી તે જ રૂપ જ દેખાય છે.

દરેક પૂજાનું સ્થાન મંદિર ઈત્યાદિને હરતાં ફરતાં જોયા પછી નમસ્કાર કરજો. લજજા આવે તો મનથી કરજો. પોતાના ઈચ્છને બધાના ઈચ્છમાં જુઓ. ફક્ત રૂપ બીજું છે. બીજાના ઈચ્છમાં પોતાના ઈચ્છને જુઓ. એ એમનું જ બીજું રૂપ છે. ઉલટી વાત લાગે તો માનજો બધું જ ભગવાન છે. આ ઉલટા ભગવાન છે.

આ બધાં ભગવાનનાં મંદિરો છે. બધા ભગવાનના સેવકો છે. અમે સેવકના સેવકો છીએ. ભગવાનની દર્શિભગવાનના સેવક પર છે, એમ સમજીને રહેજો.

ભગવત्, ચિંતન, ભગવાન, ભાગવત અને ભક્ત એક થઈ જાય. વાણિયાગિરી ન કરવી જોઈએ. જપ કરીને એમ ન વિચારવું મેં આટલું કર્યું, મને કાંઈ ન મળ્યું. આશા રાખો, સારું છે. પણ વાણિયાગિરી નહીં.

જે જુહું બોલે છે તે ખરાબ છે - જે ખરાબ છે - તે જુહું છે. તમે જ છો. બધામાં જ બધું અને અખંડ, જેમ એક અંક મૂકતા જાઓ, જો શૂન્ય ન મૂકો તો બેકાર. શૂન્ય મૂકી દીધું અને તમારો અંક વધી ગયો. આમ તમે જ છો.

અમૃતનું સંતાન થઈને મૃત્યુ બાજુ ન જાઓ. (વિષયો) શું આપશો? આપશે મૃત્યુ. જેર (કામકોધાર્થિ) મૂકી દીધું છે. અમૃતની ગતિમાં ચાલો. તમે ખુદ અમૃત છો એ પ્રગટ થઈ જશો. એ જ મનુષ્યનું કર્તવ્ય.

ભગવાન ભવસાગર પાર કરવા માટે પાલકના રૂપમાં અવતરિત થયા છે. ઈશરની કૃપા સદા છે. ગુરુની કૃપાથી માર્ગદર્શન.

પ્રશ્ન : મોત સાથે શું જાય છે?

મા : વાસના-કામના સહિત તમારું આ સૂક્ષ્મ શરીર. જેમ ફૂલોની વાસ આવે છે, જાય છે તમારું જ જન્મ-મૃત્યુ, વળી જન્મ-મૃત્યુ કંઈ પણ નથી. મૃત્યુ પછી વાસના - કામના સહ સૂક્ષ્મ શરીર, વાયુભૂત, નિરાશ્રય-મનુષ્ય એના કર્માનુસાર જન્મ લે છે. વાસના જરિતમાં - જે અહિમિકા આવે છે - જાય છે, આત્માને. આવવા-જવાનો પ્રશ્ન નથી. સ્થૂળ, સૂક્ષ્મ, કારણનું કારણ આત્મા, એનો પ્રકાશ ન થયા સુધી આવવું જવું. આત્મા સ્વયંપ્રકાશ, આવવાનું જવાનું જવનું. પોતાની જાતને પ્રકાશ કરવા માટે પડદો ખસેડવાનો માત્ર.

માતૃલીલા કથા

(ગતાંકથી ચાલુ)

૧૯૬૬

- ૧૮થી ૨૮ ઓક્ટોબર, મુંબઈ : શ્રી બીકે. શાહના વિલે પાર્લેમાં આવેલા મકાનના કખ્યાઉન્ડમાં દુર્ગાપૂજાનું આયોજન.
- ૨૦થી ૨૬ નવેમ્બર, વૃદ્ધાવન : ભાવનગરના મહારાજા, શ્રીસના રાજમાતા તથા રાજકન્યા, યુવરાણી ઈરીન માતૃચરણોમાં દર્શનાર્થે. મંદિરમાં દર્શન, અને મા સાથે ૪૫ મિનિટ સુધી વાર્તાલાપ.
- ૨૭, નવેમ્બર, વૃદ્ધાવન : શ્રી નરેન્દ્ર પ્રલયારીજી દ્વારા કાત્યાયની પૂજાનું આયોજન. કૃષ્ણાનંદ અવધૂતજ્ઞના ઉત્સાહથી સંગીત-સમેલનનું આયોજન. બિહારીજ્ઞના જન્મદિવસે સંગીત સપ્રાટ તાનસેનના ગુરુ સ્વામી હરિદાસજ્ઞને આ દિવસે જ શ્રી બિહારીજ્ઞનાં દર્શન થયાં હતાં, તેથી એ બિહારીજ્ઞનો જન્મદિવસ (પ્રકટ્યાદિન) કહેવાય છે. સંગીત - સમેલનના ઉદ્ઘાટન માટે સૂચના-સંચાર પ્રધાન, આકાશવાણીના નિર્દેશકોનું આગમન. માની ઉપસ્થિતિ.

૧૯૬૭

- ૪-ઓક્ટોબર, વૃદ્ધાવન : શ્રી સુરેશ મહિન્દ્રા તથા રાજકુમારી ઈન્દ્રિયા દ્વારા દુર્ગાપૂજાનું આયોજન.
- ૮, નવેમ્બર, વૃદ્ધાવન : ૧૮મો સંયમ સમાલ. અંધ્ર પ્રદેશના રાજ્યપાલ શ્રી ગોપાલ સ્વરૂપ પાઠકના ધર્મપત્ની મા પાસે. એમ.એસ. શુભલક્ષ્મી એમના પતિ સદાશિવમ્ભૂ તથા પુત્રી રાધા મા પાસે આવ્યાં. શુભલક્ષ્મીએ બક્તિ સંગીત ગાયું.
- ૮થી ૧૧ ડિસેમ્બર, નૌમિધારણ્ય : મકર સંકાતિએ પુરાણમંદિરનું ઉદ્ઘાટન. વિશાળ આયોજન. ગુજરાતી ભક્ત મનુભાઈ બિમાની મંદિર નિર્માણનો પૂરો ખર્ચો ઉપાડ્યો.

૧૯૬૮

- ૧૬, જાન્યુઆરી, ધનબાદ (બિહાર) : લહરસગઢની કોલિયારીમાં ભક્ત મોરારજીભાઈ ઠક્કરના આમંત્રણથી ધનબાદમાં માનું આગમન.
- ૧૭, એપ્રિલ, કનખલ : માની દિવ્યદિષ્ટિમાં એક સુંદર ભવનનો પ્રકાશ જેમાં અસંખ્ય મહાત્માએ “ઈસ દુનિયા કા નહીં.” એક ઝીએ ભાવવિલોર થઈને દિવ્ય ગાયન ગાયું. – “ભવબંધન મુક્તિકારણ.” માના શ્રીમુખમાંથી એ દિવ્ય પદોનું કીર્તન - “ભવબંધન મુક્તિકારણ સર્વજ્યે શિવ, દુઃખહારી ભવબંધન મુક્તિકારણ, લક્ષ્મીનારાયણ દુઃખ હારી.”

- ૩, મે, દેહરાદુન : માનો જન્મોત્સવ માની ઉપસ્થિતિમાં પ્રથમવાર દેહરાદુનમાં બિજ-લિન્ન સ્થળોએ ઉજવાયો. પ્રથમ પૂજા ડિશનપુરમાં.
- ૨, મે, વારાણસી : જન્મોત્સવ દરમિયાન માને જોઈને આશ્રમવાસીઓનો હર્ષાતીરેક.
- ૧૫, મે, કાનપુર : 'સ્વદેશી હાઉસ'માં જયપુરિયા પરિવાર દ્વારા માના જન્મોત્સવનું આયોજન રામકિકરજી દ્વારા ૧૩ થી ૧૫ મી મે સુધી રામાયણ - પાઠ.
- ૧૮, જૂન, દુલ્હરાજપુર : ટી.બી. હોસ્પિટલ 'નિરામય'ના મુખ્ય સચિવના આમંત્રણે મા અર્હી પથાર્યાં તથા ત્રણ રાત્રિવાસ કર્યો.
- ૩૧, જૂન, તારાપીઠ (બંગાળ) : તારાપીઠના આશ્રમમાં મા.
- ૨૪, જૂન, દેવધર (બિહાર) : શ્રી નરેન્દ્ર બહિચારીના આશ્રમ 'દેવસંધ'માં, શ્રી બાલાનંદ બ્રહ્મચારીના આશ્રમમાં, બ્રહ્મજ્ઞ માના આશ્રમ નિર્વાણ મઠમાં તથા રામકૃષ્ણ વિદ્યાપીઠમાં માનું આગમન.
- ૧, ફેઝુઆરી, અહ્માબાદ : સરસ્વતી - પૂજા સમયે મા જૂના ભક્તને ત્યાં - ૩૧, જ્યોત્સ્ના ટાઉનમાં ૨૬ માર્ચ. બાંધવાલ (પંજાબ) : પૂ. હરિબાપા પૈતૃક ગામ બાંધવાલમાં માનો વે દિસનો રાત્રિવાસ પૂ. હરિબાબાના આમંત્રણથી હોશિયારપુર થઈને મા અર્હી પથાર્યાં.
- ૪, એપ્રિલ, હરિદ્વાર : અર્ધ-કુંભ મેળામાં.
- ૨૨, એપ્રિલ, વારાણસી : એસ.આર. એફ.ના અધ્યક્ષ દ્યામાતા (સ્વામી યોગાનંદજીના શિષ્ય) ઉપાયોજન મૃષાલિની માતા, વિનય દુલે વિગેરે માતૃ-દર્શનાર્થે.
- ૨૪, એપ્રિલ, વારાણસી : શ્રી મોહનાનંદ બ્રહ્મચારીજી મા પાસે. શ્રી દિલીપ્કુમાર રોયની સાન્ધ્ય લજીન - સભામાં સંપૂર્ણાનંદ સંસ્કૃત વિશ્વવિદ્યાલયના ઉપકૂલપતિ ડૉ. ગૌરીનાથ શાસ્ત્રીના આમંત્રણથી ઉપકૂલપતિ-નિવાસમાં મા. ઉ. પ્રદેશના ભૂતપૂર્વ મુખ્ય પ્રધાન સંપૂર્ણાનંદની અસ્વસ્થતામાં મા એમને જોવા ગયાં.
- ૩૦, એપ્રિલ, વારાણસી : આશ્રમમાં આનંદજ્યોતિ-મંહિરનું ઉદ્ઘાટન. માની વિશેષ પૂજા તથા શોભાયાત્રા.
- ૩, મે, વારાણસી : શ્રીશ્રીમાના જન્મોત્સવમાં સંત - ભહાત્માઓની ઉપસ્થિતિમાં રાસલીલા. દર્શિયા ભારતની સ્વર-સાપ્રાણી જ્યલાલિતા દ્વારા માના સાન્નિધ્યમાં ગાન.
- ૧૫, મે, વારાણસી : માની જન્મતિથિ - પૂજા.
- જૂન, કલ્યાણવન, દેહરાદુન : પૂ. હરિબાબાના સત્સંગ દરમિયાન સૂક્ષ્મ રૂપે એક નાના બાળકે મા સુખે બેસીને ભાવવિભરો અવસ્થામાં ગાયું : "નર તન પાયા આઓ યારે બોલો રામ નામ, રામ નામ લેકર મસ્ત હોકર ચલો રામધામ, આઓ યારે તન મન

(વર्ष - ૨, ચંક - ૩, ૧૯૬૮)

માતૃલીલા કથા

૫

ભર કે દિયો પિયો રામ, રામ નામ લેકર મસ્ત હોકર ચલો સાકેત ધામ.”
માએ સૂક્ષ્મમાં સાંભળ્યા બાદ ગાયું. હરિબાબાજી સામે પ્રથમ ગાયન. રોજ
સંધ્યાકાળે રામાણય-પાઠ પછી એ ગાવાનો માનો નિર્દેશ. એ બાળક વિશે
કોઈએ માને પૂછ્યું, “ખૂબ કે પ્રહલાદ?”

- ૩૦, જુલાઈ, દેહરાદુન : રાજપુર રોડ પર કલ્યાણસ્વાનને સંલગ્ન ખેતાન નિવાસના કષ્ટપ્રાણિમાં માને
માટે નવનિર્ભિત કુટ્ટિયાનું ઉદ્ઘાટન.
- ૪૮, ઓગસ્ટ, વારાણસી : જુલાનોત્સવમાં કન્યાપીઠની કન્યાઓ દ્વારા કાર્યક્રમ.
- ૧૫, ઓગસ્ટ, વારાણસી : “ઇન્ટિગ્રલ યોગા ઇન્સ્ટિટ્યુટ”, ન્યૂપોર્કના અધ્યક્ષ સ્વામી શિવાનંદજી લગભગ
૨૫ લોકોની મંડળી સાથે માના દર્શનાર્થી.
- ૨૮, ઓગસ્ટ, કાનપુર : મંગતુરામ જ્યપુરિયાની અસ્વસ્થતા હોવાથી મા કાનપુર પધાર્યા.
- ૩૧, ઓગસ્ટ, વૃંદાવન : છલિયા-મંદિરમાં બ્રાહ્મ મુહૂર્તમાં રાધાષ્ટમીની પૂજા.
- ૬, સપ્ટેમ્બર, દિલ્હી : બક્તોના આમંત્રણથી નામયક્ષમાં માની ઉપસ્થિતિ.
- ૮, સપ્ટેમ્બર, દિલ્હી : શ્રીમતી ઈંદ્રિયા ગાંધીની વિનંતિથી સ્ટેશને જતાં રસ્તામાં માનું એમને ઘેર
આગમન.
- ૨૩, સપ્ટેમ્બર, દેહરાદુન : શ્રી ખેતાનના નિવાસસ્થાને નવરાત્રિ પૂજા હેતુ નવનિર્ભિત કુટીરમાં ઘટ-
સ્થાપન. દુર્ગાપૂજામાં માનું આગમન.
- ૧૮, ઓક્ટોબર, દેહરાદુન : વૅલ્લમ જ્યૂલ, દેહરાદુનના અધ્યાપક શ્રી હગૂસ (આર્.સી.એસ.) માની અનુજ્ઞા
લઈને એમના ર૧ વિદ્યાર્થીઓ સાથે મા પાસે. એમની સાથે “દોસ્ત”ની
માફક માનો વાર્તાવાપ. પ્રત્યેકને માએ ફળ-મિઠાઈ આપ્યા., તથા પ્રત્યેકના
મસ્તકને માનો પવિત્ર સ્પર્શ.
- ૨૮, ઓક્ટોબરથી
- ૪ નવેમ્બર દહેરાદુન : સંયમ-સમાહ. માતૃ-સત્સંગનું ટેપ-રેકોર્ડિંગ.
- ૨૧, નવેમ્બરથી, નૈમિધરણ્ય : માની ઉપસ્થિતિમાં સ્વામી અખંડાનંદ સરસ્વતીજ દ્વારા પાક્ષિક ભાગવત
પારાયણ. હરિબાબાજી, શરણાનંદજી, ગોવિંદ પ્રકાશજી વગેરે સંતોનો સમાગમ.
સરકારી અધિકારીઓ, રાજવી વર્ગ, તથા અસંખ્ય બક્તોએ ભાગ લીધો
અવિસ્મરણાત્મક વાતાવરણ.
- ૧૬, ડિસેમ્બર, દિલ્હી : હરિબાબાજી દ્વારા બૃહત્ હરિ-સંમેલનનું આયોજન - સુભાષ મેદાન દિલ્હીમાં.
પ્રતિદિન સવાર-સાંજ સત્સંગમાં માની ઉપસ્થિતિ.
- ૨૬, ડિસેમ્બર, વારાણસી : માની ઉપસ્થિતિમાં વડા પ્રધાન શ્રીમતી ઈંદ્રિયા ગાંધી દ્વારા ‘માતા આનંદમથી’

ચિકિત્સાલય'નું ઉદ્ઘાટન. પાંચ મિનિટના શ્રીમતી ગંધીના પ્રવચનનો સાર આ મેદાન જ્યાં હોસ્પિટલ (માતા આનંદમયી ચિકિત્સાલય) છે, તે પૂર્ણ મહાત્મા ગંધી, પં. જવાહરલાલ નેહરુ અને અત્યારે ખુદ એમની સાથે સંબંધિત એમણે ભારપૂર્વક કહું કે અહીંથી આવનારા રોગીઓ માત્ર ચિકિત્સાની દર્દી જ આરોગ્યલાભ નહીં કરે, પરંતુ પૂજ્ય માતાજીના 'ખ્યાલ'થી આંતરિક થાં તથા પ્રેરણા પણ મેળવશે.

૧૯૬૬

૩, નવેમ્બર, વારાણસી	:	માની ઉપસ્થિતિમાં અત્રપૂર્ણ-મંદિરના નારાયણનો સવા મણ દૂધથી અલિંગન
૮, જાન્યુઆરી, અલ્હાબાદ	:	બે રાત માટે સત્યગોપાલ આશ્રમમાં માનો વાસ.
૨૨, જાન્યુઆરી, નેમિધારણ્ય	:	પુરાણા - મંદિરની સામે વસંત પંચમીએ સરસ્વતી - પૂજા.
૧૦, ફેબ્રુઆરી, દેહરાદૂન	:	કલ્યાણવનમાં નવનિર્મિત પણશાળા જોવા મા પધાર્યાં.
૧૧, ફેબ્રુઆરી, હરિદ્વાર	:	કન્યાલ આશ્રમમાં માની ઉપસ્થિતિમાં શિવમંદિરનું નિર્માણ.
૧૫, ફેબ્રુઆરી, દિલ્હી	:	શિવરાત્રિએ ભક્ત-સમાગમ માની ઉપસ્થિતિમાં આખી રાત ચારે પ્રકાશ પૂજા.
૧૮, ફેબ્રુઆરી, અનુપશાહર
(પંજાબ)	:	હરિબાબાજીના સ્થાન "બાંધ" જવા માટે, હરિબાબાજીના આમંત્રણથી ભાગ દ્વારા ગમન.
બાંધ	:	હરિબાબાજીના નેતૃત્વ હેઠળ બાંધમાં માનું અનુલનીય સ્વાગત. દાથી, તોપધનિ, બેંડ, સંગીત વગેરેથી ભવ્ય સ્વાગત. સ્વામી શરણાનંદજી પણ માનું સ્વાગત.
૫, ૬ માર્ચ, ગ્વાલિયર	:	સ્વામી અખંડનંદજી સાથે ગ્વાલિયરમાં રાજમાતા વિજયારાજે સિંહિયા આમંત્રણથી માનું આગમન. શિવલિંગની સ્થાપના, મહારાજાની મૂર્તિસ્થાન તથા સંતોનો સમાગમ. યુવરાજ માધવરાવે એમના સ્વર્ગવાસી પિતા ના ભાષણ કરતાં કહું કે કેવી રીતે માનાં દર્શન તથા સાનિન્દ્યને કારણે મેં પિતાના જીવનમાં આમૂલ પરિવર્તન આવ્યું.
૭, માર્ચ, વૃંદાવન	:	ગ્વાલિયરથી મા તથા સમસ્ત ભક્ત-મંડળીને માટે વૃંદાવન જવા માટે મોહ્યો વ્યસ્થા. હરિબાબાજીના ભક્ત દ્વારા નિર્મિત રાધાકૃષ્ણ-મંદિરના (ઉદ્ઘાટન) સમારંભમાં માની ઉપસ્થિતિ.
૧૭, માર્ચ, હરિદ્વાર	:	ગાડી આવવામાં દોડ કલાક મોડું થવાથી સ્ટેશન પર ફરતાં ફરતાં લાડુ વેદ્ધ પાસેથી માઝે લાડુ તથા ફળવાળા પાસેથી ફળ ખરીદીને કુલીઓ, કેરિયા તેમ જ રેલવેના કર્મચારીઓને વહેંચ્યાં, અને કીર્તન કર્યું.

(પદ્ધ - ૨, અંક - ૩, ૧૯૬૮)

માતુલીલા કથા

૬

- ૧૮, માર્ય, વારાણસી : માની ઉપસ્થિતિમાં વાસંતી-પૂજા. રામનવમીએ માનું કીર્તન. પપૈયાને વચ્ચેથી કાપીને એની વચ્ચે નરાયણ-શિલા મૂડીને માના ઘોળામાં.
- ૧૦, એપ્રિલ, રાંચી : દીદીમાના સંન્યાત્સોવમાં રાંચીમાં માનું આગમન.
- ૧૭, એપ્રિલ, વારાણસી : આશ્રમમાં 'આનંદજ્યોતિ મંદિર'ની સ્થાપના. પ્રથમ. વાર્ષિકોત્સવમાં માની ઉપસ્થિતિ રથી. ૫ મે, મુંબઈ : બી.કે. શાહના વિલેપાર્વે સ્થિત ગૃહગાંગજામાં માનો જન્મોત્સવ : પ્રિસ્તી સંત મધર અન્ન હર્બર્ટ સંધ્યાકાળના સત્સંગમાં મા પાસે. એક રોમન કેથોલિક સાધુ તથા બે સંન્યાસીનીઓની મા સાથે એકાંતમાં વાતચીત.
- ૧૯, મે, મુંબઈ : મુંબઈના સુવિષ્યા મુસલમાન સંત પૂ. શ્રી કુમુલાલા માના દર્શનાર્થે.
- ૨૦, મે, મુંબઈ : પૂના આશ્રમમાં પૂ. હરિબાબાજી તથા એમની રાસમંડળી સહિત માનું આગમન. સંત શાનેશરની સમાધિ પાસે મા સાથે હરિબાબાજી. મહર્ષિ અરવિંદના શિષ્ય શ્રી દિલીપકુમાર રોય મા પાસે. વટવૃક્ષ સમીપ ફરતાં ફરતાં વટનું દખાંત સેવક માટે.
- ૨૧, જુલાઈ, બારસી (મહારાષ્ટ્ર) : આશ્રમવાસી મૈત્રેયીબહેનનાં ભાલીના પિતૃગૃહે શ્રી કાંતિલાલ માધવાણીના આતિથ્યમાં માનું આગમન.
- ૨૬, જુલાઈ, પૂના : સત્સંગ - હોલ તથા શ્રીકૃષ્ણ મંદિરનો પાયો નંખાયો માની ઉપસ્થિતિમાં.
- ૨૭, જુલાઈ, અમદાવાદ : કાંતિલાઈ મુન્શાના પુત્ર મધુકરભાઈને ઘરે મા.
- ૨૮, જુલાઈ, અમદાવાદ : ગુરુ પૂર્ણિમાએ ગુજરાતના રાજ્યપાલ શ્રી શ્રીમતારાયણની મા સાથે એકાંતમાં વાતચીત. એમના આગ્રહથી મા રાજ્યભવન પથાર્યા. રાજ્યપાલનાં પત્ની મદાલસાબહેન શ્રેય નામક અનાથાલયમાં માને લઈ ગયાં. બાળકો સાથે માનો મિત્ર જેવો વ્યવહાર.
- ૧, ઓગસ્ટ, ભાવનગર : ભાવનગરના મહારારાજા તથા મહારાણીના આગ્રહથી મા પથાર્યા. રાજસિક વ્યવસ્થા, વિશાળ સત્સંગ. બાલિકા-વિદ્યાલયમાં માને લઈ ગયાં. માના સન્માનમાં વિદ્યાલયનું નામાંતરણ કરવામાં આવ્યું - "માતુ-મંદિર"
- ૭, ઓગસ્ટ, બોપાલ : બૈરાગઢના "શ્રીશ્રી માતા આનંદમયી આશ્રમ" માં માનું આગમન. રાજ્યપાલ શ્રી કે.સી. રેડી સહકૃતંબ, મુખ્ય પ્રધાન, ઉચ્ચ અધિકારી વર્ગ તથા આસપાસના રાજ્યપરિવારો, માનાં દર્શનાર્થે આવ્યા.
- ૧૧, ઓગસ્ટ, વૃંદાવન : હરિબાબાજી મા પાસે.
- ૨૦, ઓગસ્ટ, દેહરાદૂન : કલ્યાણવન - સંલગ્ન નર્વીન ગૃહમાં માનો નિવાસ.
- ૨૧, ઓગસ્ટ, વૃંદાવન : રક્ષાબંધન (ઝૂલન પૂર્ણિમા) પર્વને દિવસે ભક્તો દ્વારા માને રાખી અર્પણ.

- ૩૧, ઓગસ્ટ, દેહરાદુન : સાધન-આશ્રમ, દેહરાદુનમાં માના “ખ્યાલ”થી અખંડ રામાયણ-પાಠ સર્પદેહીનો ઉજ્જ્વાર.
- ૧, સપ્ટેમ્બર, દેહરાદુન : કિશનપુર આશ્રમમાં શ્રી ગોપાલસ્વરૂપ પાઠક સહકૃતંબ માનાં દર્શનાર્થી
- ૩, સપ્ટેમ્બર, ઝાંખિકેશ : “દિવ્ય જીવન સંધ” (વેનેર્ઝુએલા, દ. અમેરિકા) માંથી ૧૫ વિક્તિઓ માં પાસે. એમણે મા સમક્ષ સંસ્કૃતમાં સ્તોત્રોનો પાઠ કર્યો. યોગિક સ્કૂલ (ન્યૂયોર્ક)ના પ્રધાન એક વુદ્ધ વિક્તિએ માને આ પ્રસંગ કહ્યો : ઘણાં વર્ષો પૂર્વે એક જૂના છાપામાં માઁનું ચિત્ર જોઈને તેઓ આકર્ષણ્યા, અને એ ચિત્ર એમની પાસે રાખ્યું. એ ચિત્ર કોનું છે તે તેઓ જાણતા ન હતા. હમણાં ત્રણ વર્ષ પહેલાં કોઈ પાસેથી એમણે જાણ્યું કે એ ચિત્ર માનું છે. મા કેવી રીતે ભળશે તે વિષે પણ કોઈ જાતનો ખ્યાલ ન હતો. ઘણા વખત પછી આખરે વિસ્તૃત જાણકારી મેળવીને હવે ઝાંખિકેશમાં માના શ્રીયરોણમાં દર્શનાર્થી આવ્યા છે.
- ૬, સપ્ટેમ્બર, દેહરાદુન : માતાજીનું દિલ્હી-આગમન. અસ્વસ્થ હરિબાબાજી દિલ્હી આવ્યા.
- ૭થી ૧૦ સપ્ટેમ્બર, દિલ્હી : વડા પ્રધાન ઈન્ડિયા ગાંધી કાલકાજી આશ્રમે આવ્યાં, તથા મા સાથે એકાંતમાં વાતચીત.
- ૧૨, સપ્ટેમ્બર, વારાણસી : અચરોલના સ્વર્ગાર્થ મહરાજાની સ્મૃતિમાં એમનાં વિધવા પત્ની તથા બાઈ દ્વારા શ્રીમદ્ભ્રાગવત સમાહનું આયોજન, કે જે માના આશ્રમના આંદોલનનું સર્વ પ્રથમ ભાગવત. વ્યાખ્યાકાર શ્રી શ્રીનાથ શાસી.
- ૨૮, સપ્ટેમ્બર, વારાણસી : મૌની માનો આશ્રમમાં દેહત્યાગ.
- ૧૯, ઓક્ટોબર, વારાણસી : હરિશંક્ર બેનર્જીની પ્રાર્થનાથી એમને ત્યાંની દુર્ગાપૂજામાં ઉપસ્થિત.
- ૩૦, ઓક્ટોબર, કાનપુર : શ્રીપદમપત સિંધાનિયા દ્વારા મા ભાટે નવનિર્મિત આવાસમાં માની પધરામણી અત્યંત ધર્મપ્રાણા શ્રીમતી સિંધાનિયા પ્રત્યે માની ઉક્તિ “વાનપ્રસ્થ આશ્રમ”
- ૧૨, નવેમ્બર, વૃંદાવન : “હિમાલય એકેડેમી” નેવાડા, (પુ.એસ.એ)ના ઇપ અમેરિકન ભક્તો એમના ગુરુ શ્રી સુભાણશયમ્ભુ સાથે માનાં દર્શનાર્થી.
- અમેરિકાના ઓકલાહોમા શહરેમાં ખુલેલા એક આશ્રમના ભક્તો દ્વારા માને પ્રાર્થના : “અમે માતાજીને અમારી પથપ્રદર્શિની જ્યોતિ માનીએ છીએ. અ આશ્રમને “શ્રી શ્રી માઁ આનંદમયી આશ્રમ” નામે સંબોધવા ઈચ્છાએ છીએ. અમે નથી કહેતાં કે અમે ભારતીયો છીએ કે અમેરિકનો. અમે તો માત્ર માને સંતાનો બની શકીએ એ જ આશા રાખીએ છીએ.”
- વીસમ્બો સંયમ-સમાહ વૃંદાવનમાં યોજાયો.

(પર્ય - ૨, અંક - ૩, ૧૯૬૮)

માતૃલીલા કથા

૬

૧૮૭૦

- ૧, જાન્યુઆરી, વારાણસી : હરિબાબાજીને વારાણસી લાવવાની મા દારા વ્યવસ્થા. ડે. સેનગુમાના સંરક્ષણ દેઠણ હરિબાબાજી વારાણસી પહોંચ્યા. હરિબાબાજીએ માને પ્રાર્થના કરી છે કે જ્યારે એમનો દેહ છુટે ત્યારે મા એમની સામે હોય.
- ૩, જાન્યુઆરી, વારાણસી : હરિબાબાજી દારા પાર્થિવ દેહનો ત્યાગ ગંગા તટે, માની પરમ પવિત્ર ઉપસ્થિતિ! જર્ખનીના ૧૫ વિદ્ધાનો માતૃદર્શનાર્થ.

(કુમશઃ)

* * *

શ્રી શ્રી મા ઘણી વાર ગાતાં તે ગીત.

ધર લાંબો, ધર લાંબો, લાંબો રે કિશોરીર પ્રેમ

નિતાઈ ડકે આય.

નિતાઈ ડકે આય આય

ગૌર ડકે આય.

(પ્રેમ) શાંતિપુર હુબુડુબુ નદે લેશો જાય.

ધર લાંબો....

(પ્રેમ) કલશો કલશો ઢલે તથુ ના કુરાય,

(પ્રેમ) પાર ભાંગિયે ઢેઉ લાગિલો.

ગૌરા ચાંદેર ગાય,

ધર લાંબો....

(પ્રેમ) નિત્યાનંદ ગૌરચંદ આપનિ બિલાય,

(પ્રેમ) જે જતો ચાય તે તતો પાય

તથુ ના કુરાય,

ધર લાંબો....

(આ ગીત શ્રીરાધા કિશોરીના પ્રેમ વિષેનું છે. પ્રેમ નદીના પુરની જેમ, બરેલા કલશની જેમ છલકાય છે. છતાં ખાલી નથી થતો, જેને જેટલો જોઈએ તેટલો લે છે છતાં ખૂટતો નથી.)

એક સંસ્મરણ

માના રૂપમાં મહાશક્તિનો અવતાર

- ડૉ. આનંદ બહાદુર સિંહ

શ્રી મોક્ષદાસમ્ભવનિર્મલાંકાં

સાનન્દમાન્દમયી પ્રસન્નામૃદ્ગાં

નિરન્તરભક્તહદન્તરસ્થાં

માતૃસ્વરૂપાં શરણ પ્રપદ્યો ॥

પ્રખ્યાત યોગી સ્વામી શ્રી ભાસ્કરાનંદ સરસ્વીતીના દર્શન પછી કલકાતા કોર્પોરેશન દ્વારા આપોજિત અલિનન્ડ સમારોહમાં પ્રખ્યાત અમેરિકન લેખક ને પત્રકાર માર્ક ટ્રેવેને કહ્યું હતું કે, “આપણે ઈશ્વરના પુત્રને જાડીએ છીએ પરંતુ અમે કાશીમાં સાક્ષત્વ ઈશ્વરને જોયા.”

આ જ રીતે અમે છાતી ઠોકીને કહીએ છીએ કે અમે આ જ બૌતિક આંખોથી સિંહવાહિની દુર્ગાના દર્શન કાં છે. એ દર્શનના સાક્ષીઓ તો અનેક છે, પરંતુ મહામહોપાધ્યાય ગોપીનાથજી કવિરાજ તથા વૃદ્ધાવનના હરિબાળાજીએ માની સેવા ચામરથી કરી રહ્યાં હતા - એ હતું માના હીરક - અનુજ્ઞાનનું એક દશ્ય.

એ જ પ્રસંગે બીજે દિવસે કેટલાક ભક્તોને શંકા જાગી અને એમણે વયોવૃદ્ધ સંત હરિબાબાજીને કહ્યું કે મહારાજ, આપ તો વયમાં મોટા છો, છતાં આપ ચામર હલાવો છો. હરિબાબાજી ઉભા થયા અને અવરૂદ્ધ કે બોલ્યા, “અરે બાઈ, તમે લોકોએ માને નથી ઓળખ્યાં! મા બીજું કોઈ નહિ પણ મહાશક્તિ જ આનંદ માં અવતારિત થયાં છે. ઓળખવાં હોય તો ઓળખ્યી લો, અને દર્શન કરીને તમારી જાતને કૃતાર્થ કરી લો” આ વાર્તાલાપનો હું પણ સાક્ષી છું.

માનું કાશી બૈદ્યનીમાં આગમન ૧૯૪૭ની આસપાસ થયું. સર્વપ્રથમ મા અને એમની સાથેના લોકો બૈદ્યની જમીનદાર સ્વ. બાબુ અશર્વીણિ સિંહના શ્રીરામ મંદિરમાં ઉત્તર્યા હતાં. ધીમે ધીમે જમીન લેવામાં આવી અને આશ્રમ બન્યો. તે જ વખતે અસ્સી ઘાટ પર માની પ્રેરણાથી એક યજ્ઞ થયો અને નામયજ્ઞ (અખંડ કીર્તન) તો નિત્ય ચાલ કરતો જેમાં પ્રસિદ્ધ સંત પ્રભાગ્યારી પ્રભુદાતજી પણ ભાગ લેતા. બંને મહાન આત્માઓ કોઈ કોઈ વાર એકી આંકીર્તન કરતા, ત્યારે ઉપસ્થિત જનસમૂહને જાણે સમાપ્તિ લાગી જતી! તે જ દિવસોમાં પ્રખ્યાત સંત પણોહારી બાંકાશી પધાર્યા. એમણે માને જેતાં વેત કહ્યું, “અહા! હા! જનકનાંદિનીના દર્શનની થઈ ગયાં.” મા એમની માં મુદ્રામાં “પિતાજી, પિતાજી” કહેતાં ગયાં, પરંતુ મહારાજ એકીટશે જોતા રહ્યા.

આવાં અનેક સંસ્મરણો મારી સ્વતિતમાં છે જે પછીથી હું સંભળાવીશ. માનો સૌથી મોટો ઉપદેશ હતો, આંકીર્તન કરી કથા હી કથા ઔર સબ વૃથા વ્યથા.”

ગોસ્ત્વામી બિંદુજીનું એક પદ છે :

“પ્રબલ પ્રેમ કે પાલે પડકર

ગ્રલુ કો નિયમ બદલતે દેખા.”

મા આનંદમથી કોઈ સાર્વજનિક સ્થળે કદીએ ન જતાં, અને બગવત ચર્ચા સિવાપની સાંસારિક કાર્યોમાં રૂચિ પણ ન લેતાં બધો કાર્યવ્યાપાર સંસ્થાના પદાર્થકારીઓ જોતા. સવારે ઘણીવાર વેદાંત-ચર્ચા થતી, જ્યારે મા પ્રશ્નોના ઉત્તરો આપતાં. જે લોકોને એ સત્તસંગમાં ભાગ લેવાનો અવરસ મળ્યો છે, તેઓ જ માના તત્ત્વજ્ઞાનને સમજી શકે છે. વેદાંતના અધરાને સહેલાઈથી ન સમજાય તેવા પ્રસંગો મા એવી રીતે સમજાવી દેતાં જેવી રીતે શ્રીરામકૃષ્ણા પરમહંસ દેવજી સમજાવતા. માના ઉપદેશોના સંકેતો પ્રકાશિત થયા છે જે વાંચી શકાય છે.

ચર્ચા નિયમ બદલવાની ચાલી રહી હતી. નગર પાલિકાના પ્રશાસક શ્રી પ્રતાપકૃષ્ણ હોલ (આઈ.એ.એસ.), કે જેઓ આગળ ઉપર અમેરિકામાં ભારતના રાજ્યદ્વારા બન્યા, મા પ્રત્યે અત્યેત શ્રદ્ધા-આસ્થા રાખતા. એમણે તુલસી પુસ્તકાલયના પતરાંના શેડ ખસેડીને એક સભાગાર બનાવડાવી દીધું. એ દિવસોમાં હું જ પ્રધાન હતો. ૧૮૮૮ની વાત છે. મનમાં એવો વિચાર આવ્યો કે એક સંતની સૃતિમાં બનેલા સભાગારનું ઉદ્ઘાટન કોઈ સંત દ્વારા જ કેમ ન કરાવવું? ખબર પડી કે મા વારાણસીમાંછે. હું તરત જ ગયો અને માને કહ્યું, “મા, ગોસ્વામી તુલસીદાસજીની સૃતિમાં સ્થાપિત ‘તુલસી પુસ્તકાલય’નું સભાગાર બનીને તૈયાર થઈ ગયું છે, એનું ઉદ્ઘાટન આપ કરી આપો.” માએ વાત ટાળવાનો સંકટે આપ્યો, પરંતુ મારી બાળહઠની સામે કહ્યું કે જા, બાબા જા, હું આવીશ. હોલ સાહેબને જ્યારે મેં આ સમાચાર સંભળાવ્યા ત્યારે તેઓ આશ્વર્યચક્રિત થઈ ગયા, ને બોલ્યા, “માને કેવી રીતે તૈયાર કર્યા?” ત્યારે મેં કહ્યું, “પ્રબુનું પ્રેમ કે પાલે પડકર ગ્રલુકો નિયમ બદલતે દેખા.”

નિર્ધારિત તિથિ અને સમયે મા ચાલીને જ આવ્યાં, અને એક કલાકથી વંધારે સમય સુધી બેઠાં. એક પંડિતનું પ્રવચન થયું, “હરિ કથા હી કથા ઔર સબ વૃથા વથા.” નામકૃતિન પણ થયું.

* * *

અકોધથી કોધને,
સાધુતાથી દુષ્ટાને,
દાનથી કૃપણતાને (અને)
સત્યથી અસત્યને જતવી.

- વિદુરનીતિ

શ્રી મા આનંદમયી પ્રસંગ

- સ્વામી અમૃતલ્યકુમાર દાસગુમ્બા

‘શિશુ કલ્યાણ કેન્દ્ર’માં માનું ચાવસ્થાન :

૨૮૮, કારતક, ગુરુવાર, ૧૫-૧૧-૧૯૫૧, વારાણસી.

ગીતા-જ્યંતી સમામ થઈ ગઈ. ગોપાલદાદાના રવાના થઈ ગયા પછી જ શ્રદ્ધીમાઝે શિશુ કલ્યાણ તેજાં બકરીઓ રાખવાની જગામાં સ્થાન લીધું, કે જે ‘સંકટ મોચન’ પાસે છે. અહીં માને માટે એક પાકા મકાનની પુષ્પ વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે, જેમાં ઘણાં નાના-નાના ઓરડાઓ પણ છે. એની સામે અને પાછળ બે વર્ડા, રસોં સાનાગર બધું જ છે.

એક લાંબો ઓરડો છે જેમાં ઘણી બધી બકરીઓ પણ છે. શિશુ કલ્યાણના હેતુથી આ ગૌશાળાનું નિર્માણ થયું છે. દરિદ્ર બાળકોને નિઃશુલ્ક દુર્ઘ-પ્રદાન એનો ઉદ્દેશ્ય છે. જેટલી બકરીઓ છે, એમનું દૂર્ઘ અત્યારે ૧૦-૧૫ બાળકોને આપવામાં આવે છે. થોડી બકરીઓ ખરીદવાનું પણ વિચારણા હેઠળ છે લગભગ ૧૦૦ બકરીઓ રાખવાની યોજના છે.

આજે સંધ્યા પછી ત્યાં ગયો તો ડૉ. ગોપાલ દાસગુમ્બા, જસ્ટિસ એસ.આર.દાસગુમ્બા, સ્વામી શાચતુંદ્ર ઈત્યાદિ ૧૦-૧૫ લક્ષ્યોને ત્યાં જોયા. ખુફ્ની દીદીએ મને ગૌશાળા તથા માને માટે જે નવો ઓરડો બન્યો છે તે બધું બતાવ્યું. ડૉ. દાસગુમ્બા કહ્યું, “અહીંયાં માને માટે આશ્રમ બનવો તે કાંઈ અશક્ય વાત નથી. કારણ કે જે દિવસે આ જમીન લેવામાં આવી તે દિવસે જ્યારે માને એ જરૂાંથ્યું તો તેસાંભળતાં જ માઝે સ્થળનું વર્ણન કરીને પૂછ્યું કે જુનીનની ચારે બાજુ દીવાલ છે? મેં જ્યારે કહ્યું કે દીવાલ છે, તો માઝે કહ્યું, “એ કદાચ થોડા દિવસ પહેલાં બન્યો છે. ઘણા દિવસ પહેલાં જ્યોતિષે (બાઈજીએ) અહીં એક આશ્રમ બનાવવાની વાત કરી હતી, કારણ અહીં એકાત્મક છે.” આમ દેખીનું છે કે બાઈજી પણ અહીં આશ્રમ બનાવવા માંગતા હતા, એટલા માટે જ અહીં આશ્રમ બન્યો.

એટલું કહેવું જરૂરી છે કે ડૉ. ગોપાલ દાસગુમાના પ્રયાસથી જ આ ગૌશાળા અને માને માટે ગૃહ ઈત્યાદિ બન્યું છે. આ ભૂમિખંડનું ડૉ. ગોપાલ દાસગુમાના કોઈ પરિચિત વ્યક્તિએ દાન કર્યું છે. નિઃશુલ્ક દુર્ઘ-વિતરણની યોજના પણ શ્રીયુત દાસગુમાની છે. એમણે આ શિશુ કલ્યાણની ‘આનંદમયી કરુણા’ના અનૂપુરક રૂપે પ્રતિક કરી છે.

હું જ્યારે મારી પત્ની સાથે ત્યાં પહોંચ્યો ત્યારે જોયું કે માતાજી બહાર ફરતાં હતાં. મને જોતાં જ માતાજીએ કહ્યું, “હમણાં તમારો જ ખ્યાલ કરતી હતી., પિતાજી આવે તો ગોપી બાબુની ખબર મળે.” મેં માતાજીને પ્રશ્ન કરતાં જરૂાંથ્યું કે ગોપીબાબુ તેમ જ એમનો પૌત્ર મજામાં જ છે.

ગોપીબાબુ બોજનોપરાંત છાતીમાં થોડુંક કષ્ટ અનુભવે છે, કદાચ પિતાને કારણે. માતાજીએ કહ્યું, “શિશુએ કોઈવાર પેટમાં હવા (વાયુ) બારાઈ જવાને લીધે એનું જ દબાણ કદી કદી છાતી પર પડે છે. અનાયાસ જે પરી જે ખાવું જ સારું તેમ જ ગરમ ગરમ ખાવું બરોબર છે.”

સ્થાન-માહાત્મ્ય

થોડી વાર બહાર ફર્યા પછી માતાજી ઓરડામાં જઈને બેઠાં. અમે લોકો પણ સાથોસાથ મા પાસે જઈને બેઠાં. માતાજી પાટ પર બેઠાં, અમે લોકો નીચે શેતરણ પર બેઠાં. પૂર્વ બંગાળમાં વાતચીત કરવાની રીત, વેણુવોના દીનતાપકાશના પ્રકારો ઈત્યાદિ વિષયો પર જાતજાતની હાસ્યપૂર્ણ કથાઓ સંભળાવવા લાગ્યાં. એ સાંભળીને બધા ખૂબ હસવા માંડ્યા. માતાજીએ પણ ચટગ્રામ તથા બારિશાલ (પૂર્વ બંગાળ, હાલનો બાંગ્લાદેશ) ની વાતચીત કરવાની રીતોનું અનુકરણ કરીને બધાને ખૂબ હસાવ્યા. સંઘાથી માંડીને મૌનના સમય સુધી (૮.૪૫ થી ૯.૦૦) આવા જ પ્રકારની વાતચીત થતી રહી. આપરે હસતાં હસતાં મા બોલ્યાં, “છાગશાલામેં આયા ગયા હે ઈસલિયે સ્થાનકા પ્રભાવ પ્રકાશિત હો રહા હૈ.” (સહુનું હાસ્ય)

મૌન સમયે અમે જ્યારે ચુપ્ચાપ બેઠાં હતાં ત્યારે સંકટમોચન હનુમાનજીની આરતીનો અવાજ અમારા કાનોમાં આવી પહોંચ્યો. સ્થળ તો નિર્જન હતું જ, તેમાં વળી મૌન રહેવાને લીધે સ્થળની નિઃસ્તબ્ધતા જાડો વધારે પ્રગટ થતી હતી. એ નિઃસ્તબ્ધતામાં આરતીના શંખ-ધર્મનિઃસ્તબ્ધતામાં જ દૃદ્ધતંત્રીઓને ઝણાંશાવીને શબ્દગાંભીર્ય રચ્યું. મૌન સમામ થતાં માતાજીએ કહ્યું, “આ બધા શંખ-ધર્મનિઃસ્તબ્ધતા અત્યંત ઉત્તમ છે, કારણ કે ગમેતે અવસ્થામાં આનું શ્રવણમાત્ર માનવ-મનને ભગવાન બાજુ લઈ જાય છે. આ બધા શબ્દો સાંભળીને જ લાગે છે કે અહીં ભગવાનની પૂજા થઈ રહી છે. આ સિવાય કોઈ કોઈ જગાનો અલગ પ્રલાવ છે, જ્યાં જવાથી લોકોનાં મન સ્વત્ત: જ ભગવાન બાજુ ચાલી જાય છે. આ જ છે સ્થાનની કૃપા. ઘડીવાર આ પ્રભાવનો અનુભવ નથી થતો, પરંતુ એ ન જાણવા છતાં ‘એ’ આપણા પર કૃપા કરે છે એમાં સંદેહ નથી. તેથી જ તીર્થસ્થાનનું આટલું માહાત્મ્ય છે.”

શ્રી એસ.આર. દાસગુમ મહારાયે માતાજીને પૂછ્યું, “સુંદર પ્રાકૃતિક દશ્ય. જાણે સમુદ્ર, પર્વત, ચાંદની, રાત વગેરે આ બધું મન પર કેવી રીતે કિયા કરે છે.”

માતાજી : પ્રાકૃતિક દશ્યની વાત જે કહી એ પ્રકૃતિના સંબંધ સાથે યુક્ત થવાને લીધે સાધારણ રીતે લોકોના મનને બોગ બાજુ આકર્ષિત કરે છે. પણ કોઈ જો આધ્યાત્મિક માર્ગમાં થોડુંક પણ અગ્રસર થયું હોય. તો તે આ બધાને ભગવાન સાથે યુક્ત કરીને એને એ પથને અનુકૂળ કરી શકે.

નંદેશ્વર શિવ તથા આનંદકાશી

૨૮, કારતક, શુક્રવાર, ૧૬-૧૧-૧૯૫૧.

આજે દિવસના લગભગ સાડા દસ વાગે સંકટમોચનમાં મા પાસે ગયો. ત્યાં જઈને જોયું કે શ્રીમાન વિભુ ગીત ગાઈ રહ્યા છે. એમના ગાયન પછી જાતજાતની વાતો થઈ.

ગયા શ્રીભ્રમાં માતાજી થોડા દિવસ આનંદકાશીમાં હતાં. ટિહરીના મહારાજે એકાંતવાસ માટે ઋષિકેશથી ૧૫ માઈલ ઉત્તરે વિશિષ્ટ આશ્રમ પાસે એક ગૃહનું નિર્માણ કર્યું. ગૃહનિર્માણના આરંભે પૂર્વ પાયો ખોદાયો ત્યારે જ્મીનની અંદરથી શિવલિંગ તથા અન્યાન્ય વિગ્રહો ભખ્યા. આ જોઈને એમજો તાંથી થોડેક દૂર નિવાસગૃહનું નિર્માણ કર્યું. શિવલિંગ એમજો જે પ્રમાણે જોયું હતું તે જ રીતે મૂકી રાખ્યું. તે સિવાય નંદેશ્વર શિવ નામે બીજું પણ એક લગ્ન લિંગ હતું. એવી ક્રિવદંતી છે કે જ્યાં આ શિવલિંગ છે ત્યાં રોજ એક ગાય ચરવા જતી હતી. આ શિવલિંગ

પાસે ઉભા રહેવાથી ગાયના સત્તનોમાંથી ઓઓઆપ દૂધ શિવજીના મસ્તક ઉપર ઝરતું હતું. આ બાજુ ગાયના માણિ જ્યારે જોયું કે ગાયનું દૂધ પૂરતા પ્રમાણમાં નથી મળતું ત્યારે એણે તપાસ શરૂ કરી. અંતે આ ઘટના એમને જોયું મળી. એ જોતાં જ એ ધૂઅંપૂંઆ થઈ યથો અને શિવલિંગ પર એણે આઘાત કર્યો. એટલે લિંગનો એક ભાગ ગંગાને પેલે પાર જઈને પડ્યો. જે જગયાએ એ ભર્ણ ખંડ પડ્યો ત્યાં જ મહિર બનાવીને કાળાંતરે સ્થાપના કરવામાં આવ્યું અને એ જ આ નંદેશ્વર શિવ નામે પ્રસિદ્ધ છે. જેણે પેલું દુઃ્ખૃત્ય કર્યું હતું, કહેવાય છે કે, કષ્ટગ્રસ્ત થઈને એની અતિમાન ઘડી પસાર થઈ.

ટિહરી મહારાજે ત્યાં જ નિર્જન વાસ માટે એક ગૃહનું નિર્માણ કરાવ્યું. એની ચારે બાજુ કૂલોના બગીચાલે હતા. સામે કલુષવિનાશિની ગંગા પર્વતને ચીરતી, તૂર્ય નિનાદથી દિક્ષમંડળને પ્રતિધ્યનિત કરતી પ્રવાહિત થાયા છે. આ સ્થળ એકાંત અને અત્યાંત મનોરમ્ય છે. અહીં ગંગા ઉત્તરવાહિની છે. બંને બાજુથી બે નદીઓનો સંગમ થાયા છે. તેથી જ આ સ્થળ કાશીક્ષેત્રતુલ્ય છે. એટલા માટે સોલનના રાજાસાહેબ તથા ટિહરીના મહારાજાએ એને ‘આનંદકાશી’ નામથી સંબોધ્યું. ટિહરી મહારાજના અવાસન પછી એમનાં ધર્મપત્ની માને અહીં લાવવાના બહુ પ્રયાસો કર્યા હતાં. માતાજી ગૃહસ્થોના ધરમાં નથી રહેતાં, તેથી એમણે માતાજીને માટે એક સુંદર કુટિયા બનાવડાવી. રાજ્યાલા માતાજીની પ્રતીક્ષા કરતાં રહ્યાં. એમના અતિશય આગ્રહથી ગત ગ્રીભ્વકાળમાં માતાજી ૧૫ દિવસ માટે ત્યાં પથાવ્યા આજે સવારે આ જ બધી વાતો થતી રહી. અહીં મકાન બનાવતી વખતે ટિહરી મહારાજાએ ભર્ણ લિંગ જોયું હતું ગે પ્રસંગ પણ ચર્ચાથો. માતાજીએ કહ્યું, “ગયે વર્ષ વાસંતી પૂજા વખતે એ શિવલિંગને જમીનમાંથી કાઢીને નંદેશ શિવ પાસે મૂકીને પૂજા કરવામાં આવી. શિવલિંગને એવી રીતે વિરાજિત કરવામાં આવ્યું છે કે આ શિવને જી આપવાથી એ નંદેશ્વર શિવ પર પણ પડશે. આ શિવલિંગનું નામ ‘આનંદેશ્વર શિવ’ પાડવામાં આવ્યું.”

જંય મા.

વાડ્ માધુરી

૩૦-૧૨-૧૯૫૬.

શ્રીશ્રીમા વિરાજમાન છે. શ્રીમતી ભમતા ચૌધરી માનાં દર્શન કરવા આવ્યાં છે. અધ્યાત્મ વિષે ચર્ચા થાય છે. મા : કોઈ અજાણ રહીને બુદ્ધિ ચલાવે છે. કોઈ પણ પ્રસંગ માટે કહેશે, અચ્છા આવું હતું, આવું થાય છે ગમે તે કામ માટે આમ જ કહેશે.

કૂલ શું છે? કોણે સુષ્ઠિ કરી, કૂલને લઈને શું કરવું જોઈએ? આ જાણવા માટે સુષ્ઠિને વાંચવી પડશે. એ વિદ્યા માટે કોણિશ કરશો. વિદ્યાથી અવિદ્યા ચાલી જશે. એ વિદ્યા (ક) જે સ્વરૂપને બદલી દે છે. મા કહે છે ગંધને સુંધીને અને સાંભળીને આપણે જાણીએ છીએ આ ગુલાબનું કૂલ માત્ર છે. પણ એનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ શું છે? શા માટે છે, ક્યાંથી ચોંબું, ક્યાં જશે? આ રહસ્યને જાણવા માટે એ વિદ્યાને ભણવાની છે જે આના નિત્ય સ્વરૂપને દર્શાવશે.

માઝે કહ્યું, હું ચોપડી વાંચવાનું નથી કહેતી. આ તો ઉપમા માત્ર આપી છે. આ જે પણ કંઈ જોઈ રહ્યાં છો તે એક ચોપડી જ છે, એ બધા પાસે છે. જેવી-તેવી ચોપડી વાંચવાનું કહેવામાં નથી આવતું. બ્રહ્મવિદ્યા. જપ કરો, ધ્યાન કરો, હંમેશાં વિદ્યા મનમાં રાખો. આમ કરવાથી મેલ છૂટી જશે. પડદો ખસી જશે. નાનો છોકરો બેસે છે, પૂછે છે આ શું છે? પિતા એને આ નામ તે નામ બધું જણાવે છે. છોકરો ફરીથી પૂછે છે આ શું છે બાપુજી? પિતા કહે છે, તું પૂછતાં પૂછતાં ભણવાનું ભૂલી જઈશ. પિતાજી : શું છે શું છે કરે છે, ભણતો નથી. પિતાજી કહે છે ભણવું પડશે., કરવું પડશે. જે નિયમથી ભણવાય છે તે જ રીતે ભણવું પડશે. જ્યાં સુધી ભણવાનું પુરું નથી થતું, બીજું ભણવાનું ન કરી શકો. આજો આટલું કરવાનું જ છે. પૂછવાનું પણ કર્તવ્ય છે. તેથી પૂછતા પણ જાઓ. જે ભણતો નથી તે નથી પૂછતો અને જેણે પાસ કરી લીધું એ નથી પૂછતો. માતાજી કહે છે “તમે લોકો ભણવાનું શરૂ કરી દો.”

અહીં ધ્યાન આપવાની વાત એ છે કે માના આ શબ્દો એ જ પરમ તત્ત્વ બાજુ સંકટે કરે છે. સુષ્ઠિના બાધ્ય સ્વરૂપની જિજ્ઞાસા થાય છે. બાધ્ય સ્વરૂપની જિજ્ઞાસામાં અધિક ધ્યાનકર્ષણ થાય તો અંત: સ્વરૂપના ચિંતનમાં બાધ્ય આવશે. તેથી શ્રીશ્રીમાનું આ અનુપમ દિલ્લાંત છે. જીવનું લક્ષ્ય છે અંત:સ્વરૂપને જાણવું તે. એને જાણવા માટે બાધ્ય જિજ્ઞાસા પણ સ્વાભાવિક છે. એટલે મા કહે છે “પૂછતે ભી જાઓ, પદ્ધતે ભી જાઓ.”

આગળ માનું કહેવું છે કે રાતદિવસ એક કરીને ‘પાસ’ થઈ જવું. બીજી ચોપડી વાંચવી નહીં.

જિજ્ઞાસુ : કહેવાનું તો ધાણું સહેલું છે, કરવાનું મુશ્કેલ છે.

માતાજી : મુશ્કેલના સ્થાનની પાર જવું પડશે. તમે લોકો સમય નાણ ન કરો.

જિજ્ઞાસુ : પુરુષાર્થ

માતાજી : આ શરીર તો જરૂર કહેશે પોતાનું ખાવાનું, બાળબચ્ચાં સંસાર. આપી કિયા જેને તમે જોઈ શકો છો. બધું કામ તમે કરી શકો છો અને આમાં (ભગવત ચિંતનમાં) સમય નથી આપી શકતા. નથી કરી શકતા તો ભોગો, જેટલું કરશો તેટલું પામશો. જે પેટ ભરીને ખાશે એને ઓડકાર પણ આવશે અને અપચો પણ થશે. એટલા માટે તમે જેટલું કરી શકો તેટલું કરો. જેટલી તમારી શક્તિ તેટલું કરો.

જિજ્ઞાસુ : થતું નથી.

માતાજી : કરશો ને થશે નહીં ? એવું થઈ ન શકે. બરોબર થવા માટે ભણવાની જરૂર છે. ન ભણવાથી પણ નથી થતાં.

હંમેશાં જોવામાં આવે છે પોતાનું ભણો, પોતાનું કમાય, પોતાનું ખાય અને પોતાના જેને ગણો એને ખવડાવે છે.

(તમારું) પોતાનું ભણવાનું ભણો. પોતાની પ્રેમભક્તિ. આ જાણો કે પોતાનું છે. બીજું નહીં. કોણ પોતાનું છે? પ્રેમભક્તિ પોતાની છે ને. બોધ, બુદ્ધિ પોતાની છે. પોતાનું કોણ? જે કિયાથી પડદો ખસી જાય. નિરાવરણ. શુદ્ધ-બુદ્ધ મુક્ત પોતાનામાં જ પોતે. પોતાની કોણિશ કરો. પોતે કરશો પોતે પામશો. કોણે પામશો? પોતાને પામશો બીજાને નહીં.

પોતાનો જે શાંતિરૂપે પ્રકાશ, પોતે તમે જ્ઞાનરૂપમાં, ફળરૂપમાં સ્વરૂપ પ્રકાશ, આમ તમારે પોતાના સ્વરૂપ જણવાનું છે. એટલા માટે તમે કાંચે લાગી જાઓ. થઈ જશે. થાય છે. એમના આશીર્વાદ છે. તમે વેડડી નહીં હોય.

કોઈ ભાગયશાળીએ પૂછ્યું નિત્ય ભગવાનનું સ્મરણ કરવું જોઈએ, ભગવાન કેટલા આપણા છે ? એ કિસે માતાજી કહે છે, “આ તો હું કહું (જ) છું. સત્તસંગ કરો. પિતાજી, તમારાથી તમારું સંતાન કેવી રીતે જુદું છે (અર્થાત જુદું નથી) આ બાળકી કોની, તમારી છે. તમારા શરીરમાં વાગે, તમારા બાળકને વાગે, તમનેકેવું લાગે? એનાં પણ પણ પાસે ભગવાન છે. તેઓ તમારા શાસોના શાસ છે. - એવું જ છે - જણાવવાની વાત નથી. પ્રત્યક્ષ છે. જેણ પોતાના શરીરનો બોધ થાય છે તે જ રીતે પરમાર્થ ચિંતન કરીને પોતાના સ્વરૂપનો પોતાપણાનો બોધ થાય છે.”

આરામમાં બે-આરામ છે : જેમ હાથ પોતાનામાં છે, જેમ પોતાનું બાળક, પોતાની આંખ કેવી રીતે અલગ થશે? નિત્ય સંયોગ વિયોગ. પોતાનામાં જ પોતાનું. સંસારમાં પણ જુઓ છો. એકમાંથી બે, બેમાંથી ત્રણ ધીમે-ધીમે કેટલું વધે છે. આપોઆપ જ વધે છે. એવું થઈ શકે બાળક પંડિત થઈ શકે. તમારું બાળક વધારે જીવાન થઈ છે. જોવામાં બાળક બળવાન થઈ શકે.

શૂન્ય રહે શૂન્ય જ રહી જશે. કોણ છે? હું જ છું ભગવાનના સેવકરૂપે. તમે અને હું. પ્રભુના સેવક અને સેવિકા. પ્રભુ ન હોય તો સેવિકા કેવી રીતે? પોતાની આંખ છે અને અલગ છે એ કેવી રીતે સંભવ હોય? ખૂબ પોતે જ છે. કેમ પોતાનો બોજો વહે છે? જેમ નાનું બાળક ખોળામાં (કૂખમાં) રહે છે. બધો સામાન ખાવું-પીવું બધાંને પ્રબંધ કરી લેવામાં આવે છે. એવી જ રીત અપનાવી લો. તમે જ તો બધું કરાવો છો. તમે જે કરો બરોબર છે. બોધે કેમ લો છો, અશાંતિ કેમ લો છો? મારો બોજો પણ તમારો, હું તમારા હાથનું યંત્ર છું. એવી લાવધારામાં સદા રહેણે

* * *

જે રામ છે તે જ કૃષ્ણ છે અને જે કૃષ્ણ છે તે જ રામ છે. કોઈ રામને પ્રધાન માનીને પૂજા કરે છે તો કોઈ કૃષ્ણને. એકનાં જ બંન્ને રૂપો છે. જેમ કે કોઈ કોઈ કૃષ્ણ શાખણો અર્થ કરે છે સહૃને આકર્ષિત કરનાર, અને સહૃમાં રમણ કરનારને રામ કહે છે. દરેકનો પોતપોતાનો અર્થ થાય છે. એકમાં અનંત છે અને અનંતમાં એક છે.

- શ્રી શ્રી મા.

शिवपुराणमांथी

(क्लाससंहिता)

अध्याय - ३ (प्रणाव-स्वरूप)

शिव बोल्या : हे देव! जे कंઈ तमे भने पूछ्यु छे ते हुं तमने कहुं छुं. ध्यानथी सांबणो. एना श्रवणमात्रथी श्वर शिव समान थाय छे. जे प्रश्नवनो अर्थ जाणी ले छे, मानो के ते भारा ज्ञानने जाणी जाय छे. प्रश्नवात्मक भंत्र सर्व भंत्रोनुं बीज छे, अने ते वृक्ष-बीजनी जेम सूक्ष्मथी पशा सूक्ष्म अने वृष्टि ज स्थूल, वेदनुं आहि, वेदनो सार अने भारुं स्वरूप छे. ते त्रिश गुणोथी पर, सर्वश अने सर्वना कर्ता छे. प्रश्नव अर्थात् ओम् (ॐ) आ ऐकाक्षर भंत्र एवो छे के जेमां सर्वगत शिवज्ञ सर्वथा विद्यमान् छे. जगतनी सर्व वस्तुओ गुणभय छे. जे विराटरूपे स्थावरजंगमात्मक देखाय छे. आ सर्व कंઈ प्रश्नवनो अर्थ ज छे. आ एक ज अक्षर ब्रह्म अने सर्व अर्थोनुं साधन छे. आवा ऊँकारयुक्त प्रश्नवथी शिवज्ञ ज सर्व-प्रथम जगतना निर्भाषकर्ता छे. शिव ज प्राणरूप अने प्रश्नव ज शिवरूप छे. आ वाच्यवाच्यकमां कोई लेद नथी. आ रीते हुं ज ब्रह्म, ऋषि अने ऐकाक्षररूप छुं. भारी वाच्य-वचनी ऐकताने विद्वान् ज जाणे छे. प्रश्नव सर्वना कर्ता छे. मुमुक्षु ज आ निर्विकार परमेश्वर प्रश्नवने जाणी शक्षे. आ सर्व भंत्रोना शिरोभिंशि औंकारने ज हुं काशीमां प्राण त्याग करनारने आपुं छुं. हें अंबिका, पहेलां हुं आ प्रश्नवोद्घारनुं वर्षन करुं छुं. भात्र एनी जाइकारीथी ज परम सिद्धिनी प्राप्ति थाय छे. आ भक्तानी प्राप्ति भाटे सौथी पहेलां कलानो उद्धार करवो जोईअ. पहेलां अकार-आश्रित निवृत्तिकलानो उद्धार करवो, पछी उकारमां हुंधनकलानो, भक्तानो कालकलानो, नादमां हंड अने बिंदुमां ईश्वरकलानो. आ रीते पंचवर्षारूप प्रश्नवनो उद्धार थाय छे. त्रिश भात्रा तेम ज बिंदु नादात्मकतानो जप तो भद्रामुक्तिदायक छे. ब्रह्माथी भांडीने सर्व प्राणीओ सुधी प्रश्नव ज सर्वनो प्राण छे, अने अकार, उकार, भक्ताना कमथी एनी त्रिश भात्राओ छे, ए ज ओम् बने छे. आ ज ओम् वेदोनो आहि छे. ए ओम्कार भारुं ज स्वरूप छे. आ भद्रान बीजना अकारना रजोगुणाथी ब्रह्मा, उकार जे एनी प्रकृति योनि छे एनाथी सत्त्वगुणानुं पालन करनार हरि अने भक्तार पुरुषभीज तमोगुणा छे जेनाथी संभारकर्ता शिवनी उत्पत्ति छे. ज्यारे आ साक्षात् भद्रेश्वरटेवनो तिरोभाव थाय छे, जे बिंदुरूप छे अने सर्व पर कृपा करवाने भाटे जे नादरूप पशा छे. ध्यानमां बेसती वपते नादरूप शिवनो भस्तकमां विचार करवो अने ध्यान करवुं, कारण के ए परथी पर, तेम ज मंगलरूप, ए ज सर्वश, सर्वना कर्ता, सर्वेश, निर्भण, अविनाशी अद्वैत अने परब्रह्म छे. ए ज भक्तानी अपेक्षाओ सर्वव्याप्त अने अकार-उकारना नीचेना भागमां व्याप्त छे आवा प्रकारनी भावना करवी. आ ज रीते अकाराहि पांचे वर्णोभां ब्रह्मना स्वरूपने जोवुं. सध, वामदेव, घोर, पुरुष, ईशान गा कमथी भारी ज भूर्ति छे.

अध्याय-१४ (शिवरूपवर्णन)

वामदेव बोल्या : हे भगवन् ! हे सर्व हैवताओना ईश्वर! शिवना पुत्र! प्रश्नतारतिभंजन! इ प्रकारना अर्थनुं शान शुं छे? इ प्रकारना अर्थो त्या क्या छे? एनुं प्रतिपादक कोशा छे? अने ए ज्ञाननुं शुं फै छे? जेने जाइया वगर त्वांशोधी विमोक्षित रह्या छे अने हुं त्वा शिवमायाथी विमोक्षित यर्ह रह्यो छुं. हुं आपने शरणे छे. आप भारा उपर कृपा करीने ए ज्ञानाभूत हुं ज्ञान करावो. कारण के शिवपद अद्वैत छे.

त्यारे मुनिओनां गांगा की सांबणीने शक्तिधारी भ्रम्भु शाल विरोधीओने भाटे आ भद्रात्रासज्जनक वयन

કહેવા લાગ્યા : હે મુનિશાર્ડ્લ! જે કાંઈ આપે પૂછ્યું તે સમસ્ત પ્રણવાર્થ પરિશાન રૂપમાં તમને સાદર કરું છું, સમાજિકે વ્યાસ્તિના ભાવથી સર્વથા મહેશ્વરનું જ છે.

હે સુત્રત ! હવે હું એ છ પ્રકારના અર્થોને કહું છું કે જેનાથી એકનું જ પરિશાન થાય છે. પ્રથમ મંત્રરૂપ, બીજું મંત્રભાવરૂપ, ત્રીજું દેવાર્થ, ચોથું પ્રપંચાર્થ, પાંચમું ગુરુરૂપ અને છંદું શિખ્યના આત્માનુરૂપ કાર્ય. આ જ પ્રકારના અર્થ પહેલાં કહેવામાં આવ્યા છે. મુનિસત્તામ, પહેલાં એ મંત્રસ્વરૂપને સાંભળો જેના વિજ્ઞાનમાત્રથી જ્ઞાની થાય છે. પ્રથમ સ્વર અકાર છે, જેના પદ્ધી પાંચમો ઉકાર આવે છે. તે જ રીતે પ વર્ગનો અંત મકાર છે, બિંદુ અને નાદ છે. આ પાંચેને વેદમાં ઓમકાર કહેવામાં આવ્યો છે. એ જ સમાજિરૂપ છે. આ જ રીતે નાદ સર્વની સમાજિ છે, અને અકાર, ઉકાર મકાર આ સર્વ બિંદુના આદિમાં છે. આ જ વ્યાસ્તિરૂપથી સિદ્ધિ, ઓમ શિવનો વાચક છે. આ પાંચે વર્ણની સમાજિ અને બિંદુ વગેરે ચારની સમાજિ-કલા પ્રણાલ શિવનો વાચક છે જ શિવજીના ઉપદેશ માર્ગથી એનો જે વિચાર છે તે મંત્રરૂપ છે, એને જ પ્રણવરાજ કહે છે જે શિવજીનું જ રૂપ છે.

* * *

“હે શરદા આપનારા (પ્રભો) ! (ઓમકારના) અકારમાં ઝગવેદ, જાગ્રતાવસ્થા, ભૂર્લોક અને બ્રહ્મા; ઉકારમાં યજુર્વેદ, સ્વમાવસ્થા, ભૂવર્લોક અને વિષણુ; મકારમાં સામવેદ, સુષુપ્તિ અવસ્થા, સ્વર્લોક અને મહેશ; એ જુદાં જુદાં રૂપો સિદ્ધ થાય છે. ત્રણ અવસ્થાથી પર એવું ચોથું જે આપનું અખંડ ચૈતન્યાત્મક બ્રહ્મસ્વરૂપ છે તેનું (નાદ+બિંદુ) પ્રતિપાદન કરે છે.”

(શિવમહિમન્ત્સોત્ર)

સંતાનવિસ્તાર મા

- મંજુલા બેનર્ઝ (અલહાબાદ)

શ્રી શ્રી માતા આનંદમથી સાથેના સગૃ રોડના નિવાસસ્થાનમાંના થોડાક આનંદમથ સમયને તિંગિબદ્ધ કરવાનો પ્રયાસ કરું છું.

ઘણીવાર મારા પતિ (શ્રી અમિતાલ બેનર્ઝ)ના મનમાં માને એમને વેર લાવવાની ઈચ્છા જાગૃત થતી, એ મનોકામના પાનુદાને કહી રાખી હતી. હું હંમેશ કહેતી કે જ્યારે મા આવે ત્યારે મારાં માતાજી પણ ત્યાં હોય. ૧૯૭૪માં પાનુદાનો ફોન આવ્યો કે ૧૯૭૫ની પહેલી જાન્યુઆરીએ મા અલહાબાદ પહોંચશે, જો તમે ત્યાં હશો તો મા તમારે વેર પધારશે. આનાથી વધુ પ્રસંગતાની વાત નવા વર્ષે બીજી શી હોઈ શકે?

મા આવશે - આનંદથી મન નાચી ઉઠ્યું. પરંતુ આવતાં પહેલાં ઘરમાં કંઈક આયોજન તો કરવું પડશે, એ બાબતમાં સંપૂર્ણ અજાણ! પરંતુ લગ્ન પહેલાં પિતાજી (સ્વ. જગદીશ પ્રસત્ત મુખર્જી) ના નિવાસ્થાને મા ત્રણ વાર આવીને રહ્યાં હતાં, તેથી મારાં માતાની સલાહથી જેમ સમજણ પડી તે પ્રમાણે આયોજન કર્યું. ફોન કર્યો તો કાનપુરથી ત્રણ બહેનો આવી ગઈ અને બંન્નેએ મળીને જ્યાં માની ગાડી ઉલ્લી રહેશે ત્યાંથી અમારા પૂજાધર સુધી લગભગ ૩૦ ફૂટની જગામાં આલપના (રંગોળી) ચીતરી દીધી. તે વખતે શિયાળાની રાંત્રિનો એક વાગ્યો હતો. થોડાંક ફળો લાવી રાખ્યાં, મારા પતિએ કહ્યું કે ઓછાં ન પડે. મેં કહ્યું, “મારો એવો અનુભવ છે કે મા જ્યાં હાથ મૂકે છે ત્યાં કોઈ ચીજ ઓછી નથી પડતી.” તેમ છીતાં એમનું મન મનાવવા માટે મેં થોડાંક વધારે જામકળ મંગાવી દીધાં. પૂજાધરમાં માને માટે બેસવાનો પ્રબંધ કર્યો. જ્યાં મારા “લડૂ ગોપાલજી” વિરાજમાન છે, જેમને ૧૯૬૦માં મા એ જ મને આપ્યા હતા.

સંતાનનું આવાહન મા કેમ ટાળે? સર્વવ્યાપી આનંદદાયિની માનું સવારે ૧૦ વાગે આગમન થયું. શંખધ્વનિ અને ઉલ્લધનિ સાથે અમે બધાંએ માનું સ્વાગત કર્યું. પછી માને પૂજાધરમાં લઈ ગયાં. પૂજાધર જોઈને માએ પ્રસંગતા પ્રગટ કરી. બીત ઉપર રામ-વનવાસનું ચિત્ર જોઈને બોલ્યાં, “સીતાર ચોખ દૂટીતે હતો દુઃખ” (સીતાના બંને ચક્ષુઓમાં કેટલું દુઃખ) માની અનુઝા લઈને મેં જાતે બનાવેલા સંદેશ ખવડાબ્યા. અને બે ચમચી દૂધ મારે હાથે પીવડાયું. આજે પણ એનું સ્મરણ કરીને મન ગદગદ થઈ જાય છે. ત્યારબાદ માને લોનમાં બેસાડ્યાં. ત્યાં ઉપસ્થિત સહુ ભક્તોને માનાં દર્શન થયાં. માના કહેવાથી અમારાં માતા સાથે અમે બહેનોએ મળીને રામાયણના થોડાક દોહા ગાયા. પછી મારી બહેન દીપાની દીકરી લાલીએ મીરાનું એક ભજન ગાઈ સબંધાયું. લાલીની ઉભર ત્યારે ૮ કે ૯ વર્ષની હતી. એણે ઉભર પ્રમાણે બહુજ મધુર ગીત ગાયું હતું. સાંભળીને મા બોલ્યાં, “અરે એ તો ખૂબ ભાલો ગાન કરે, એકે એકટા પુરસ્કાર દિટે હોલે.” (અરે, આ તો ખૂબ સરસ ગાય છે, એને એક પુરસ્કાર આપવો પડશે) એમ કહીને એમની માણા એને પહેરાવી દીધી અને ફળ-કૂલ-મિઠાઈ ભરી ભરીને આપી. એ છોકરીના આનંદની સીમા નહીંતી. પછી મેં માને વિનંતિ કરી કે મા કંઈક બોલે, તો કહ્યું, “અચ્છા તુમ કહતી હો તો મેં ગાઉંગી પર કલ કિસ્સીને દો-ચાર કિસભિસ ખિલા દિયે ઈસલિયે જીબમેં થોડી સૂજન આ ગઈ હૈ” વળી પાછું એ જ કે સંતાનની વાત મા કેમ ટાળે! માયે એમના મધુર અલૌકિક સ્વરમાં “દે ભગવાન, શ્રેય ભગવાન, પ્રેય ભગવાન” ગાયું, અને ઉપસ્થિત બક્તગણે પણ સાથ આપ્યો. એ વખતે ત્યાંના વાતાવરણમાં સ્પંદનની અનુભૂતિ થતી હતી.

હવે ગોપાલ - આશ્રમ પાછા ફરવાનો સમય થઈ ગયો. મેં માને કહું, “મા, તારા બંધુ માટે એક ફૂલ આપું હું.” આ મેં મારા મોટા દીકરા અલોક માટે કહું હતું, એ ત્યારે સ્ટીમર પર હતો. માએ એક હાથથી મારો એક લાંબું પકડી રાખ્યો, એના ઉપર પહેલાં ગુલાબનાં બે પુષ્પો આપ્યાં, પછી એક મોટું સફરજન, એક જામફળ અને બે મુશ્કેલીઓ આપ્યાં. પછી બીજો હાથ એના ઉપર ભૂકીને બોલ્યાં, “એટા બંધુ કે દેબે.” મેં ઉત્તરમાં કહું કે એ જહાજ પર છે. બોલ્યાં “એટા દેબે” તે પછી માએ સૌના હાથોમાં ફળ-મિઠાઈ આપ્યાં અને પોતાના ‘ખ્યાલ’થી ખૂબ ફળો “લૂટાણાં” એટલે કે “લૂટ સકે તો લૂટ.”

માની આરતી કરી. પછી મા ગોપાલ-આશ્રમે ચાલ્યાં ગયાં. એ પતિને બતાવ્યું કે જેટલાં ફળોનું આપ્યો નહોતું થયું એનાથી અધિક ભક્તગણો લાવ્યા, અને એ ‘લૂટ’ પછી પણ ઢગલાબંધ ફળો વધ્યાં હતાં. એ તો સાશાં અન્નપૂર્ણા આવ્યાં હતાં.

મન બહુ ઉદાસ થઈ ગયું. ઘરમાં લગભગ ૧૫-૧૬ જણા, એમના બોજનની વ્યવસ્થા કરવાની હતી. મેં જી માટે બ્રહ્મ જિચડી બનાવી. બધાંએ ખૂબ આનંદથી ગ્રહણ કરી. એટલામાં મારા પતિ આવ્યા ને બોલ્યા, “ચાલે આશ્રમ જઈએ મા પાસે.” કહેવાની જ વાર હતી કે ત્રણો બહેનો ગાડીમાં ચઢી ગયાં. પહોંચ્યાં ત્યારે કોઈએ કહું મા વિશ્વામભાં છે, જ વાગ્યા પહેલાં દર્શન નહીં થાય. અમે પણ કહું કે ‘સારું, અમે અહીં ઝાડ નીચે બેસીને તક્કે ખાઈશું ત્યાં સુધી થોડીવાર વાતચીત થઈ કે કેવી રીતે જીભમાં સોજો આવ્યો અને ગરમ ચાથી કાગળો કર્યો તાં રાહત થઈ, વગેરે.’

જેવાં ઘરે પહોંચ્યાં કે મારાં માતાએ કહું, “તારી નિઃાંદનો ફોન મુંબઈથી આવ્યો હતો કે મોટા દીકરાનું જણા આવ્યું છે અને હજુ ૭-૮ દિવસ રહેશે.” પણ એટલી જલદી ટિકિટ કયાંથી મળે? કેવી રીતે જવાય? પતિને વર્ષની શરૂઆતમાં રજા નથી.

બીજે દિવસે સવારે બધી જ વ્યવસ્થા થઈ ગઈ, અને ચોથી જાન્યુઆરીએ નાના દીકરા આશિષને સાથે લઈ હું ગઈ. હવે આશર્ય એ કે પેલાં જ તાજાં ફળો, પેડા મેં માના બંધુને ખવડાવ્યાં! માએ મારા હાથમાં આપ્યાં ત્યારે જોકે મેં વિચાર કરેલો કે ફૂલ સૂક્વાની દઈશ અને પેડાની થોડીક કરચો કાગળમાં સાચવી લઈશે. માનો સત્તાન પ્રતે સ્નેહ!

પ્રસન્નાનનાં ભક્તચિત્તાન્તરાલે
 સદા સર્વદા દિવ્યરૂપે વસ્ત્રીમ् ।
 સદા શુભ્રવસ્ત્રાં સદા શુદ્ધચિત્તાં
 નમો માતરં સર્વદાઽનન્દરૂપામ् ॥

ઉર્ધ્વિદ્વારના સાધુ-સમાજ દ્વારા માનું અભિનંદન (૧૯૭૮)

વિશ્વવિષ્યાત પૂજ્યપાદ જગજજનની માતૃશક્તિ શ્રી ૧૦૮ શ્રી શ્રી આનંદમયી માતાજીનું ઉર્ધ્વિદ્વારના અભાડાઓ અને ખર્દર્શન સાધુ સમાજ દ્વારા સાદર અભિનંદન.

“અધિ! ભારતીય ધર્મ-સંસ્કૃતિની આદર્શ મૂર્તિ! આનંદમૃતવર્ષિણી માતૃશક્તિ! અમે આપનું કયા શબ્દોમાં અભિનંદન કરીએ! આપ તો સ્વયમ્ભુ અમારી શબ્દાધિકારી હેવી, પરા - પશ્યંતી - મધ્યમા - વૈખરી વાણી-ચતુર્થ્યની ગ્રેરક મહાશક્તિ છો.”

અધિ! ત્રિવિધતાપાપાપનોદિની ત્રિવિધશક્તિસ્વરૂપિણી માતા! આપ અમારી ભાવનાઓ અનુસાર મહાકાળી, મહાલક્ષ્મી, મહાસરસ્વતીના રૂપમાં અવતીર્ણ થઈને, કર્મ, લક્ષ્મિ, શાન ત્રિવિધ કંડોના પ્રચાર, પ્રસાર દ્વારા વૈદિક ધર્મ-સંસ્કૃતિનો ભાર્ગ પ્રશસ્ત કરી રહ્યા છો, કે જે અમારા ખર્દર્શનનું પરમ લક્ષ્ય છે. એતદર્થે અમે આપનો કોટિશા: આભાર માનીએ છીએ.

અધિ, સદાચારપૂતા પરમ પવિત્રાત્મતપસ્વિની માતા! આપે આપના અદભૂત પશ્યસ્વી બાલ્ય જીવનથી જ ભારતીય માન-ભર્યાદાની રક્ષા મર્યાદા પુરખોત્તમ ભગવાન શ્રીરામની જેમ સુરક્ષિત રાખવાનું મહાન પ્રત લીધું છે જે માનવમાત્રને માટે મહાન ગ્રેરક છે.

અધિ, શાનપઠેશરી પતિતપાવની જનસમાજોપકારિણી માતા! આપે શિક્ષણા ક્ષેત્રમાં અનેક વિદ્યાલયો, મહાવિદ્યાલયોની, સેવાક્ષેત્રમાં અનેક ચિકિત્સાલયોની તથા ઈષ્ટ-નિષ્ઠા-સિથરીકરણમાં અનેક દેવાલયોની સ્થાપના કરીને સમાજનો એક મહાન ઉપકાર કર્યો છે, જે માટે જન-સમાજ આપનો સદા જાણી રહેશે.

અધિ શ્રેય-પ્રેયની પૂર્તિમૂર્તિ માતા!

આપે “માતૃદેવો ભવ, પિતૃદેવો ભવ, આચાર્યદેવો ભવ, અતિથિદેવો ભવ” એ આચાર-સંહિતાને ભાર્ગ જનસમાજનું મહાન નેતૃત્વ કરીને એક મહાન ઉપકાર કર્યો છે, તથા ખર્દર્શન સાધુ-સમાજના ઉદેશ્યોની સંપૂર્તિ કરી છે. એતદર્થે અમે કોટિશા : આભાર તેમ જ ભંગળ કામના કરીએ છીએ.

અધિ, ખર્દર્શન-સમન્વયકારિણી અભેદજ્ઞાન-પ્રચારિણી ઉદાર માતા! આપે શ્રીકૃષ્ણ-નિવાસ-આશ્રમમાં શ્રી પૂર્ણાનંદ આશ્રમના શાનભંગ પર ખર્દર્શનના પ્રચારકો, વિદ્વાનો, મહામંડલેશ્વરોને લાવવાનો શ્રેય મહામહિમ શ્રી પંચાયતી આખાડા મહાનિર્વાણીના મહામંડલેશ્વર શ્રી સ્વામી પૂર્ણાનંદ ગિરિજી મહારાજ અધિકારી અધ્યક્ષ શ્રીકૃષ્ણ નિવાસ આશ્રમ, સન્યાસ માર્ગ, કન્ખલ (હરિદ્વાર) ને આપ્યો છે તે માટે ખર્દર્શન સાધુ-સમાજ આપનો ઘણો જ આભારી છે અને રહેશે.

અધિ, વિશ્વવંદ્યા માતૃશક્તિ! આપે મહામંડલેશ્વર સ્વામી પૂર્ણાનંદ ગિરિજી મહારાજના અભિલ ભારતીય વેદાંત-સંમેલનની સનુ ૧૮૭૮માં થનારી ‘રજત-જ્યંતી’નું ઉદ્ઘાટન આપનાં કરકુંણો દ્વારા સંપત્ત કરવાની જે સ્વીકૃતિ પ્રદાન કરી છે એનાથી ખર્દર્શન સાધુ-સમાજ ઘણો જ સંતુષ્ટ થયો છે અને ઘણો જ ગૌરવ અનુભવે છે.

(શ્રી સત્યદાનન્ભયી માં શ્રી આનંદમયી માંના જન્મોત્સવ પ્રસંગના સંમેલનમાં)

- સ્વામી બ્રહ્માનંદ, મહામંડલેશ્વર સુરતગિરિ બંગલા, કન્ખલ.
- સ્વામી સદાનંદ, મહામંડલેશ્વર, ગૌત્રા મંદિર, કન્ખલ.
- સ્વામી પ્રકાશનંદ, આચાર્ય મંડલેશ્વર, અખાડા નિરંજની, માયાપુર.
- મહંત ગિરધર નારાણાય પુરી, સે. શ્રીપંચાયતી અખાડા મહાનિર્વાણી, કન્ખલ.
- મહંત ઉત્તમસિંહ, સે.શ્રી પંચાયતી નિર્મલ અખાડા, કન્ખલ.
- એસ.બી. ડાલ્યુ રામ, સે. શ્રી પંચાયતી ઉદાસીન અખાડા નથા, કન્ખલ.
- શ્રી મહંત બિહવકેશ્વર પુરી, સે. શ્રી પંચ દશનામી જૂના અખાડા, હરિદ્વાર.
- મહામંડલેશ્વર સ્વામી શ્યામસુંદરદાસ શાસી, મંત્રી ઘડદર્શન સાધુ-સમાજ, પંચપુરી, હરિદ્વાર.
- મહંત ગોપાલદાસ, કોઠારી શ્રી પંચાયતી અખાડા બડા, કન્ખલ.
- મહંત ગોવિંદદાસ, મંત્રી અલિખ ભારતીય અખાડા પરિષદ, હરિદ્વાર.

* * *

“ધાર્મિક લોકોમાં આપણો તીવ્ર ચિંતનશીલ (જ્ઞાનયોગી), લોકહિત માટે પ્રબળ કર્મનુઝાનકારી (કર્મયોગી), સાહસથી આત્મસાક્ષાત્કાર માટે અગ્રસર થનારા (રાજયોગી), તથા શાંત અને વિનયી (ભક્તિયોગી) - આમ ચાર પ્રકારના સાધકો જોઈએ છે.”

- સ્વામી વિવેકાનંદ.

માના વિવિધ આશ્રમોનો કમવાર દીતિહાસ

૧. ખેડા (બાંગલાદેશ)

વર્તમાન બ્રાહ્મણવાડિયા જિલ્લાનું આ એક નાનકું ગામ છે. શ્રીશ્રીમાનાં દાદીમાનનું ત્યાં પિયર હતું. એમનાં માતા-પિતાનું એકનું એક સંતાન હોવાને કારણે માતાજીનાં દાદીમા ત્યાં જ રહેતાં, હતાં, અને આ જ આનંદમય પ્રાકૃતિક વાતાવરણમાં આંબા ને લીમડાની છાયામાં એક નાની શી કુટિર હતી. એમાં જ ૧૮૮૬ના (એષ્ટ્રિલની ત૦ તારીખ બંગાળી ગણતરી પ્રમાણે) મેની બીજી તારીખે, બ્રાહ્મ મૂર્હૂર્તમાં એ પુષ્પલૂભિમાં શ્રીશ્રીમાનો આવિર્ભાવ થયો.

ધન્ય છે ત્યાંનાં રજકષ્ણો જ્યાં બાલિકા માઝે બાળસૂલંબ કીડાઓ કરી. ધન્ય છે ત્યાંની વનસ્પતિ, વૃક્ષ, લતા, પુષ્પો જેમની સાથે બાલિકા મા વાતો કરતાં. ધન્ય છે ત્યાંના લોકો-હિન્દુ ને મુસલમાન જેમનાં ધર-આંગણાં બાલિકા માની શિશુ વાડીથી ગુંજ્યાં કરતાં. ધન્ય છે ત્યાંની પ્રકૃતિ જેના કણોકણમાં શુલ પરિણાયની માંગલિક પળોમાં શરણાઈના સ્વરો ગુંજ્યા હશે.

આજે એ જ પુષ્પ કેત્રમાં શ્રીશ્રીમાનું મંદિર માતૃ-આશ્રમમાં વિચાજે છે, એની પ્રતિષ્ઠા ૧૮૮૨ના મેની પાંચમી તારીખે થઈ.

શ્રીશ્રીમાના જન્મસ્થાનથી થોડે દૂર આશ્રમનું મકાન છે, જેની સ્થાપના શ્રી ગુરુપ્રિયા દીદીના આગછથી ૧૮૮૮ની ગુલન પૂર્ણિમા (શાવણી પૂર્ણિમા)ને દિવસે શ્રીશ્રીમાની ઉપસ્થિતિમાં થઈ. સ્વયમ્ભુ માના શબ્દોમાં આ સ્થળની મહિમા સ્વતઃ પ્રસ્કૃતિત છે : “દેખો, ઈસ સ્થાન કો પવિત્ર ભાવસે રખને પર તુમ લોગોંકા હી મંગલ હોગા. ઈસ સ્થાન પર આકર વિશેષ ભાવસે પ્રાર્થના કરને સે, ફલ પાઓગે. ઈસ સ્થાનકો અપવિત્ર ન કરના.”

૨. સિદ્ધેશ્વરી (બાંગલાદેશ)

બંગાળની ભૂમિ સદા દેવી-સાધના, શક્તિ ઉપાસના માટે મહત્વપૂર્ણ રહી છે. ઢાકા શહેરને એક છેડે અત્યંત પ્રાચીન સ્થાન છે - સિદ્ધેશ્વરી. એમ કહેવાય છે કે કોણ જાણો કેટલાંયે મંદિરો અહીં બનીને તૂટી ચૂક્યાં અને કંઈ કેટલી વાર કેટલી મૂર્તિઓને ખંડિત કરવામાં આવી, છતાં પણ સિદ્ધેશ્વરી કાલી મંદિરની પ્રતિમાને ઉની આંચ પણ નથી આવી!

લોકિક દસ્તિઓ સિદ્ધેશરી સ્થાનનો પરિચય મેળવતાં પહેલાં જ શ્રીશ્રીમાના શ્રીમુખેથી ‘સિદ્ધેશરી’ નું નામ બહાર આવ્યું હતું, તેમ જ માની દિવ્ય દસ્તિમાં એ સ્થળ પ્રકાશિત થયું હતું. માઝે લોલાનાથજીને એનું વર્ણન કરી બતાવ્યું હતું.

ખરેખર જયારે મા અહીં પધાર્યાં ત્યારે માઝે કહું કે આ સાધકોની સાધનાસ્થળી હતી, પાંચ હજાર પાંચસો વર્ષ પૂર્વેથી અહીં વિશેષ વિશેષ સાધકગણ આવતા રહ્યા છે.

૧૮૨૪માં સૌ પ્રથમ લોલાનાથજી સાથે માનું અહીં આગમન થયું. જંગલની અંદર આ પ્રાચીન મંદિર ખૂબ જ એકાંત સ્થળે આવેલું હતું. અહીં પધારીને માઝે જે અલોકિક વિસ્મયકારક લીલાઓ કરી તે વિષે દીદીની ડાપરીમાં તેમજ ભાઈજીના પુસ્તક ‘માતૃદર્શન’માં વિગતવાર વર્ણન છે. ૧૮૨૫માં સિદ્ધેશરીની ભૂમિમાં જ શ્રીશ્રીમાના આનંદમય સ્વરૂપને નિહાળીને ભાઈજીએ માનું નામકરણ કર્યું, ‘મા આનંદમયી.’

૧૮૨૮માં કાલી મંદિરની સંલગ્ન ભૂમિમાં નિર્માણ કર્ય શરૂ થયું, અને પહેલી વાસંતી પૂજા (વસંત પંચમીના સરસ્વતી પૂજા) થઈ. આ જ સ્થળે શ્રીશ્રીમાના શ્રી શરીરમાં સમાપ્તિની વિભિન્ન અવસ્થાઓ અને સાધનાની લીલાની વિભિન્ન કિયાઓ મુકાશિત થઈ છે. આ પવિત્ર આશ્રમનો પ્રત્યેક ૨જકણ તેજપુંજ છે. આ જ માનો સર્વપ્રથમ આશ્રમ છે. ૧૮૮૨માં બાંગલાદેશના સરકારી અનુદાનથી આ સ્થળના મકાનનો ઊર્ણોદ્ધાર કરવામાં આવ્યો. ૧૮૮૫માં પૂર્વ નિર્દિષ્ટ વેદી પર શિવ-પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી. આજે પણ શત શત માતુભક્તો આ પુષ્પાઠીનાં દર્શન માટે આવે છે.

૩. પ્રાચીન રમના આશ્રમ (ઢાકા, બાંગલાદેશ)

પૂર્વ બંગાળની રાજ્યાની ઢાકામાં શાહબાગની પાસે રમનાનું વિશાળ ઉદ્ઘાન આવ્યું છે. એની એક બાજુખે એક પ્રાચીન કાલી-મંદિર “રમના કાલી બાડી” નાને જાહીરાતું હતું. ત્યાં ઘણીવાર બાબા બોલાનાથજી સાથે શ્રીશ્રીમાં પધારતાં. એ સમયે માતાજી શાહબાગમાં રહેતાં હતાં.

પૂ. બાઈજીના આગ્રહથી આ જ રમના મેદાનમાં કાલી-મંદિરની સમીપે આશ્રમ-નિર્માણની ગ્રસ્તાવના મૂકવામાં આવી. ઉદેશ્ય હતો માતાજીની પુનીત છત્રછાયામાં બેસીને સત્સંગ-લાભ તથા સદ્ગુલ્વનયાયન. એ લક્ષ્ય ધ્યાનમાં રાખીને ૧૮૨૮માં આશ્રમભવનનું નિર્માણ થયું તથા માતાજીના શુભ જન્મોત્સવ મસંગે એનું ઉદ્ઘાટન થયું. આ જ આશ્રમમાં નિત્ય-આશ્રમ-કીર્તનનો નિયમ શરૂ થયો. પૂ. બાઈજીના અંતરમાંથી સ્કુરેલું બજન “જ્યુ વિદ્યવાસિની” તથા “મા, મા,” નામ-કીર્તન પ્રારંભ થયું.

૧૮૭૧માં રમનાની પવિત્ર ભૂમિ પર શ્રીશ્રી અન્નપૂર્ણા મંદિરનું નિર્માણ થયું, જેમાં મા અન્નપૂર્ણા, કાલી, શિવ, નારાયણ આદિ વિત્રાહોની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી. આશ્રમનું આ પ્રથમ મંદિર હતું. રમનાનું આ સ્થળ “ગિરિ” સંપ્રદાયના સાધુઓનું પ્રાચીન તપસ્યાસ્થળ હતું.

આજે આ આશ્રમ આપણી સમકાં મૂર્તરૂપે નથી, છતાં પણ અમૂર્ત રૂપે ઝુનં મૂળ સ્વરૂપ માના પ્રતેક આશ્રમમાં વિદ્યમાન છે. ૧૮૭૨માં બાંગલાદેશના યુદ્ધ સમયે આ સ્થળ ભૂસાઈ ગયું, કદાચ એ પણ માતાજીની દિલ્લી લીલાનું એક અંગ હશે. માની લીલા અપરંપાર છે.

૪. વિદ્યાચલ આશ્રમ

વારાણસી પાસે ભિર્જપુર જિલ્લામાં આવેલા અષ્ટભુજ પહાડ પર વસેલા આ આશ્રમની એક ન્યારી જ શોલા છે. દૂરથી ચિત્રાંકન કર્યા જેવો દેખાય છે.

૧૮૨૭માં બાબા બોલાનાથજી સાથે માતાજી પહેલી વાર અહીં પદ્ધાર્ય. ૧૮૨૮માં ગુરુપ્રિયા દીદીના પિતાજી (પૂર્વશ્રમના ડો. શશાંક મોહન મુખજી) ઉર્ફ સ્વામી અખંડાનંદ ગિરિજીના પ્રયાસથી અહીં આશ્રમની સ્થાપના થઈ. કાળાંતરે કાશીના મહારાજા ડો. વિભૂતિ નારાયણ સિંહે ૨૮ વીચા જભીન માતાજીના શ્રીયરણોમાં સમર્પિત કરી. બરેલી આશ્રમને જ સ્થળે સૈકાઓ પૂર્વ પ્રાચીન વિદ્યવાસિની દેવીનું મૂળ મંદિર હતું જે મુસલમાનોના આકમણ બાદ હાલમાં ભિર્જપુર ગામમાં આવેલું છે. આશ્રમના પાયાના ખોદાશ વખતે પણ આના પૂરાવારૂપે પ્રાચીન વિશાળ મંદિરના અનેક ધ્વંસાવશેષો ભળી આવ્યા હતા કે જે હાલમાં લખનૌના રાજકીય સંગ્રહાલયમાં સુરક્ષિત છે. મંદિરના આ મૂળ સ્થળ વિશે શ્રીશ્રીમાને શ્રીમુખેથી નીકળ્યું, “આ સ્થળ અષ્ટભુજ મંદિર અને કાલી ખોલ મંદિરનેલઈને

(વર્ષ - ૨, અંક - ૩, ૧૯૬૮)

માના વિવિધ આશ્રમોનો કુમવાર ઇતિહાસ.

૨૫

એક નિકોણ અને આ સ્થાન એ ત્રિકોણનું મધ્ય બિંદુ, આ ભૂમિ પર દેવીનો પ્રભાવ છે.”

શક્તિ-ઉપાસકો તથા તંત્રવિદ્યાના સાધકો માટે આ રીતે અહીં ગ્રસ પ્રાચીન મંદિરોથી બનેલો ત્રિકોણ છે. આ પહૃત્યમાં શક્તિ-ઉપાસના માટે ગુમ સાધકો રહે છે એવું જ્ઞાનવામાં આવ્યું છે.

આ આશ્રમ માની અનેક દિવ્ય લીલાઓનો સાક્ષી છે. આ આશ્રમના જુદા જુદા સ્થળોની જુદી જુદી મહિમા છે. આ સ્થાનનું મહાત્મ્ય સ્વાભાવિક રીતે જ લક્તોને આકર્ષ છે. અહીંના કષોક્ષમાં માતુનામનું ગુંજન આજે પણ સંભળાય છે.

૫. ઉત્તરકાશી આશ્રમ

ઉત્તરાંદિની તપોભૂમિ ઉત્તરકાશી હિમાલયના ખોળામાં આવેલું સ્થાન છે. ગોમુખ ગંગાઓતરીથી ઉત્તરતી કલકલનાંદિની ગંગા ઉત્તરકાશી થઈને હરિદ્વાર જાય છે. અહીં પણ ભાગીરથી ગંગાનો પ્રવાહ ઉત્તર દિશા તરફ વહે છે જેમ કે શિવનગરી કાશીની ગંગા, તેથી આ સ્થાન ઉત્તરકાશી કહેવાય છે.

૧૮ઉત્તમાં બાબા ભોલાનાથ તથા ભાઈજીને સાથે લઈને શ્રીશ્રીમા અહીં પગપાળા આવ્યા હતાં. માતાજીના “ખ્યાલ” થી ભોલાનાથજીએ અહીં ઘણાં વર્ષો સુધી તીવ્ર તપસ્યા કરી. આજે પણ ભોલાનાથજીની તપસ્યાની જગ્યા જોવા મળે છે.

ભોલાનાથજીની જ ઈચ્છા તેમ જ ઉત્સાહથી ૧૮ઉત્તમાં અહીં આશ્રમને નામે એકાદ બે કુટિરો તથા કાલી મંદિર બન્યાં. ભોલાનાથજીના હસ્તે કાલી મૂર્તિની પ્રતિભા કરવામાં આવી. ભોલાનાથજી સાથેસ્વામી પરમાનંદજીની પ્રથમ મુલાકાત ઉત્તરકાશીના આશ્રમમાં જ ૧૮ઉત્તમાં થઈ હતી.

૧૮ઉત્તમાં શ્રીશ્રીમાની પુનીત ઉપસ્થિતિમાં સૌ પ્રથમ કાલીપૂજા અહીં થઈ. ત્યારબાદ ૧૮૮૫માં આ મંદિરની અર્ધ શતાબ્દી નિભિતે વિશેષ ઉત્સવ સહિત કાલી-પૂજા થઈ તેમજ મંદિરનો જરૂરીદાર કરવામાં આવ્યો.

આ પ્રાચીન તપોભૂમિ આજે પણ નવા નવા સાધકોને આકર્ષ છે. આશ્રમની પાછળ પ્રબળ વેગે ધસમસતી ભાગીરથીનું વેગીલું ગાંભીર્ય તેમ જ હિમાલયનું મૌન ગાંભીર્ય અહીંના કષોક્ષમાં અનુભવાય છે.

૬. કિશનપુર આશ્રમ (દેહરાદૂન)

હિમાલયના પાદપદેશમાં વસેલું આ નગર પર્યટકોમાં ‘ડુનવેલી’ને નામે પ્રખ્યાત છે. પુરાક્ષોના પુરાવા પ્રમાણે આ સ્થળ દ્રોષાચાર્યની તપોભૂમિ છે. દ્રોષાચાર્યના નામ ઉપરથી આ પર્વત દ્રોષાગિરિ કહેવાતો હતો. રામાયણની કથાનુસાર વનસ્પતિની જડીબુઝી લેવા માટે હનુમાનજી આ જ પર્વતને ઉંચીને લઈ ગયા હતા. શ્રીશ્રીમાને મુખેથી પણ સાંલળવામાં આવ્યું છે કે આ સાધુઓની તપોભૂમિ હતી.

માતા આનંદમયીના ભક્તો માટે તો આ તીર્થ ક્ષેત્ર છે. માની ઉત્તરાંદભૂમિમાં પ્રથમ આશ્રમ સ્થાપના.

અહીંના મનોહર મંદિરમાં માનું મનમોહન સ્થિત, મધુર દસ્તિ અને મધુર વાણી પર સંભ્ય અને સંસ્કારી હંડેલની લીઓ વારી ગઈ. એટલું જ નહીં, સદાકાળ માટે માના ચરણોમાં જીવન અર્પણ કરી દીધું.

આ જ સ્થળે રાજનેતાઓનો પણ માતાજી સાથે સંબંધ જોડાયો.

બક્તોના આગ્રહથી ૧૮૮૮માં આશ્રમ બનાવવા માટે જમીન ખરીદવામાં આવી, અને ૧૮૮૯ના મે મહિનામાં શુલ્ષ જન્મોત્સવ પ્રસંગે લોલાનાથજી તથા માતાજીની પરમ પુનીત ઉપસ્થિતિમાં આશ્રમના મકાનનું નિર્માણ થયું ૧૮૮૮માં લોલાનાથજીનું શરીર શાંત થયું આ જ આશ્રમમાં. ૧૮૮૯માં શિવમંદિર તથા માતુ-મંદિરની પ્રતિક્ષા થઈ.

માની લૌકિક લીલાઓને જોતાં એમ લાગે છે કે આ કિશનપુર આશ્રમ માતાજીની વ્યક્ત અને અવ્યક્ત લીલાઓનું કેન્દ્રબિંદુ છે.

એટલા માટે જ બક્તવર ભાઈજીએ આ આશ્રમ વિષે ભવિષ્યવાણી કરી હતી :

“‘શ્રીશ્રી માના જીવનમાં પ્રકાશિત સ્વતઃ સ્ફુર્ત કાર્યાવલીનું અવલોકન કરતાં એવું જણાય છે કે એ બધાંને ઉદ્દેશ્ય છે વિશ્વભાતૃત્વ, પ્રેમ તથા શાંતિ.’

ભવિષ્યમાં શ્રીશ્રીમાના લીલા-વિલાસનું કેન્દ્ર સ્થળ હશે આ દેહરાદૂન આશ્રમ.

અને કદાચ તેથી જ આશ્રમના દ્વાર પર આજે પણ અંકિત છે - “વિશ્વ-મંદિર, માતા આનંદમયી આશ્રમ.”

આ બધું લખાઈ ગયા પછી ૧૮૮૮માં વિશ્વજનની શ્રીશ્રી આનંદમયી માંદે આ જ કિશનપુર આશ્રમમાં વ્યક્ત લીલા સંકેલીને અવ્યક્તમાં પ્રવેશ કર્યો.

૭. પુરી આશ્રમ (જગન્નાથપુરી)

જગતના નાથની પાવન નગરી શ્રીક્ષેત્રમાં શ્રીશ્રીમાના આગમનની એક ઘટના છે. ૧૮૮૯ની વાત છે. પુરીના હરિદાસ મઠ પાસે વૈષ્ણવ સંત શ્રી શ્યામદાસ બાબાએ માનું નામ સાંભળીને માનાં દર્શનની ઈચ્છા પ્રગતી હતી. ઈચ્છા ખૂબ તીવ્ર હતી. એટલે સુધી કે માનાં દર્શનની આશામાં તેઓ પથારીવશ હોવા છતાં પુરીથી દેહરાદૂન સુધી જવા તૈયાર થઈ ગયા, પરંતુ શારીરિક દસ્તિએ સંભવ ન હોવાથી એમના એક લક્તે કહ્યું, “જો આપની આખી બધી તીવ્ર ઈચ્છા છે તો આ ઓરડામાં બેઠા બેઠા જ માનાં દર્શન પામી શકશો.” આના થોડાક દિવસોમાં જ મા ‘આકસ્મિક રૂપે’ ત્યાં પદ્ધાર્યાને બાબાને દર્શન આપ્યાં. ત્યાર બાદ બાબાનું શરીર શાંત થઈ ગયું.

પુરીમાં સ્વર્ગદ્વાર નામના સ્થળે સમુદ્ધ કિનારે માનો આશ્રમ આવ્યો છે. વર્ષો પહેલાં ચાંદની રાતે સમુદ્રા મોજાં પર પ્રતિબિંબિત પૂર્વિભા. તથા ચણકતી રેતીથી પ્રકાશિત વાતાવરણ વચ્ચે લગ્નવન્નામસંકીર્તન કરતા બક્તો માના સાત્ત્વિક્યમાં કેવું સ્વર્ગિય સુખ અનુભવતા હશે! આ આશ્રમમાં બક્તોને પોતાને હાથે શ્રીશ્રીમાના શ્રીમુખમાં “મહાપ્રસાદ” અર્પણ કરવાનું સદભાગ્ય મળ્યું છે, આજ આશ્રમમાં બક્તો અચળ જગન્નાથજી તથા સચળ જગન્નાથજી બન્નેના એકીસાથે દર્શન કરીને જીવન સફળ કરી ગયા!

૧૮૮૯માં અહીં આશ્રમની સ્થાપના થઈ. આજે પણ સાગરનાં મોજાં જાણે “હરિકથા હી કથા, ઔર સે વૃથા વ્યથા”નું રટણ કર્યા કરે છે.

૮. ભીમપુરા આશ્રમ (વડોદરા)

૧૮૮૭ના ઓક્ટોબરમાં પ્રથમવાર માતાજી ગુજરાતમાં નર્મદા કિનારે પદ્ધાર્યાં, ચાંદોદ (ચાંડોદ) તથા વાસુદેવ માની અનેકાનેક લીલાઓનો પ્રકાશ જોવામાં આવે છે. તેમ છતાં તે સમયે આ પ્રદેશમાં માનો એકું આશ્રમ ન હતો ગુરુપ્રિયા દીદીની ડાયરી ભાગ-ફિલ્માં એ લીલાઓનું વિવરણ જોવા મળે છે. નર્મદાતટવાસી સાધુ, બ્રહ્મચારી, ચાંદી

(પત્ર - ૨, અંક - ૩, ૧૯૬૮)

માના વિવિધ આશ્રમોનો કુમવાર ઇતિહાસ

૨૭

સંન્યાસી બધાની કુટિરોમાં માનો પ્રવેશ થતો. આ બધા જ માનાં દર્શન માટે લાલાયિત રહેતા. આ વિષે જ ગુરુપ્રિયા દીઠી આશ્રમ્યપૂર્વક કહે છે કે આ અપરિચિત સ્થળે જ્યાં કોઈ અભારી ભાષા પણ નથી સમજી શકતું, ત્યાં આટલો પ્રેમ તથા આકર્ષણ થાય છે, એ જ માની દિવ્ય લીલા છે.

ચાંદોદમાં માનો વાસ ત્રિકમજીના મંદિરમાં રહેતો. આજે પણ એ મંદિરમાં મા જ્યાં બિરાજતાં તે ગાડી રેમ જ માના ફોટાઓ છે.

૧૯૭૮-૭૯માં સ્વામી અખંડાનંદજીના આગ્રહથી માને નામે નર્મદાતટે ચાંદોદ નિકટ બીમપુરા ગામમાં આશ્રમનું નિર્માણ થયું. નવનિર્મિત આશ્રમમાં ૧૯૮૦માં સર્વપ્રથમ માનું આગમન થયું. ૧૯૮૧માં માની પુનીત હાજરીમાં સરસ્વતી-પૂજા થઈ. શ્રી પંદ્રનાભ-પૂજા તથા મહાશિવરાત્રિ-પૂજા પણ માની ઉપરિથિતમાં થઈ. ગુજરાતના લક્તો માટે આ નિકટતમ તીર્થભૂમિ છે.

૬. રાયપુર આશ્રમ (દેહરાદૂન)

દેહરાદૂનથી થોડેક દૂર પર્વતના ખોળામાં આ નાકડું ગામ આવ્યું છે. લોકિક દસ્તિએ આની કોઈ વિશેષતા દેખાતી નથી. ઘણાં વર્ષો પહેલાં બાંગલાદેશમાં પ્રકાશિત થયું હતું. માને મુખે આ સ્થળનું તથા અહીં શિવમંદિરનું વર્ણન સાંભળ્યા છતાં કોઈ જાણી ન શક્યું કે એ કાંયાં છે.

૧૯૮૨માં રાયપુરના જીર્ણશીર્જ પ્રાચીન શિવાલયમાં લોલાનાથજી તથા ભાઈજી સાથે માનું સહુ પ્રથમ આગમન થયું. બંગાળ છોરીને મા સૌથી પહેલાં દેહરાદૂનના આ રાયપુર ગામમાં પદ્ધાર્યા.

૧૯૮૪માં મંદિરની આજુબાજુની નિકટવર્તી ભૂમિ સત્તાધિકારીએ માને અર્પણ કરી. ત્યાર બાદ ૧૯૮૧માં શિવ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર તેમ જ આશ્રમ-ભવનનું નિર્માણ થયું. ૧૯૮૫માં આ પવિત્ર ભૂમિ પર સાધુઓને રહેવા માટે 'તપાલય' નામક એક બીજું મકન બનાવવામાં આવ્યું.

માતાજીના સાન્નિધ્યમાં સાધના કરવા આવેલા સંન્યાસીઓને રાયપુરમાં માતૃ-સત્સંગનો દુર્લભ લ્હાલો પ્રામ થતો, કારણ કે માતાજી એકાંતવાસ માટે અવારનવાર અહીં પદ્ધારતાં. કમલા નેહળું તથા જમનાલાલ બજાજ જેવી પ્રય્યાત વ્યક્તિઓ રાયપુરમાં માતૃદર્શન માટે આવી હતી. પ્રશાંત, ગંલીર વાતાવરણ વચ્ચે જલસોતને ક્રિનારે વસેલો આ એકાંત આશ્રમ તપ-સાધના માટે ઉત્તમ છે. માને કહું, "આ સ્થાન સાધુઓની સાધનાનું સ્થાન હતું."

૧૦. પાતાલદેવી આશ્રમ (અલ્બોડા)

શ્રીશ્રીમાની કેલાસયાત્રાનું આ પ્રથમ સોપાન હતું. ૧૯૭૮માં માનું પ્રથમ પદાર્પણ આ પર્વતીય ભૂમિમાં થયું. ૧૯૭૯માં અહીંથી જ માની કેલાસયાત્રાનો આરંભ થયો હતો. આ સ્થળ પૂ. ભાઈજીને અત્યંત પ્રિય હતું, તેથી કેલાસયાત્રાથી પાછા ફરતાં અલ્બોડા આશ્રમમાં આવીને મૌનાનંદ પર્વત (ભાઈજી) ચિરકાય માટે માતૃશરણમાં લીન થઈ ગયા. માના લક્તોમાંથી માત્ર ભાઈજીની જ સમાપ્તિ છે, અને તે અલ્બોડાના પાતાલદેવી આશ્રમમાં અપાપેલી સ્થળ સમાપ્તિ છે.

૧૯૮૪માં સોલનના રાજા દુર્ગાસિંહજીના પ્રયાસથી તથા માતૃલક્ત હરિરામ જોખીના ઉદ્ઘોગથી ભાઈજીનું સમાધિમંદિર તથા પાસે જ માનો વિશાળ આશ્રમ તૈયાર થયો.

નાટ્યસમ્રાટ ઉદ્ઘાસ્કરને માતુર્દર્શન આ સ્થળે થયાં હતાં. અહીંયાં જ માની દિવ્ય દસ્તિમાં મહાવીર હનુમાનજનાં અઢી હાથ ઉચ્ચી મૂર્તિ પ્રકાશિત થઈ હતી. આ સ્થળ વિશે માતુમુખેથી, “આ બધાં સ્થાનોમાં જોઉં છું કે આ જમીનનાં જટાજૂટથારી સાધુઓ છે અને નીકળીને ચાલી જઈ રહ્યા છે. અહીંયાં જ બધા સાધુઓ બેઠા છે. આ શરીરેને દર્શન આપવા આવ્યા છે.”

આ ઉપરથી જગ્ણાય છે કે આ તપ્યાં સ્થળી છે.

૧૧. વારાણસી આશ્રમ

એક બાજુ ગંગાની ધારા અને બીજી બાજુ નિગમાગમજાનગંગાના પવિત્ર પ્રવાહને ધારણ કરીને ઉભેદી વારાણસી નગરી, કાશીવિશ્વનાથ અને માતા અન્નપૂર્ણા,, માતા દુર્ગા અને સંકટમોચન હનુમાન્ - આ સર્વ રૂપોને પ્રત્યક્ષ તેજપુંજ વિશ્વજનની માતા આનંદમયીના રૂપે ભદ્રેની સ્થિત આશ્રમમાં વિરાજે છે. આશ્રમના ગોપાલ મંદિર, શિવમંદિર અને અન્નપૂર્ણા મંદિરનો પણ પોતાનો ઈતિહાસ છે.

૧૮૪૭થી ૧૮૫૦ સુધીના ત્રિવર્ષબ્યાપી અભૂતપૂર્વ સાવિત્રી મહાયજ્ઞ દરમિયાન અનેક સુપ્રસિદ્ધ સંત-મહાત્માઓએ મંત્રો સહિતના હોમાત્મક યજનો લાભ માની પુનીત ઉપસ્થિતિમાં લીધો.

૧૮૪૮માં ગુરુપ્રિયા દીદીના ઉત્સાહ તથા પ્રયાસથી ગંગાજીના તટ પર આ આશ્રમનું નિર્માણ થયું. ચૈત્ર નવરાત્રિમાં ૧૮૪૪માં જમીન ખરીદ્યા પછીથી છેક આજ સુધી આ સ્થળે પ્રતિવર્ષ ચૈત્ર નવરાત્રિમાં વાસંતી પૂજા થતી રહી છે. એટંથી જ નહીં પરંતુ ૧૮૪૭માં શરૂ થઈને ગ્રામ વર્ષ સુધી અખંડ ચાલુ રહેલા સાવિત્રી મહાયજ્ઞના હવનકુંડમાં અવિશ્વિમત્તુપે નિત્ય આહૃતિ આજે પડો આપવામાં આવે છે. આ આશ્રમસ્થળનું આધ્યાત્મિક માહાત્મ્ય ભાષાબદ્ધ કરી શકાય તેમ નથી. આસપાસના વાતાવરણથી કેવળ અનુભવી શકાય છે.

દેશના વિભાજન સમયે ઢાકાના રમના આશ્રમના અન્નપૂર્ણા મંદિરમાં પ્રતિષ્ઠિત તથા અન્ય શ્રી વિગ્રહેનિ વારાણસી આશ્રમમાં સ્થાનાંતરિત કરવામાં આવ્યા. ૧૮૫૦માં નવનિર્ભિત અન્નપૂર્ણા મંદિરમાં આ વિગ્રહેનિ સ્થાપના થઈ. આશ્રમ ભવન માટેના પોદાણ દરમિયાન બે સુંદર શિવલિંગ આ સ્થળે ભજ્યા. આ બંને સ્વંગ વિશ્વનાથ લિંગોની પ્રતિષ્ઠા પડો આ જ મંદિરમાં કરવામાં આવી.

૩૦ એપ્રિલ, ૧૮૬૮માં “આનંદજ્યોતિ મંદિર” નામે એક અત્યંત સુંદર મંદિરની પ્રતિષ્ઠા થઈ.

૧૮૮૧માં અક્ષય તૃતીયાની પુણ્યતિથિએ માના લિન્ન લિન્ન ભાવોવાળી ગ્રામ મૂર્તિઓની સ્થાપના થઈ. અને મંદિરના બીજા માળે બાલગોપાલજ વિરાજમાન્ છે. એમનો તો પોતાનો જ અનોષો ઈતિહાસ છે. ૧૮૪૪ની ગુરુ એકાદશી (શ્રાવણ શુક્লા એકાદશી) તિથિને દિવસે વારાણસી આશ્રમમાં માતાજી પાસે બાલગોપાલનું આગમન થયું હતું.

આ આશ્રમ “શ્રીશ્રી માતા આનંદમયી સંધ”નું મુખ્ય કેન્દ્ર હતું. સંયમ-મહાપ્રતનું ગ્રથમ અનુભાન આ પાવન ક્ષેત્રમાં થયું ૧૮૫૨માં. ૧૮૫૫માં શ્રીશ્રીમાની હીરક જ્યંતીનો મહોત્સવ આ જ પવિત્ર ભૂમિ પર રચ્યો તેમ જ તુલાદાન-ઉત્સવ પડો થયો.

આ જ પવિત્ર ક્ષેત્રમાં ૧૮૪૪માં “કન્યાપીઠ”ની સ્થાપના સ્થાપની રૂપે થઈ, વારાણસી આશ્રમના બધાં

(વર્ષ - ૨, અંક - ૩, ૧૯૯૮)

માના વિવિદ આશ્રમનો કુમવાર દીતિહાસ

૨૮

મહાન કાર્યો પાછળ એક નામ પ્રતિધ્વનિત થાય છે - ગુરુપ્રિયા દેવી ઉદ્દી દીદી. આનંદજ્યોતિ મંદિર, કન્યાપીઠ તેમ જ આશ્રમ બવન - આ બધાં પાછળ દીદીનો પરિશ્રમ ને ઉત્સાહ કે જે શ્રીશ્રીમાની કૃપાથી સાકાર બન્યો છે. ૧૯૮૦ના સાઢેભરમાં આ જ આશ્રમના પ્રાંગણમાં દીદીનું શરીર શાંત થયું. આ પણ એક અદ્ભુત પ્રસંગે છે જે સ્થાનાભાવને કારણે હાલમાં વર્ણવી શકાય તેમ નથી.

આશ્રમ-નિર્માણ પૂર્વ સૂક્ષ્મમાં માની દસ્તિમાં તેજસ્વી દિવ્યસ્વરૂપી પુરુષોનું રૂંડ આવ્યું, માતાજીને એ લોકો પોતાની પાસે બોલાવી રહ્યા હતા. માતાજીને વચ્ચે રાખીને ચારે બાજુ ફરતા ફરતા, નાયતાનાયતા તાળીઓ સાથે સંકીર્તન કરી રહ્યા હતા. હજુ સુધી પ્રાતઃકાળે દેવમંદિરોના શંખ તથા ઘંટારવના ધ્વનિમાં એ દિવ્યપુરુષોનો આનંદધ્વનિ પ્રતિધ્વનિત થતો સંભળાય છે.

૧૨. કલ્યાણવન આશ્રમ (દેહરાદૂન)

દેહરાદૂનથી મસૂરી જવાને રસ્તે રાજપુર રોડ પર આ આશ્રમ 'કલ્યાણવન' છે. શ્રીશ્રીમાની દિવ્ય દસ્તિમાં આ સ્થળનો પ્રકાશ થયો હતો. માનું ત્યારે અહીં આગમન થયું ન હતું. માના શબ્દોમાં : "એક દિવસ જોઈ રહી છું કે એક ઊંચી જગ્યાએ એક ભાવથી બેઠી છું, સાથે કોઈ નથી. જ્યાં બેઠી છું તે સ્થાનું પથરોથી બરેલો છે, એની જ વચ્ચે એક જગા, એ જગાનું નામ કલ્યાણવન છે."

એટલું જ નહીં, પણ આનાથી વિશેષ પણ જોયું કે કેટલાયે દેવતાઓ પોતપોતાનાં વાહનો સાથે તથા ઉચ્ચવસ્થાના સાધકો, ઋષિ-મુનિ બધા મા પત્યે પ્રણામ કરી રહ્યા છે. "ઋષિ-મુનિઓનું આવવું-જવું પોતપોતાના સાધનસ્તરોમાં બધા. મા કહે છે, "વિરાટ સમુક્રની જેમ, અંત નહીં." રામ-લક્ષ્મણ સફેદ ધોડા પર બેસીને વિચારી રહ્યા છે એ પણ માઝે કંધું. ૧૯૪૪માં શચીકાંત ધોખે ૧૧ વીધા જમીન ખરીદીને માને અર્પણ કરી 'વિદ્યાપીઠ' બનાવવા માટે અને ત્યારે જ આશ્રમ માટેનો પાયો નંખાયો. ત્યારબાદ ૧૯૪૮માં આશ્રમનું મકાન બન્યું. તથા રામસંદિરની પ્રતિક્રિયા થઈ.

કલ્યાણવનમાં હરિબાબાજીના સત્સંગ દરમિયાન માની દિવ્ય દસ્તિમાં એક અલોકિક બાળકને કંઠે આ ગીત દિવ્ય સ્વરોમાં પ્રગટ થયું કે જે આજે પણ આશ્રમમાં રામાયણ પાઠ પછી ગવાય છે,

"નર તન પાયા આઓ ખારે બોલો રામ રામ,
રામનામ લેકર મસ્ત હોકર ચલો રામ ધામ,
આઓ ખારે તનમન ભરકે લિયો પિયો રામ,
રામ નામ લેકર મસ્ત હોકર ચલો સાકેત ધામ,
રામ રામ રામ રામ રામ રામ રામ
રામ પ્રાણારામ,
રામ રામ રામ રામ રામ રામ રામ
રામ આત્મારામ."

કલ્યાણવન આશ્રમનું વિશેષ મહત્વ માને શ્રીમુખે :
"યહાં અખંડ ભાવધનસ્વરૂપ નિત્ય વિરાજમાનું હૈ."

* * *

કઠોપનિષદ્

- ઉત્તરા ચિનુભાઈ
(શાંકરભાઈ-આધારિત) (ગતાંકથી ચાલુ)

દ્વિતીય અધ્યાય, દ્વિતીય વલ્લી.

બ્રહ્મ અત્યંત દુર્વિજોય છે, તેથી પ્રકારાંતરે તેમ છતાં નિશ્ચય કરવા માટે હવે આગળનો ગ્રંથ આરંભાય છે.
પુરુષેકાદશદ્વારમજસ્યાવક્રચેતસઃ ।

અનુષ્ઠાય ન શોચતિ વિમુક્તશ્વ વિમુચ્યતે । એતદ્વૈ તત્ ॥ ૧ ॥

એ નિત્યવિજ્ઞાનરૂપ અજન્મા (આત્મા)નું પુર અગિયાર દરવાજાવાળું છે. એ (આત્મા)નું ધ્યાન કરવાણી મનુષ્ય શોક નથી કરતો અને એ (આ શરીરના રહેતાં જ કર્મબંધનમાંથી) મુક્ત થયેલો જ મુક્ત થઈ જાય છે. ચોક્કા આ જ એ (પ્રભા) છે. (૧)

આ શરીરપી પુર નગર સમાન હોવાથી પુર કહેવાય છે. દ્વારપાળ અને અધિષ્ઠાતા ઈત્યાદિ પુરવિષયક અને સામગ્રીઓ દેખાય છે તેથી આ શરીર પુર છે, જેની સંપૂર્ણ સામગ્રી એનાથી પૃથક્ક એવા સ્વામી (આત્મા)ને માટે છે. અગિયાર છિદ્રો તે એના અગિયાર દરવાજા છે.

આત્મા અજન્મા છે, અને અવક, અકૃટિલ, સૂર્યની જેમ નિત્યસ્થિત ને એકરૂપ છે. એનું ધ્યાન તે જ એની સેવા છે, અનુષ્ઠાન છે, જેના દ્વારા જીવન્મુક્ત થયેલો પુરુષ વિદેહમુક્ત થાય છે, પુનઃ શરીર ગ્રહણ નથી કરતો.

પરંતુ એ આત્મા તો માત્ર એ જ શરીરપી પુરમાં નહીં, પણ બધા પુરોમાં રહે છે કેવી રીતે?

હંસ: શુचિવદ્ધસુરન્તરિક્ષસધ્દોત્ત

વૈદિષદત્તિર્થદુરોળસત् । નૃષદ્ધરસદ્વતસદ્વ્યોમસદબ્જા

ગોજા ઋતુજા અદ્રિજા ઋતં બૃહત् ॥ ૨ ॥

એ ગમન કરનાર છે, આકાશમાં ચાલનાર સૂર્ય છે, વસ્તુ છે, અંતરિક્ષમાં વિચરનાર સર્વવ્યાપક વાયુ છે, (પૃથ્વીમાં) સ્થિત હોતા (અભિન) છે, કલશમાં સ્થિત સોમ છે. એ જ રીતે એ મનુષ્યોમાં ગમન કરનાર, દેવતાઓમાં જનાર, સત્ય કે યજ્ઞમાં જનાર, આકાશમાં જનાર, પૃથ્વી, યજ્ઞ અને પર્વતોમાંથી ઉત્પન્ન થનાર, સત્યસ્વરૂપ અને મહાન છે (૨)

આ મંત્રનું તાત્પર્ય એ છે કે જગતનો એક જ સર્વવ્યાપક આત્મા છે, આત્માઓમાં લેણ નથી.

ઊર્ધ્વ પ્રાણમુન્યત્વયાપનાં પ્રત્યગસ્યતિ ।

મધ્યે વામનમાસીનં વિશ્વે દેવા ઉપાસતે ॥ ૩ ॥

જે પ્રાણને ઉપરની બાજુ લઈ જાય છે અને અપાનને નીચેની બાજુ ધકેલે છે, હૃદય મધ્યે રહેનારા એ વાતાં
- બજનીયની બધા દેવો ઉપાસના કરે છે. (૩)

(વર્ષ - ૨, અંક - ૩, ૧૯૬૮)

કઠોપણિષદ

૩૭

એ વામન અર્થાત્ બજવા યોગ્યના વિજ્ઞાનરૂપ પ્રકાશ બુદ્ધિમાં અભિવ્યક્ત થાય છે, ચક્ષુ ઈત્યાદિ સર્વ દેવો - ઈન્દ્રિયો અને પ્રાણ રૂપ-રસ આદિ વિજ્ઞાનરૂપી કર આપીને જેમ વેશ્યો રાજાની ઉપાસના કરે તેમ આત્માની ઉપાસના કરે છે. અર્થાત્ એ ચક્ષુ ઈત્યાદિ અને માટે જ પોતપોતાના વ્યાપારો બંધ નથી કરતા.

આ રીતે સિદ્ધ થાય છે કે જેને માટે તેમ જ જેની પ્રેરણાથી પ્રાણ અને ઈન્દ્રિયોના સમસ્ત વ્યાપારો થાય છે એ આ બધાથી જુદો છે.

અસ્ય વિસ્તંસમાનસ્ય શરીરસ્થસ્ય દેહિનः ।

દેહાદ્વિમુચ્યમાનસ્ય કિમત્ર પરિશિષ્ટતે એતદ્વૈ તત् ॥ ૪ ॥

આ શરીરસ્થ દેહીના બ્રહ્મ થઈ જવાથી અર્થાત્ દેહમાંથી મુક્ત થઈ ગયા પછી વળી આ શરીરમાં શું બચ્યે છે? આ જ એ બ્રહ્મ છે. (૪)

નગરના અધિપતિના ચાલી ગયા પછી નગરવાસીઓની જે દુર્દ્દશ થાય છે, એ જ પ્રમાણે શરીરમાંથી આત્માના ચાલી ગયા પછી ક્ષણવારમાં જ આ બૂતો અને સમસ્ત ઈન્દ્રિયોનો સમુદ્ધાય બધો જ બળહીન, ધ્વસ્ત થઈ જાય છે.

આથી આત્મા દેહથી બિન છે તે જ સિદ્ધ થાય છે.

ન પ્રાણેન નાપાનેન મર્યો જીવતિ કથન ।

ઇતરેણ તુ જીવન્તિ યસ્મિન્નેતાવુપાશ્રીતૌ ॥ ૫ ॥

કોઈ પણ મનુષ્ય ન તો પ્રાણ વડે જીવિત રહે છે ન અપાન વડે. બદ્કે એ તો, જેમાં આ બંને આંગ્રિત છે એવા અન્ય કોઈ વડે જ જીવિત રહે છે. (૫)

જે અસંહત આત્માને માટે પ્રાણ-અપાન ઈત્યાદિ સહંત થઈને પોતપોતાના વ્યાપારો આચરે છે એ આત્મા તેઓથી બિન છે.

હન્ત ત ઇદ્દ પ્રવક્ષયામિ ગુહ્યં બ્રહ્મ સનાતનમ् ।

યથા ચ મરણ પ્રાય આત્મા ભવતિ ગौતમ ॥ ૬ ॥

હે ગૌતમ ! હવે હું તો પણ તારી સામે એ ગુહ્ય અને સનાતન બ્રહ્મનું વર્ણન કરીશ, તથા (બ્રહ્મને ન જાણીને) મરણ પામ્યા પછી જેવો આત્મા થાય છે (તે પણ કહીશ) (૬)

એ બ્રહ્મ વિષે તને કહીશ કે જેના જ્ઞાનથી સંપર્ક સંસારની નિવૃત્તિ થઈ જાય છે, તથા જેનું જ્ઞાન ન થવાથી મરણ બાદ જીવાત્મા જે પ્રકારે સંસારને પામે છે.

યોનિમન્યે પ્રપદ્યન્તે શરીરત્વાય દેહિનः ।

સ્થાણુમન્યે નુસંયન્તિ યથાકર્મ યથાશ્રુતમ् ॥ ૭ ॥

પોતાના કર્મ અને જ્ઞાન પ્રમાણે કેટલાયે દેહધૂરીઓ તો શરીર ધારણ કરવા માટે કોઈ યોનિને પામે છે, અને

કેટલાએ સ્થાવર ભાવને પામે છે (૭)

આ જન્મમાં જેણો જેવાં કર્મ હોય તથા જેટલું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હોય તેને અનુરૂપ શરીર તેને મળે છે. વેદવાક્ય છે "યथાપ્રજ્ઞ હિ સંભવાઃ" અર્થાતું જન્મ પોતાપોતાની બુદ્ધિ અનુસાર થાય છે.

ગુણ દ્વારાપદેશ

ય એષ સુપ્તેષુ જાગર્ત્ત કામં કામં પુરુષો નિર્મિતાણઃ ।

તદેવ શુક્ર તદ્બ્રહ્મ તદેવામૃતમુચ્યતે ।

તસ્મિંલોકાઃ શ્રિતાઃ સર્વે તદુ નાત્યેતિ કશ્ચન ॥ એટદ્વાં તત્ ॥ ૮ ॥

પ્રાણાદિના સૂઈ ગયા પછી આ જે પુરુષ પોતાના ઈચ્છિત પદાર્થોની રચના કરતો જાગતો રહે છે એ જ શુદ્ધ (શુદ્ધ) છે, એ બ્રહ્મ છે અને એ જ અમૃત કહેવાય છે. એનામાં સંપૂર્ણ લોકો આશ્રિત છે, કોઈ પણ એનું ઉલ્લંઘન નથી કરી શક્તનું. ચોક્કસ આ જ એ (બ્રહ્મ) છે. (૮)

પ્રાણાદિના સૂઈ ગયા પછી એ કેવી રીતે જાગતો રહે છે તે વિષે કહે છે કે અવિદ્યાના યોગથી થી આઈ પોતપોતાના ઈચ્છિત પદાર્થોની રચના કરતો જાગે છે, અર્થાતું જેને કારણે સુષુપ્તિમાં પણ પુરુષ સક્રિય રહી શકે છે તે એ જ અવિનાશી છે, સંપૂર્ણ લોક એને આશ્રિત છે, તેથી જ એનું અતિક્ષમણ કોઈ નથી કરી શક્તનું.

તાર્કિકોની કુબુદ્ધિ આત્માની સર્વોપરિતા સ્વીકારતી નથી, વારંવાર કહ્યા છતાં, તેથી શ્રુતિ પુનઃ પુનઃ કહે છે-
અનિર્યથેકો ભુવન પ્રવિષ્ટો

રૂપં રૂપં પ્રતિરૂપો બભૂવ ।

એકસ્તથા સર્વભૂતાન્તરાત્મા

રૂપં રૂપં પ્રતિરૂપો બહિશ્વ ॥ ૯ ॥

જે રીતે સંપૂર્ણ ભુવનમાં પ્રવિષ્ટ એક જ અભિન પ્રત્યેક રૂપને અનુરૂપ થઈ ગયો તે જ રીતે સંપૂર્ણ ભૂતોનો એક જ અંતરાત્મા એમના રૂપને અનુરૂપ થઈને રહ્યો છે, તથા એમની બહાર પણ છે (૯)

સંપૂર્ણ ભૂતોનો અંતરાત્મા અત્યંત સૂક્ષ્મ હોવાને લીધે કાણાદિમાં પ્રવેશેલા અજિનીની જેમ સંપૂર્ણ શરીરોમાં પ્રવેશેલો હોવાથી તે તે શરીરને અનુરૂપ થઈને રહ્યો છે, તથા આકાશની જેમ પોતાના અવિકારી રૂપથી એની જીકા પણ છે.

વાયુર્થેકો ભુવન પ્રવિષ્ટો

રૂપં રૂપં પ્રતિરૂપો બભૂવ ।

એકસ્તથા સર્વભૂતાન્તરાત્મા

રૂપં રૂપં પ્રતિરૂપો બહિશ્વ ॥ ૧૦ ॥

જે રીતે આ લોકમાં પ્રવેશેલો વાયુ પ્રત્યેક રૂપને અનુરૂપ થઈને રહ્યો છે, એ જ રીતે સંપૂર્ણ ભૂતોનો એક

(વર્ષ - ૨, અંક - ૩, ૧૯૬૮)

કઠોપનિષદ્ધ

33

અંતરાત્મા પ્રત્યેક રૂપને અનુરૂપ થઈને રહ્યો છે, અને એમની બહાર પણ છે. (૧૦)

આ રીતે એકની જ સર્વાત્મકતા હોવાથી સંસારદુઃખથી પુક્ત થવું તે પણ પરમાત્માનું જ સિદ્ધ થાય છે, એટલા માટે -

આત્માની અસંગતા

સૂર્યોયથા સર્વલોકસ્ય ચક્ષુ

ન લિપ્યતે ચાક્ષુષૈર્બાહ્યદોપૈः ।

એકસ્તથા સર્વભૂતાન્તરાત્મા

ન લિપ્યતે લોકદુઃખેન બાહ્યઃ ॥ ૧૧ ॥

જે રીતે સંપૂર્ણ લોકનું નેત્ર હોવા છતાં સૂર્ય નેત્રસંબંધી બાહ્ય દોષોથી લેપાતો નથી, તે જ રીતે સંપૂર્ણ ભૂતોનો એક જ અંતરાત્મા સંસરના દુઃખથી લેપાતો નથી, બલ્કે એમની બહાર રહે છે. (૧૧)

મળ-મૂત્રાદિ અપવિત્ર વસ્તુઓને પ્રકાશિત કરવાને કારણે સૂર્ય એ બધાંને જુએ છે તેથી નેત્રરૂપ છે છતાં પાપદોષો કે બાહ્યદોષો વડે લેપાતો નથી, તે જ પ્રમાણે આત્માનું સમજજવું.

આત્મામાં આરોપિત અવિદ્યાને કારણે જ લોક કામના અને કર્મજળનિત દુઃખને અનુભવે છે, પરંતુ એ અવિદ્યા આત્માને નથી, જેવી રીતે રજ્જુ, શુક્તિ, મરુસ્થળ અને આકાશમાં ભાંતિ વડે દેખતાં કમશઃ સર્પ, રજત, જળ અને મહિનતા આ બધાં એ રજ્જુ ઈત્યાદિમાં દોષરૂપ નથી; પરંતુ એમના સંસર્ગમાં આવેલા પુરુષમાં વિપરીત બુદ્ધિનો અધ્યાસ હોવાથી એ તે તે દોષોથી પુક્ત જણાય છે. આ જ પ્રમાણે સમસ્ત લોક પણ રજ્જુમાં સર્પની જેમ પોતાના આત્મામાં કિયા, કારક અને ફળરૂપી વિપરીત જ્ઞાનનો આરોપ કરીને એ નિભિતે થનારાં જન્મ-મરણ જેવાં દુઃખોને અનુભવે છે. આત્મા તો સંપૂર્ણ લોકનો અંતરાત્મા હોવા છતાં વિપરીત અધ્યારોપથી થનારા લૌકિક દુઃખ વડે લેપાતો નથી. કેમ નહીં? કારણ કે એ બુદ્ધિજળનિત અધ્યાસની બહાર જ છે.

આત્મદર્શી જ નિત્યસુખી છે

એકો વશી સર્વભૂતાન્તરાત્મા

એકં રૂપं બહુધા યઃ કરોતિ ।

તમાત્મસ્થં યેઽનુપશ્યન્તિ ધીરા

સ્તોષાં સુખાં શાશ્વતં નેતરેષામ् ॥ ૧૨ ॥

જે એક, સર્વને પોતાને અધીન રાખનાર, અને સંપૂર્ણ ભૂતોનો અંતરાત્મા પોતાના એક રૂપને જ અનેક પ્રકારનું કરી લે છે, એ આત્મદેવને - પોતાની બુદ્ધિમાં સ્થિત રહેનારને જે ધીર(વિવેકી) પુરુષો જુએ છે તેઓ જ નિત્ય સુખ ગ્રામ કરે છે, બીજા નહીં. (૧૨)

આ રીતે જ અચિંત્યશક્તિસંપત્ત હોવાને કારણે પોતાના એક - (નિત્ય એકરસ વિશુદ્ધ વિશાનસ્વરૂપ) આત્માને નામ-રૂપ ઈત્યાદિ અશુદ્ધ ઉપયિત્યેદને કારણે પોતાની સત્તામાત્રથી બહુધા અનેક પ્રકારનો કરી લે છે તે

આત્મસ્થ અર્થાત્ પોતાના શરીરસ્થ હૃદયાકાશ અર્થાત્ બુદ્ધિમાં ચૈતન્યસ્વરૂપે અભિવ્યક્ત થયેલા આત્માને જે લોકો જુએ છે એમને જ નિત્ય સુખ પ્રાપ્ત થાય છે.

આકાશની જેમ અમૃતભાનૂ હોવાથી આત્માનો આધાર શરીર નથી અર્થાત્ નિરાધાર છે, જેમ કે દર્પશિમાં પ્રતિબિંબિત મુખનું આધાર દર્પશા નથી. જેમની બાબ્ય વૃત્તિઓ નિવૃત્ત થઈ ગઈ છે એવા આત્મસ્થને જ નિત્ય શાશ્વત સુખ પ્રાપ્ત થાય છે, ન કે બાબ્ય પદાર્થોમાં આસક્તિચિત્ત અવિવેકી પુરુષને કે જેને અવિદ્યારૂપી વ્યવધાન નહે છે.

નિત્યોऽનિત્યાનાં ચેતનશ્વેતનાના -

મેકો બહૂનાં યો વિદધાતિ કામાન् ।

તમાત્મસ્થં યેઽનુપશ્યન્તિ ધીરા-

સ્તોષાં શાન્તિઃ શાશ્વતી નેતરેષામ् ॥ ૧૩ ॥

જે અનિત્ય પદાર્થોમાં નિત્યસ્વરૂપ, તથા બ્રહ્મા આદિ ચેતનોમાં ચેતન છે, અને જે એકલો જ અનેકોની કામનાઓ પૂર્ણ કરે છે, પોતાની બુદ્ધિમાં સ્થિત એ આત્માને જે વિવેકી પુરુષો જુએ છે, એમને જ નિત્ય શાંતિ પ્રાપ્ત થાય છે, બીજાને નહીં (૧૩)

તદેતદિતિ મન્યન્તોऽનિર્દેશયं પરમં સુખમ् ।

કથં નુ તદ્વિજાનીયાં કિમુ ભાતિ વિભાતિ વા ॥ ૧૪ ॥

આ એ (આત્મવિજ્ઞાન) ને જ વિવેકી પુરુષો અનિર્વાચ્ય પરમ સુખ માને છે. એને હું કેવી રીતે જાણી શકીશે? શું એ પ્રકાશિત (બુદ્ધિનો વિષય) થાય છે કે નહીં? (૧૪)

આ જે આત્મવિજ્ઞાનરૂપ સુખ છે તે પરમ અર્થાત્ પ્રકૃષ્ટ અને સામાન્ય પુરુષોની વાણીને તથા મનને અધિભાષણ છે. એ પ્રકાશસ્વરૂપ છે તો શું એ બાસે છે? બુદ્ધિનો વિષય બનીને સ્પષ્ટપણે દેખાય છે? એનો ઉત્તર છે કે હા, બાસે છે, વિશેષરૂપે બાસે છે, પણ સર્વ બાસમાનું પદાર્થો એના ભાસથી બાસે છે તેથી એ ઈન્દ્રિયાતીત છે.

ન તત્ત્ર સૂર્યો ભાતિ ન ચન્દ્રતારકં

નેમા વિદ્યુતો ભાન્તિ કૃતોऽયમગિનઃ ।

તમેવ ભાન્તમનુભાતિ સર્વ-

તસ્ય ભાસાં સર્વમિદં વિભાતિ ॥ ૧૫ ॥

ત્યાં (એ આત્મલોકમાં) સૂર્ય પ્રકાશતો નથી, ચંદ્ર અને તારા પણ નથી ચમકતા, અને ન તો વીજળી ચમકે છે, તો અભિન ક્યાંથી? (અર્થિનીની તો વાત જ ક્યાં?) એના પ્રકાશવાથી જ બધું પ્રકાશે છે અને એના પ્રકાશથી જ આ બધું બાસે છે (પ્રકાશ છે)

ઇતિ દ્વિતીય અધ્યાયમાં

દ્વિતીયા વલ્લી સમામ.

* * *

વृતीયા વલ્લી

સંસારરૂપી અશ્રત્થવૃક્ષ

(શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતાના અધ્યાય - ૧૫ સાથે સરખાવો. વેદોનો સાર ગીતામાં છે.)

લોકમાં જેમ તૂલ (કાર્ય)નો નિશ્ચય કરી લીધા પછી જ વૃક્ષના મૂલનો નિશ્ચય કરવામાં આવે છે, તે જ પ્રમાણે સંસારરૂપી કાર્યવૃક્ષના નિશ્ચયથી એના મૂલ પ્રભાનું સ્વરૂપ નિર્ધારણ કરવાના ઉદ્દેશ્યથી હવે આરંભ કરવામાં આવે છે-

કાર્યમૂલોऽવાકશાખ એષોऽશ્રત્થः સનાતનः

તદેવ શુક્રં તદગ્રહ તદેવામૃતમુच્યતે ।

તસ્મિલ્લોકા: શ્રિતા: સર્વે તદુ નાલ્યેતિ કશન । એતદ્વા તત્ ॥ ૧ ॥

જેનું મૂળ ઉપરની બાજુ તથા શાખાઓ નીચેની બાજુ છે એવું આ અશ્રત્થ વૃક્ષ સનાતન (અનાદિ) છે. એ જ અમૃત કહેવાય છે. સંપૂર્ણ લોક એમાં જ આશ્રિત છે, કોઈ પણ એનું અતિક્રમણ નથી કરી શકતું. ચોક્કસ આ જ એ (પ્રભા) છે. (૧)

પ્રશ્નન અર્થાત્ છેદન થવાને કારણો એ વૃક્ષ કહેવાય છે. સંસારરૂપી વૃક્ષ જન્મ, જરા, મરણ ને શોક ઈત્યાદિ અનર્થોથી બરપૂર, કાણે કાણે બદલાતું, માયા-મૃગતૃષ્ણાનાં જળ અને ગંધર્વનગરાદિની જેમ દાખ-નાખ સ્વરૂપ હોવાને કારણો. અંતે વૃક્ષની જેમ અભાવરૂપ થઈ જનારું; જે અવિદ્યા, કામ, કર્મ અને અવ્યક્તરૂપ બીજમાંથી ઉત્પન્ન થનારું છે, જ્ઞાન ને ક્રિયા એ બે જેની સ્વરૂપભૂત શક્કિતાઓ છે; હિરાયગર્ભ જેનો અંકુર છે; સમસ્ત બૂતોનાં વિંગશરીરો જેની શાખાઓ છે; જે તૃષ્ણારૂપી જળના સિંચનનથી વધેલા તેજવાળું; બુદ્ધિ-ઇન્દ્રિય-વિષયરૂપ નૂતન પલ્લવોના અંકુરોવાળું; શ્રુતિ-સ્મૃતિ-ન્યાય અને જ્ઞાનોપદેશરૂપ પાંડાંવાળું; યજ્ઞ-દાન-તપ આદિ અનેક કિયાકલાપરૂપી સુંદર ફૂલોવાળું; સુખ-દુઃખ વેદનારૂપી અનેક પ્રકારના રસોથી યુક્ત; પ્રાણીઓની આજીવિકરૂપી અનંત ફળોવાળું; તથા ફળોની તૃષ્ણારૂપી જળથી વધેલા મૂળોવાળું; પ્રભાદિ પક્ષીઓએ જ્યાં સત્યાદિ નામોવાળા સાત લોકરૂપી માળા બનાવ્યા છે; જે પ્રાણીઓનાં સુખ-દુઃખ જનિત હર્ષ-શોકથી ઉત્પન્ન નૃત્ય, ગાન, વાદ્ય, કીડા, હાસ્ય, રોદન આદિ અનેક જાતના ભાતલાતના શબ્દોના તુમુલ ધ્વનિ વડે ગુંજિત છે; તથા વેદાંતવિહિત પ્રભાતમૈક્યર્દ્શનરૂપી અસંગશાલ વડે જેનો ઉચ્છેદ થાય છે; એવું આ સંસાર-અશ્રત્થ છે.

આ સંસારનું જે મૂળ છે તે જ શુક-શુભ-શુદ્ધ જ્યોતિર્ભય અર્થાત્ ચૈતન્યાત્મજ્યોતિસ્વરૂપ છે. સૌથી મહાન હોવાને લીધે પ્રભા છે. સત્યસ્વરૂપ હોવાને કારણો અમૃત છે, અવિનાશી છે. વિકાર એ વાણીનો વિલાસ છે અને નામમાત્ર છે, તેથી પ્રભાથી અન્ય બધું ભિથ્યા અને નાશવાનું છે. ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ ને લય સમયે સમસ્ત લોક ગંધર્વનગર, મૃગતૃષ્ણાજળ અને માયાની જેમ પ્રભામાં આશ્રિત છે, આ પરમાર્થદર્શન થઈ ગયા પછી બાધિત થઈ જનારું છે. જેવી રીતે ઘટ આદિ કોઈ પણ કાર્ય મૃત્તિકા આદિનું અતિક્રમણ ન કરી શકે, એ રીતે કોઈ પણ વિકાર એ પ્રભાનું અતિક્રમણ નથી કરી શકતો.

ઇશ્વરજ્ઞાનથી અમરત્વ-પ્રાપ્તિ.

યदિદં કિં ચ જગત્સર્વ પ્રાણ એજતિ નિઃસૃતમ् ।

મહદ્ભયં વજ્રમુદ્યતં ય એતદ્વિદુરમૃતાસ્તે ભર્વન્તિ ॥ ૨ ॥

આ જે કંઈ સર્વ જગત છે (એ) પ્રાણબ્રહ્મમાં ઉદ્દિત થઈને એનાથી જ યેષા કરી રહ્યું છે, એ બ્રહ્મ મહાન ભયરૂપ અને ઉગામેલા પ્રજ્ઞ સમાન છે. જેઓ એને જાણો છે તેઓ અમર થઈ જાય છે. (૨)

“એજન” અર્થાત્ કંપન-ગમન કરવાને કારણો એ જગત કહેવાય છે. તે બ્રહ્માંથી પ્રાદુર્ભૂત થઈને યેષા કરે છે એ કારણરૂપી બ્રહ્મ ભયરૂપ છે ને ઉગામેલા પ્રજ્ઞ સમાન છે. જેવી રીતે હાથમાં વજ ઉપાડેલા સ્વામીને જોઈને સેવકો નિયમાનુસાર કાર્ય કરે છે તેમ ચંદ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર, તારાગણ તથા સમસ્ત ભૂતવર્ગ અર્થાત્ સંપૂર્ણ જગત એક ક્ષણના પણ વિશ્વામ વગર નિયમિતરૂપે બ્રહ્મની આદ્યામાં વર્તે છે. જીવ પણ જન્મ-મરણના ફેરામાં અટવાયા કરે છે. પોતાના અંતઃ કરણની પ્રવૃત્તિના સાક્ષીભૂત આ એક બ્રહ્મને જે જાણો છે તે અમરજાધર્મી થઈ જાય છે.

સર્ધશાસક પ્રભુ

ભયાદસ્યાપિનસ્તપતિ ભયાત્તપતિ સૂર્ય: ।

ભયાદિન્દ્રશ્વ વાયુશ્વ મૃત્યુર્ધાવતિ પञ્ચમ: ॥ ૩ ॥

આ (પરમેશ્વર)ના ભયથી અજિન તપે છે, આના જ ભયથી સૂર્ય તપે છે તથા આના જ ભયથી ઈન્દ્ર, વાયુ અને પાંચમું મૃત્યુ દોડે છે. (૩)

(કઠોપનિષદ્ધનો આ એક અદ્ભુત અને સખળ મંત્ર છે.)

ઇશ્વરજ્ઞાન વિના પુનર્જન્મપ્રાપ્તિ

ઇહ ચેદશકદબોધ્યં પ્રાક્શરીરસ્ય વિસ્તસ: ।

તતઃ સર્ગોષુ લોકેષુ શરીરત્વાય કલ્પયતે ॥ ૪ ॥

જો આ દેહમાં એના પતનની પૂર્વે જ બ્રહ્મને (જાણી શકાય તો બંધનમાંથી મુક્ત થઈ જાય છે અને જો) ન જાણી શકાય તો આ જન્મ-મરણશીલ લોકોમાં એ શરીરભાવને પ્રાપ્ત કરવામાં સમર્થ થાય છે. (૪)

જો જીવતાં બ્રહ્મજ્ઞાન ન થાય તો એવા સર્ગોમાં જ્યાં જ્ઞાન્ય પ્રાણીઓની રચના થાય છે એ પૃથ્વી આદિ લોકોમાં એ શરીરત્વ પામે છે, શરીર ગ્રહણ કરે છે.

કારણ કે જેમ દર્પણમાં મુખનું પ્રતિબિંધ સ્પષ્ટરૂપે પડે છે તેમ આ મનુષ્યદેહમાં જ આત્માનું સ્પષ્ટ દર્શન થયું સંબલે છે. એવું દર્શન બ્રહ્મલોક સિવાય અન્ય કોઈ લોકમાં નથી થતું અને એ પ્રાપ્ત થવું અઘરું છું. કેવી રીતે? તો કહે છે :

યથાદર્શે તથાત્મનિ યથા સ્વને તથા પિતુલોકે ।

યથાપ્સુ પરીવ દદૃશે તથા ગન્ધર્વલોકે છાયાતપયોરિવ બ્રહ્મલોક ॥ ૫ ॥

(વર્ષ - ૨, અંક - ૩, ૧૯૬૮)

કઠોપનિષદ્ધ

૩૬

જે રીતે દર્શણમાં તેવી જ રીતે નિર્મળ બુદ્ધિમાં આત્માનું (સ્પષ્ટ) દર્શન થાય છે, તથા જેમ સ્વપ્રમાં તેમ જ પિતૃલોકમાં, અને જેમ જળમાં તેમ ગંધર્વલોકમાં એનું ભાન થાય છે, પરંતુ બ્રહ્મલોકમાં તો છાયા અને પ્રકાશની જેમ એ (સર્વથા સ્પષ્ટ) અનુભવાય છે. (૫)

દર્શણની જેમ નિર્મળ થયેલી બુદ્ધિમાં આત્માનું સ્પષ્ટ દર્શન થાય છે. સ્વપ્રમાં જાગ્રત વાસનાઓમાંથી પ્રગટેલું દર્શન અસ્પષ્ટ હોય છે, પિતૃલોકમાં પણ અસ્પષ્ટ હોય છે કારણ કે ત્યાં જીવ કર્મફળના ઉપબોગમાં આસક્ત હોય છે.

અત્યંત વિશિષ્ટ કર્મ અને જ્ઞાન દ્વારા સાધ્ય હોવાથી બ્રહ્મલોક તો ઘણ્ણો જ દુઃખાય છે. તેથી અભિપ્રાય એ છે કે મનુષ્યલોકમાં જ આત્મદર્શન માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

* * *

કમશા:

જેને પરમાત્મામાં અવિચણ ભક્તિ છે, અને જેવી પરમાત્મામાં એવી જ ગુરુમાં ભક્તિ છે, એ મહાત્માને આ બધા આત્મસંબંધી વિષયો કહેવાથી સંપૂર્ણ રૂપે આત્માનુભૂતિરૂપી પ્રકાશની સ્થિતિ ગ્રાપ્ત થાય છે. (ગુરુભક્ત) એ મહાત્માને આત્માનુભૂતિ અવશ્ય ગ્રાપ્ત થાય છે.

- શ્રેતાશ્વતર ઉપનિષદ્ધ ૬-૨૩

આશ્રમ સમાચાર

લીમપુરા આશ્રમમાં પૂજ્ય સ્વામી શ્રી ભાસ્કરાનંદજીની ઉપસ્થિતિમાં શ્રીમદ્ બાગવત - સપ્તાહ વૃદ્ધાવનના સ્વામી રૂદ્રદેવાનન્દજી દ્વારા સંપન્ન થયો. ગુજરાતના અનેક ભક્તોએ લાભ લીધો. મહાશિવરાણિએ રાત્રિના રીતે પ્રહરની પૂજામાં ભક્તોએ ભાગ લીધો. ચૈત્રી પૂર્ણિમાએ શ્રીહનુમાનજીનું પૂજન તેમ જ બંડારો હંમેશની જેખ સુધી રીતે થયો.

કન્નખલ કે જે સંપૂર્ણ શક્તિપીઠ છે, આશ્રમના દરેક ધાર્મિક પ્રત-ઉત્સવનું સાક્ષી બનીને રહે છે. પ્રસિદ્ધ ગંગા જસરાજે માતૃ-મંદિરમાં બેસીને ખૂબ કિર્તન કર્યું તथા બજનો ગાયાં. જસરાજજીએ કહ્યું, કે એમના જીવનમાં ઈચ્છાઓ હતી જે આજે પૂરી થઈ - એક ગંગાજીમાં સ્નાન કરવાની અને બીજી શ્રીશ્રીમા સામે ગાવાની.

ત્યારબાદ હરિદ્વારના પૂર્ણ કુંભ સમયે અસંખ્ય ભક્તો આશ્રમમાં રહ્યા. તા. ૭ એપ્રિલથી નવ દિવસનું રામાયણનું નવાજ્ઞ પારાયણ શ્રીમતી માલંતી ભાર્ગવ તથા શ્રી પાઠકજીની મંડળીએ સંગીતમય રીતે આશ્રમમાં ઝુંઝુમાં શ્રી શ્રીમાના મંદિરના ગર્ભગૃહમાં વર્ષમાં ચાર વાર સ્પર્શ કરીને માતુચરણોમાં પ્રશાંત કરવાની છૂટ મળે છે.

શ્રી શ્રીમાની પુષ્ય આવિર્ભાવ-તિથિ, ગુરુપૂર્ણિમા, વિજય દશમી તથા સંયમ-સપ્તાહનો ઘેલો દિવસ હોય છે.

શોક સમાચાર

આશ્રમના વધોવૃદ્ધ મહાત્મા દંડિસ્વામી પૂજ્ય સચ્ચિદાનંદજીનો પાર્થિવ દેહ શાંત થયો તા. ૮ જાન્યુઆરીને દિવસે, સ્વામીજીને લીમપુરામાં રહેવાની ઈચ્છા હોવાથી આશ્રમમાં આવ્યા બાદ એક દિવસ કશે દેખાયા નહિ, તેથી થોડી શોધાશોધ પછી કોઈએ જોયું કે સ્વામીજી નર્મદાકંઠે બેઠા છે. એમની પાસે ગયા તો બોલ્યા કે, “મા આવ્યા એ નર્મદા મા આવ્યા છે.”

ત્યાર પછી માંદા પડ્યા, વડોદરાની હોસ્પિટલમાં દાખલ કર્યો, તથા એમની ઈચ્છા અનુસાર ત્રણ પ્રાણી માતુભક્તો એમની સેવા-ચાકરીમાં રહ્યા. તા. ૯ એ દેહત્યાગ કર્યો, તા. ૧૦ મીએ નંદિકેશ્વર પાસે નર્મદાની જળસમાપ્તિ આપવામાં આવી. એમની ખોડખીએ ત્રણ આશ્રમોમાં સાધુબંડારાનું બવ્ય આયોજન કરવામાં આવ્યું. લીમપુરા, કન્નખલ તથા વારાણસી.

પૂજ્ય સ્વામી સચ્ચિદાનંદજી સ્વભાવે શાંત સૌખ્ય તથા મિત્રભાષી હતા. શાસ્ત્રના મર્ભજા હોવા છતાં એમને જ્ઞાનનું પ્રદર્શન કરવાની ચેષ્ટા કદી નથી કરી. કોઈ કોઈ માતુભક્તો જે એમને આ રીતે જાણતા, તેઓ એમની પાંચ જ્ઞાન લાધવા માટે બેસતા, ત્યારે તેઓ ગમે તે સમય કેમ ન હોય, ખૂબ પ્રસન્તતાપૂર્વક ભજાવતા અને સમજાવતા.

સ્વામીજીનો જન્મ (પૂર્વશ્રમમાં) કણ્ણાટક તથા મહારાધ્રની સીમા પર થયો હતો. નાની વધમાં ગૃહનીય કરીને સ્વદેશી ચળવળમાં ભાગ લીધો, જેલમાં પણ ગયા. સંસ્કૃત શીખવાનો શોખ હોવાથી સ્વાધ્યાયને સત્સંગોમાં

(વર્ષ - ૨, અંક - ૩, ૧૯૬૮)

આશ્રમ સમાચાર, શોક સમાચાર

૩૮

શીખતા. પછીથી ઉત્તરકાશીમાં રહીને વેદાંતનું અધ્યયન કર્યું. પરિવ્રાજક જીવન હતું. એ વખતે તપોવનજી મહારાજ, ટ્રીગિરિજી મહારાજ, કૃષ્ણાનંદ અવધૂતજી જેવા સંતોના સંસર્ગમાં આવ્યા. શ્રીશ્રીમાના ઉત્તરકાશી આશ્રમસ્થ કાલી-ભંડિમાં એક વાર પૂજા પણ કરી હતી. ગંગેશરાનંદજીની મુલાકાત થઈ. એમનું વેદાંતનું પ્રખર જ્ઞાન જોઈ ગંગેશરાનંદજીએ એમને મંડલેશર થવાનું કહ્યું, ત્યારે સ્વામીજીનો ઉત્તર હતોડ “કોઈ પણ પદ નથી જોઈતું, કેવળ આત્મોનતિ માટે અભ્યાસ કરું છું.” એ દિવસોમાં એમનું નામ રંગનાથ બ્રહ્મયારી હતું, અને તેઓ પંજાબના હોશિયારપુરમાં પૂજય હરિબાબાજીના ગુરુજીના “સચ્ચિદાનંદ આશ્રમ”માં રહીને કોઠારીનું કાર્ય કરતા હતા. હરિબાબાજી શ્રીશ્રીમા પ્રત્યે અનન્ય આદર તથા પૂજયભાવ રાખતા, તેથી માનાં હોશિયારપુર દર્શન - સત્તસંગનો સ્વામીજી પાવન લાભ લેતા.

ત્યાર પછી શ્રીશ્રીમાના વારાણસી આશ્રમમાં બ્રહ્મયારીરૂપે રહેવા આવ્યા. વારાણસીના દંડીસ્વામી દત્તાત્ર્યાનંદજી પાસેથી સંન્યાસ લઈ માના જ આપ્રિત થઈ રહ્યા. પોતે શ્રીવિદ્યાના ઉપાસક તેમ જ જ્ઞાતા હતા, એમણે મા વિષે કહ્યું, “મા “મા” જ છે.” દક્ષિણ ભારતમાંથી માને કોઈ વિશેષ વ્યક્તિએ એક મેરુપૃષ્ઠ શ્રીયંત્ર અર્પણ કર્યું હતું જે માઝે એમને આપી દીધું.

સ્વામીજીને પ્રસિદ્ધ સંત કરપાત્રીજી સાથે ઘણો સંપર્ક હતો. લગભગ બધા જ ચાતુર્માસ તેઓ વારાણસીમાં કરતા. પોતે પૂજામાં લગભગ બે કલાક વ્યતીત કરીને શેષ સમયમાં રૂદ્રી તથા ચંદ્રીપાઠ કરતા, તેમજ વારાણસી આશ્રમની કન્યાપીઠની કન્યાઓને સંસ્કૃત શીખવતા. સ્વભાવ એટલો નાનું અને પોતે સ્વાશ્રયી તેથી કોઈની સેવા ન લેતા. શ્રીશ્રીમાના અનન્ય આશ્રમમાં ઉચ્ચ કોટિનું જીવન પસાર કરીને રહેવા સૌભ્યમૂર્તિ સ્વામીજી માતૃભક્તોના સદા સ્મરણમાં રહેશે.

॥ જ્ય મા ॥

* * *

* Branch Ashrams *

15. NEW DELHI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Kalkaji, New Delhi-110019 (Tel : 6840365)
16. PUNE : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Ganesh Khind Road, Pune-411007, (Tel : 327835)
17. PURI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Swargadwar, Puri-752001, Orissa.
18. RAJGIR : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Rajgir, Nalanda-803116, Bihar (Tel : 5362)
19. RANCHI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Main Road, P.O. Ranchi-834001, Bihar (Tel : 312082)
20. TARAPEETH : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Chandipur-Tarapeeth,
Birbhum-731233, W.B.
21. UTTARKASHI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Kali Mandir, P.O. Uttarkashi-249193, U.P.
22. VARANASI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Bhadaini, Varanasi-221001, U.P.
(Tel : 310054+311794)
23. VINDHYACHAL: Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Ashtabhuja Hill,
P.O. VindhyaChal, Mirzapur-231307, (Tel: 05442-64343)
24. VRINDAVAN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Vrindavan, Mathura-281121 U.P. (Tel : 442024)

IN BANGLADESH :

1. DHAKA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
14, Siddheshwari Lane, Dhaka-17 (Tel : 405266)
2. KHEORA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Kheora, Via-Kasba, Brahmanbaria.

REGISTERED WITH THE REGISTRAR OF NEWSPAPERS
FOR INDIA AS NO. 65433/97

આનંદ માત્રા

SHREE SHREE ANANDAMAYEE SANGHA

* Branch Ashrams *

1. AGARPARA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P. O. Kamarhaiti, Calcutta-700058 (Tel : 5531208)
2. AGARTALA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Palace Compound, P.O. Agartala-799001. West Tripura
3. ALMORA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Patal Devi, P.O. Almora-263602, U.P. (Tel : 23313)
4. ALMORA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Dhaul-China, Almora-263881, U.P.
5. BHIMPURA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Bhimpura, P.O. Chandod, Baroda-391105, (Tel : 33208)
6. BHOPAL : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Bairagarh, Bhopal-462030, M.P. (Tel : 521227)
7. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Kishenpur, P.O. Rajpur, Dehradun-248009
U.P. (Phone: 684271)
8. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Kalyanvan, 176, Rajpur Road,
P.O. Rajpur, Dehradun-248009, U.P.
9. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Raipur Ordnance Factory, Dehradun-248010
10. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
47/A Jakhan, P.O. Rajpur, Dehradun, U.P.
11. JAMSHPEDPUR : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Near Bhatia Park, Kadma, Jamshedpur-831005, Bihar
12. KANKHAL : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O.Kankhal, Hardwar-249408, U.P. (Tel: 416575)
13. KEDARNATH : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Near Himlok,
P.O. Kedarnath, Chamoli-246445, U.P.
14. NAIMISHARANYA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Puran Mandir,
P.O. Naimisharanya, Sitapur-261402, U.P.

મા આનંદમયી અમૃત વાર્તા

શ્રી શ્રી મા આનંદમયીના દિવ્ય જીવન
તથા
દિવ્ય વાણીયિષયક ઐમાસિક પત્રિકા

વર્ષ - ૨

ઓક્ટોબર, ૧૯૭૮

સં - ૪

-: સંપાદક સમિતિ :-

સ્વામીશ્રી બાસ્કરાનંદજી
ઉત્તરા ચિનુભાઈ
બ્રહ્મચારિણી વસ્તુમતીબહેન
નિરંજન મહેતા

-: મેળેજુંગ સંપાદક :-

શ્રી પાનુ બ્રહ્મચારી

-: વાર્ષિક લવાજમ :-

ભારતમાં	રૂ. ૬૦/-
વિદેશમાં	પુ. એસ. ડોલર ૧૨/-
એક અંકની છૂટક.કિમત	રૂ. ૨૦/-

અમૃત વાર્તા

સામાન્ય નિયમો

આ પત્રિકા ચાર જુદી ભાષાઓમાં છપાય છે. - ગુજરાતી, હિન્ડી, બંગાળી અને અંગ્રેજી. આ પત્રિકામાં મુખ્યત્વે શ્રી શ્રી આનન્દમયી મા વિષેના લેખો છપાશે, તેમ છતાં સાધુ-સંતોનાં જીવન-ચરિત્રો અથવા આધ્યાત્મિક તથા જ્ઞાનવર્ધક ધાર્મિક વાર્તા પણ સ્વીકારવામાં આવશે. શ્રી શ્રી મા વિષયક લેખો આપવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય છે. ભક્તોના જીવનમાંના અનુભવો, પ્રસંગો કે જે અતિશય વ્યક્તિગત ન હોય, તેમજ શ્રી શ્રી માની લીલાઓ જે ભક્તોએ નિહાળી હોય તથા શ્રી શ્રી મા વિષેની અનુભૂતિઓ હોય તે લખી મોકલવા વિનંતિ છે. ફૂલસ્કેપ પાનાની એક બાજુ પર લખી મોકલવાથી સરળ રહેશે. જોડણીની બૂલો સુધારી, ચોખ્યા અક્ષરે લખી નીચેના સરનામે મોકલી આપવું.

-: લેખો મોકલવાનું સરનામું :-

ઉત્તર ચિનુભાઈ

૩૮, સ્વસ્તિક સોસાયટી,

નવરંગપુરા,

અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૦૮.

-: લવાજમ મોકલવાનું સરનામું :-

“અમૃત વાર્તા” (ગુજરાતી અંક)

શ્રી શ્રી માતા આનન્દમયી આંશ્રમ,

બદેની, વારાણસી - ૨૨૧ ૦૦૧

સ્વામી શ્રી શ્રી આનન્દમયી સંઘ તરફથી મુદ્રક તથા પ્રકાશક શ્રી પાનુ બ્રહ્મચારી દ્વારા શ્રી શ્રી આનન્દમયી, સંઘ, બદેની, વારાણસી - ૨૨૧ ૦૦૧ (ગ.પ.) ધી પ્રકાશિત તથા રન્ના પ્રિટિંગ વકર્સ, બી. ૨૧/૪૨, કુમણી વારાણસી - ૧૦ (ગ.પ.) માં મુદ્રિત. સંપાદક - શ્રી પાનુ બ્રહ્મચારી.

મા આનંદમયી અમૃત વાર્તા

અનુક્રમણિકા

ॐ ભવતાપપ્રણાશિન્યૈ આનન્દધનમૂર્તયે ।
જ્ઞાનભક્તિપ્રદાયિન્યૈ માતસ્તુભ્યં નમો નમઃ ॥

1.	માતૃવાણી	૧
2.	માતૃલીલાક્ષા.	૩
3.	આનંદ-બાવની	૭
4.	મા આનંદમયીમાનો અકળ “ખ્યાલ” અનિલ ગાંગુલી (અનુ. નિરૂપમા ભજમુદાર)	૮
5.	સ્કંદપુરાણમાંથી (રેવાખંડ)	૧૫
૬.	પ્રયાગરાજમાં દુર્ગાપૂજા અને શ્રી મા અરૂપા પંડ્યા	૧૮
૭.	શ્રી શ્રી માના આશ્રમો	૨૩
૮.	કઠોપનિષદ્દ	૨૭
૯.	ઉત્તરા ચિન્હનાઈ	
૧૦.	સ્વામી ભાસ્કરાનંદજીના પ્રવાસ વિષે રમેશભાઈ પટેલ	૩૨
	આશ્રમ સમાચાર	૩૫

* * *

Ma during Navaratra Durga Puja with Sri Padmanava in her hands.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

માતૃવાણી

બધું જ તો ખેલ છે. તમને બધાંને રમવાની ઈચ્છા છે એટલે ઠકામશક્રીમાં આ શરીરને તમે ખેંચીને લઈ જાઓ છો. જો આ શરીર સ્થિર, ધીર, ગંભીર થઈને રહેત તો તમે દૂર દૂર જ રહેત. ખૂબ સુંદર રીતે આનંદનો ખેલ રમતાં શીખો. આમ થશે તો રમતમાં જ રમતનું ચરમ મેળવશો - સમજ્યા !

*

સત્તું અનુઝ્ઞાન, સત્તું કર્મ વગેરેથી સદ્ગ્રામ્ય ખુલે છે, દુર્ભ્રાગ્ય દૂર જતું રહે છે. મન લાગે કે ના લાગે, જપ, ધ્યાન અને સ્મરણ કરતાં રહેવું.

*

હરિકથા (એ) જ કથા છે, બાકી બધું વૃથા અને વ્યર્થ છે. દુર્લુદ્ધથી જ દુર્ગતિ થાપ છે. એનાથી જ જન્મ ને મૃત્યુનો પ્રવાહ ચાલે છે. ભગવત્ બુદ્ધિ, ભગવત્ ચિંતન ભગવાનની ચર્ચા કરવી, એમનું સ્મરણ કરવું - બધાં જ કર્મો "તેઓ" છે, આ યાદ રાખવું જોઈએ તો જ સત્તું બાજુ અગ્રસર થઈ શકાય. સર્વદા સત્તસંગ અને મહાપુરુષોનાં જીવન-ચરિત્રોનું વારંવાર પર્યાલોચન કરવું જોઈએ. વળી અભ્યાસ દ્વારા જ આ શક્ય છે.

*

સત્યાનુસંધાનથી મનુષ્ય ઉપર જઈ શકે છે. આને જ કર્તવ્ય ગણીને કરવાની કોશિશ કરો.

*

બધા જ વિષયોમાં ભગવાન પર નિર્ભર. મનનું આવેદન-નિવેદન એમને જ કરજો. ચિરકાળ ભગવાનની પાછળ જ ફરવું પડશે, ઉપાય નથી, નિરૂપાય એમની સુસ્થિ છે ને ! તેઓ જ્યારે જે કરે છે બધું મંગળ માટે.

*

જેને કર્તવ્ય ગણો છો એ કરવાનો પ્રયાસ તો છે જ, થઈ રહ્યો છે. પરંતુ વિશેષ કર્તવ્ય છે ભગવત્-ચિંતા. હું કોણ ? એ જાણવાની ઈચ્છા જે કર્મથી થાપ છે, એને જાણવાની બાજુ મન રાખજો, એ બાજુ પણ વિશેષ ચેષ્ટાનું પ્રપોજન. નિત્ય કર્મમાં મન રહે. અવસર અનુસાર કેવળ સ્મરણ, તેઓ જ તો એકમાત્ર, સર્વરૂપમાં સર્વભાવમાં પ્રકાશિત એ જ બોધને માટે.

*

સેકડો બંધનોની વર્ણે રહેવા છતાં પણ પેરેલિસિસ (લકવા)ની જેમ પોતાની જાતને છોડી ન દેવી (તે) જ ઉચ્ચિત છે. પોતાનું વ્યક્તિત્વ વીરત્વ મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે. વહી જવું સહજ છે, પોતાની જાતને પકડી રાખવી (તે) અધરું છે. જે કરી શકે છે તે દસની જેમ આળોટ્યા વગર શિર ઊચું રાખીને રહી શકે છે. શું આ જ મનુષ્યનું કર્તવ્ય નથી ?

*

બધો સમય જ એ સમય છે. મનને એમનાં ચરણોમાં મૂકી રાખવાની કોશિશ. વિશ્વમંગલ કરુણાના સાગર ભગવાનની કૃપા આખો જ વખત વર્ષિત થઈ રહી છે. બધો સમય મંગલ ચિંતા કર્તવ્ય, મંગલ અર્થાત્ ભગવત્ પ્રકાશની જે આશાં પૂર્ણાનંદ પૂર્ણ પ્રકાશ જે.

*

બંને સમ્પે સંધ્યાવંદન કરતી વખતે જ્ય સમર્પણ કરજો જ. બીજો વખત આત્મોનતિ માટે જ્ય, એને સમર્પણ નહીં કરવા પડે.

*

જો કોઈ વાર એમ થાય કે આજે વધારે જ્ય કરું તો એ વખતે સંકલ્પિત જ્ય કરીને સમર્પણ કરી દેજો. હોં ફરતાં ખાતાં સૂતાં મંત્રરૂપ ભગવાન, એમને હદ્યમાં સ્મરણ રાખીને ચાલજો.

*

વાસ્તવિક રૂપે ભગવાનને પ્રાર્થના કરવાથી એ પૂરણ થાય છે. એ (૩) જે મંગલમથ્ય. મંગલ જે તે જ તો કે છે. ભગવાનના મંગલ વિધાનને સાધારણ દ્વારા ધારણ કરવાની શક્તિ ક્યાં? ઈચ્છામયની ઈચ્છા જ પૂર્ણ થાઓ. આ જ ભાવ મનમાં રાખજો. તો જ સંપૂર્ણ શાંતિની આશા. અસલી પાશ (બંધન)માં પડજો - ભગવત્ ચિંતા - પાશથી પાપમુક્ત થવાય છે. એ છૂટી ન જાય.

*

ઈચ્છામયની ઈચ્છાથી જે થાય છે બધું જ મંગલ. જગત્સ્ત્રી ગતિ જીવનમાં ખેંચતાણ સ્વાભાવિક છે. સ્વગતિને દિશાને ધૈર્યસ્તકત પકડી રાખવી (તે) જ કર્તવ્ય છે. પોતાના સ્વરૂપની ઝાંખી આનંદ, મનને આનંદ લક્ષ્યમાં સ્વપ્નક્ષમાં માતૃવક્ષમાં શિશુની જેમ.

*

દૃઢ સંકલ્પ હોય તો મન બીજી બાજુ ન જઈ શકે. ભગવાન પર નિર્ભર. જ્ય, ધ્યાન, સદ્ગ્રંથ-પાઠ.

*

મનુષ્ય જે માટે જન્મ લે છે, તે જ ભોગવું પડે છે. ચાહે સુખ હોય ચાહે દુઃખ હોય. ભગવાનને કેવળ પ્રાર્થના કરવી જોઈએ, “હે ભગવાન, સહનશક્તિ આપો, શાંતિ આપો અને તમારી સાચી સેવિકા બનવાનો અધિકાર આપો.

*

કર્તવ્ય પાલન સારી વાત, અસલી કર્તવ્યને યાદ રાખજો.

*

ભગવાનને પોકારજો, તેઓ જ સર્વદૃઃખ દૂર કરે છે.

*

અમૂલ્ય સમ્પય ચાલી જઈ રહ્યો છે. સમ્પયની સફળતા પોતાને પામવાના લક્ષ્યમાં તીવ્ર ગતિથી યાત્રા થવી.

*

સર્વરૂપમાં જ ભગવાન પોતાના મન પ્રાણમાં રાજ્યમાં સનાતન ધર્મમાં કોઈનો વિરોધ થાય એ પ્રકાર્ય કહેવાનો નિષેધ છે. કોઈ સાથે વિરોધ અર્થાત્ ભગવાનની સાથે જ વિરોધ. શાંત ભિત્ર પરિવેશને સુરક્ષિત રાખજો.

* * *

(૧૯૭ - ૨, અંક - ૪, ૧૯૬૮)

- ૧ થી ૧૦ ઓક્ટોબર, દિલ્હી : કાલકાળ સ્થિત આશ્રમમાં દુર્ગાપૂજાનું વિશ્વાળ આયોજન. સ્વામી ચેતન ગિરિજી, સ્વામી વિષ્ણુ આશ્રમજી, કૃષ્ણાનંદ અવધૂતજી આદિ મહાત્માઓ ઉપસ્થિત. વડા પ્રધાન ઈંડિરા ગાંધી, ઉપરાષ્ટ્રપતિ જી. એસ. પાઠક, કોંગ્રેસ અધ્યક્ષ નિજલિંગાય્યા આદિ માનાં દર્શનાર્થી. આચાર્ય કૃપલાની, સુચેતા કૃપલાની, ગુલમારીલાલ નંદા, કે. કે. શાહ, વિજયા રાજે સિંહિયા, મહારાજા વડોદરા, મહારાજ કર્ણસિંહ, મહારાજા ભાવનગર આદિ દર્શનાર્થી. દરિજનારાયણ બોજન. પોદિસ વિભાગ પણ આયોજિત. મા દ્વારા સહુને ફળનો પ્રસાદ.
- ૧૬ ઓક્ટોબર, હોશિયારપુર : હરિબાબાના બક્તોની આગ્રહપૂર્વી પ્રાર્થનાથી સત્યિદાનંદ આશ્રમમાં માનો ત્રણ દિવસ નિવાસ.
- ૧ નવેમ્બર, શુક્રતાલ (મુખ્યકરનગર, ઓ.પ.) : દંડી સ્વામી વિષ્ણુ આશ્રમજીના આશ્રમમાં માની ઉપસ્થિતિ. ૨૧મા સંપન્મસ્તાહનનું આયોજન.
- ૧ થી ૧૦ નવેમ્બર, કાનપુર : પદમપત સિંધાનિયાની હાઈક પ્રાર્થનાથી શ્રીમદ્ બાગવત - પારાયણમાં માની ઉપસ્થિતિ. સ્વામી અખંડાનંદજી દ્વારા વ્યાખ્યા.
- ૧૬૭૧
- ૫ જાન્યુઆરી, વારાણસી : કેનેડાના વડા પ્રધાન શ્રી પીયર ઈલિયટ ટુડો, કેનેડાના હાઈક કમિશનર શ્રી જેન્સ જ્યોર્જ તથા ભારતીય હાઈ કમિશનર માનાં દર્શનાર્થી.
- ૧૬ જાન્યુઆરી, વારાણસી : ઝાંખેશના કેલાસ આશ્રમના સ્વામી શિવાનંદ સરસ્વતીજીના લગભગ ૨૫ બ્રાહ્મીલીયન શિષ્યો મા પાસે.
- ૧૮ જાન્યુઆરી, પ્રયાગ
- ૧ માર્ચ, બાંધ
- ૧૪ એપ્રિલ, કનખલ
- ૧૧ એપ્રિલ, દેહરાદૂન
- ૧૮ એપ્રિલ, વારાણસી
- ૩ મે, વારાણસી
- ૭ મે, વારાણસી
- : કુલ મેળામાં
- : હરિબાબાજીના સમાધિમંહિરમાં મૂર્તિસ્થાપનાના ઉદ્ઘાટનમાં
- : પ્રલયારી મહાનંદ તથા દીદીમાનાં અનન્ય સેવિકા વિમલાદીદીનો મહાનિર્વાહી અખાડાના મહંત શ્રી ગિરધરનારાયણ પુરી પાસેથી સંન્યાસ - ગ્રહણ.
- : કિશનપુર આશ્રમમાં કેનેરિયન હાઈ કમિશનર જેન્સ જ્યોર્જ માનાં ચરણોમાં
- : અનિયાર દિવસનો શિવશક્તિ - યજ્ઞ પ્રારંભ. ચાર વેદોનું પારાયણ, અઢાર પુરાણોનો પાઠ, અખંડ જ્યા.
- : માનો ૭૫ મો શુલ જન્મોત્સવ પ્રારંભ.
- : ઉ. પ્રદેશના મુખ્ય પ્રધાન શ્રી કમલાપતિ નિપાઠી દ્વારા ઉત્સવનું ઉદ્ઘાટન મહારાજા બનારસ બોલ્યા, “આજે આપણે સહુ જેમનો જન્મદિવસ ઉજવવાનાં છીએ તેમનો કદી પણ જન્મુ જ નથી થયો, અને એથી કદાચ આપણે આ

જુન્મ-મરણના ચકમાંથી મુક્ત થઈ જઈએ.”

૧૨ જુલાઈ, દેહરાદૂન

: કિશનપુર આશ્રમમાં ત્રિવેન્દ્રમુના મહારાજા ગ્રથમ વાર સપારિવાર માની પારો ઘોડાક દિવસ રહેવા માટે આવ્યા.

૧૫ જુલાઈ, વારાણસી

: હોસ્પિટલનો અંતર્વિભાગ ખોલવામાં આવ્યો. ગ્રથમ રોગી સ્વામી નિર્જૂષાનંદજી (મુક્તિબાબા - અર્થાત્ શારદામણી દેવીના શિષ્ય) કે જેઓ ઉર વર્ષથી માની આશ્રિત થઈ વારાણસી આશ્રમમાં રહ્યા.

૧૬ જુલાઈ, વારાણસી

: મુક્તિબાબાનું શરીર શાંત થયું.

* * *

“તમે લોકો આ શરીર પર વિશ્વાસ રાખો. તમારો અખંડ વિશ્વાસ જ તમારી આંખો ખોલી દેશો.”

- શ્રી શ્રી મા.

આનંદ-બાવની

(શ્રી શ્રી મા આનંદમયી બાવની)

જ્ય શ્રી મા આનંદમયી, પદ પંકજમાં નમું લળી.
 ભારતમાં તે જન્મ લીધો, પ્રકાશ સધળે ભરી દીધો.
 અમૃત વર્ષા નેણ કરે, ભક્તોના ઉર મોહ ભરે.
 મરક મરક મુખ માનું થાય, નીરઝી મનદું પુલકિત થાય.
 મુખથી મીઠી વાડી જરે, જણે સુવાસિત પુષ્પ ખરે.
 મુખ પર આભા જાંખળ થાય, બ્રહ્મ રૂપનાં ગીતો ગાય.
 અંબા, તિરિજા, ભવાની તું, દુર્ગા દેવી દ્યાની તું.
 દૈત્ય હારિણી કાલી તું, માતા બહુચર બાળી તું.
 વેદ માતા ગાયત્રી તું, વીજા ધારિણી શારદા તું
 પ્રગટ્યાં પૂર્ણ બ્રહ્મ સ્વરૂપ, લીલા કીધી તમે અદ્ભુત.
 સત્ત ચિત્ત આનંદ રૂપા તું, સદૈવ બ્રહ્મ પરાપ્રા તું.
 અપૂર્વા, અપણા આનંદી, ચરણે ભક્તો રહે વંદી.
 અણુ અણુ માંડે તારો વાસ, સધળે ભક્તો રહે વંદી.
 નિસર્ગમાં તું રમતી રાસ, હરખાતા સૌ તારા દાસ.
 ત્રિગુણાતીત આપ છો માત, સૌમાં પહતી જુદી ભાત.
 વીતરાગી ને વૈરાગી, દુન્યવી માયા સહુ ત્યાગી.
 જગે વિચરતાં બ્રહ્મરૂપે, વર્ષા, હંડી અને ધૂપે.
 નિત નિત કરતાં શુભ સત્સંગ, સૌને લગાડ્યો લક્ષ્મિ રંગ.
 મીનાક્ષી તું મહાદેવી શાંતિ પામે સૌ પદ સેવી.
 લીલા તારી પારાવાર, કો ના પામે એનો પાર.
 ભોળા નાથનો ભ્રમ બાગધો, સત્ત્વર આત્મા જરઠ જાગ્યો.
 પહેલા શિષ્ય માના થયા, સંશય સધળા ટળી ગયા.
 પાપાપાપથી પર છો આપ, મહિમા વાધ્યો જગે અમાપ.
 ભારત ભરમાં ભ્રમણ કીધું, દુઃખિયાનું દુઃખ હરી લીધું.
 લેરવી, ભદ્રા, ભાગીરથી, ત્રિલોકની મા ! તું છે રથી.
 ગુણાગાર તું ગરવી ગીતા, અનસૂયા મા સતી સીતા.

અંતર્યામી કરુણાવંત, કરુણાનો ના આવે અંત.
 વિશાળિલનો તું આધાર, સર્વ શાસ્ત્રનો તું છે સાર.
 વિશ્વ સકળનાં સ્વામી આપ, શક્તિનું ના નીકળે માપ.
 વિરજનંદે જોયો વાધ, માએ જાડી લીધી વાત.
 નિશિકાન્તને કીધો ચૂપ, લીધું માએ ચંદ્રિકા રૂપ
 જમનાલાલે ઓળખ્યાં મા, વિરહે લાગ્યો હૈયે ઘા.
 ગાંધીજીને મળ્યાં માત, પાડી હૈયે ઊડી ભાત.
 કમલા નેહરુ ઘેલાં થયાં, માની પૂઠે ફરતાં રહ્યાં.
 મા, મા, મા, મા, કરતાં જાપ, લળી લળીને લાગે પાય.
 સદાશિવમૂનો ભારે રોગ, ઓપરેશનનો આવ્યો યોગ.
 પથારીમાં પડ્યો ભરવા, માએ આપી દેશી દવા.
 બીજા દિવસે સાજો થયો, રોગ મૂળથી તેનો ગયો.
 હરકુમાર છે એવો ભક્ત, મા પદપંકજનો આસક્ત
 તેને તડપાવીને ખૂબ, દીધો પ્રસાદ માએ અનૂપ.
 ભાસ્કરાનંદ શરણો ગયા, માતાજીએ હૈયે ધર્મ.
 શરણો આવ્યો તારો બાળ, તેની લેજે તું સંભાળ.
 ખાલી હાથે આવ્યો હું, બેટ કશી ના લાવ્યો હું.
 અપરાધો મુજ કરજો માઝ, તમે જ મારાં મા ને બાપ.
 મારા મસ્તક મૂકી હાથ, માતા મુજને કરો સનાથ.
 શાસે શાસે તારું નામ, જપતાં ન હૈયું હારે હામ.
 નિશદ્ધિન જપતાં તારા જાપ, કોઈ કદી ના ખાતું થાપ.
 તારો મુજને છે આધાર, ઉતારજે તું ભવની પાર.
 મારા હૈયે એક જ આશ, સદાય ઉરમાં કરજો વાસ.
 મને માગું હું સ્વર્ગ વાસ, સદા રહું હું તારો દાસ.
 નિર્ભણ બુદ્ધિ મારી કરો ! મંગલ કર 'મુનિ' શિરે ધરો.
 નિત્ય નિયમથી કરતાં પાઠ, માની થાશે કૃપા અગાધ.
 દેહાંત પછી સુર લોક જશે, ભવના કેરા ટળી જશે.
 ઽં શ્રી મા જ્ય મા જ્ય મા જ્ય મા.

* * *

મા આનન્દમયીનો અકળ 'ખ્યાલ'

દેખક : અનિલ ગાંગુલી

અનુવાદક : નિરૂપમા મગ્નમુદાર

"મા કોણ છે ?" "મા શું છે ?"

એ પ્રકારના ભિથ્યા વિવાદાસ્પદ સવાલો કે વિવેચનના નિરાકરણ કરતાં માની ક્ષણિક લીલા ભક્તના ફદ્યને સહેલાઈથી પ્રભાવિત કરી શકે છે. બૂતકળમાં બનેલી સાચી ઘટનાઓમાં 'મા' ઘણા જુદા જુદા રંગોમાં દેખાય છે. જેને મા 'ખ્યાલ' ના નામથી ઓળખાવે છે. અહિયાં માના 'ખ્યાલને' અનુલક્ષીને થોડાધણા પ્રસંગો રજુ કરું છું. (અહીં એ યાદ કરાવવું જરૂરી છે કે પરંપરાગત ઉત્તરી આવેલ હિંદુસ્તાની સંગીતમાં ખ્યાલ એક થાટ થાપ છે કે જેનાથી સંગીતકાર પોતે પૂર્વી સ્વતંત્રતાથી કેટલાક માન્ય થયેલા નિયમો ધ્યાનમાં રાખીને પોતાને પસંદ પડે તે રીતે ગીત રજુ કરી શકે છે.) પણ 'મા' જેને ખ્યાલ કહે છે તે તદ્દન જુદો છે. માની લીલા સમજવા માટે મા 'ખ્યાલ' એટલે શું કહેવા માગે છે - તે જાણવું ખૂબ જ જરૂરી છે. માના કહેવા પ્રમાણે 'ખ્યાલ' એટલે મા પોતે જે કરે છે તે અને પોતે જે કરવાની ના પાડે છે તે.

મહામહોપાધ્યાય ગોપીનાથ કવિરાજના કહેવા પ્રમાણે માનો 'ખ્યાલ' એટલે ચોક્કસ દિશામાં જતો આત્મશક્તિનો ઉભાર છે, જે સ્વતંત્ર છે અને આપજા રોછંદા કર્યો સાથે એને કાંઈ જ લાગતું વળગતું નથી. એ સામાન્ય મનુષ્યની આસક્તિ કરતાં ઘણુંકરીને વિશિષ્ટ પ્રકારની આત્મશક્તિની સત્તા સાથે જોડાયેલો છે. અને કોઈજ કાયદા કાનુન લાગુ પડતા નથી અને એની સ્વતંત્ર રીતે કાર્ય કરવાની પદ્ધતિમાં કોઈ ખલેલ પાડી શકતું નથી. તદ્દુપરાંત અગાઉથી નિર્માણ થયેલ સમયના વહેણની ત્રિવિધ ગતિને ધ્યાનમાં લેનાર પ્રોત્સાહનથી ભરપૂર શબ્દ પણ સનાતનની હાજરીને જ માન્ય રાખે છે, અને આ અવસ્થામાં એ કહેવું ખરેખર અધરું છે કે એ બુદ્ધિજીવી છે કે પછી સંક્લપશક્તિથી ઉત્પન્ન થાપ થે. એનામાં અતિશય તાજગી અને રમતિપણપણું છે અને દેખીતી રીતે કારડા વિનાની પ્રક્રિયા છે જે અંદરખાનેથી પોતાની અકળ શ્રદ્ધાને પકડી રાખે છે. એક વખતે મેં માને પૂછ્યું, " 'ખ્યાલ' એટલે શું?" મા એ પોતાનો હાથ ઊંચો કર્યો અને બતાવ્યું કે 'ખ્યાલ' ઉપરથી આવે છે. તે પરથી મેં એવું અનુમાન બાંધ્યું કે 'મા' ના 'ખ્યાલ' ની પાછળનું પ્રેરકબળ પરમાત્મ શક્તિ છે. તો પછી 'મા' ના 'ખ્યાલ' અને સામાન્ય મનુષ્યની તરંગી શક્તિમાં ફેર શો? આનો જવાબ 'મા'ના સૂત્રમાં (વચનમાં) મળી જાય છે. - "ત્યાં ફક્ત એક જ સધળામાં છે" માને માટે આ તત્વજ્ઞાનથી ભરપૂર ઉપદેશ ફક્ત શબ્દોનો સમૂહ નથી પણ જીવંત સત્ય છે જે માની જીવનલીલામાં જડ્યૂળ કરીને બેહું છે. 'મા' પૂર્વી ખાતરીથી કહી શકે છે કે જીવાં એક જ છે ત્યાં 'હું' નું અસ્તિત્વ જ નથી. તેથી જીવાં શક્તિ (ઈંચા) પાસે ઉદ્ભબવતું જ નથી. ગમે તે કરો તોયે સામાન્ય મનુષ્ય બેવું જીવન જીવતો હોય છે. એની શક્તિ, એની ઈંચાઓ એની શીધાતાથી ગ્રહજ્ઞ કરવાની કળામાંથી ઉદ્ભબે છે. જીવારે એનાં ગુણ અને કર્મ એના સંસ્કાર બતાવે છે. માની પોતાની જીંદગી છે જ નહીં. મા હંમેશા કોઈ પણ વિક્ષેપ વગરની અલૌકિક એકતામાં જ હોય છે. અને તેથી જ સ્વાભાવિક રીતે માના 'ખ્યાલ' માં અને સામાન્ય મનુષ્યમાં ઉક્તા તરંગોમાં સ્પર્શ ભિન્નતા છે.

'મા' નો 'ખ્યાલ' હંમેશા સ્વયંસ્કૃત, તર્કશાસ્ત્રથી બદ્ધ નહીં થયેલો અને જેને કોઈ જ ઉપમા ના આપી શકાય તેવો છે. તે છિતાં એ મા હંમેશા ઉદાર અને કૃપાળું છે. માની સંપૂર્ણ સ્વસ્થતા, પ્રેરણ અને સપ્રમાણતા આપજામાં વિસ્તૃત તેમજ આદર ઉત્પન્ન કરે છે અને તેથી જ 'ખ્યાલનો' પ્રત્યક્ષ વિરોધ એમનામાં સમાઈ જાય છે, અને તેથી

જ હંમેશાં એમનામાં આનંદ ઉભરાતો દેખાય છે. તેઓ તો એક સનાતન આનંદનો ખજાનો છે. મા આનન્દમયી આપણો ટીકાકારોનો કોયડો કહી શકીએ. જે ટીકાકારો હંમેશાં માન્ય થયેલા સિદ્ધાંતોને જ અનુસરતા હોય તે આત્મશક્તિની શોધમાં નીકળેલા મનુષ્યના મગજને કોયડારૂપ થઈ જાય છે. એની જગ્યાએ માની લીલા તરફાની હદ્દયને શાંતિ અને આનંદ આપે છે. એ 'લીલા' કેટલાક જ આપણાને માની નજીક લઈ જાય છે.

આ પુસ્તકમાં લખેલા કેટલાક પ્રસંગો મારી સાથેના ભક્તોની ડાયરીમાંથી, કેટલાક મા વિષે લખાયેલા પુસ્તકોમાંથી તેમ જ 'આનન્દવાર્તાના પહેલાંના ત્રિમાસિક અંકોમાંથી જે અત્યારે આપણી પાસે નથી, લેવાના આવ્યા છે.

વિજ્યાદશમી

૧૯-૧૦-૮૦

અનિલ ગાંગુલી

* * *

મા આનન્દમયીનાં પહેલાં દર્શનિ

૩૧ જાન્યુઆરી ૧૯૪૭ની દક્ષિણ ભારતની એક કડકડતી ઠંડીની રાત હતી હું દિલ્હી જંકશનના સ્ટેશનના પ્લેટફોર્મ પર એક ખૂણાથી બીજા ખૂણા સુધી કલકત્તા જતી દિલ્હી એક્સપ્રેસના ડબ્બામાં જગા મેળવવા માટે દોડી રહ્યો હતો કુલી મને એક ખાલી ડબ્બામાં બેસાડીને પોતાની ફરજ બજાવવા ચાલી ગયો. એ ડબ્બાની ઉપરની સીટે પસંદ કરી - આ એક એવી ઘટના હતી કે જે મારે ખૂબ જ મહત્વની સિદ્ધ થઈ!

થોડીવારમાં એક તેજસ્વી સદ્ગુહસ્થ એ ડબ્બા પાસે આવ્યા અને મને ઉદેશીને કહું કે આ ડબ્બો મા આનન્દમયી માટે રીતીવ્ય છે. આ સાંભળતા જ હું સમજી ગયો કે ન્યાય, કાયદો કે પછી ઔપચારિકતા આ ગણે મારી વિરુદ્ધમાં છે. ન્યાયની દસ્તિએ જે પારકાનું છે તેમાં જગા મેળવવા હું હક્કાર નહોતો. મને એ ડબ્બામાંથી સહજતાથી કાઢી શક્યા તેમ હતું. પણ કોઈ અગમ્ય કારણસર મને એ ડબ્બામાંથી ઉત્તરી જવાનું કહેવાને બદલે એક બંગાળી સ્ત્રીનો કર્દમિન સુભંગુર અવાજ સંભળાયો. "બાબા, એ બાળકને એકલો છોડી દો." એ અત્યંત સહાનુભૂતિની બાવનાથી ભરપૂર શબ્દો સાંભળી હું અચંબામાં પડી ગયો. આની અસર મારા પર ખૂબ ધેરી થઈ. એ અવાજે મારું મન હરી લીધું. એ એકાએક વિચાર આવ્યો કે ઉદાર મને હું આ ડબ્બામાંથી ઉત્તરી જાઉં, પણ અંદરખાનેથી હદ્દે મને ઊંઘવાનો તેવું કરવાનું સૂચયાયું, અને મારા સાથી મુસાફરોનો વિચાર કર્યા વગર હું થોડી કાઢવાનું ઊંઘી ગયો. એટલું જ નહીં પણ એ લોકોએ પણ મારી ચિંતા કરી નહીં.

રાત્રિની ગાઢ નિદ્રા પછી બીજે દિવસે હું તાજગી સાથે ઉઠ્યો. પૂર્વ દિશામાંથી દેખાતા તેજના આબાસની ઘાલ આવી ગયો કે સૂર્યોદય થઈ રહ્યો છે. મારી સીટ પરથી સામી બાજુની સીટ પર સૂતેલાં મા સ્વરૂપ મહિલા જેમની આંખોમાં ચમક હતી અને તેજીથી ભરપૂર મો હતું, એમને હું જોઈ શક્તો હતો. એમના કાળા રેશમી વાજી તકિયા પર વિખરાયેલા હતા અને ટ્રેનની ગતિ સાથે એ વાળ આમથી તેમ જૂલતા હતા. એમની ઉદાર તેમજ દાખલ નજર મારા તરફ કેન્દ્રિત થયેલી હતી, અને જાડોકે મારા સ્વભાવને, મારા એકેએક તંતુને શોધી કાઢવાનો પ્રયત્ન કરતી હોય એવું લાગતું હતું. એ આંખો અતિશય પ્રેમ-સભર અને માયાળુ હતી. પાછળથી મને જણાવાયું કે એ મા આનન્દમયી હતાં અને કૃપાપૂર્ણ નજરથી જોઈને એ જાડો કે એકસરે ચિકિત્સા કરીને માનવીના વિકિતત્વને માપીએ

(૧૦૭ - ૨, અંક - ૪, ૧૯૬૮)

મા આનન્દમયીનો અકળ 'ખચાલ'

૧૧

શ્રી પેર, જવા દો એ વાત, અત્યારે હું એમની આંખોમાં આધ્યાત્મિક સંદેશો વાંચી રહ્યો હતો. પ્રેમ અને સદ્ગ્રાવનાને સેટશો. મારી આંખો આપોઆપ નન્દ અને મૌન પ્રણામ કરતી બીજાઈ ગઈ. થોડીવાર પછી ગ્રથમ દર્શનની ગુંચવણામરી અસરમાંથી બહાર આવ્યો ત્યારે આંખો ખોલીને જોયું તો માઝે માથા સુધી ચાદર ઓઢી લીધી હતી. હું નિરાશ થઈ ગયો.

જ્યારે સવાર પડી ત્યારે હું મારી ઉપરની સીટ પરથી ઉત્તરીને નીચે આવ્યો. હું મારી સીટની નીચેની સીટ પર બેસવા માગતો હતો, પરંતુ એ સીટ માની સાથે પધારેલાં સંન્યાસિનીએ રોકેલી હતી. એ જાણે આબેહુલ શાંતિની મૂર્તિ સમાન લાગતાં હતાં. પાછળથી મને જાણવા મળેલું કે એ દીદીમાં તરીકે ઓળખાતાં હતાં અને મા આનન્દમયીનાં મા હતાં. દીદીમાં તે વખતે જ્યમાં એકધ્યાન હતાં. એમણે બોલ્યા વગર મને એમની સીટ પર બેસવાની જગ્ગા કરી આપી અને પછી મારા માથા પર ગંગાજળ છાંટ્યું. સીટ પર બેસવાની જગ્ગા આપી એ વિનય સામે હું આભારથી ગુંચી રહ્યો પણ ગંગાજળના છંટકાવથી જે માથું ભીનું થયું અને ઠંડી લાગી એ મને પસંદ ના પડવા છતાં પણ એમની પ્રક્રિયા સામે વાંધો ઊઠાવ્યા વગર હું શાંતિથી ત્યાં બેસી ગયો.

થોડીજ વારમાં મારી સાંથેના મુસાફરોમાં હું એક જ પુરુષ છું અને બીજી બધી સ્ત્રીએ છે એવો મને ઘ્યાલ આવ્યો અને હું હતાશ થઈ ગયો. મને અતિશય કોલ થવા માંય્યો. મારાથી આ ડબ્બામાં આગળ મુસાફરી કેમ થાય. એ વિચાર મને સતતાવતો રહ્યો. મા પહેલાંની માફક કરશા પણ હલન-ચલન વગર મોઢે માથે ઓડી સૂતેલાં હતાં. મારું મન હજી પણ એમના પહેલા દર્શનની છાપથી ઘેરાપેલું હતું. ટ્રેનના અવાજ સિવાય ડબ્બામાં નીરવ શાંતિ હતી.

એકાએક આ શાંતિમાં વિક્ષેપ પાડતાં દીદીમાએ મને પૂર્વ સૂચના આપતાં કહું કે મારે એમના અમૃક સામાનને નહીં અડવાનું. આ સાંભળી હું જરા અસ્વસ્થ થયો કારણ મને ચુસ્ત હિંદુ કુટુંબના જુનવાણી વિચારોને આવરી દેતા નિયમોનો ઘ્યાલ નહોતો. શૂરાતન કરતાં શાશપણ સારું, એમ વિચારીને મેં મારો બિલ્લો બાંધી લીધો અને બીજા ડબ્બામાં જવાનો નિર્ણય લઈ લીધો.

એટલામાં મેં જોયું કે મા એમનું ઓફ્વાનું ખસેડીને એમની સીટ પર બેઠાં હતાં અને સ્નેહથી મારી સામે જોઈ રહ્યા હતાં. ટ્રેન એક અજાણ્યા સ્ટેશને ઉબ્બી રહેતાં હું ડબ્બામાંથી ઉત્તરવા ગયો, પરંતુ મા મને કોઈ પણ હિસાબે બીજે જવા દેવા તૈયાર નહોતાં. એમણે મને શાંતિથી પૂછ્યું “તું ક્યાં જાય છે ?” અને એમના પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપવાને બંદલે સ્ત્રીઓના ડબ્બામાં ધૂસી જવા બદલ મેં પૂર્બજ વિનયથી માફી માગી. એમણે પૂર્વ બંગાળી ભાષામાં વે શબ્દો કહીને મને એમની પાસે બેસાડ્યો. મેં માઝે દર્શાવેલી મમતાને અતિ નન્દ થઈને સ્ત્રીકારી લીધી, અને જે પાપા મમતા અને પ્રેમ મારી પર વરસાવવામાં આવ્યાં તેનાથી હું ભાવવિલોર થઈ ગયો. દિલ્હી એકસપ્રેસ ધીરે રહીને આગળ ધ્યો. અને જાણે મારી ખુદની મા મારા ઉપર વહાલ વરસાવી રહી હોય એમ માની પાસે બેઠા પછી મને લાગ્યું. આ જે લાગણીનો જે અનુભવ હતો તે ખરેખર અજોડ હતો. માની પોતાની હાજરી જાણે મારી વાચાને જીકરી રહી હતી. થોડી ક્ષણોના મૌન પછી મારી જાત સાથે સંકળાપેલા ઘણા બધા પ્રશ્નો માઝે મને પૂછ્યા અને વધારામાં એવા સવાલો પણ પૂછ્યા કે જેમાં ધર્મ કે આધ્યાત્મિક વિષયોને સ્થાન આપવામાં નહોતું આવ્યું. અંદર બંદર બીજાં એક પ્રભાવશાળી વ્યક્તિત્વવાળાં સંન્યાસિની (જે આશરે ચાળીસેકની આસપાસ હોવાં જોઈએ). તે પોલતાં હતાં. પછીથી મને ખબર પડી કે એ ગુરુપ્રિયાદેવી હતાં જેમણે “શ્રી માં આનન્દમયી” નામક પુસ્તક લખ્યું છે. (એ દીદી નામથી ઓળખાતાં હતાં કારણકે મોટી બહેનને દીદી કહીને બોલાવવામાં આવે છે.) ત્યાર પછીનો

પ્રસંગ જ્યારે પણ યાદ કરું છું ત્યારે મને મારી અનાવડતથી ઉદ્ભવેલી ઉદ્ઘટાઈની યાદ આવે છે, ને મને શરમ આવે છે. દીદીએ મને પ્રસાદ આપવાનું વિચાર્ય. તે વખતે મને ભૂખ લાગી હતી. દીદીએ મને એમ કહ્યું કે હું જ્યારે કપડાં બદલીશ ત્યારે એ મને પ્રસાદ આપશે અને એ મારાં કપડાં બદલવાની રાહ જોઈ રહ્યા છે કે જેથી એ મને પ્રસાદ આપી શકે. (રદ્ધિયુસ્ત હિંદુઓના રિવાજ પ્રમાણે) મેં એમને ઉત્તરમાં એમ કહ્યું કે એક તો મને કક્ષિને જીવ લાગી છે અને વધારામાં મને સવારે કપડાં બદલવાની ટેવ નથી, તેથી એ જો મને થોડોક પ્રસાદ આપશે તો હું તેમને જ્ઞાની રહીશ. મારી પ્રસાદ તરફની બેપરવાઈ શરમજનક હતી અને મારું આચરણ પૂરેપૂરું ઘૃણાસ્પદ. દીદીના મોદ્દો પર જિન્નતા છવાઈ ગયેલી દેખાતી હતી. આમ હોવા છતાં મા મને લાડ લડાવવા તૈયાર થઈ ગયાં. મારો દીદીને કહ્યું “કપડાં બદલવાનો નિયમ એને લાગુ પડતો નથી”. અને માના આ ઈશારાથી દીદીના ચહેરા પર હાસ્ય ઉપરોક્તા આવ્યું, એમણે અપેલો પ્રસાદ મેં ગ્રહણ કર્યો.

મા અને મારી વચ્ચેની વાતચીત જે પ્રસાદના પ્રસંગને લીધે અટકી ગઈ હતી તે પાછી શરૂ થઈ. કોઈપણ જાતની પૃથ્વી વગર મારે મને ગીત ગાવાનું કહ્યું. મેં તરત જ કવિવર ટાગોરનું ગીત ગાયું. ત્યાર પછી મને અદ્ભુત અનુભવ થયો. મા મારા ગીતથી પ્રસન્ન થયેલાં લાગ્યાં અને એમણે મને બીજું ગીત ગાવાનું કહ્યું મને વિચાર આવ્યો કે માની જગતાએ કોઈ બીજી વ્યક્તિ હોત તો આ એક જ ગીત બસ થાત. પછી મેં માને કહ્યું કે થોડાં વર્ષો પહેલાં મને સંગીતકાર બનવાની ઈચ્છા હતી, અને મારે ત્યાં નિત્ય રિયાજ સાંભળવા આવનારાઓએ મારી એ ઈચ્છાને કેવી રીતે હુકરાની દીધી તે માને કહ્યું “એક વખત એમણે મને પૂછ્યું કે તને લાગે છે કે તારું ગીત તારી સાથે વાગતા તાનપૂરા સાથે સ્વરમાં છે? મારો આત્મવિશ્વાસથી ભરપૂર ‘હા’ જવાબ સાંભળી એમણે નિરાશ થઈને કહ્યું, ‘જો આજ તારા સંગીતની અકારણી હોય તો મને લાગે છે કે સંગીત તારી લાઈન નથી. ત્યાર પછી મેં સંગીતને નમસ્કાર કર્યા.’”

આ દુઃખદુઃખ પ્રસંગ મેં આ પહેલાં ઘણાને કહ્યો છે. દરેક વ્યક્તિને આ સાંભળવામાં મજા આવે અને મારા એ દુઃખ પર હસે. બસ, ત્યારથી સંગીતને નમસ્કાર કર્યો. માએ આ સાંભળ્યું ત્યાર પછી માની પ્રતિક્રિયા ભીતિપુષ્પ, અને આશ્રયચક્રિત કરી નાખે તેવી હતી. મારા સંગીતકાર થવાના અર્થહીન પ્રસંગ અથવા તો સંશયથી ભરપૂર અપેક્ષા માને માટે એક રમુજી પ્રસંગ બની ગયો અને એકાએક મોટેથી હસવા લાગ્યાં, જે તેઓ અંશતઃ થાક્યાં તં સુધી ચાલ્યું. વળી, થોડી વિશ્રાંતિ પછી ફરી હસવાનું શરૂ કર્યું. તે વખતે એટલું હસ્યાં કે એમને જાણો શાસ લેવાની પણ તકલીફ પડે ત્યારે બંધ થાય. આ આવેશ ફરી ફરીને આવતો જ રહ્યો. માનો ચહેરો લાલઘૂમ થઈ ગયે, આંખમાંથી પાણીના રેલા નીકળવા માંડ્યા, અને શાસ લેવાની તકલીફ પડવા માંડી. દીદી મારી સામે ગભરાત્યી અને ગુસ્સાથી જોવા લાગ્યાં. જાણો આ પ્રસંગ માટે હું જ જવાબદાર હોઉં! ખરી રીતે આ પ્રસંગ માટે હું કેવી રીતે જવાબદાર હર્યો એ મને ઘ્યાલમાં જ નહોતું આવતું. મારી આટલી સાદી વાતથી આટલો ગંભીર પ્રસંગ ઊભો થયો એવો મને સ્વખ્ય પણ ઘ્યાલ નહોતો. આ નહીં ધારેલી આપત્તિથી મને ડર તેમ જ શરમની મિશ્રિત લાગણી થઈ. આ સ્ત્રીએના ડબ્બામાં મુસાફરી નહીં કરવાની મારી પહેલાંની ઈચ્છાને નહીં અનુસરવા માટે મને હિલગિરી થઈ. આ પ્રત્યક્ષ અનુભવથી મને લાગ્યું કે માને માટે કાંઈ જ કહી શકાય નહીં. દીદીમારે મને હળવેથી કહ્યું કે માને થેવી હાનિ ભગવાનને પ્રાર્થના કરીને નિવારી શકાય છે. મને આ અખતરો કરવાનું થોગ્ય લાગ્યું. તેથી અંતકરણપૂર્વક મેં પ્રભુને પ્રાર્થના કરી કે આ અપરિચિત સ્ત્રીને કાંઈ પણ હાનિ પહોંચવી ના જોઈએ. (મને સલાહ આપવામાં આવેલી

तेथी में भाने प्रार्थना ना करी). तरत ज भा पहेलां जेवां ज हसमुख बनी गया. ऐमना होठ पर एक कोमल हास्य आवी गयुं अने गंभीर स्थिति अलोप थઈ गई.

भारी यादशक्तिने आधारे लाखुं छुं के ट्रेन एक अगत्यना स्टेशन क्षेत्रपुर पर उबी रही. केटलाये लक्जो अभारा डब्बामां धसी आव्या ! भाने प्रश्नाम करी ऐमनी सामे बेसी गया. जेवी ट्रेन स्टेशन परथी बहार नीकली त्रीया नभीने भाने प्रश्नाम कर्या. हुं पश ऐमना चरणानो स्पर्श देवाज जतो हतो के दीदीऐ वांधो उठाव्यो. दीदीऐ मने शा भाटे अटकाव्यो ए भने समज ना पडी कारणके आ तो परापूर्वी याली आवतो हिंदुओनो रिवाज छे के पोताना पूज्य वीलोने भान आपवा नीया नभीने चरण स्पर्श कराय छे. भने खास कारणोसर भानो चरणस्पर्श नथी करवा देतां के शुं एवुं लागवाथी में भानी सामे ऐमनी संभति भाटे आश्चर्यपूर्वक ज्ञेयुं. थोडक ज सहवासमां भने भामे कांडिक केटलीये भुञ्जवण्शभरी स्थितिमांथी बहार काढेलो, छतां आ वधते भा पश निष्क्रिय हतां. खरी रीते दीदीऐ जे वांधो उठावेलो तेमां ए सम्भत थतां हतां. ए भने ऐमना चरणस्पर्शनी रजा आपवा तेपार नहोतां. भने हुःअ थयुं आ एज भा छे जेने हुं अंदरभानेथी भारी पोतानी भा भानवा लागेलो ? भाना चरणानो स्पर्श करवाना बाणकना जन्मसिद्ध हक्कने छीनवी लहीने ए शुं समजाववा भांगतां हतां ? ए वातनुं हुःअ नहीं लगाडतां में भाने दूरथी प्रश्नाम कर्या. ए सीट परथी उठीने सामेनी सीट पर जड्हने बेठो. तरत ज भानो अवाज आव्यो. “आ सीट पर केम नथी आवतो?” ए सांलग्नीने भारुं हृदय आनंदना उछाणा भारवा लाग्युं में ऐमनी सामे ज्ञेयुं अने ऐमना अधर पर भने तोकानी स्मित देखायुं. हुं पाणी भा पासे आवीने बेठो जाणे कशुंज बन्युं ज नथी एम फरी वातचीत शरु करी. भारी बाणक बुद्धिने भाटे आटलुं बस हतुं. भामे भने पूछ्युं, “काले कलकत्तामां तारा घरनां बधा तारी राह ज्ञेशो?” में जवाब आप्यो “ना, भा”. “तो तो बहुज सारुं!” भामे कह्युं. आ वात समजवा भाटे हुःतदन असमर्थ हतो. ऐमनो बीजो सवाल हतो, “तने स्टेशन पर कोई देवा आववानुं छे” में कह्युं “ना”. - भा ए फरीथी एज जवाब आप्यो, “तो तो बहु ज सारुं !” हुं खरेखर विस्मय पाम्यो अने साथे साथे अकणामश अनुभववा लाग्यो कारण ए ज जवाब फरीथी बोलीने जाणे भारी पर लागणी नथी एम पूरवार क्युं. भा जे एकवार पासे बोलावे, लाइ करे घ्यार करे अने बीज ज घडीऐ दूर राखे ए वात भारे भाटे कोयडा समान भनी गई. भाना भुझमांथी बोलायेलुं वाक्य “तो तो बहु ज सारुं !” भारे भाटे ते वधते गूढ रहस्य समु भनी रह्युं. त्यार पछीनी थोडीक ज क्षाणोमां भने ए गूढ रहस्यनी समजङ्ग पडी.

ट्रेन अल्हाबादना स्टेशने उबी रही. भा आही उतरवानां हतां. हुं ऐमने प्रश्नाम करवा जतो हतो त्यां ज दीदीऐ भने कह्युं के भारे पश ऐमनी साथे अल्हाबाद उतरी पडवानुं छे. भारी जाण बहार अने भारी रजा वगर आ पछीनी बोबे मेल जे कलकत्ता जवा सारी पडे तेमां अल्हाबादथी कलकत्तानी नीयेनी सीट रीजर्व करवामां आवी अंती. भने स्टेशन पर देवा आवेला बे होशियार छोकरा भारो सामान खेटकोर्म तरफ लही जता हता अने हुं निरुपाय थईने जोई रह्यो हतो. भने ज्यारे कहेवामां आव्युं के तरत हुं ट्रेनमांथी उतरी पड्यो. आमां भारे बोलवाया जेवुं कशुं रह्युं ज नहोतुं. भामे भने ऐमनी गाडीमां बेसी जवानुं कह्युं. हुं गाडीमां भानी पासे बेसी गयो. अभारे (त्रिवेदी संगम) ज्यां गंगा, यमुना अने सरस्वती लेगी थाय छे त्यां जवानुं हतुं. त्यां अभुक वर्षो साधुसंन्यासीओ भेगा थईने जे भेगो करे छे ते अर्धकुंब भेगो हतो. दो. पन्नालाल (आर्ष. सी. ऐस.) नी खास देखरेख नीये भा आनन्दमयीनी छावडी धण्डा तंबुओ ठोकीने खास आ अवसर भाटे तेपार करवामां आवेली.

હું અલ્હાબાદમાં લગભગ આठ કલાક માનાં મહેમાન તરીકે રહ્યો. એમણે મારી ઓળખાડા શ્રી પન્નાલાલ સાથે કરાવી જેમણે એક પિતાની જેમ મારી સંભાળ લીધી, મને એમના તંબુમાં રાખ્યો અને માના સાત્તિયામાં થયેલા અપૂર્વ અનુભવો વિગતવાર કર્યા. ત્યાર પછી એમને જમવાના રૂમમાં પ્રસાદ લેવા માટે લઈ ગયા. અત્યાર સુધીમાં જે સ્વાદ ચાખવા પણ નહોંતો મળ્યો એવા ન વર્ણવી શકાય તેવા સ્વાદથી બરપૂર જમવાનું ત્યાં પીરસવામાં આવ્યું આ જમણવારમાં સોનામાં સુગંધ ભરે તેમ માઝે પ્રસાદમાંની એક વાનગી પોતાને હાથે પીરસીને ચહેરા પર સ્પિત સાથે ઉમેર્યું, “જે જોઈએ તે બીજાવાર મારી લેજે. શરમાતો નહીં.” એમની મહેમાનગીરીની રીત સૌથી ચઢી જાપ તેવી. આ પ્રસંગે ખરેખર માંરા હંદયને હચ્ચમચાવી દીધું.

પ્રસાદ લીધા પછી શ્રી પન્નાલાલ ફરીથી મને એમના તંબુમાં લઈ ગયા. મેં એમને વિજ્ઞાનના દાખિલોણે ધર્મને લગતા ઘણા બધા પ્રશ્નો પૂછ્યા. એમણે સાચા અર્થમાં એ બધું સમજાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો. એમના અનુભવો પરથી એમણે મને ખરા અર્થમાં શિખાડા આપતાં કહું કે ક્યારેય પણ તર્ક પર બાંધેલા વિચારો પર ન ચાલતો, પરંતુ આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં વિશ્વાસ અને આધાર રાખજે. જો કે એમના આ કથન પર મને પૂરેપૂરી ખાત્રી નહોંતી, છતાં એમની સાચા અર્થમાં સમજાવવાની રીતથી થોડો વિશ્વાસ બેસતો હતો. એમના અનુભવોને કેટલાક મુરબ્બી ભક્તોએ પણ ટેકો આપતાં કહું કે એમને પણ આવા અનુભવો માની સાથેના લાંબા ગાળાના સમાગમથી થયા છે. આ ભક્તોએ પણ માની માયા અને પ્રેમથી થયેલા અનુભવોની વાતો કરી. મારા મનને આ બધી વાતો સારી અસર કરી ગઈ. આ અનુભવે મને નવી જ દિશામાં વિચાર કરતો કરી મૂક્યો. મારા મને હવે આવનારા કલાઈમેક્સની પૂર્વ તૈયારી કરી લીધી.

માની તેમજ બધા ભક્તોની વિદાય લેવાનો મારો સમય પાસે આવતો હતો. સૂર્ય ગંગા અને જમુનામાં અસ્ત થઈ રહ્યો હતો અને તે જ વખતે મા એમના તંબુમાંથી અમારા તંબુમાં આવી રહ્યા હતાં. એમના મુખ પર સૂર્યના કોમળ ક્રિરણો છિવાઈ ગયાં હતાં. એમનો ચહેરો પરોઢિપે સુંદર લાગતો હતો ત્યારે સંધ્યાકાળે ભવ્ય લાગતો હતો. મા મારી પાસે આવ્યાં અને આશીર્વાદ આપતાં મને સ્પર્શ કર્યો. ત્યાર પછી એ જે વાક્યો બોલ્યાં તે મારા હંદયને સ્પર્શ ગયા. એમનાં એ વાક્યો જે ફરીથી કહેવાયે નહીં એવા પવિત્ર અને ગુપ્ત હતા મને આધ્યાત્મિક લાગણીના પૂરાં હેઠી જઈને એક માનવી તરીકે કરવાના કામની નવી જાગૃતિ આપી ગયા. આ હતી મારી જંદગીના નવા પાસાની શરૂઆત.

* * *

“આ સધળી જે ‘એમની’ સુણ્ણી છે તે ‘એમના’ રાજ્યમાં છે, ‘એમનાથી’ વ્યાપ્ત છે. અને અ‘એ’ જ છે. ‘એ’ જેને, જે સમયે જે રીતે રાખે છે તે હંમેશાં સારા માટે જ, કારણકે બધું જ એમના શાસનમાં છે, એમનું જ છે. સાપેક્ષ સુખ કે જે બીજા પર આધાર રાખતું સુખ છે તેનો અંત દુઃખમાં જ છે. મનુષ્યધર્મ છે કે શાંતિરૂપ ભગવાનનું ધ્યાન કરવું. ભગવાનના નામ-સ્મરણામાં સહાયક થાય એવો માર્ગ લીધા વગર શાંતિ નથી. તમે થું નથી જોયું કે આ સંસારમાં જીવન કેવું છે? એકમાત્ર પ્રેમ કરવા યોગ્ય ભગવાન છે. એમનામાં સર્વ કંઈ છે - એમને શોધવાનો પ્રયત્ન કરો.”

- શ્રી શ્રી મા

સંકદપુરાણમાંથી

(રેલાખંડ)

રાજ હિરણ્યતેજાના તપથી નર્મદાનું અવતરણ

પુષ્પિંછિરે પૂછ્યું : હે ભગવાન, રાજ પુરુરવા પહેલાં મહારાજ હિરણ્યતેજાએ નર્મદાદેવીને આ પૃથ્વી પર કેવી શરે ઉત્તાર્યો એ કહેવાની કૃપા કરો.

માઈયજ બોલ્યા : હે રાજ, ચંદ્રવંશમાં હિરણ્યતેજ નામે પ્રસિદ્ધ એક રાજર્ષિ થઈ ગયા. તેઓ પર્વતો, વનો અને કાનનો સહિત સકળ પૃથ્વીનું એકછાત્રી શાસન કરતા હતા. એમની રાજધાની ચંદ્રપુરી હતી, જે ઈન્દ્રની અમરાવતી જેવી શોભાપ્રમાન હતી. એક વાર અમાવસ્યાએ સૂર્યગ્રહણ થયું ત્યારે જમ્બૂદ્વીપમાં વાવ, કુવા ને સરોવર હોવા થતાં એકે નદી ન મળી કે જ્યાં દેવતાઓ તથા પિતુઓને વિશેષ રીતે સત્કારી શકાય. એ સમય સુધી જમ્બૂદ્વીપમાં એક પણ નદી નહોતી. રાજાએ લાખો ગાયો, સુવર્ણ, મણિઓ, રત્નો, ખજનાઓ, ઘોડાઓ અને મદ ઝરતા અગણ્ય હાથીઓનું બ્રાહ્મણોને દાન કર્યું. હવ્ય-કવ્ય દ્વારા પિતુઓને પણ તૃપ્ત કર્યા. ત્યારે એમણે જોયું કે પિતુઓને જળ પીવાનું ખૂબ કષ્ટ છે. એમણે પિતુઓને પૂછ્યું, “તમે લોકો કોણ છો ? અને ક્યા કર્મ વડે પલિત્ર તર્ફ શકશો ?”

પિતુઓ બોલ્યા : હે મહાભાગ્યશાળી ! આ દીપ નદીઓ રહિત છે તેંથી અહીનાં સર્વ ધર્મ-કર્મ નાટ થઈ ગયાં. છે. નદીના અભાવે ન દેવતાઓ તૃપ્ત થાય છે કે ન પિતુઓ. જો આ દીપમાં નર્મદાનું અવતરણ થાય તો અમાવસ્યાની મુક્તિ થશે. મહારાજ ! આ સાચી વાત અમે તમને જણાવી દીધી છે. હવે તમારી જે ઈચ્છા તેમ કરો.

હિરણ્યતેજાએ કહ્યું : હવે મને પિતુઓનો ઉદ્ઘાર કરવો એ જ યોગ્ય લાગે છે. નહીં તો આ રાજ્યથી શો લાભ ? જો હું પિતુઓને તૃપ્ત ન કરી શકું તો મારું આ જીવન પણ વર્ય છે.

આમ બોલીને રાજ હિરણ્યતેજ ઉદ્યાચલ પર્વત પર ગયા, અને કંદ-ફળ-મૂળનું બોજન કરતા ભગવાન શિવની ઉપાસના કરવા લાગ્યા. એમણે અત્યંત કઠોર તપસ્યા કરી. એમની ઉત્તમ ભક્તિ જોઈને ત્રિનેત્રધારી ભગવાન શંકરે મૃત્યક આપ્યાં. દર્શન કરીને રાજએ ત્રણ વાર પરિકમા અને સાણંગ પ્રણામ કરીને એમનું જીવન કર્યું.

રાજ બોલ્યા : હે સુરેશ્વર ! આપને નમસ્કાર. હે શૂલપાણો ! આપને નમસ્કાર. હે પ્રભો ! આપ જ પૃથ્વી, જળ, તેજ, વાયુ, આકાશ, શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ, ગંધ, બુદ્ધિ, મન, અહંકાર, મૃકૃતિ અને એના ત્રણ ગુણો છે. આપ જ સંપૂર્ણ ઈન્દ્રિયોના ગ્રેરક સર્વત્ર વ્યાપક, સમસ્ત કલાઓથી પુક્ત તેમ જ કલારહિત અવિનાશી પરમેશ્વર છો. ભ્રાણ અને વિષણુ આદિ દેવોને પણ આપના આદિ-અંતની જાણ નથી.

મહાતેજાએ કરેલું આ સ્તોત્ર સાંભળીને દેવદેવ જગદીશ્વર શિવે કહ્યું : મહાભાગ ! તું ઈચ્છિત વર માગ. ત્યારે રાજાએ કહ્યું : હે દેવેશ્વર ! સાત કલ્પો સુધી પ્રવાહિત રહેનારી નર્મદાદેવીને આપ મર્ત્યલોકમાં ઉત્તારો. પિતુઓ ધોર નરકમાં ડૂબી રહ્યા છે, એમનો ઉદ્ઘાર થાય અને તેઓ તૃપ્ત થઈને મુક્તિ તથા પરમ ગતિ પામે. આ માટે નર્મદાદેવીનું અવતરણ આવશ્યક છે.

મહાદેવજ બોલ્યા : બેટા ! નર્મદાજ તો બ્રહ્મા, વિષણુ આદિ દેવો તથા દેતો અને બીજાં અભ્યજીવી ગ્રાસીઓ

દ્વારા પૃથ્વી પર ન લાવી શકાય. તેથી તું કોઈ બીજું વરદાન માગ હું એ અત્યારે જ આપી દઈશ.

ત્યારે મહાભાગ રાજા હિરણ્યતેજાએ કહ્યું : હે પ્રભો ! આપ પ્રસન્ન થાઓ તો ત્રણે લોકોમાં કાંઈ પણ અસાધ નથી. હું તો સહસ્રો જન્મો ધારણ કરીશ તો પણ બીજું વરદાન નહીં માગું હે દેવેશર ! હું આપના સેવકોનો પણ સેવક છું. મને નર્મદાજી જ આપો.

રાજાનો આવો નિશ્ચય જાડીને ભગવાન શંકરે લોકપાવની નર્મદાદેવીનું આવાહન કર્યું. તેઓ મગના આસન ઉપર આરૂઢ થઈને શિવજીને સામે આવી ઊભાં, અને ઉમા - મહેશર બંનેનાં ચરણોનો સ્પર્શ કરીને નતમસ્તકે બોલ્યાં : હે દેવેશ ! મારું સ્મરણ કેમ કર્યું ?

મહાદેવજી બોલ્યાં : નર્મદે ! રાજા હિરણ્યતેજાએ એનું રાજ્ય છોડીને અહીં ચૌદ હજાર દિવ્ય વર્ષો સુધી ધોર તપસ્યા કરી છે, તેથી તમે નરકમાં પડેલા એના બધા પિતુઓનો ઉદ્ધાર કરો.

નર્મદા બોલ્યાં : હે દેવ ! હું કોઈ આધાર વગર જમ્બૂદીપમાં કેવી રીતે જાઉં ?

આ સાંભળીને મહાદેવજીએ પર્વતોને કહ્યું : તમે બધા ક્ષણવાર માટે સ્થિર થઈ જાઓ, જેથી સરિતશ્રેષ્ઠ નર્મદા પૃથ્વી પર જાય.

ત્યારે પર્વતો બોલ્યાં : હે દેવ ! અમે નર્મદાદેવીને ધારણ કરવામાં અસમર્થ છીએ. તે જ વખતે ઉદ્યાચલે ઊંઘ થઈને કહ્યું : મહાદેવજીની કૃપાથી હું નર્મદાને ધારણ કરવા સમર્થ છું.

ત્યારે ઉદ્યાચલની ટોચ પર ચરણ મૂકીને નર્મદાદેવી આકાશમાંથી પૃથ્વી પર આવ્યાં અને વાયુ સમાન વેળે પશ્ચિમ દિશા બાજુ ચાલ્યાં. તે વખતે ત્રણે લોકોમાં ખૂબ હાહાકાર થયો. નર્મદાનાં જળનો એ બયંકર કલકલ નાં સાંભળીને પાતાલલોકમાંથી એક તેજોમય પ્રજ્વલિત લિંગ પ્રગટ્યું અને હુંકારપૂર્વક કહ્યું : સર્વ પાપોને હરનારી ! ઉત્તમ ગ્રતનું પાલન કરનારી હે નર્મદા ! મર્યાદા ધારણ કરો. તમને ધારણ કરવા માટે મહાદેવજીએ ત્રણ પર્વતોની સૃષ્ટિ કરી છે - મેરુ, હિમવાન અને કેલાસ, તથા ચોથો પર્વતશ્રેષ્ઠ વિન્દ્ય પણ તમને ધારણ કરવા સમર્થ છે. આ પર્વતોની લંબાઈ પૂર્વથી પશ્ચિમ દિશા બાજુ બગ્નીસ હજાર પોજનની છે; અને દક્ષિણથી ઉત્તર તરફ પહોળાઈ પાંસથી પોજનની છે.

તત્પશ્ચાત् રાજર્ષિ હિરણ્યતેજાએ નર્મદાને કહ્યું : હે દેવિ ! આપે મારા પિતુઓનો ઉદ્ધાર કરવા માટે ધારો મેરો અનુગ્રહ કર્યો છે.

નર્મદાએ ઉત્તર આપ્યો : હે રાજન્ ! તેં મારે માટે મહાદેવજીની આરાધના ને તપસ્યા કરી છે, એટલા માટે જે તારા માતા-પિતાના વંશના લોકો છે તેઓ તેમ જ તારા રાજીવાસમાં રહેતી સ્ત્રીઓનાં પણ જેટલાં સગાં-સંબંધીઓ છે તેઓ સર્વ મારા પ્રભાવથી ઉમા-મહેશરના લોકમાં જશે.

પછી રાજાએ નર્મદામાં વિષિપૂર્વક સ્નાન કરીને દેવો તથા પિતુઓનું તર્પણ અને શ્રાદ્ધ-પિંડદાન કર્યું. એનાથી એના સર્વ પિતુઓ નરકમાંથી નીકળીને દેવયાન માર્ગમાં સ્થિત થયા. નર્મદાનું આ પ્રથમ અવતરણ આદિકલ્પના સત્ત્યુગમાં થયું હતું. દ્વિતીય અવતરણ દક્ષસાવર્ણ મન્વંતરમાં થયું, અને તૃતીય અવતરણ રાજ પુરુરવા દ્વારા વેણું મન્વંતરમાં સંપન્ન થયું. હે રાજન્ ! આ પ્રાચીન વૃત્તાંત જેવું મારી આંખે મેળેયું છે તેવું જ કહ્યું.

(મી - ૨, અંક - ૪, ૧૯૬૮)

સંદર્ભપૂરાણમાંથી

૧૮

નર્મદામાં સ્નાન કરવાથી, ડુબકી લગાવવાથી, જળ પીવાથી, તેમ જ એમનું સ્મરણ અને કીર્તન કરવાથી અને જન્મોના ઘોર પાપો તત્કાળ નાશ પામે છે.

* * *

..... ટેવી નર્મદા પર્યક્પર્વતમાંથી નીકળીને પશ્ચિમ દિશા બાજુ ચાલી ગયાં. ધૂખમાંથી છૂટેલા બાણની જેમ હો પૃથ્વીને વિદીર્ણ કરતાં અને પર્વત-શિખરોને તોડતાં-ફોડતાં પુષ્ટ વેગે વહી રહ્યાં હતાં. તે વખતે વિન્ધ્ય-પર્વતના પ્રદેશમાં તેઓ જ્યાં જ્યાં ગયાં ત્યાં ત્યાં સ્નાન કરવામાં આવે છે. ત્યાં તીર્થવર્જિત સ્થાનોમાં પણ સ્નાન કરવાથી સહસ્રો ગંગાસ્નાનનું ફળ મળે છે. ત્યાર બાદ વેદજ મહર્ષિઓએ સુખ વિસ્તારનારી, લોકપાવની, મહાદેવી નર્મદાનું સ્તવન કર્યું. વેદો ધર્મનાં મૂળ છે, ભૂતિઓ કૂલો અને ફળો છે, અજિનહોત્રપરાયણ પુષ્પાત્મા દ્વિજો એ ફળોનો ઉપલોગ કરે છે. પરંતુ તેઓ પણ નર્મદાને સ્વર્ણની સીરી માનીને સેવન કરે છે. જ્યાં જ્યાં ભગવાન શિવના શૂલ મંદિરોની સમીપ પુષ્પયમયી નર્મદા છે, ત્યાં ત્યાં નર્મદા નદીમાંનું સ્નાન એક લાખ ગંગાસ્નાન સમાન છે. અજિનહોત્રથી જે પુષ્પ મળે છે અને પિતુઓના શ્રાદ્ધથી જે ફળ મળે છે તે બધું નર્મદા-જળથી મળી જાય છે. નર્મદાના નામનું કીર્તન કરવું અને એમના સંગમતીર્થમાં દાન આપવું, એના જેવી બીજી કોઈ વસ્તુ નથી. જે બુદ્ધિશાળીઓ આત્મકાળે ઉઠીને નર્મદાનદીમાં સ્નાન કરે છે, એમનાં પૂર્વ જન્મોનાં તેમ જ આ જન્મમાં કરેલાં પાપો નાશ પામે છે. તેનું નર્મદાતાટે મૃત્યુ થાય તે ભગવાન શંકરના સ્વરૂપને પામે છે. જ્યાં નર્મદા નથી ત્યાં પાપોનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાની પ્રેરણ આપવામાં આવે છે; પરંતુ નર્મદાજળ પ્રાપ્ત થયા પછી તો પ્રાયશ્ચિત્તની જરૂર જ નથી રહેતી.

વિન્ધ્યગિરિના આઠ માનસપુત્રો કહેવાય છે, જેમાં પર્યક્ પ્રથમ છે. એને સર્વ પર્વતોમાં શ્રેષ્ઠ જાણવો. નર્મદાના દીઢસો સોતો કહેવાય છે. અડધા કોશના તૃતીય ભાગ (પાંચસો સત્યાશી વાર) ની પહોળાઈમાં એમની ધારા વહે છે એમ વિજા પુરુષોએ કહ્યું છે. કે પુધિષ્ઠર ! પરમેશ્વરી નર્મદાએ દેવો અને મનુષ્યોના હિત માટે પોતે જ પોતાને ધારણ કર્યા છે. સમસ્ત સરિતાઓમાં શ્રેષ્ઠ છે, અને સંપૂર્ણ જગતને તારવા માટે અવતીર્ણ થયાં છે. નર્મદાતાટે ખર્ગ અને મોક્ષ બંને સ્થિત છે.

* * *

જીવની જડ બુદ્ધિ, જડ દસ્તિ, જ્યાં સુધી જ્યાં, ત્યાં સુધી જડ જ દેખાય છે.
નિત્ય સત્તા, નિત્ય ચેતના, નિત્ય વર્તમાન પ્રકાશ થવો જોઈએ.

- શ્રી શ્રી મા.

પ્રયાગરાજમાં દુર્ગાપૂજા અને શ્રી મા

- અરુણા પાંડ્યા (કનખ)

શ્રુતિ: પ્રમાણં સ્મૃતયઃ પ્રમાણં

પુરાણમબ્યત્ર પરં પ્રમાણમ् ।

યત્રાઽस્તિ ગળા યમુના પ્રમાણં

સ તીર્થરાજો જયતિ પ્રયાગः ॥

પ્રયાગરાજની ભહિમા તો અનાદિ કાળથી ગવાય છે. ત્રિવેણી-સંગમમાં ત્રણ પવિત્ર નદીઓનું મહામિલન-ગંગા, યમુના, સરસ્વતી - દૂર દૂર દેશોના જનસમૂહને આકર્ષે છે. અહીં પર્વ સમયે - કુંભ મેળા અને માધ મેળા વખતો તો પ્રયાગરાજ એક અદ્ભુત રૂપ ધારણ કરે છે. સંતો-મહાત્માઓનો સમાગમ અને દેશવિદેશથી આવેલા જનસમૂહે એમની ભક્તિથી વાયુમંડળને અપ્રાકૃત આનંદ-ઉત્સાસથી ભરી દે છે. કુંભ-નગરનું દશ્ય તો અવર્ણનીય છે.

તે ઉપરાંત, જે વિરાટ પદ્મમાં દક્ષ પ્રજાપતિએ પોતાને અપમાનિત થયેલા જણ્યા હતા (જ્યારે એમના આગમન વખતે શિવજી ઊભા ન થયા) તે પદ્મ પણ પ્રયાગમાં જ થયો હતો.

તુલસીદાસજી 'રામચરિતમાનસ'માં લખે છે :

"કોઈ કહિ સકી પ્રયાગ પ્રભાઉ । કલુષ પુંજ કુંજર મુગરાઉ ॥

અસ તીરથપતિ દેખિ સુહાવા । સુખ સાગર રઘુવર સુખ પાવા ॥

કહિ સિય લખનહિ સખહિ સુનાઈ । શ્રી મુખ તીરથ રાજ બડાઈ ॥

કરિ મહામત મતિ અનુરાગા ॥"

પરંતુ પ્રયાગનું મહત્વ આટલું સીમિત નથી. બંધની આ બાજુ અલોપી માનું સુપ્રસિદ્ધ પીઠસ્થાન છે. બાળ પીઠોમાંની આ એક વિશેષ પીઠ છે. દુર્ગા માનું આ નાનકડું મંદિર દુર્ગા માની પ્રયાગ પરની વિશેષ કૃપાનું પ્રતીક છે. લાખો ભક્તો નવરાત્રિમાં ત્યાં દર્શન કરવા આવે છે.

આ સ્થાનની આજુબાજુ ઘણી જગાઓએ પ્રયાગવાસીઓને શ્રી શ્રી મા આનંદમધીના સાન્નિધ્યમાં વખતો વખત શારદીય દુર્ગા પૂજા ઉજવવાનું સદ્ગુલાઙ્ય સાંપર્કયું છે. શ્રી શ્રી આનંદમધી મા આ શતાબ્દીમાં લુખા તીર્થોના પુનર્જીગરણ માટે પ્રભ્યાત છે, અને પ્રયાગ પર પણ માની વિશેષ દસ્તિ હતી.

શ્રી ગોપાલ ઠાકુરજીએ શ્રી માને એમના આશ્રમમાં પથારવા માટે પ્રયેક વર્ષે ત્રણ રાત્રિ માટે આમંત્રિત ઝર્ણા હતાં. ત્યાં દર વર્ષે દુર્ગા પૂજા શારદીય નવરાત્રિમાં થાય છે. શ્રી મા ઘણી વાર એમને ત્યાં આવી પહોંચતાં.

એક સમયની વાત છે - શ્રી ગોપાલ ઠાકુર કે જે દુર્ગા માની પૂજા ખૂબ ભક્તિ-ભાવથી કરતા એમના મનમાં સંદેહ જગ્યો કે દુર્ગા મા આવે છે કે નહીં. એમણે આ સંદેહ મા સામે ખૂક્યો. શ્રી મા તરત જ ઊભાં થઈને દુર્ગા ના સામે આવ્યાં. અલૌકિક આભા મુખ-મંડળ પર પ્રકાશતી હતી. દસ્તિ ગંભીર. દુર્ગા માને શિરથી ચરણ સુધી ગ્રણ વાર માટે હાથ ફેરવ્યો, અને પછી દુર્ગા માના ફદ્ય પર કાન અડકાડીને સંભળવાનું શ્રી ગોપાલ ઠાકુરને કહ્યું. સંકોચાઈને

(૧૯૭ - ૨, અંક - ૪, ૧૯૬૮)

પ્રયાગરાજમાં દુર્ગાપૂજા અને શ્રી મા

૧૮

જ્યારે એમણે દેવીના હૃદય પાસે કાન મૂક્યા ત્યારે એમને હોશ ન રહ્યા. દેવીના હૃદયના ધબકારા સાંભળતાં જ તેઓ જુમીન પર આપોટવા માંડ્યા. બંસે નેત્રોમાંથી અશ્વધારા વહેવા માંડી. વારંવાર પોતાના અપરાધ માટે ક્ષમાયાચના કરવા લાગ્યા. મનમાં ઘણો જ પશ્ચાત્તાપ થયો કે એમણે શા માટે દુર્ગા મા વિષે સંદેહ કર્યો.

૧૯૪૪માં અલડાબાદના મુક્કીગંજમાં આવેલા કૃષ્ણકુંજમાં શ્રી શ્રી માના સાન્નિધ્યમાં દુર્ગાપૂજાનું આયોજન હતું. બણીને દિવસે મા કૃષ્ણકુંજમાં પદ્ધાર્યા. આનંદનો મેળો ભરાપો ! પાંચ જગ્યાએ દુર્ગા પૂજા બતાવીને શ્રી કુન્દૈયાલાલ માને મોટરમાં ફેરવી લાવ્યા. કાલીબાડીએથી આમંત્રણ આવ્યું. 'સાધન-સમર'ના સત્યદેવ ઠકુરના ગોપાલ ઠકુરજીને આશ્રમે મા પદ્ધાર્યા. થોડીક વાર પાછળ ઉલા ઉલા પૂજા જોઈને પાછાં ફર્યા. કોઈને ખબર ન પડી. બીજે દિવસે ત્યાંથી માણસો આવ્યા અને પૂજા માટે આમંત્રિત કરી ગયા.

કૃષ્ણકુંજમાં માણે પૂજા સ્થળને ફરતો ઘેરાવો મૂકી દેવાનું કહ્યું, તથા એની અંદર સીવ્યા વગરનું વસ્ત્ર પહેરીને જ પ્રવેશ કરાશે એવી સૂચના આપી.

નવમીને દિવસે ફરી મા ગોપાલ ઠકુરને ત્યાં પદ્ધાર્યા. ભાવભરી પૂજા ! ભરેલી ગાગરથી દેવીને સ્નાન કરાવી રહ્યા હતા. માને જોતાં જ ગોપાલ ઠકુરજીએ કહ્યું, "મા, હું હમણાં આવું છું. તમે બેસી રહો, ચાલી ન જતાં." જેવા એ કૂલની છાબ લઈને મા પાસે આવવા માંડ્યા કે મા ભીડમાં ઘુસી ગયાં. એમણે માને પકડી લીધાં. નાની છોકરીની જેમ માણે એમના હૃદય પાસે મસ્તક મૂક્યું. ઠકુરજી ચરણથી મસ્તક સુધી કૂલો ઠાલવાતા ગયા, અને રડી પડ્યા, "મા, તું તારી પૂજા સ્વયમ્ભુ જોવા આવી ગઈ !" એ સમયનો ભાવ અને દશ અવર્ણનીય હતાં !

પછી તેઓ વસ્ત્ર બદલીને આવ્યા, અને બોલ્યા, "મા, હવે પૂજા પ્રારંભ કરવા જાઉ છું. એનો સ્પીકાર કરી દેજો." માણે કહ્યું, "ભક્તોની પૂજા 'તેઓ' જ ગ્રહણ કરે છે."

એમની એક શિખ્યા યમુનાએ ભાવાવેશમાં આવીને માને બાથ બરી લીધી, "મારા ગુરુદેવે કહ્યું હતું - મા પૂજામાં જરૂર આવશે, પણ મને સંદેહ હતો." આટલું બોલીને એ રડવા લાગ્યાં. મા રજ લઈને ત્યાંથી નીકળ્યાં.

વિજયા દશમીને દિવસે 'કૃષ્ણકુંજ'માં મન્મથ બાબુ અને દાસ બાબુની આજ્ઞાથી મૂર્તિ જોડે માનો ફોટો લેવામાં આવ્યો. ગણેશજીની બાજુમાં માને બેસાડ્યાં. માને ત્યાં જ બેસી રહેવાનું કહીને દાસ બાબુ પોતે માની પૂજા કરવા લાગ્યા. પૂજા કરતી વખતે દેવીને પહેરાવવાના હાર માને ચઢાવી દીધા. અનેરા ઉન્નાદમાં માની પૂજા કર્યે જતા હતા. બીજું બધું જે દેવીની પૂજામાં કરવાનું બાકી હતું તે માની ઉપર કરતા હતા. આખરે મન્મથ બાબુના કહેવાથી દેવીનું વિસર્જન કરીને શાંતિજળ છાંટવા લાગ્યા. વિસર્જન કરવાની થોડી વાર પહેલાં મા એવાં જ સ્થિર બેઠાં બેઠાં ગણેશ બાજુ ઝડ્યી ગયાં.

પૂજા સમાપ્ત થયા પછી મા થોડી વાર માટે એમ જ પડી રહ્યાં. કોઈને યાદ જ ન આવ્યું કે લોગ નથી થયો. પછી પૂજારીએ જલદી જલદી માના એ જ ભાવમાં લોગ અર્પણ કર્યો.

પછીથી માણે ઘણી બધી વાતો સમજાવી : જ્યાં આવાહન ત્યાં વિસર્જન, અને પછી વિસર્જન બાદ લોગ આપ્યો એ એક બહુ મોટી ભૂલ થઈ. એક હોય છે ભાવની પૂજા, ત્યાં તે જ એક નિયમ ભાવ દ્વારા જ બધું પૂર્ણ કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે. અને તમે લોકો જે નીતિથી પૂજા કરી ચૂક્યા એમાં આ ભૂલ રહી ગઈ. જુઓ આ ભૂલ પણ એ મહામાયાની ઈચ્છાથી થઈ. પોતાની નૃટ્યાનું સંશોધન કરવું જોઈએ. પૂજા ઈત્યાદિ જે કાંઈ કરો, બધું

જ જેથી તુટિ વિના થાય, પૂર્ણાગીન ભાવે થાય એ જાતનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.... બાધ દસ્તિએ જે તમે લોકોએ દેવીનું વિસર્જન કર્યું, એ વિસર્જન નથી થયું, કેવી રીતે થયું જાણાઓ છો ? જેમ કે પહેલાનું કામ પછી અને પછીનું કામ પહેલાં. તમારા લોકોની આ ભૂલને આ શરીરે સજાવી દીધી. પૂજાની આ તુટિ માટે તમારા લોકોની અંગધાનિ દોષપુક્ત ફળ નહીં પ્રાપ્ત થાય. બોગ મૂક્તાં પહેલાં વિસર્જન કરી દીધું. જાગતિક દસ્તિએ આ બહુ મોટી વાત છે. ભવિષ્યમાં આ જાતની અંગધાનિવાળી પૂજા કરી યે ન થાય તે બાજુ ધ્યાન આપવાનો પ્રયત્ન કરજો. દુર્ગા પૂજા સામાન્ય વાત નથી. નવા પૂજા માટે જરૂરી છે કે પૂજાના કમોને સામે લખીને રાખે અને પછી પૂજા આરંભ કરે. પણ એ વાત નક્કી છે કે એવી રીતે (આ શરીરના) પક્ષા રહેવાને લીધે પૂજક અથવા જે લોકો પૂજા કરાવે એમનું કંઈ અમંગળ નહીં થાય.

૧૯૪૬ માં નવરાત્રિના આરંભમાં મા ફરી ‘કુઞ્ચાઙુંજ’ પધાર્યા. ત્યાંથી ગોપાલ ઠાકુરજી પોતાને ત્યાં માને લઈ ગયા, અને જ્યારે અપરાજિતા ફૂલોની વર્ષાથી માને ઢાંકી દીધાં, ત્યારે નવરાત્રિની પૂજા પ્રારંભ થતાં પહેલાં માન મેળવીને અત્યંત હર્ષિત થઈ ગયા.

૧૯૪૭ માં બાદરવા માસમાં ‘કાઠ આમ પૂજા’ સમયે માને જોઈને બહુ હર્ષ પામ્યા અને માની પણ એમણે વિસ્તારપૂર્વક પૂજા કરી.

૧૯૫૦ માં નાના ડિવસ દુર્ગાપૂજામાં મા ગોપાલ ઠાકુરજીને ત્યાં હતાં. તેઓ નિત્ય માને પુષ્પોથી શાશ્વતારી અને જગંબા માનતા, પુષ્પાંજલિ આપતા. પૂજા, પાઠ કીર્તન વગેરે પણ સાથોસાથ ચાલતું.

૧૯૫૨ ની વાત છે. શ્રી બાલેશ્વરી પ્રસાદ એમના ધરમાં બેઠા હતા કે જે અલોપી માના મંદિર સમીપ છે. એકાએક એમણે જોયું તો એક મોટર ફાટકમાંથી અંદર પ્રવેશી, પરંતુ ધરની સામે પહોંચતાં પહેલાં જ ઊભી રહી ગઈ. એમાંથી સ્વામી પરમાનંદજી ઉત્તર્યા. આનંદમાં આવીને બાલેશ્વરી પ્રસાદજી બડાર આવ્યા તો એમના આનંદની સીમા ન રહી !

શ્રી મા એ દરમ્યાન ગાડીમાંથી ઉત્તરીને એક સેવિકા સાથે સામેના લોનમાં ફરતાં હતાં. બાલેશ્વરી પ્રસાદજીને તરત જ જઈને માને પ્રણામ કર્યા. એમણે માને કહેતાં સાંભળ્યાં, “પરમાનંદ, આ સ્થાન બહુ સુંદર છે. અહીંથાં દુર્ગાપૂજા થઈ શકે.”

બાલેશ્વરી પ્રસાદજી આભા બની ગયા. એ તો એક વાર માં સામે જુઓ ને એક વાર સ્વામીજી સામે. એમના મોઢામાંથી નીકળી ગયું, “મા, બધું આપનું જ છે!” બસ, નિર્ણય લેવાઈ ગયો કે દુર્ગા-પૂજા તા. ૧૨ થી ૧૫ ઓક્ટોબરે અહીંથાં જ થશે. વેદી કયાં બનશે, ઓટલો કેટલો ઊંચો થશે તે બધું માના નિર્દ્દશાનુસાર સ્વામીજી સાથે વિચાર-વિર્મર્શ બાદ નક્કી થયું, ને પૂજાની તેયારીઓ તડામાર શરૂ થઈ ગઈ.

અલહાબાદના ભક્તોમાંથી જે પુવાનવર્ગ હતો એમના ઉત્સાહથી જ કાર્ય સુસંપન્ન થયું. બેનર્ઝ પરિવારના સુલોધદા, મુકર્જ પરિવારનાં રેણુદી ને બિથુદી તેમ જ બાલેશ્વરી પ્રસાદજીની નાની કન્યા શીલાનું વિશેષ પોગદાન હતું. પૂજા માટે ૩૦૦ રૂપિયા એકઠા કરવાનું જ્યાં શરૂઆતમાં અધરું હતું, ત્યાં જેતજોતામાં ૮૦૦૦ થી યે વધારે ભેગા થઈ ગયા, અને પૂજાનો ખર્ચો પત્તી ગયા પછી પણ જે કાંઈ વધ્યું તે શ્રીમાની દક્ષિણ યાત્રા માટે સમર્પિત કર્યું.

એક પત્રરાના તંબૂને (જે બગીચામાં વેદીની પાછળ છે.) સુંદર શાશ્વતારીને માને માટેનું વિશ્રામસ્થળ બનાવ્યું.

(૧૯૫ - ૨, અંક - ૪, ૧૯૬૮)

મ્રાગરાજમાં દુગ્ઘાખુલ અને શ્રી મા

૨૭

પાસે જ આવેલા એક કલબના મકાનમાં માના રાત્રિવાસ માટે સ્થાન બનાવ્યું. અહીંથાં જ શ્રી ગોપાલસ્વરૂપ પાઠકની કન્યાઓ - ઈન્દ્રિયાજી અને શાંતાજી - માના પ્રથમ દર્શન કરવા આવી હતી.

પાંચ દિવસ ખૂબ આનંદમાં પસાર થયા. પૂજા વિશુદ્ધાએ કરી. ધરના બધા જ સભ્યો આવી ગયા હતા. દૂર દૂરથી આવેલા ભક્તોના એમના રહેવાની વ્યવસ્થા આસપાસના મકાનોમાં કરવામાં આવી હતી. બવનની પાછળના ભાગમાં બધાંના બોજનનો પ્રબંધ હતો. મા એમના “ખ્યાલ”થી પ્રસાદ આરોગી રહેવા ભક્તોને પાછળના આંગણાના દ્વારમાં આવી દર્શન આપતાં. માનો જ્યુઝ્યકાર કરતા ભક્તો તૃપ્તિથી પ્રસાદ ગ્રહણ કરતા.

આખું બવન જ આશ્રમને પ્રબંધ માટે આપી દીધું હતું. પૂજ્ય કૃષ્ણનાં અવધૂતજી જેઓ માની સાથે પદ્ધાર્ય હતા, તેમ જ પૂજ્ય હરિબાબાજી જેઓ બીજે દિવસે માની પાસે પદ્ધાર્ય, તથા બીજા બધાને ત્યાં રહેવા માટે સ્થાન આપવામાં આવ્યું. આશ્રમના સાધુ - બ્રહ્મચારીઓ - બ્રહ્મચારીઓ બધાંએ કાર્યભાર ઉપાડી લીધો.

પૂજાને છેલ્લે દિવસે એકાએક માણે એક છાબ હાથમાં લીધી, દેવી ઉપર પુષ્પો નાખ્યાં ને દીદીમા ઉપર. ત્યાર બાદ થોડાં થોડાં ફૂલો બધાંની ઉપર વેરતાં ગયાં અને છેલ્લે પોતાની ઉપર પણ નાખ્યાં, એમ કહેતાં કહેતાં કે “આ શરીરને તો કોઈ પુષ્પાજલિ આપતું નથી.”

બધાંને આનંદ આપતાં માણે વિજ્યા દશમીએ ભિઠાઈ પોતાને હાથે વહેંચી. એ દિવસે વર્ષા પણ પુષ્કળ થઈ. વિજ્યા દશમીને ગીજે પ્રહરે પ્રતિભાને કંકુ લગાડતી વખતે પ્રતિભાના ચરણની આંગણીમાં વાગી ગયું. આશ્રયની વાત કે માના ચરણની એ જ આંગળીમાં પણ વાગ્યું. માણે કહ્યું, “દેવીકે પેરકી અંગુલી ટૂટ રહા સુના, ઈસલિયે ઈસ શરીરકો બી કરુણા કરકે અપના કુછ અંશ દેતી ગઈ.” મા આપણા બધાંની બ્રહ્મ-ત્રુટીઓ પોતાના પર લઈ લે છે.

પૂજા તો ખૂબ જ ધામધૂમથી થઈ. આ પ્રસંગે કલક્તાના રામ રસાયનજીને બોલાવ્યા હતા. હિન્દી રામાયણ-પાઠનો પ્રબંધ કર્યો હતો. આ દુર્ગા પૂજામાં બધાં જ બાળકો વિશેષ ઉત્સાહી હતા, ખૂબ પરિશ્રમ કરીને આ ઉત્સવને સર્વાંગ સુંદર બનાવવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા. દશમીને દિવસે માણે બાલેશ્વરી - પ્રસાદજીની કન્યાઓને બોલાવીને પૂછ્યું, “તમારી મા કયાં છે ?” આંખોમાં આંસુ આવી ગયાં, અને એક બોલી, “મા નથી.” ત્યારે શ્રી માણે અત્યંત કુણાપૂર્ણ દાઢિથી જોઈને, પોતાની બાજુ ઈશારો કરીને કહ્યું, “એ માં હે?”

૧૯૫૮માં બાલેશ્વરી પ્રસાદજીના બવનમાં ફરી દુર્ગા-પૂજાનું આપોજન થયું. આ વખતે માને ઉતારવાની જવાબદારી મુખજી પરિવારે લીધી. આ પૂજામાં સાજસજા ને શાશ્વતર ખૂબ કલાત્ક હતાં. મુખજી અને બાલેશ્વરી પ્રસાદના પરિવારોએ મન-ગ્રાણથી તૈયારી કરી હતી. સાંભળ્યું કે આવી સજાવટ અલ્લાબાદ માટે અનેરી હીં. માણે પણ ફરી ફરીને જોયું અને છત તથા અલ્પનાની ખૂબ પ્રશંસા કરી. ઘડાઓ ઉપર ભગવાનની વિવિધ લીલાઓનાં ચિત્રો કર્યા હતાં. ફાટકથી માંડીને મંડપ સુધી રસ્તાની બંને બાજુઓ ફૂલો વડે અલ્પના કરી હતી. માની પ્રશંસાથી કાર્યકર્તાઓનો ઉત્સાહ ખૂબ વધી ગયો.

દેવીની મૂર્તિની બનાવટ બહુ સંતોષજનક નહોતી. આ વાત શ્રી મા સુધી પહોંચી. શ્રી મા મૂર્તિ જોવા માટે ગેરેજ બાજુ ગયાં. રાત પડવા આવી હતી. માના પ્રવેશવાની સાથે જ બધી બતીઓ ઓલવાઈ ગઈ. તરત જ ટોર્ચ સંગ્રહવામાં આવી. આશ્રયની હદ નહીં ! જેટલા લોકો હાજર હતા તે બધાએ જોયું કે એકાએક દેવીના મુખની ખોલ્લા બહુ જ સુંદર થઈ ગઈ છે.

હિવસે માના વિશ્રામ માટે એક સ્લિસ કોટેજ રાખી હતી, જેને ગોપાલસ્વરૂપ પાઈકની પુત્રીએ ખૂબ જ સુંદર શાળગારી હતી. અષ્ટમીથી રાત્રિવાસની વ્યવસ્થા પાઠકજીને ત્યાં જ કરવામાં આવી હતી. પૂર્ણધાર વરસાદ પણ છતાં મૂર્તિને ઉની આંચ ન આવી.

આનંદ ને ઉલ્લાસમાં આ ઉત્સવ પૂરો થયો. બધાં યુવક-યુવતીઓએ પણ મન-પ્રાણથી યોગદાન આપીને ઉત્સવનો આનંદ લૂંટ્યો. આ વખતે અલહાબાદના જ બ્રહ્મચારી કુસુમ (નિર્વાજાનંદજી) દ્વારા પૂજા થઈ હતી. કન્યાપીઠની કન્યાઓ તથા વિદ્યાપીઠના બ્રહ્મચારીઓએ પણ ભાગ લીધો. આશ્રયની વાત એ છે કે બંને પૂજાઓ અલ્ય રૂપિયાથી શરૂ થઈને છેવટે ધામધૂમથી પૂરી થઈ.

એક ઘટના હજુ ઉલ્લેખનીય છે - શ્રીમાની કૃપા તો સર્વદા વરસતી રહે છે, પરંતુ મન-પ્રાણથી ભગવત ક્રિયામાં પરોવાઈ જવાથી તેઓ રક્ષા કરે છે. એક વાર બાલેશ્વરી પ્રસાદજીની પુત્રીની પુત્રી ઈન્દુ, કે જે દુર્ગા-પૂજાના એમના કુટુંબ તરફથી વિશેષ ભાર સંબાળતી હતી, કોઈ કામ માટે એની માશીને લઈને બજારમાં ગઈ. સંધ્યાને સમય થઈ ગયો હતો. તે જ વખતે શ્રી મા કેશૂને સાથે લઈને મોટરમાં જતાં હતાં. શ્રી ગોપાલ ઠકુરજીને તાં અચાનક મા બોલ્યાં, “ઈન્દુ, ઈન્દુ” અને પછી ચુપ રહ્યાં. આખે રસ્તે જતાં- આવતાં મા કેશૂ સાથે ઈન્દુ વિષે વાતો કરતાં રહ્યાં.

જ્યારે ઈન્દુ બજારમાંથી પાછી ફરી ત્યારે ખબર પડી કે પાછા વળતાં બે-ચાર જણા સાઈકલ પર રિક્ષાની સાથે સાથે ચાલતા હતા, અને એકદમ એક જણાએ ઈન્દુના ગળાના હાર ઉપર તરાપ મારી. ઈન્દુએ “માં માં” બૂઝો પડી. ચોરો ફાયા નહીં ને તરત બાળી ગયા.

જ્યારે સમય મેળવ્યો તો ખબર પડી કે બરોબર એ જ સમય હતો જ્યારે માના મુખમાંથી “ઈન્દુ ઈન્દુ” નીકળ્યું હતું.

આમ કેટલુંક વર્ણન કરવાથી માની અલહાબાદની દુર્ગાપૂજાઓની કૃપાદસ્તિની જલક મળી શકે છે. અલોપીબાળના દુર્ગા માની જ આ લીલા છે.

“દેવિ પૂજિછિ પદ કમલ તુમ્હારે
સૂર નર મુનિ સબ બધે સુખારે.”

* * *

“મનની પ્રસસતા, શાંત ભાવ, મૌન, મનનો નિગ્રહ, અંતઃકરણની સાચી શુદ્ધિ - આ બધાં મન-સંબંધી તપ કહેવાય છે.

(ગીતા - ૧૭-૧૬)

શ્રી શ્રી માના આશ્રમો

(ગંતાકથી ચાલુ)

(૧૪) રાંચી આશ્રમ

બિહારનું આ સ્વાસ્થ્યવર્દ્ધક કેન્દ્ર છે, પરંતુ શ્રી શ્રી માના પદાર્પણથી આ સ્થાનની ભણિમા જૂદી જ થઈ ગઈ છે. માને શ્રીમુખેથી સાંભળ્યું છે કે આ તાંત્રિક સાધનાનું કેન્દ્ર હતું. કદાચ આ જ કારણથી રાંચી મેન રોડ પર આવેલા આ આશ્રમમાં મહાકાળની આદિ શક્તિ મહાકાળી નવયૌવનસભ્યના દિક્ષવસના અસિંહસ્તા નીલવર્ણા અપરૂપહાસ્ય-લાસ્યમથી મમતામયી દેવી મંદિરમાં વિરાજમાન્ય છે.

૧૮૫૮માં ભક્તોની પ્રાર્થનાથી મા રાંચી પદ્ધાર્યાં. સંજોગવશાત્ત ડૉ. પ્રિયરંજન ઘોષ (હાલમાં આશ્રમવાસી) નામક એક યુવાન દંતચિકિત્સકનું નવું મકાન બની રહ્યું હતું જ્યાં માને રાખ્યાં. ત્યારથી ડૉ. ઘોષના મનમાં ભાવ જગ્યો કે એ ભવન માને જ અર્પણ કરી દેવું. ઓક્ટોબર, ૧૮૫૪ની શારદીય નવરાત્રિની દુર્ગાપૂજા ત્યાં ઉજવાઈ અને ત્યારે આ મકાન આશ્રમમાં ફેરવાપું.

નવેમ્બર, ૧૮૫૫ની કાલીપૂજા સમયે ત્યાં અષ્ટધાતુનિર્ભિત મા કાલીની મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા થઈ. મા કાલી મંદિરની સ્થાપના થઈ. તે ઉપરાંત શિવ, ગોપાલ તથા રામના મંદિરો પણ છે. ૧૮૮૦ની અશ્રય તૃતીયાએ - ૧૭ મી એપ્રિલે, સ્વાધી મુક્તાનંદજી (દીદીભા)ની મૂર્તિ-પ્રતિષ્ઠા કાલી મંદિરમાં થઈ.

એક હોમિયોપેથિક ધર્મદા દવાખાનું પણ છે. આશ્રમનું આ સ્થળ માની દિવ્ય દસ્તિમાં પહેલાં પ્રકાશિત થઈ ચુક્યું હતું. માયે કહ્યું કે આ સ્થાન ઘોર જંગલ છે, અને જંગલમાં દેવીનું સ્થાન છે. દેવીની પ્રતિષ્ઠા સમયે માયે પૂજારીને કહ્યું, “આંખ બંધ કરીને ભાવના કરો દેવી પ્રાણવંત સાક્ષાત્ સામે ઉપસ્થિત છે.” મા કાલીની ભણિમા આજે પણ ભાગ્યશાળી ભક્તો અનુભવે છે. શ્રી માતા આનન્દમયીના દિવ્ય પદાર્પણથી રાંચી એક તીર્થધામમાં ફેરવાઈ ગયું છે.

(૧૫) કાલકાશુ - નવી દિલ્લી આશ્રમ

આ આશ્રમનો સંબંધ પહેલેથી હરિનામ સંકીર્તન સાથે જોડાયેલો છે. ૧૮૭૫માં શ્રી શ્રી માનું શિમલામાં આગમન થયું. ત્યાંની કાલીબાડીમાં (કાલી મંદિરમાં) બાર કલાક સુધી અખંડ હરિનામ સંકીર્તન થતું. કીર્તનની ધ્યનિથી માતાજીના શ્રીશરીરમાં મહાભાવનાં લક્ષણો પ્રકાશિત થયાં, જે જોયા પછી કીર્તન કરનારા વધારે ભાવ-ગદ્ગદ થઈ ગયા, કારણકે કીર્તનમાં મહાભાવ થવાની વાત તો માત્ર પ્રેમભાવતાર ગૌરાંગ મહાપ્રભુની જ સંભળાઈ છે.

માના એ અપૂર્વ ભાવાવિષ્ટ સ્વરૂપને જોઈને સંકીર્તન કરનારા તો પોતાને અત્યંત ભાગ્યશાળી માનવા લાગ્યા, અને આ રીતે એમનો માતાજી સાથે અખંડ સંબંધ બંધાઈ ગયો ને એમનું એકમાત્ર લક્ષ્ય થયું મા સામે કીર્તન કરતા રહેવું તે.

એ બધા સજજનો સરકારી કાર્યસૂત્રથી દિલ્લીના નિવાસીઓ હતા. એમના મનમાં એવો ભાવ જાગૃત થયો કે દિલ્લીમાં જ એવું એક સ્થાન હોવું જોઈએ કે જ્યાં માતાજીની સાથે કીર્તનાનંદનો આત્મપ્રસાદ લાધી શકાય, અને આ રીતે થયો દિલ્લી આશ્રમનો સૂત્રપાત.

સહુના આગ્રહથી ૧૮૫૪માં કાલકાળનાં મંદિર પાસે આવેલા કાલકાળ લતામાં ચંદ્રાલોક નામક સ્થળે ગૂંઠન નિર્મિત આશ્રમને આંગણે “નામ-ધ્રાલ મંદિર” ભાં રે માર્ય શ્રી શ્રી માનો શુભ પ્રવેશ થયો. ૧૮૫૭માં ત્યાં સંપ્રેસ-સપ્તાહનું, અનુષ્ઠાન થયું અને તે સમયે માની દિવ્ય દસ્તિમાં મહાવીર હનુમાનજી પ્રગટ થયા. આગળ ઉપર આશ્રમના મકાનનો વિસ્તાર થયો તથા ભક્તોના આગ્રહથી શિવ-મંદિર, કાલી-મંદિર, હનુમાન્-મંદિર તેમજ મુક્તાનાં ગિરિજી-મંદિર માની ઉપસ્થિતિમાં બન્યાં.

આ આશ્રમમાં અત્યારે પણ પ્રત્યેક માસની છેલ્લા રવિવારે ઉદ્યાસત કીર્તન થાય છે જ. આ પરંપરા અને વર્ષોથી ચાલી આવી છે. આજે પણ કાલકાળ આશ્રમના આંગણમાં પ્રવેશતાં જ એક અપૂર્વ ભાવ-ગાંભીર્ય મનને ઓતપ્રોત કરી દે છે. આ છે નામ-મહિમા.

(૧૬) વૃણાવન આશ્રમ

નંદનંદનની કીડાસ્થલી શ્રી વૃણાવનધામ કે જેની રજેરજમાં હરિનામ-ધ્વનિ સંભળાય છે, જેની તરુલતાઓમાં “હા કૃષ્ણ” સ્વર સંભળાય છે, તે જ વૃણાવનની લીલાભૂમિમાં પરમ યોગેશ્વર રાસેશ્વર શ્રી કૃષ્ણ છલિયા એમની આખૂલાદિની શક્તિ રાસેશ્વરી શ્રીરાધારાણી સાથે નિત્ય વિરાજમાન્ છે, એક જ પુગલરૂપે નહીં, પરંતુ બે પુગલમૂર્તિઓ રૂપે.

વૃણાવનના સુપ્રસિદ્ધ સંત શ્રી હરિબાબાનો વિશેષ આગ્રહ હતો કે આ પ્રજધામમાં માનો આશ્રમ થાય, તેથી પ માર્ય, ૧૮૫૪માં જ્યારે આશ્રમ બનીને તૈયાર થઈ ગયો ત્યારે એ નવનિર્મિત આશ્રમમાં પૂ. હરિબાબાને પોતે અગ્રણી બનીને માનો પ્રવેશ કરાયો.

આશ્રમની ભૂમિમાં ધીમે ધીમે મંદિરો બનતાં ગયાં. સૌ પ્રથમ માતૃભક્ત ડૉ. પન્નાલાલના આગ્રહથી ૧૮૫૫ ના માર્યમાં નિતાઈ-ગૌરનું મંદિર, ૧૮૫૯ના માર્યમાં શિવ-મંદિર બન્યા પછી ૧૮૬૬ના સાદેભરમાં જન્માણી તિથિએ પુગલ સરકાર છલિયા વિરાજમાન થયા.

આ ભૂમિમાં બનેલી અદ્ભુત ઘટનાઓમાં વિશેષ ઉલ્લેખનીય વાત એ કે, પત્થરમાંથી મહાત્માએ પ્રગટ થઈને માના ચરણોમાં દંડવત્ત પ્રાણામ કર્યો અને એ પ્રસ્તારરૂપી મહાત્મા અત્યારે પણ માતૃ-નિવાસની બરોભર સામે એક નાના ગોળ મકાનમાં હાજર છે. માની દિવ્યદસ્તિમાં અહીંયા જ પમુના તટે વાંકડિયા વાળની લટોથી સુશોભિત સુંદર સુકુમાર બાળક નૃત્યબંદિમાં પ્રગટ થયા, જેમના મસ્તક ઉપર છત્ર ધારણ કરીને કોઈ બીજું હતું. આશ્રમની વાત એ છે કે જ્યારે મંદિર બાંધવા માટે પાપ્યો ખોદાતો હતો ત્યારે રેતી જ રેતી નીકળવા માંડી, અને ત્યારે સમજાપું કે પમુનાનો મૂળ પ્રવાહ આશ્રમની ભૂમિમાં જ હતો તથા આ સંપૂર્ણ સ્થાન ગોચારણ ભૂમિ હતી. આશ્રમની પણ કૃષ્ણલીલાનું પ્રસિદ્ધ સ્થળ દાવાનણ કુંડ છે.

(૧૭) રાજગીર આશ્રમ (બિહાર)

ભગવાન તથાગત બુદ્ધ તથા જૈન તીર્થકર મહાવીર સ્વામીના મહાન સંદેશાઓ વહન કરતું પ્રાચીન ‘રાજગૃહ’ આજે પણ ધર્મપિપાસુ જિજ્ઞાસુઓને આકર્ષ છે. શાનની આ ભૂમિ પર સાક્ષાત્ પરાવિદ્યા શ્રી શ્રી માને શ્રીમુપેણી પરમ તત્ત્વમયી અમૃતવાણી સાંભળવાની અભિલાષાથી ભક્તોના આગ્રહથી ૧૮૫૫માં રાજગીરમાં આશ્રમ ભવનનું નિર્માણ થયું. ૧૮૬૫ની શિવરાત્રિએ આશ્રમમાં શિવ-મંદિરની સ્થાપના થઈ.

(વર્ષ - ૨, અંક - ૪, ૧૯૬૮)

શ્રી શ્રી માના આશ્રમો

૨૫

મા અજ્ઞાતવાસ માટે ઘણી વાર રાજગીર પથારતાં, માના સાનિધ્યમાં એકાંતવાસ માટે ભક્તો રાજગીર આવવા લાલાપિત રહેતા. ખાસ કરીને વિદેશી ભક્તોએ એ લાભ ઘણો લીધો.

આ જ સ્થાને માતાજીના શ્રીશરીરમાં ભગવાન બુદ્ધનો ભાવ પ્રકાશિત થયો હતો. એ વિષે માઝે કહું, “આ તપસ્યાની ભૂમિ છે.” માઝે વધારે પણ કહું કે અહીંથા સર્વત્ર બુદ્ધ ભગવાન બહુ ફર્યા છે. પૂરી હરિબાબાએ કહું હતું, “અહીંથા સત્સંગનું એક વિશેષ ફળ છે.”

(૧૮) ધવલચીના આશ્રમ (અલ્બોડા)

અલ્બોડા શહેરથી ૧૫ કિલોમીટર દૂર હિમાવયના નીલગિરિ શિખર પર ચિત્રાંકિત જેવો આ આશ્રમ આવ્યો છે. કેલાસ જવાને માર્ગ ૧૮૮૭માં માઝે આ ગામમાં એક રાત્રિ માટે વાસ કર્યો હતો. એની ત્રણ બાજુએ હિમાસ્થાદિત શિખરોની શુંખલા શોભે છે.

૧૮૮૭માં ભક્ત હરિરામ જોધીના પ્રયાસથી આ આશ્રમ બન્યો. ૧૮૮૫માં શ્રી શ્રી મા અહીં પદ્ધાર્યા.

સાક્ષાત્ નગાધિરાજના ખોળામાં આવેલું આ સ્થાન દિવ્ય રમણીય શોભાયુક્ત છે. યુગ્યુગાંતરથી અનંતના ધ્યાનમાં મળું નગાધિરાજની જાણો કે એ મૌન સાધના ચંચળ માનવ મનને સાધના-માર્ગમાં આકર્ષ છે.

(૧૯) આગારપાડા આશ્રમ (કલકતા)

બંગાળની રાજ્યાની કલકતાના એક છેડા પર ગંગા કિનારે આ આશ્રમ છે. ૧૨મી એપ્રિલ, ૧૮૮૮માં આ આશ્રમની સ્થાપના થઈ. અત્યંત વિશાળ ભૂમિ પર, ગંગા તટે પાક્કા ઘાટ પર આવેલો આશ્રમ શ્યામલ વનરાજીથી સુશોભિત છે.

૧૮૬૦ ની ૨૨ સપ્ટેમ્બરે ત્રણ મંદિરોમાં બાબા બોલાનાથની મૂર્તિ, શ્રી શ્રી માનું ચિત્ર, દુર્ગા-ચંડપ, રાધામાધવ તથા સીતારામની મૂર્તિઓની પ્રતિક્ષા થઈ. ૧૮૮૨ના એપ્રિલમાં શ્રી મુક્તાનંદ ગિરિજનની મૂર્તિની સ્થાપના થઈ.

માની પવિત્ર ઉપસ્થિતિમાં જન્મોત્સવ, દુર્ગાપૂજા, સંયમ-મહાપ્રત જેવા વિરાટ ઉત્સવો અહીં ઉજવાયા છે. જે પણ પ્રત્યેક વર્ષ દુર્ગાપૂજા થાય છે.

(૨૦) પૂના આશ્રમ

મહારાષ્ટ્રની પવિત્ર ભૂમિ પર ભક્તિના સ્વરો લઈએરાયા છે, તેમ જ શાનની મહિમા પણ પ્રકાશી છે. વીર શિવાજીની જન્મભૂમિ તથા સમર્થ ગુરુ રામદાસની સાધનસ્થલી છે. ગણેશ બિંદ રોડ પર ચતુઃશુંગી. પહેઢની પાદભૂમિમાં આશ્રમ વિરાજે છે. ૧૮૬૦માં માતુભક્તો શ્રી અને શ્રીમતી નાગપાલે નવીન ભવન સહિત એક ભૂમિખંડ માતાજીના ચરણોમાં અર્પણ કર્યો. ૧૮૬૧માં આશ્રમ તૈયાર થયા પછી શ્રી શ્રીમા પદ્ધાર્યા. માતાજીનું આ શ્રીભક્તાલીન આવાસ હતું.

શાન અને ભક્તિનું આ સ્થાન છે જ, તેથી શ્રી શ્રીમાની ઉપસ્થિતિમાં પણ અહીં શાન અને ભક્તિની સરિતા પ્રવાહિત થતી દેખાતી. ભક્ત સંત હરિબાબાજીનું કીર્તન તથા સત્સંગ, મ્રકંડ વિદ્બાન સાધક શાની પં. ગોપીનાથ કવિરાજજીના વાર્તાલાપો, શ્રી અરવિંદના શિષ્ય શ્રી દિલીપકુમાર રોય તથા ઈન્ડિયાદેવીનું ભક્તિ-સંગીત, પ્રસિદ્ધ ગાયિકા હીરાબાઈ બંડોદેકરના સંગીત-સ્વરો, હરિ ઓમ શરણનાં “જગંબકે” વિ. ગીતો મા ની સામે થતાં રહેતાં.

ભક્તોના આગ્રહથી અહીં સત્તસંગ-બવન બન્યું, જેનું ઉદ્ઘાટન ૧૮મા જાન્યુઆરી, ૧૯૭૨માં થયું. તે જ્યારે ૨૧મી જાન્યુઆરીએ બાલ ગોપાલની તથા ૧૨મી જુલાઈએ રાધામાધવની મૂર્તિઓ પ્રતિષ્ઠિત થઈ.

આ સ્થળની મહિમા છે સત્તસંગ. આજે પણ ભક્તો લેગા થઈ સત્તસંગ કરે છે.

(ક્રમાંક)

* * *

(સત્તસંગ) માનુષ ઇસ્તાદીન (૩૧)

(સત્તસંગ) માનુષ ઇસ્તાદીન (૩૨)

માનુષ ઇસ્તાદીન (૦૫)

દેવોનાં માતા અદિતિ અને દાનવોનાં માતા દિતિ છે. અદિતિ અંદ રાખે છે, જ્યારે દિતિ બેદ-બેદ, ખંડ-ખંડ કરે છે. સહૃમાં અબેદ કરવાની વિદ્યા અદિતિ છે, જ્યારે બેદ અથવા ખંડ કરવાની વિદ્યા દિતિ.

- પરિગ્રાજક

(શાંકરભાષ્ય-ગાધારિત)

કઠોપનિષદ્ધ

(ગતાંકથી ચાલુ)

આત્મજ્ઞાનનો પ્રકાર અને પ્રયોજન

- ઉત્તરા ચિનુભાઈ

ઇન્દ્રિયાણાં પૃથગ્ભાવમુદ્યાસ્તમયૌ ચ યત् ।

પૃથગુત્પદ્યમાનાનાં મત્વા ધીરો ન શોચતિ ॥ ૬ ॥

પૃથક પૃથક ભૂતોમાંથી ઉત્પન્ન થનારી ઈન્દ્રિયોના જે વિભિન્ન ભાવો તથા એમની ઉત્પત્તિ અને ગ્રલય છે, એને જાણીને બુદ્ધિશાળી પુરુષ શોક નથી કરતો. (૬)

ઈન્દ્રિયોના ઉદ્યાસ્ત ભાવો - ઉત્પત્તિ અને ગ્રલયને જાણીને અર્થાત્ વિવેકપૂર્વક એમ સમજને કે આ ઈન્દ્રિયોની જ અવસ્થા છે, આત્માની નહીં - ધીર જ્ઞાની પુરુષ શોક નથી કરતો, કારણકે સર્વદા એક સ્વભાવમાં રહેનારા આત્માનો કદી પણ વ્યલિચાર ન હોવાને લીધે શોકનું કોઈ કારણ નથી રહેતું. શુદ્ધિવાક્ય છે -

"તરતિ શોકમાત્મવિત्" (૪૩-૮૫)

આત્માજ્ઞાની શોકને પાર કરી જાય છે.

જે આત્માથી ઈન્દ્રિયોનું પૃથક્ત્વ બતાવ્યું છે એ કશે બહાર છે એમ ન સમજવું, કારણ કે એ બધાંનો અંતરાત્મા છે. એ કેવી રીતે ? તો કહે છે -

ઇન્દ્રિયેભ્ય: પરં મનો મનસ: સત્ત્વમુત્તમમ् ।

સત્ત્વાદધિ મહાનાત્મા મહતોऽવ્યક્તમુત્તમમ् ॥ ૭ ॥

ઈન્દ્રિયો કરતાં મન પર છે, મન કરતાં બુદ્ધિ શ્રેષ્ઠ છે, બુદ્ધિ કરતાં ભડતત્ત્વ આગળ છે તથા ભડતત્ત્વ કરતાં અવ્યક્ત ઉત્તમ છે. (૭).

અવ્યક્તાતુ પર: પુરુષો વ્યાપકોऽલિ�્ગ એવ ચ ।

યં જ્ઞાત્વા મુચ્યતે જન્મુરમૃતત્વं ચ ગચ્છતિ ॥ ૮ ॥

અવ્યક્ત કરતાં પણ પુરુષ શ્રેષ્ઠ છે અને એ વ્યાપક તથા અદ્વિંગ છે, જેને જાણીને મનુષ્ય મુક્ત થાય છે અને એ અમરત્વને પામી જાય છે. (૮)

પુરુષ (આત્મા) આકાશાદિ સંપૂર્ણ વ્યાપક પદાર્થોનું પણ કારણ હોવાને લીધે વ્યાપક છે. બુદ્ધિ આદિ દ્વિંગ કહેવાય છે. જેના દ્વારા કોઈ વસ્તુને જાણવામાં આવે, પરંતુ પુરુષમાં આનો અભાવ હોવાથી એ અદ્વિંગ છે અર્થાત સંપૂર્ણ સંસારધર્મોથી રહિત છે. જેને આચાર્ય અથવા શાસ્ત્ર દ્વારા જાણીને જીવિત રહેવા છાત્રાં અવિદ્યા આદિ હૃદયની શ્રેણિઓમાંથી મુક્ત થવાય છે, તથા શરીરનું પતન થયા પછી પણ અમરત્વને પામે છે એ પુરુષ અદ્વિંગ છે અને અવ્યક્ત કરતાં પણ પર છે.

શંકા - તો પછી જેનું કોઈ દ્વિંગ (વ્યાપક દ્વિંગ) નથી એ આત્માનું દર્શન થવું કેવી રીતે સંભવે ? તો કહે છે -

ન સંદૂરો તિષ્ઠતિ રૂપમસ્ય

ન ચક્ષુષા પશ્યતિ કક્ષનૈનમ् ।

હૃદા મનીષા મનસાભિકલૃપ્તો

ય એતદ્વિદુરમૃતાસ્તે ભવન્તિ ॥ ૯ ॥

આ આત્માનું રૂપ દસ્તિમાં નથી રહેતું. એને નેત્ર દ્વારા કોઈ પણ નથી જોઈ શકતું. આ આત્મા તો મનનું નિયમન કરનારી હૃદયસ્થિતા બુદ્ધિ દ્વારા મનનરૂપ સભ્યગંડર્શનથી પ્રકાશિત (થાય તો જ જાહી શકાય.) જેઓ આને (બ્રહ્મરૂપે) જાણે છે, તેઓ અમર થઈ જાય છે. (૮)

અહીં ચક્ષુ દ્વારા અર્થાત્ સંપૂર્ણ ઈન્દ્રિયો દ્વારા એવો અર્થ કરવો.

વિકલ્પશૂન્યા બુદ્ધિથી મન અર્થાત્ મનનરૂપ પથાર્થ દર્શન દ્વારા બધી રીતે પ્રકાશિત થયેલા એ આત્માને જાહી શકાય છે.

એ સંકલ્પ-વિકલ્પશૂન્ય બુદ્ધિ કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય એ સમજાવવા માટે યોગસાધનનો ઉપદેશ કરવામાં આવે છે - પરમપદપ્રાપ્તિ.

યદા પજ્ઞાવતિષ્ઠન્તે જ્ઞાનાનિ મનસા સહ ।

બુદ્ધિશ્ચ ન વિચેષ્ટતિ તામાહુ: પરમાં ગતિમ् ॥ ૧૦ ॥

જ્યારે પાંચે ઈન્દ્રિયો મન સહિત (આત્મામાં) સ્થિત થઈ જાય છે અને બુદ્ધિ પણ ચેષ્ટા નથી કરતી, એ અવસ્થાને પરમ ગતિ કરે છે. (૧૦)

ઈન્દ્રિયો જેનું અનુવર્તન કરે છે તે સંકલપાદિ વ્યાપારથી નિવૃત્ત થયેલા અંતઃકરણ સહિત ઈન્દ્રિયો આત્મામાં સ્થિર થઈ જાય છે અને સંકલ્પવિકલ્પશૂન્ય નિશ્ચયાત્મિકા બુદ્ધિ પણ એના વ્યાપારોમાં ચેષ્ટા નથી કરતી - આ પરમગતિ છે. (જુઓ શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા - અધ્યાય - ૨)

તાં યોગમિતિ મન્યન્તે સ્થિરમિન્દ્રિયધારણામ्

અપ્રમત્તસ્તદા ભવતિ યોગો હિ પ્રભવાપ્યયૌ ॥ ૧૧ ॥

એ સ્થિર ઈન્દ્રિયધારણાને જ યોગ કરે છે. ત્યારે (પુરુષ) પ્રમાદરહિત થઈ જાય છે, કારણ કે યોગ જ ઉત્પત્તિ અને નાશરૂપ છે. (૧૧)

યોગની આ અવસ્થામાં જ આત્મા અવિદ્યાદિ આરોપથી રહિત પોતાના સ્વરૂપમાં સ્થિત રહે છે. સ્થિર ઈન્દ્રિયધારણાનો અર્થ છે અચળ ઈન્દ્રિય-ધારણા - બાધ તેમ જ આંતરિક કરણોને અચળ રૂપે ધારણ કરવાં તે. ત્યારે સાધક પુરુષ એના ચિત્તસમાધાન પ્રત્યે સર્વદા સયન રહે છે. યોગમાં બુદ્ધિ ઈત્યાદિની ચેષ્ટાના અભાવે પ્રમાદ થયે સંભવ નથી. કારણ શું ?

કારણ કે યોગ જ પ્રભવ - અપ્યય અર્થાત્ ઉત્પત્તિ-લયરૂપ ધર્મવાળો છે.

આત્મોપલબ્ધિનું સાધન સદ્ગુર્જિ જ છે.

નૈવ વાચા ન મનસા પ્રાણું શક્યો ન ચક્ષુષા ।

અસ્તીતિ બૃવતોऽન્યત્ર કથં તદુપલભ્યતે ॥ ૧૨ ॥

એ આત્મા ન તો વાણીથી, ન ભનથી અને ન નેત્રથી પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. “એ છે” એમ કહેનારાઓથી અન્યત્ર (બીજા મનુષ્યોને) કેવી રીતે ઉપલબ્ધ થઈ શકે ? (૧૨)

જગત્કાર્ય છે, પ્રક્ષ એનું કારણ છે, ભૂળ છે. કાર્યનો વિલય કોઈ અસ્તિત્વના આશ્રયથી જ થઈ શકે. તેથી પ્રક્ષ “છે” એમ જાણવું. જો જગત્નું કોઈ ભૂળ ન હોત તો આ સંપૂર્ણ કાર્યવર્ગ અસ્ત છે એમ કહેવાત, પરંતુ તેમ નથી. આ જગત્ તો “છે - છે” એ રીતે જ સમજાય છે. જે પ્રમાણે મૃત્તિકા આદિનાં કર્પો ઘટ આદિ પોતાના કારણ મૃત્તિકા આદિ સાથે સમન્વિત જ સમજાય છે.

અસ્તીત્વેવોપલબ્ધિવ્યસ્તત્વભાવેન ચોભયો: ।

અસ્તીત્વેવોપલબ્ધિસ્ય તત્ત્વભાવ: પ્રસીદતિ ॥ ૧૩ ॥

એ આત્મા “છે” એમ જ (જાણીને) ઉપલબ્ધ કરવો જોઈએ તથા એને તત્ત્વભાવથી પણ જાણવો જોઈએ, આ બંસે પ્રકારની ઉપલબ્ધિઓમાંથી જેને “છે” એમ ઉપલબ્ધ થઈ ગઈ છે, તત્ત્વભાવ એને અભિમુખ થઈ જાય છે. (૧૩)

યદા સર્વે પ્રમુદ્યને કામા ચેડસ્ય હદિ શ્રિતા: ।

અથ મર્ત્યોऽમૃતો ભવત્યત્ર બ્રહ્મ સમશ્રનુતે ॥ ૧૪ ॥

જ્યારે સંપૂર્ણ કામનાઓ, કે જે એના ફદ્યને આશ્રય કરીને રહે છે, ધૂટી જાય છે, ત્યારે એ મર્ત્ય અમર થઈ જાય છે (અને) આ શરીરમાં જ પ્રક્ષને પામે છે. (૧૪)

(જુઓ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા - “ય લબ્ધ્વા ચાપરં લાભं મન્યતે નાધિકં તત:” અર્થાત્ જેને પામીને વધારે કંઈ પામવાનું રહેતું નથી.)

આત્માસાક્ષાત્કાર પૂર્વ જે ભરણધર્મ હતો તે જીવ આત્મજ્ઞાન થયા પણી અવિદ્યા, કામના તથા કર્મરૂપ મૃત્યુનો નાશ થઈ જવાથી અમર થઈ જાય છે. પરલોકમાં ગમન કરાવનાર મૃત્યુનો વિનાશ થઈ જવાથી ત્યાં જવાનું સંભવ ન હોવાને લીધે આ લોકમાં જ દીપનિર્વાણની જેમ સંપૂર્ણ બંધનો નાશ પાયાં હોવાથી પ્રહાબાવને પામે છે અર્થાત પ્રક્ષ જ થઈ જાય છે.

યદા સર્વે પ્રભિદ્યને હદયસ્યેહ ગ્રન્થય:

અથ મર્ત્યોऽમૃતો ભવત્યતાવધ્યનુશાસનમ् ॥ ૧૫ ॥

જ્યારે આ જીવનમાં જ એના ફદ્યની સંપૂર્ણ ગ્રંથિઓનું છેદન થઈ જાય છે, ત્યારે એ ભરણધર્મ અમર થઈ જાય છે. બસ, સંપૂર્ણ (વેદાંતોનો) આટલો જ આદેશ છે.

“હું આ શરીર છું, આ મારું ધન છે, હું સુખી છું, હું દુઃખી છું.” આ જાતના અનુભવો અવિદ્યા - પ્રત્યે છે. એથી વિપરીત બ્રહ્માભાવના અનુભવની ઉત્પત્તિથી “હું અસંસારી બ્રહ્મ જ છું. એવા બોધ દ્વારા અવિદ્યાની ગ્રંથિઓ નાટ થઈ જતાં એના નિભિત્તાની કામનાઓ પણ સમૂળ નાશ પામે છે. ત્યારે એ મર્ત્ય અમર થઈ જાય છે. બસ, આટલું જ સંપૂર્ણ વેદાંતોનું અનુશાસન છે.

પરંતુ જેઓ મંદબ્રહ્મજ્ઞાની તથા અન્ય વિદ્યા (ઉપાસના) નું પરિશીલન કરનારા બ્રહ્મલોકની પ્રાપ્તિના અધિકારી છે, અથવા જેઓ એનાથી વિપરીત જન્મ-મરણરૂપ સંસારને પામનારા છે, તેઓની જ કોઈ ગતિવિશેષનું વર્ણન અહીં પ્રકરણપ્રાપ્ત બ્રહ્મવિદ્યાના ઉત્કૃષ્ટ ફળની સ્તુતિ માટે કરવામાં આવ્યું છે.

આ સિવાય નચિકેતાના પૂછવાથી યમરાજે પહેલાં અભિનવિદ્યાનું પણ વર્ણન કર્યું હતું, એ અભિનવિદ્યાના ફળની પ્રાપ્તિનો પ્રકાર પણ કહેવાનો જ છે. તેથી હવેના ભંત્રમાં કહે છે -

શતં ચૈકા ચ હૃદયસ્ય નાડ્ય -

સ્તાસાં મૂર્ધાનમભિનઃસૃતૈકા ।

તયોર્ધ્વમાયનમૃતત્વમેતિ

વિષ્વદ્ધન્યા ઉત્ક્રમણે ભવન્તિ ॥૧૬॥

આ હૃદયની એકસો એક નાડીઓ છે, એમાંની એક મૂર્ધાનું લેદન કરીને બાહર નીકળેલી છે. એના દ્વારા જીવ - ઉપરની બાજુ ગમન કરનારો પુરુષ અમરત્વને પામે છે. અન્ય વિભિન્ન ગતિયુક્ત નાડીઓ ઉત્કમણ (પ્રાણોત્કર્ષ)નો હેતુ થાય છે.

હૃદયમાંથી ૧૦૦ શિરાઓ અને એક સુષુભાના નામની નાડી નીકળે છે. સુષુભાના નાડી ભસ્તકનું લેદન કરીને બાહર નીકળે છે. અંતકણે એના દ્વારા આત્માને પોતાના હૃદયદેશમાં વશીભૂત કરીને સમાહિત કરવો.

એ નાડી દ્વારા ઉપરની બાજુ જનારો જીવ સૂર્ય-માર્ગથી અમૃતત્વ - આપેક્ષિક અમરણધર્મત્વને પામે છે. આના સિવાયની બીજી નાડીઓ, કે જેમની ગતિ વિવિધ પ્રકારની છે, પ્રાણપ્રયાશનો હેતુ બને છે અર્થાત્ સંસારાપ્તિને માટે જ હોય છે.

ઉપસંહાર

અઙ્ગુષ્ઠમાત્ર: પુરુષોऽન્તરાત્મા

સદા જનાનાં હૃદયે સંનિવિષ્ટ: ।

તં સ્વાચ્છરીરાત્પ્રબૃહેન્સુજ્ઞાદિવેષીકાં ધૈર્યણ ।

તં વિદ્યાચ્છુક્રમમૃતં તં વિદ્યાચ્છુક્રમમૃતમિતિ ॥ ૧૭ ॥

અંગુષ્ઠમાત્ર પુરુષ જે અંતરાત્મા છે, સર્વદા જીવના હૃદયદેશમાં સ્થિત છે, મૂંજમાંથી તૃણાની જેમ અને ધૈર્યપૂર્વક પોતાના શરીરમાંથી બાહર કાઢે. (અર્થાત્ શરીરમાંથી પૃથકું કરીને અનુભવે) એને શુક (શુદ્ધ) અને અમૃતરૂપ માને) એને શુક અને અમૃતરૂપ માને. (૧૭)

મુંજ ધાસની અંદર રહેનારી સળીને જેવી રીતે જુદી પાડવામાં આવે છે એવી રીતે અપ્રમાદપૂર્વક અતિશય સાવધાનીથી પૃથક્ કરે. શરીરથી પૃથક્ થયેલા એ અંગુજ પ્રમાણેના પુરુષને જ પૂર્વોક્ત ચિન્માત્ર વિશુદ્ધ અને અમૃતમય બ્રહ્મ જાણો.

હવે વિદ્યાની સ્તુતિ ભાટે આ આખ્યાપિકાના અર્થનો ઉપસંહાર કહેવામાં આવે છે -

મૃત્યુપ્રોક્તાં નચિકેતોऽથ લબ્ધા

વિદ્યામેતાં સૌણાવિધિં ચ કૃત્સનમ् ।

ब्रહ્મપ્રાપ્તો વિરજોऽભૂદ્વિમૃત્યુ -

રન્યોऽધ્યેવं યો વિદ્યાત્મમેવ ॥ ૧૮ ॥

મૃત્યુ દ્વારા કહેવાપેલી આ વિદ્યા અને સંપૂર્ણ યોગવિધિને પાભીને નચિકેતા બ્રહ્મભાવને પાભીને વિરજ (ધર્માધર્મશૂન્ય) અને મૃત્યુહીન થઈ ગયો. અન્ય કોઈ પણ અધ્યાત્મભાવને આ રીતે જાણશે તે પણ એવો જ થઈ જશે. (૧૮)

શાંતિપાઠ

ॐ સહ નાથવતુ । સહ નૌ ભુનકુ । સહ વીર્ય કરવાવહૈ ।

તેજસ્વિ નાથધીતમસ્તુ । મા વિદ્વિષાવહૈ ॥ ૧૯ ॥

ॐ શાન્તિઃ ! શાન્તિઃ !! શાન્તિઃ !!!

પરમાત્મા આપણા બંન્નેની (આચાર્ય અને શિષ્યની) સાથોસાથ રક્ષા કરે.

વિદ્યાના સ્વરૂપનું મુક્તાશન કરીને આપણા બંન્નેની સાથે રક્ષા કરે. કોણ? આ ઉપનિષદ્ધ દ્વારા મુક્તાશિત પરમાત્મા. વિદ્યાકૃત વીર્ય - સામર્થ્ય આપણે સાથે જ સંપાદિત કરીએ, પ્રાપ્ત કરીએ. આપણે તેજસ્વીઓએ જે અધ્યયન કર્યું છે એ સુપઠિત થાય. અથવા આપણા વિદ્યાધ્યયન તેજસ્વી થાય અર્થાત્ વીર્યવાન્ થાય. આપણે શિષ્ય તથા આચાર્ય પરસ્પર વિદ્ધેષ ન કરીએ અર્થાત્ આપણે પ્રમાદકૃત અન્યાયથી અધ્યયન અને અધ્યાપનમાં થયેલા દોષોને કારણે પરસ્પર એક-બીજા પ્રત્યે દેષ ન કરીએ. ત્રિવિધ તાપની શાંતિ થાઓ. સંપૂર્ણ દોષોની (આધ્યાત્મિક આદિની) શાંતિ થાઓ.

આ મંત્રનો ગુરુ-શિષ્યે સાથે પાઠ કરવાનો છે.

ઇતિ સંપૂર્ણ કદોપનિષદ્ધ સમાપ્ત.

(સમાપ્ત)

* * *

“જન-સાધન, તન-સિદ્ધિ, ગુરુને ઘેર હંમેશાં ગાયની માઝક પડ્યા રહો.”

- પવહારી બાબા

આદરણીય સ્વામી ભાસ્કરાનંદજીના પ્રવાસ વિષે અમેરિકાથી શ્રી રમેશભાઈ પટેલ લખે છે.

વોલ્ફિંગ ફોર્ડ, P.A. થી રમેશભાઈ પટેલના જ્ય મા !

સ્વામીજી મજામાં છે, શ્રી શ્રી માની કૃપાથી એમનું સ્વાસ્થ્ય અને Mood સામાન્યતઃ હોય છે એનાથી વધુસારું દેખી શકાય છે. પ્રથમ દિવસથી આજ સુધી અહીં અમારા નિવાસસ્થાને રહ્યા છે.

રવિવારને જૂલાઈની ૧૨મી ઓ કનુભાઈ અને સ્વામીજી ન્યુઓર્ક એરપોર્ટ પર ઉત્તર્યા ત્યારે અમે ગ્રાન્ડ અન વ્યક્તિઓ એમનું સ્વાગત કરવા હાજર હતા. કેરોલ દવે અને ડૉ. બિપિન ભંડુ આગલે દિવસથી આવેલા હતા. ૩.૫૫ P.M. ના ઉત્તરાષા સમયે લગભગ ઉત્તર્યા હશે. ઘેર આવ્યા બાદ એમણોજ બ્રહ્મભિયડી ચઢાવી. બધાંએ ખૂબ ભાવથી સાથે બેસીને પ્રસાદ લીધો.

બીજે દિવસે, અમે માનેલું કે થોડો મુસાફરીનો થાક ઉતારશે, પરંતુ એમના નિત્યકમના સમયે કાંઈજ બન્યું ન હોય તેમ હંમેશની માફક ઉઠીને બધો કમ કરવા લાગ્યા. બક્તોના ફોન આવતા, અમે બધાં સાથે વાતો, આશ્રમના અમારા કમ અનુસાર સવારના ૧૦ થી અને બપોર પછી ૪ થી સત્સંગ કરતા રહ્યા. દિલ્હીથી અહીં સુધીની સંપંગ મુસાફરી, સમયનો ફેરફાર, કશાની કોઈજ અસર સ્વામીજીને જણાઈ નથી. સાંજના થોડા આંટા મારવા બહાર જતા, અમારા રોડ ઉપર જ ચાલતા - બાળકો (કૃપા-પૂજા-બિપીનભાઈના બે આનંદ-અનૂપ) સાથે, ૧૦-૧૨ મિનીટ છેટે કૃપાની સ્કુલ સુધી સ્વામીજી ગયા. અમને બધાંને કહું કે કોઈ બીજાં અમારી સાથે ના આવે. જો કે બિપિન ભંડુ છેટેથી દેખાય તેમ મોટર લઈને ગયેલ. ઉત્સાહ અને આનંદમાં આજ સુધી બધું ચાલ્યા કરે છે.

ફીલાડેફીઅમાં આવેલ 'સમર્પજા' મંદિરે અમે બધાં સાથે સ્વામીજી આવેલા. એક દિવસ ચિન્મયાનંદજીના અહીંના આશ્રમે "કેદાર" જઈ આવ્યા. એક દિવસ ન્યુયોર્ક મુ. નટવરલાલ પટેલ ને ત્યાં તથા થોડે દૂર આવેલ ડૉ. બિપિન ભંડુનાં બહેન રીટાને ત્યાં ગયા. સ્વ. અણતભાઈના દીકરા અવિનાશને ત્યાં જઈ આવ્યા. શાંતાબેન પણ હતાં. જ્યાં જ્યાં જતા ત્યાં કિરતન કરાવતા રહેતા. એક દિવસ ન્યુયોર્કથી વેણુગોપાલ ફેમીલી આવેલ બે દિવસ રહેલા. અમલાબેનના પુત્ર વિશ્વરૂપ પણ બે દિવસ રહેલ - પાછા કામે ગયા બાદ, ગયા શનિ-રવિ પણ આવેલ. મેરીલેન્ઝાં રહેતા એક બક્ત પણ બે વખત આવી ગયા. એક દિવસ પ્રજલ્બૂમિ જઈ આવ્યા. બધો વખત બહારથી ફોન આવતા - અમે પણ કરતા અને જ્યાં જ્યાં બક્તોને મળવાનું અનુકૂળ જણાય તે ગોઠવી સ્વામીજીનો કાર્યક્રમ બનાવ્યો છે.

એ મુજબ આજે સ્વામીજી સાથે હું ને કનુભાઈ C.A. જઈએ છીએ. પછી ધીમે ધીમે અન્ય સ્થળોએ જઈશું. રાજેશ ડિટ્રોઇટ આવવો ત્યાંથી અમારી ઓંગાણી ૧૮મીની ટુરમાં જોડાશે. મહાદેવ ઘેર ૨હી અમારી ટુર અંગે ડેક રાખતો રહેશે. જ્ય મા.

તા. ૨૭ જુલાઈ સોમવારે હુ, સ્વામીજી અને કનુભાઈ ઇ.૩૫ સાંજના L.A. પહોંચ્યા. હેમતભાઈના વાઈ ગૌતમભાઈ સૌથી પ્રથમ દેખાયા - એમણે મળતાં પહેલાં જ સ્વામીજીનો બ્હીલચેરમાં જ ફોટો લીધો. એમના કહેવા મુજબ ફ્લાઈટ અર્થો-કલાક વહેલી છે, એટલે બીજા કોઈ દેખાતા નથી. એમને એવી ટેવ છે કે જ્યાં જવાનું હીએ તાં સમય કરતાં વહેલા પહોંચવું અમે લેગેજ કલેઇમ આગળ બેઠા પછી અંબરીશભાઈ આવ્યા, પછી ઈલાબેન, નિતાઈ

વગેરે આવી ગયાં. ઘેર આવ્યાં ત્યાં આ કુટુંબના અન્ય સત્યો રાહ જોઈ ઉભાં હતા - નાનો વિશ્વમુ (નિતાઈનો) ગુરુજી ગુરુજી કરતો સ્વામીજીના પગમાં પડ્યો. સ્વામીજી બહુ સારા ઉત્સાહી મુડમાં હતા. હેમંતભાઈનાં બા વિજયાબેન ખૂબ લાવથી પ્રણામ કરી રહ્યાં. સાંજના શિવમહિમ સ્તોત્ર અને કીર્તન કર્યું. ફલોરીડાથી નારાયણભાઈનાં પત્ની અને બાળકો પણ આવેલ હતાં.

૨/મીએ સવારના કીર્તનમાં બધા કુટુંબના સત્યો આવ્યા. હેમંતભાઈને બધા 'મોટાલાઈ' નામે વાતચીતમાં કહે છે. એમની ગોઠવકી અને ઈચ્છા મુજબ હેમંતભાઈ તથા એમના ત્રણ બાઈઓ, બે બહેનો, એમનાં બધાંના બાળકો - બધાંજ પાંચ - દશ માઈલના વિસ્તારમાં રહેવા આવી ગયાં છે. મહાદેવભાઈએ નિતાઈના મોટાં કોઈ (પુષ્પાફીઈ)ના દીકરા છે. એમનો દીકરો ઘાનેશ અને હિતેશ છે એ પણ કોલેજમાં છે અને મહાદેવભાઈ ફર્મસીનું ક્રમકાજ કરતા હતા. મહાદેવના પિતાનું નામ મુક્કનદભાઈ. બપોરે સ્વામીજીએ બ્રહ્મભિંદી બનાવી, બાકી સાધનાબેન અને નિતાઈ-પત્ની-કલ્યાણી, વગેરેએ ખાસું લોજન બનાવેલ. બપોર પછી ૪ વાગે નીકળી એરપોર્ટ ગંધા ઇ-૧૦ની ફ્લાઇટમાં San Jose ગયા. યતીશ સામે આવેલ - એમને ઘેર પણ શ્રી મનમોહનજી એમનાં પત્ની જ્યોતિકા (મહારાષ્ટ્રિયન શરીર) દીકરી ગાયત્રી- નાનો ભાણો, શિવ (યતીશનો બાઈ જેની દીક્ષા થઈ) યતીશનાં પત્ની સગુણ અને નાની બેબી કાત્યાયની બધાં મલ્યાં. ગાયત્રી ઓગષ્ટના અંત સુધી રહેવાની છે. (એનું ઘર અલગ છે) ઓગષ્ટ પછીથી હોંગકોંગ જશે એના પતિ સાથે. સાંજના મધુકાન્ત આવેલ અને બીજે દિવસે સાંજના ૫ ૧/૨ વાગે ફીમોન્ટના હિન્દુ મંદિરે સ્વામીજીને આવવાનું ગોઠવાયું. ત્યાં શિવજીની પૂજા-અભિષેક વિગેરે કાર્યક્રમ શ્રાવણ માસનો કારણે થતો હોય છે. (સાંજના પછી બીજી જે ભક્તોના ફોન યતીશને ત્યાં આવ્યા તે બધાને મંદિરે આવવા કહ્યું. મંદિરે જિધીન ભક્તના મામા વિષ્ણુભાઈ શુક્લ અને પત્ની કલ્યાણાબેન, મીરાંબેન લોમના દીકરા અમયજી અને પત્ની નિરેદ્ધિતા, એક બંગાળી કુટુંબ અનિરુધ્ય અને રીના બેનરજ (સાથે Visiting Parents જે જૂના ભક્ત છે), નિતાઈના સસરા - પ્રવીણભાઈ જાની અને જસુબેન, મધુકાન્ત - ઉર્મિલા, મનેશ-નેહા, આનંદ-કીર્તિ વિગેરે આવેલાં. મધુકાન્તે સ્વામીજીને વધુ રોકાવા વિનંતિ કરી પરતુ આગળના કાર્યક્રમોને કારણે એ નથી શક્ય એટલે એક ટિવસ વધાર્યો. ત૦મી એ અમે સાંજના મનેશને ત્યાં ગયાં, ત્યાંથી આનંદને ત્યાં અને રાત્રે મનેશને ત્યાં રોકાયા. હસમુખભાઈ અને શુંતલાબહેન પણ આવેલાં. હસમુખભાઈ અમને ત૧૨મીએ જાપાનીઝ બગીચામાં ઊંગરના સ્લોપ પર લઈ ગયેલ. ત્યાં નીકળી યતીશભાઈને ત્યાં થઈ એરપોર્ટ. સાંજના પાછા L.A. નિતાઈને ઘેર. સાંજે ડો. બિપિન ભક્તના ભાઈ ડો. જિતિન નો ફોન આવ્યો, એમને ત્યાં સ્વામીજીને બોલાવવા. ૧ લીને શનીવારે જિતિનભાઈ, એમનાં માસી, બાળકો વઈને સવારના સત્સંગમાં આવ્યા, અને રવિવારે એમને ત્યાં જવાનું ગોઠવાયું.

બપોર પછી અહિથી થોડે દૂર બોધ્ય મંદિરે નિતાઈ અમને લઈ ગયા. ધણું સુંદર અને ભવ્ય છે. અત્યાર સુધી જેયેલાં બુધ્ય મંદિરો અને અન્ય મંદિરોની સરખામણીમાં આનું સ્થાન પ્રથમ હરોળમાં આવે. સાંજના સત્સંગમાં પાંક કુટુંબના બાકી રહેલા તેમાંથી થોડા આવ્યા. ડો. પ્રશાવ આવેલ. એ ઉપરાંત Arnab Rose. જેમને આપણે Papers મોકલ્યા છે, એ પણ આવેલ. હોલીવુડમાં “આનન્દમથી - પોગ સેન્ટર” નામે પોગાના કલાસ વિગેરે ચલાવનાર એક અમેરીકન ભક્ત ‘રાણનંદ’નો ફોન આવ્યો. એ સત્સંગમાં આવનાર હતા પણ આવી શકેલા નથી. ‘જ્યાનંદ’ના મિત્ર હોવાનું જણાવતા (ફોનમાં) તા. રે રવિવારે સવારનો સત્સંગ જિતિનભાઈને ત્યાં કર્યો. એમનાં પત્ની નીતા ડેન્ટિસ્ટ છે અને એમનો જુન્ય આ દેશમાં જ થપેલો, મહેસાણા જલ્દીના પટેલ છે. એમના પણ

એમની નજીકમાં રહે છે. એ ૪૦ વર્ષથી આ દેશમાં છે. સત્તસંગ પદ્ધી જમીને થોડોક આરામ કરી “બોરેગાં સિન્ગાં” “ઈશ જ્યોતિ - સંન્યાસ” આશ્રમે ગયા. એરીજોના તરફની બોર્ડ આગળ છે. ચારે તરફ દુંગરોની વચ્ચમાં ‘વેલી’ છે. શ્રદ્ધા ત્યાં હતી. રાજેશને ત્યાંના “સાધુ-ફાધરો” યાદ કરતા હતા. તે કલાકે અમે રહીશું એવું જણાવીને અમે ગયેલા. પણ બોર્જન બનાવેલું હતું. અમે ફળ લીધાં. નિતાર્થ વિગેરેએ ભ્રાણ ખિયડી, પુરી, દાળ - શાક - દહી વિગેરે ખાયું.

હવે વધુ ફરી વાર. તા. તે ઓગસ્ટ.

* * *

“હરિ કથા હી કથા, ઔર સબ વૃથા વ્યથા”

- શ્રી શ્રી મા.

કથા ગ્રણ પ્રકારની હોથ છે. એક કથા સત્ત લઈને, બીજી ચિત્ત લઈને એટલે જે છે તેનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય, અને ત્રીજી આનંદનો કથામાં દુઃખનું નિવારણ કરીને સુખની શાશ્વત પ્રાપ્તિ થાય. સત્ત ચિત્ત આનંદનો બોથ થાય તેવી કથા.

- પરિગ્રાજક

આશ્રમ-સમાચાર

તા. ૧૪-૨-૮૮ એ બીમપુરા આશ્રમમાંથી ભવ્ય શોભાયાત્રા નીકળી કે જેમાં પંદર યજમાનોએ શ્રીમદ્ ભાગવતની પવિત્ર પોથીઓ માથા ઉપર મૂકીને શ્રી હનુમાન મંદિરમાં ગયા, અને દક્ષિણામૂર્તિ વદ્દ પાસે થઈને માતૃમંદિરની પરિક્રમા કરી. સોલાની ભાગવત-વિદ્યાપીઠમાંથી આવેલા વિદ્યાર્થીઓએ પૂજન-અર્યન કરાવી ભાગવતના મૂળ પાઠ સંસ્કૃતમાં આરંભ કર્યા.

વૃદ્ધાવનથી પધારેલા પૂ. સ્વામી રૂદ્રદેવાનંદજી વ્યાસપીઠ પર વિરાજમાન હતા. પ્રથમ દિવસે ભધ્યાળ સમયથી સ્વામીજીએ એમની લાક્ષણિક રસપ્રદ શૈલીમાં વ્યાખ્યા પ્રારંભ કરી. તા. ૧૬ મી એ મહામંડલેશ્વર સ્વામી અખંડાનંદજી સાગર ભાગવત દરખ્યાન પધાર્યા. તા. ૧૭ મી એ શ્રી સંતરામ મંદિર (નિદ્યાદ), સંતરામ મંદિર (વડોદરા) આદિ સ્થાનોમાંથી શ્રી દરિદાસજી, શ્રી કૃષ્ણાદાસજી, શ્રી ભરતદાસજી, શ્રી રઘુનાથજી તથા અનેક ભક્તોનું આગમન થયું.

ભાગવત દરખ્યાન એક યજમાનને એમના પિતુનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન થયાં હતાં.

પૂ. સ્વામી ભાસ્કરાનંદજીએ કહ્યું : આવા જંગલમાં, નાના ગામમાં જ્યાં બધી વસ્તુઓનો અભાવ, ત્યાં સુંદર રીતે માઁ ની કૃપાથી આપોજન થયું.

સ્વામી રૂદ્રદેવાનંદજીનો સ્વભાવ સરળ, પ્રવચન એકદમ વિદ્યતાપૂર્ણ, ભક્તિ તથા વેદાંતનો અપૂર્વ સુનેણ અને બક્તિત્વ સૌભ્ય તથા નિખાલસ છે. એમના પ્રવચનમાં કોઈ જાતની આડી-અવળી કે વિષયથી ખસીને કહેલી વાતનો અભાવ હોવાથી કેવળ ભગવદ્ રસામૃતસિક્ત વાણીએ સહુને ભાગવતમય કરી દીધાં.

પૂર્ણાઙ્કૃતિ પછી પૂ. સ્વામી રૂદ્રદેવાનંદજી તથા પૂ. સ્વામી ભાસ્કરાનંદજી સહિત સર્વ જનોએ સામૂહિક ગીતાપાઠ કર્યો.

તા. ૨૫ મીએ મહાશિવરાત્રિ ઉત્સવ સ્વ. અજિતભાઈ પટેલ તથા શાંતાબહેન પટેલના પુત્ર અવિનાશભાઈ પટેલના સહયોગથી થયો. પ્રથમ મહરના પૂજનમાં લધુરૂપ કરવામાં આવ્યો. બીમપુરાના ગ્રામવાસીઓનું સામૂહિક બોજન થયું. દર વર્ષ કરતાં વધીને આ વખતે પ્રત કરનારાંઓની સંખ્યા સિંગરથી વધારે હતી, તેમાં પણ ચારે મહરની પૂજામાં બેઠેલા લગભગ પચાસથી વધારે હતા. આખી રાત સ્તોત્રપાઠ, બજન, કીર્તનથી સહુનો ઉત્સાહ-ઉમંગ જળવાઈ રહ્યો. નિદ્યાદના દેવાંગ પટેલ તથા પંજ્યાના સહયોગથી ગ્રામવાસીઓનું બોજન ઉત્તમ રીતે સંપન્ન થયું. ઈતિ.

* * *

શોક-સમાચાર

ગોડલ રાજપરિવારનાં શ્રીમતી રાજલક્ષ્મીદેવી માનાં જુના ભક્ત હોવાથી, તેમ-જ અનેક વાર માની ગોડલમાં પથરામણી કરાવીને શિવરાત્રિ, સંયમ સપ્તાહ, દુર્ગાપૂજા, કાલીપૂજા, લક્ષ્મીપૂજા જેવા ઉત્સવોમાં માતુભક્તોને લાલ અપાવવાને કારણે ભક્તોની સ્મૃતિમાં અંકૃત છે. આશ્રમની કમિટીમાં રહીને એમણે સેવા આપી હતી. માતુચરણોમાં ખાન મળે તેવી ગ્રાર્થના.

॥ ઊં મા॥

* * *

* Branch Ashrams *

15. NEW DELHI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Kalkaji, New Delhi-110019 (Tel : 6840365)
16. PUNE : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Ganesh Khind Road, Pune-411007, (Tel : 327835)
17. PURI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Swargadwar, Puri-752001, Orissa.
18. RAJGIR : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Rajgir, Nalanda-803116, Bihar (Tel : 5362)
19. RANCHI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Main Road, P.O. Ranchi-834001, Bihar (Tel : 312082)
20. TARAPEETH : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Chandipur-Tarapeeth,
Birbhum-731233, W.B.
21. UTTARKASHI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Kali Mandir, P.O. Uttarkashi-249193, U.P.
22. VARANASI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Bhadaini, Varanasi-221001, U.P.
(Tel : 310054+311794)
23. VINDHYACHAL : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Ashtabhuja Hill,
P.O. VindhyaChal, Mirzapur-231307, (Tel: 05442-64343)
24. VRINDAVAN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Vrindavan, Mathura-281121 U.P. (Tel : 442024)

IN BANGLADESH :

1. DHAKA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
14, Siddheshwari Lane, Dhaka-17 (Tel : 405266)
2. KHEORA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Kheora, Via-Kasba, Brahmanbaria.

REGISTERED WITH THE REGISTRAR OF NEWSPAPERS
FOR INDIA AS NO. 65433/97

रत्ना ऑफसेट्स लिमिटेड कनन्या, वाराणसी, फोन-३९२८२०

